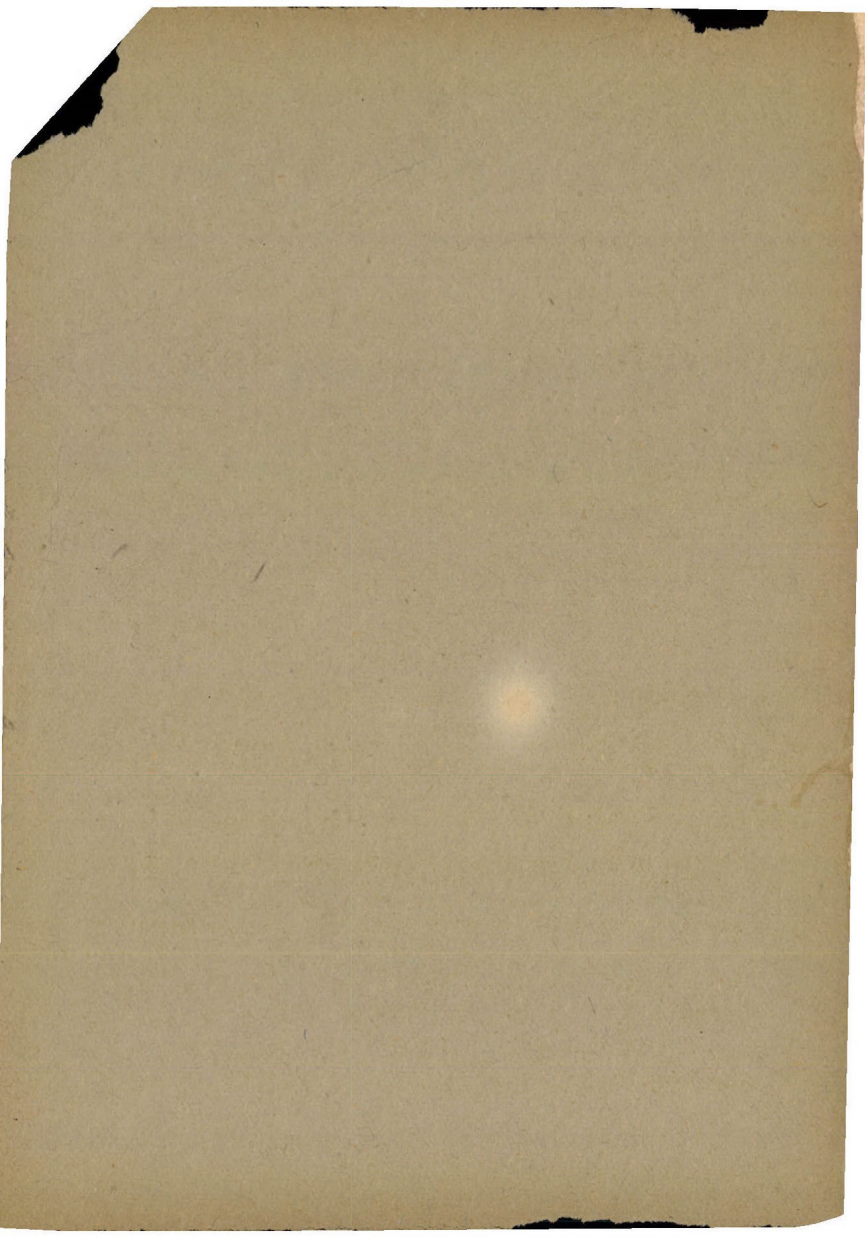

A MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

VÖRÖSMARTY-KÉZIRATAINAK JEGYZÉKE

ÖSSZEÁLLITOTTA :
BRISITS FRIGYES
CISZT. R. TANÁR.

1928
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

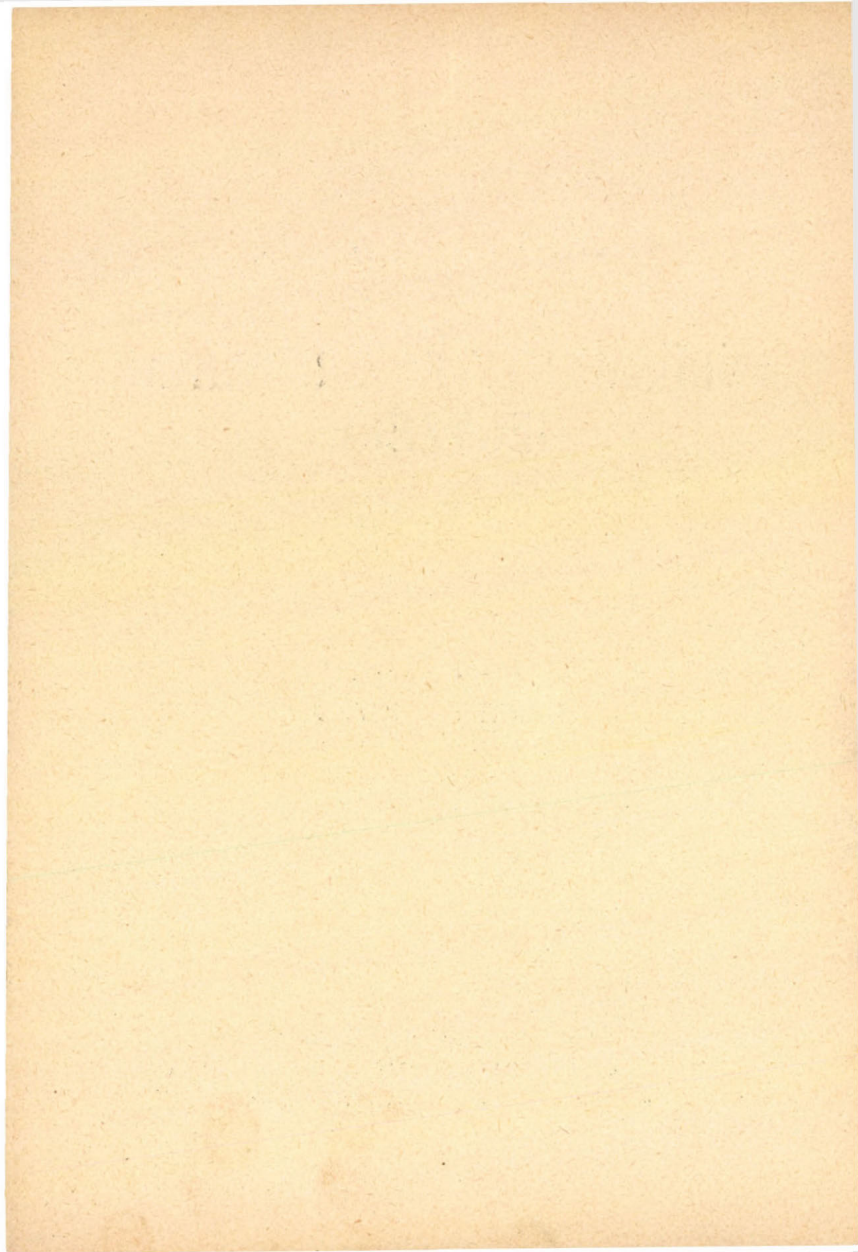
A MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

VÖRÖSMARTY-KÉZIRATAINAK JEGYZÉKE

ÖSSZEÁLLITOTTA :
BRISITS FRIGYES
CISZT. R. TANÁR.

1928
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAG

ELŐSZÓ.

Bernrieder Jánosné szül. Széll Ilona nemes elhatározással a Magyar Tudományos Akadémiának ajánlotta fel a családi birtokában levő összes Vörösmarty-emlékeket azzal az óhajjal, hogy ezek egy az Akadémiában felállítandó Vörösmarty-szobában kapjanak elhelyezést. Így kerültek a Magyar Tudományos Akadémia birtokába azok a kéziratok, melyeknek összefoglaló jegyzékét tartalmazza ez a katalógus.

A kéziratok jegyzékbe foglalása szélesebb alapon történt, mint azt a katalógusok ridegen tényszerű összefoglalása egyébként kívánni szokta. Nevezetesen a feldolgozás kiterjedt a kéziratok alakiságára, szövegtörténetére és irodalmi szempontokra is, és nem elégedett meg a kéziratoknak csak jegyzékszerű felsorolásával. Ez az eljárás korántsem hordozza magán egy kritikai kiadásnak mégcsak legtávolabbi igényeit sem, tisztán a kéziratok szöveganyagára kívánt tüzetesebb gonddal tekintettel lenni. E szöveganyag vizsgálata mellőzte tehát a szöveg-központosításának kérdését. Mellőzte először azért, mert erre a mai körülmények között nincs és nem lehet tér, mellőzte továbbá azért, mert Vörösmarty kéziratai erre vonatkozólag nem adnak útbaigazítást. A kéziratok, ugyanis éppen a helyesírás és központosítás szempontjából oly következtelenek és néha oly ellenmondóak, hogy semmiféle vizsgálatnak avagy kétség megoldásának alapul nem szolgálhatnak. Vörösmarty rendkívül gyorsan és lázasan dolgozott. Ennek tudhatjuk be a vesszők elmaradását, az idézőjelek, kérdőjelek, kettőspontok hanyag és laza használatát, a szavak összeírásának következtelenségét, a nagy és kis betűk tetszésszerű felcserélését, általában az írás gyors és izgatott sodrát, melyben néha nem lehet eldönteni a helyesírási jelek lélektani és nyelvtani helyességét, azonkívül,

hogy Vörösmarty igen sokszor úgy ír, hogy vitás marad a szó alakiságának megállapítása. De még a kiadás sem igazít el mindig megnyugtatóan bennünket. Bár a kiadások egyrészét maga Vörösmarty gondozta sajtó alá, így is maradt bennük következetlenség a helyesírásban. Sokkal nagyobb nehézség azonban az, hogy a kiadások szövegvizsgálatát nem mindig Vörösmarty gondozta, mások is végezték helyette a javítás munkáját. (Lásd erre vonatkozólag Bártfay László naplóját a Nemzeti Múzeum kéziratárában.) Így tehát a megjelent szöveg nem feltétlenül jelent filologailag biztos alapot.

A Vörösmarty-kéziratok értéke éppen ezért első sorban szövegtartalmukban van.

A szövegvizsgálat kapcsán igen érdekes anyagtudásra tehetünk szert. Elénk tárul az az eddig ismeretlen kézirati rész, melyet Vörösmarty a kiadásokban kihagyott, amely azonban így is értékes eleme és adata Vörösmarty költői lángelméjének. Ha töredékesen is, de benne csillámlik a szókincs- és gondolatbőségek lázas és egyenellen pompája, a képzeletnek formákon áttörni szerető, fegyelmezetlen frissége, inkább gondolat-távlatokban, mint plasztikai tisztaságban dolgozó képhangulata.

Különös érdekességet kölcsönöznek e kéziratok a vizsgáló figyelemnek azáltal, hogy bepillantást engednek Vörösmarty alkotó pillanataiba. Vörösmarty nagyon egyenetlenül dolgozhatott. A kéziratok világosan elárulják friss és fáradt, avagy erőltetett lelki állapotát. Vannak helyek, ahol egészen tiszta a kézirat, ahol szinte önkéntelen sodra van a verssoroknak. De a legtöbb hely tele van a javítások és törlések kereső, kutató jeleivel. Mindez azt mutatja, hogy Vörösmarty költészete nemcsak pillanatnyi alkotás, hanem erős lelki munka és néha harc volt a kifejezésért. Erre vall a kéziratok kettős volta, s ez főleg a drámai munkáinál feltűnő. Nagyobb alkotásainak technikai útjaira is világot vetnek a kéziratok. Legtöbbször prózai vázat készített a megírandó munkájához, avagy tartalmi kivonatot írt olvasmányából, s ehhez írta meg darabját.

A kéziratokon általában az egy ihlet-állapot lélekalkata érzik. Ennek az egységnek a közvetlensége ömlik szét minden részleten. A gyors írás, a betűvetés lázas tempója, a kifejezés és szó-keresés, mely inkább az izgott lélek maga-gyöngyözésének látszik, mind úgy hat, mintha Vörösmarty sietve akarná kihasználni nagy lelki

ízesültségét, hogy el ne veszítse érzésfeszítő hangulatát. Ez az intenzitás természetes, hogy időnként elbágyad. Ilyenkor állnak be azok a percek, melyek alatt megszületnek a kéziratokat elborító rajzok, ismételten, különösen szép nyugalommal vetett betűk, szavak s számadások. Ez utóbbiak néha az életnek igen fájdalmas viszonyaira engednek Vörösmartynál következtetni.

Egyébként Vörösmartynak, ha nyugodtan írt, igen szép, olvasható és már igen korán kiírt írása volt. Betűi általában oldalt dőlnek, egyenes sort tartanak és igen következetesek. Feltűnő, hogy az úgyszólván gyermek és az öreg Vörösmarty írásában már mennyi a hasonlóság a betűalakiságban. De minél öregebb lesz, betűi annál inkább szétesőek, lazán húzottak és bágyadt vonalúak. A lélek fáradt lendülete és széteső szárnyalása érzik rajtuk....

Irodalomtörténeti szempontból is igen sok értékeset nyújtanak e kéziratok. Azokon az önálló becsű adatokon kívül, amelyeket egyik-másik kézirat pl. Hunyadi László, Salamon király, Bujdosók, Csákról szóló német nyelvű eposza, a Csongor és Tünde képviselnek, nem mellőzhető részlet-adatokkal szolgálnak majdnem az összes kéziratok is. Mindenesetre az irodalomtudomány számára értékesek maradnak azok a kis részletek, melyek mutatják, mi volt egy költemény kialakulásának időpontja és úja a költő lelkében. Igaz, hogy ez már teljesen filológiai irányba viszi át a Vörösmarty-kérdést, de másrészt nem képzelhető el a filológiai anyagkezelés munkája nélkül a szellem működésének megállapítása.

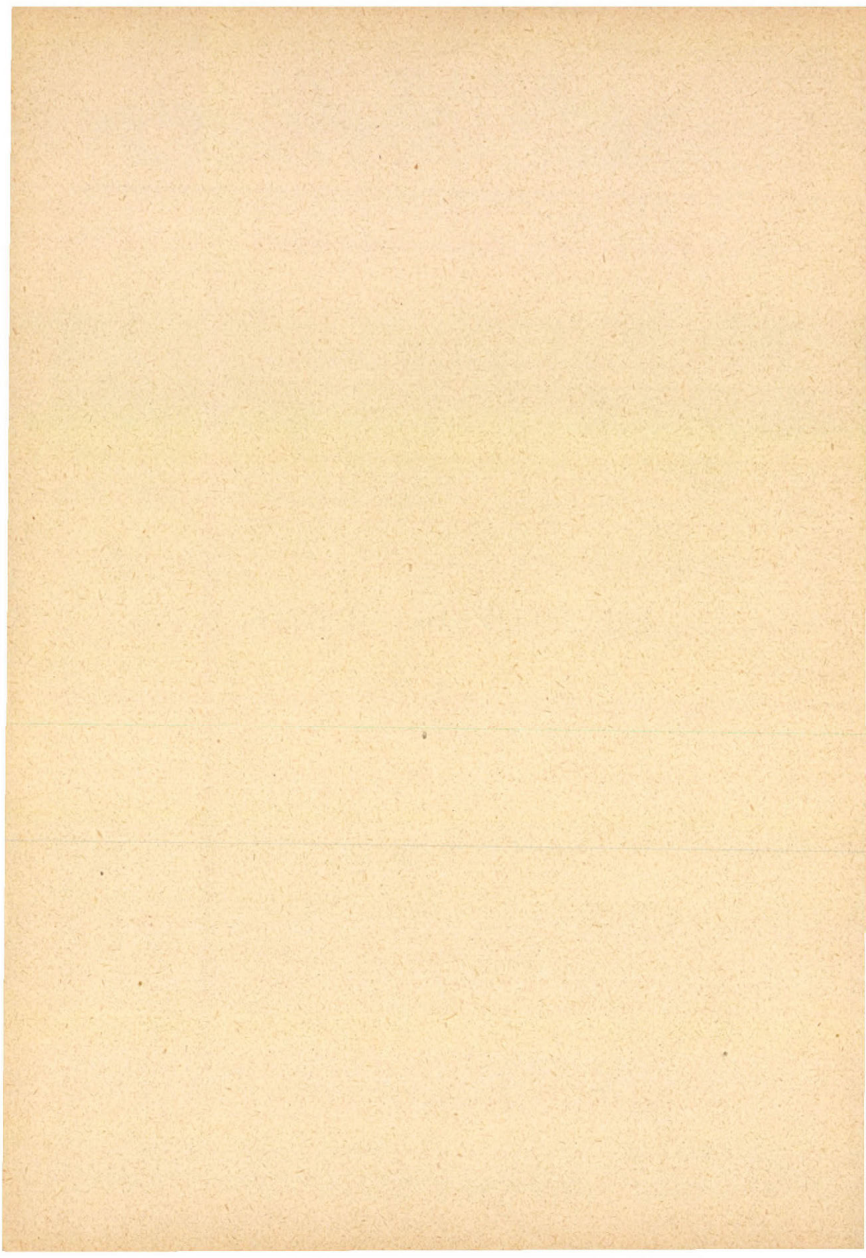
S épen ez a szempont vezeti ezt a katalógust is, mikor különös tekintettel volt a Vörösmarty-kéziratok szöveganyagára és változásaira. E változások vizsgálata csak az első két kiadásra terjed ki. Az általános szövegtörténeti módszer mindig az író-rendeze utolsó kiadást veszi a szövegösszehasonlítás alapjául. Hogy a jelen katalógus ettől eltér, annak oka az, hogy éppen csak azt a filológiai utat akarta megjelölni, amelyen a kézirat végleges szöveg-formához jut. Amint a katalógusból nyilvánvaló, Vörösmarty verseinek, általában kéziratainak első kiadásán később igen szeretett változtatni, szűkíteni, bővíteni. A gyűjteményes kiadásban közzétett szöveg ritkán azonos a kézirati alapszöveggel. A jelen katalógus ezt a szövegkülönbséget akarta kimutatni. A gyűjteményes kiadások történeti rendű szövegeltéréseire rámutatott már Gyulai Pál

az egyes költői darabokhoz fűzött becses és alapvető jegyzeteiben. Itt még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy két kiadást csak ott vizsgáltunk, ahol az első kiadás — a gyűjteményes kiadás előtt — *újságban* vagy *folyóiratban* látott napvilágot. A kézirati szöveget — amennyire ez lehetséges volt, — az eredeti központoszással és helyesírással adtuk.

A tudományos értéken kívül tagadhatatlanul nagy e kéziratok kegyeleti értéke is. A kutatás, amikor e kéziratok nyomán elvégezte az analízis munkáját, meghatva érzi e kéziratok történeti mélyéből fölemelkedni magának a költőnek az alakját, akinek egyetlen és minden dicsősége az, hogy Vörösmarty Mihálynak hívták.

I.

ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK.

A HŰSÉG DIADALMA.

A kézirat nyolcadrét iv nagyságú, 39 írott + 2 üres oldal terjedelmű. Címlapján: A' hűség' diadalma. Költemény a' Villi rege szerént a' Török háborúk üdejéből. írta Vörösmarty Mihály 1822. — Ugyancsak a kézirat címlapján, de idegen írással: Hűség diadalma. írta Vörösmarty Mihály 1824. — A címlap alsó részén Stettner György írásával: A' szerző ajándékából Stettner Györgyé. Pesten Január 21d. 1825.

I. ének.

Eltérés: kéz.:

Ezernyi hős kar vág most ellene
A csordanépnek.

kiad.: Gyulai P. 1885. VIII. 158. l. 16—17. sor:

Ezernyi hős kar vág most ellene
A csoda népnek.

II. ének.

kéz.:

Itt végezőnk, de ott van, ott az éj,
kiad.: 162. l. 15. sor:

Itt végezőnk, de ott az éj.

kéz.:

... s testén nagy fegyvere villog.

kiad. 169. l. 20. sor:

... s testén nagy fegyvere csillog.

kéz.:

... de verőfény környözi szélét.

kiad. 173. l. 3. sor:

... de verőfény környezi szélét.

III. ének.

Eltérés: *kéz.:*

Igy szóla, s fergetegként elzuhant.

kiad. 180. l. 21. sor:

Igy szóla, s fergetegként elrohant.

IV. ének.

kéz.:

A tündér örömek foszlékony szárnyakat öltve

kiad. 185. l. 16. sor:

A tündér örömek foszlékony szárnyakat öltve

*kéz.:*Hah! s én nyomorgó, én nem *veszheték!**kiad.* 188. l. 1. sor:Hah! s én nyomorgó, én nem *veszhetek!*

Hiányzik a kiadásból: A kéziratban a hexameterek után kétszer jelezve van *ceruzával:* Villi ének.

ZALÁN FUTÁSA.

A kézirat csonka: a VIII., IX. és X. énekből tartalmaz részleteket. Negyedív nagyságú. Ezenkívül van egy töredék Árpád Zalán ellen címmel.

VIII. ének.

A kéziratban csak az I. kiadás¹ 204 l. 25—205. l. 12. soráig terjedő rész van meg. Az első szó előtt betoldásjelzés van, ez azt mutatja, hogy külön s később hozzáírt résszel van dolgunk.

Eltérés: *kéz.:*

... magasabbak az ormi (?) tetődnél

kiad. 205. l. 1. sor:

... magasabbak az ormi fenyőknél

*kéz.:*Igy *vala* a síkon...*kiad.* 205. l. 3. sor:Igy *volt* a síkon...

¹ Pest, 1825.

IX. ének.

A kézirat az I. kiadás 208. l.—214. l. 12. soráig terjed.

Eltérés: kéz.:

Dallani azt nekem és másoknak hallani hosszú.
kiad. 208. l. 8. sor:

Dallani azt nekem és feleimnek hallani hosszú.

kéz.:

.... rettentő Tűzima.

kiad. 209. l. 3. sor:

.... kedvrontó Tűzima.

kéz.:

(a megdőlt) a gyengült Daliák? Elmondom, meg
sem is állok,

kiad. 209. l. 4. sor:

Elmondom, s megeredt szavaimnak szünete sem
lesz.

kéz.:

Ekkoron a havazott karokat meglátom, az égből
kiad. 209. l. 14. sor:

Ekkoron a havazó karokat meglátom, az égből

Hiányzik a kiadásban 209. l. 19. sor után:

Majd te ha hősöddel tiedhez vissza vezettek,
Ismet eljősz, és (nyugató) repeső álmokkal el-
altatsz

Altass bár, s hogy még valahára vídám napot
érek,

Csak te beszéld, gyönyörű ajakidnak meg-
szem azt is.

Eltérés: kéz.:

Hű Talabor...

kiad. 209. l. 20. sor:

Hű Szakadár...

kéz.:

Tudta, hogy égből jött, hive a magas álomi képnek.
kiad. 210. l. 6. sor:

Sejtve, hogy égből jött, hitt a magas álomi képnek.

kéz.:

S elvárnak zivatart, villámot azonban.

kiad. 213. l. 18. sor:

Villámot, zivatart elvárván bátran, azonban.

Eltérés: kéz.:

Meghajította fejét. . . .

kiad. 214. l. 11. sor:

Megmozgatta fejét. . . .

X. ének.

Két töredékes részlet van meg belőle. Az egyik a 227. l. 1—13. sort foglalja magában, a másik 213. l. 15. sortól—243. l. a befejezésig. Az első beillesztő jelzéssel van ellátva, tehát későbbi hozzáadás. A második lap-számmal — 49 — jelzett.

Első töredék.

Eltérés: kéz.:

Viddin előtt látszott rettentő két szeme fénye.

És csak alig látszott, *amazon* már csattoga kardja.

Vissza csapott s Viddint megszédítette csapása.

kiad. 227. l. 4. sor:

És csak alig látszott, *már villoga*, csattoga kardja;

S a rohanó Viddint megszédítette csapása.

Második töredék.

Hiányzik a kiadásban 243. l. 22. sor után:

És fájdalmában; mert égett lába sebetől.

244. l. 22. sor után:

A ki miként a fénye vesző bús csillag alászáll

S dísztelenül szomorú zajjal fut végig az éjen,

Vagy mint gyors felhő szalad a szélvésznek előtte

Eltérés:—Hiány: kéz.:

Már közel ért, *letiporta* Zalán két régi vitézét,

A ki magát gátúl elejébe vetette uráért.

Ő ezeket hamar elrontván tova vágata köztök.

kiad. 245. l. 1—2. sor:

Már közel ért, s zúgó *Haleczet* megütötte. Lovastul

Megdől az, s ott halt lelkét elszánva uráért.

Eltérés: kéz.:

De legelől futa jó paripán a *gyenge* vezérlő

kiad. 245. l. 3. sor:

De legelől futa *gyors* paripán a *gyáva* vezérlő

Hiány: kiad. 245. l. 7. sora nincs benn a kéziratban

Eltérés: *kéz.*:

Am fuss bár. . . .

kiad. 245. l. 8. sor:

Vagy fuss bár. . . .

kéz.:

Bajnokaim, s az erős fiak anyjai, *barna szemű szép Asszonyok és lánykák* fognak telepedni meződön. Rajta tenyészend a nemzet, s *valahára megáldja A szerzők neveit; csata hősi! megáldja nevünket.*

kiad. 255. l. 10—13. sora:

Bajnokaim, s az erős fiúk anyjai, *díszleni* termett Hajnal *ölű hölgyek* fognak telepedni meződön: Rajta tenyészend e nemzet, s *országokat állít.*

Gyulai Pál kritikai megjegyzései — M. M. 1885. II. k. 467-478. l. — e részeket nem érintik.

CSERHALOM.¹

Negyedrét iv. Teljes kézirat. 36 oldal. Első oldalon fenn cím: Cserhalom. Balsarkon ceruzával ez a dátum: Junius 1825.

Eltérés: *kéz.*:

Es csevegő fiait . . .

I. k. 142. l. 18. s.—II. k. 4. l. 15. s.:

S szállongó fiait . . .

kéz.:

Vad paripáik alatt . . .

I. k. 143. l. 2. s.—II. k. 4. l. 23. sor:

Vad tapodások alatt . . .

kéz.:

Tagjait usztában *a mélység nagy hala tépi.*

I. k. 143. l. 17. s.—II. k. 5. l. 10. sor:

Tagjait usztában *pusztító* halsereg űzi.

kéz.:

Árboczot üdvözlék s *megnézék a deli lánykát.*

I. k. 145. l. 3. s.—II. k. 6. l. 15. sor:

Árboczot üdvözlék, s *a lánykát nézni megálltak.*

¹ Az I. kiadás Aurorában 1826. A II. Vörösmarty M. Munkái: 1833. III.

Eltérés és I. k. 145. l. 4. sor—II. k. 6. l. 17—20. sora

hiány: kéziratban így:

*Szép a kis hattyu, mikor ifjúsága legelső
Napjaiban lebeg a tavakon, s a mennyei napfényt
Szárnya verésével félénken játszva köszönti.*

A kézirat utolsó oldalán e sorváltozatok vannak:
*Szép a hattyu, midőn kikel ifjúsága selétes
Tollaiból, s új díszében nagy meszsze ragyogva
Ellebeg a csendes tavakon, s a mennyi(!) napfényt.
Szép a hattyu, mikor zivatar szüntére kiszállván
Csillámló tavakon lebeg, és a mennyei napfényt
Szárnya verésével félénken játszva köszönti.*

Eltérés: kéz.: beszéld rá
Hogyszóljon, mindenszava tíz aranyambakerüljön,
I. k. 145. l. 21. sor, 146 l. 1. sor—II. k. 7. l. 5. sor:

Parancsold

Szólni, bár mindenszava tíz aranyamba kerüljön;

hiányzik az I. k. 147. l. 15. s.—II. k. 8. l. 12. sora után:

Minden gyenge sugár, s árnyék mellette, kivüle.

Eltérés: kéz.:
És ki ezentúl is háborgat gyáva beszéddel,
I. k. 148. l. 2. sor—II. k. 8. l. 20. sor:

És ki ezentúl is háborgat játszi szavakkal,

kéz.:

Legragyogóbb csótár...

I. k. 149. l. 1. s.—II. k. 9. l. 14. sor:

Legragyogóbb takaró...

kéz.:

E lányhoz képest; de ha gyáván küzdve találnál,

I. k. 149. 2. sor—II. k. 9. l. 15. sor:

E lányhoz képe t. De ha gyáván küzdve találandsz,

kéz.:

Mondom azért, fuss el, fuss innen mennyire futhatsz,

I. k. 150. l. 19. sor—II. k. 10. l. 27. sor:

Mondom azért jőj el, sőt fuss, a mennyire futhatsz;

kéz.:

És az enyészetnek mezején borzadva haladsz el.

I. k. 151. l. 9. sor—II. k. 11. l. 13. sor:

És a nemzeti gyász mezejéről búsan odább állsz.

kéz.:

A szellő suhogóbb...

I. k. 152. l. 15. sor—II. k. 12. l. 15. sor :
Lengedezőbb a szél...

kéz.:

S kényeden áll...

I. k. 153. l. 7. sor—II. k. 13. l. 3. sor :

S kedveden áll...

kéz.:

Mint kit a nyugtából mennydörgő szózat izeszt föl,

I. k. 153. l. 16. sor—II. k. 13. l. 12. sor :

Mint kit aludtából földrázó dörrenet ébreszt,

kéz.:

Két részről zengett a kürt csöngöttek az érczek:

I. k. 154. l. 6. sor—II. k. 13. l. 25. sor :

Két részről riad a kürt és csendülnek az érczek.

kéz.:

Elnémúl az öröm...

I. k. 154. l. 12. sor—II. k. 14. l. 3. sor :

Megnémúl az öröm...

Hiányzik az I. k. 155. l. 1.—II. k. 14. l. 15. s. után egy variáció:
Nem viszi ló; de viszik röpülő sárkányfiak őket

Eltérés: kéz.:

A Duna mellékét látom mozdulni; Fejérvár,

I. k. 156. l. 15. sor—II. k. 15. l. 24. sor :

A Duna mellékét látom fölkelni; Fejérvár,

kéz.:

Gyermekeit rengő lobogós kopjákkal utánok

I. k. 156. l. 17. s.—II. k. 15. l. 26. s.

Gyermekeit magasán rengő dárdákkal. Utánok

Hiányzik az I. k. 156. l. 18. s.—II. k. 15. l. 27. sor után :

Zászlóján viszi képét a szűz boldog anyának.

az I. k. 156. l. 21. s.—II. k. 16. l. 2. sor után:

S a meredek hegynek laposabb részére tekintget.

az I. k. 157. l. 17. s.—II. k. 16. l. 21. sor után :

Lelke ragyog képén, lelkének képe az Isten.

Eltérés: kéz.:

Elbámúlva tekinti Ozúl, elhülten, ijedve

I. k. 158. l. 4. sor—II. k. 17. l. 4. sor :

Nézi Ozul bámúl a nép, elhülten, ijedve

Eltérés:- kéz.:

Hiány: Bölcs kormányu hajó fél a csillámos özöntől,

*S biztos öbölbe siet : feketén fordulnak azonban
Zúgó hullámok.*

I. k. 159. l. 3—5. sor—II. k. 17. l. 28—18. l. 1. sor :
*S könnyű vitorlákkal siet a vészetlen öbölbe,
És im zaj támad, feketén fordulnak alulról
A vad hullámok :*

Eltérés : kéz. :

*Gyermekeit, velők űzi hevét, és harczol az égre.
I. k. 159. l. 8. sor—II. k. 18. l. 4. sor :
Gyermekeit, s iszonyú rohanással harczol az égre.*

kéz. :

*Rettentő, de nem ártalmas : fáradva leestek.
I. k. 159. l. 18. sor—II. k. 18. l. 14. sor :
Rettentő ; de nem ártó harcz : fáradva leestek.*

kéz. :

*S hosszú lesz a rövid út a nagy meredekre
csapóknak.*

I. k. 161. l. 9. sor—II. k. 19. l. 24. sor :

*S hosszú lesz a rövid út a nagy meredekre
vívóknak.*

kéz. :

*Nincs akadály, melyet meg nem bonthatna :
közöttök*

I. k. 161. l. 13. sor—II. k. 19. l. 28. sor :

*Nincs akadály, melyet meg nem nyomhatna,
Előttök*

kéz. :

Száguldozva jön egy csapat...

I. k. 161. l. 19. sor—II. k. 20. l. 6. sor :

Gyors vágatva jön egy csapat...

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 162. l. 8—14.—II. k. 20. l. 19—25. sor.

Eltérés : kéz. : Gyors kopjái miatt...

I. k. 162. l. 20. sor—II. k. 21. l. 3. sor :

Kopjavelési miatt...

kéz. :

A gyilkos kelevézt...

I. k. 163. l. 24. sor—II. k. 21. l. 28. sor :

A vékony kelevézt...

kéz. :

És lereped ; de Kobut szédül, s másodszor ütődvé

I. k. 164. l. 3. s.—II. k. 22. l. 3. s.

És lereped, Kobut elszédül, s a másod ütésre
kéz.:

Nagy csattogva ledől...

I. k. 164. l. 4. sor—II. k. 22. l. 4. sor:

Megcsörrenve ledül...

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 165. l. 13—23. s.—II. k. 23. l. 9—19. soráig.

I. k. 166. l. 6. s.—167. l. 12. s.—II. k. 23. l. 25.—24. l.
28. soráig.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 166. l. 6. sor—II. k. 23. l. 25. sor után:

Béla dicső fia megy, s haddal folytatja csatáját
Nagy dárdája után könnyebb lett kardja kezében
S a sisakos fejeken villámként csattoga, csenge.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 167. l. 16—21. és II. k. 25. l. 4—13. sorig.

Eltérés: kéz.:

S bal vállába csapott. László is váгна, de gyorsan
Vissza huzódik Ozúl, s rohanásra egyengeti futtát

I. k. 167. l. 23. s.—II. k. 25. l. 10—13. sor:

Bal vállába hatott, s vérét mellére kiontá
Már László keze is vágásra szegüle, de látta
S elkerülé Ozul a villámló kardot azonnal
Félrebb szöktetvén és új rohanásra irányzott.

Kéz.:

Igy szólt s egyszersmind lecsapott nagy erővel
Ozulra

Ketté vágta fejét: a test is utána lefordult;

I. k. 168. 5. s.—II. k. 25. l. 16. és 19—20. sor. és 8—9.

Igy szólt s egyszersmind megelőzve csapását
Ozulnak,

Ketté vágta fejét s mellcsontját érte hegyével.

A hasadt fejfel leesett nagy teste Ozulnak.

kéz.:

S elbusúlva kerestek utat viadalmok utolján.

I. k. 168. l. 12. s.—II. k. 25. l. 25. sor:

S teste körül keserű szívvel harczolva elestek.

Hiányzik a kéziratban: I. k. 168. l. 13—23. s.—II. k. 25. l.
26—26. l. 7. sorig.

Eltérés: kéz:

Most hogy előtte rohant a kún szép rabja,

I. k. 169. l. 10. s.—II. k. 26. l. 18. sor:

Most hogy előtte rohant a lány gyötrelmivel
Árbocz,

kéz.:

A rohanó Árbocz...

I. k. 169. l. 13. s.—II. k. 26. l. 21. sor:

A szaladó Árbocz...

kéz.;

Igy szól, visszatekint és már fél dárda vetésre

Látja nagy üzőjét: markában villog élő vas

I. k. 169. l. 16-17.—II. k. 26. l. 26-27. sor:

Igy szól, visszatekint, s fél dárdavetésnyire látja

Gáttalan üzőjét villogva nyomába rohanni.

Hiányzik a kéziratban:

a II. k. 27. l. 6^{1/2}—21^{1/2} sorig.

Hiányzik a kiadásban:

a II. k. 27. l. 6. sor után, de benne van az I. k.
169. l. 24—170. l. 4. s.:

Tüstént földre szökik, László pedig égnek emelvén

Rettenetes kardját Árbocz vállába becsapja.

Kardostól leszakadt Árbocz jobb karja, s utána

Hajladozó testét győzője leverte lováról.

Talpra szökött maga is.

Eltérés: kéz.:

Harczra keményített lelkét fölemelte fejével

Messze körülnézett...

I. k. 171. l. 15.—II. k. 28. l. 28. sor:

Harcz koszorúzta fejét a szűnő zajra fölütvén

Szerte körülnézett...

I. k. 171. l. 17. sortól (kivéve 18-19; 172. l. 4-5, 12-13. s.)

172. l. 19. sorig — II. k. 29. l. 2. sortól (kivéve a 3-4, 12-

13, 21-23. s.) a 30. l. 3. soráig egészen elütő a kézirat

befejezése:

Cserhalom a meredek helyen is már meg vala víva.

A vérben fürdött Salamon följött az oromra.

Már csak tetteiből vélnéd országok (a nemzet) urának

Mindene tépve vagyon: telemén nincs semmi királyi.

Ernye jó komolyan vele, s a tüzes ifju leventák,

A kunság szaladásra szorúl, más részen előltök

Áll a rettenetes dandárral Gejza s Oposnak

Élet vesztegető buzogánya kopog le fejökre
 Onnen futnának, s László katonáira buknak.
 A bátor vívó temetését itt leli, nincs út
 Nincs menedék. Most megfordúl a gyászos üvöltés
 A ki örült jajgat és a kik sírnak örülnek.
 Fogva marad sok kún s a fegyvert búsan elejti
 És ki előbb úr volt, most rabját kezdi uralni.
 Elragadott fiak és hölgyek rokonokra borulnak
 S gazdag örömkönnyel mossák a bajnokok arcát.

Ernyei is harczos karjába fogadta leányát.
 És leveté gondját, mellyel volt nyomva, szivéről,
 Jobbjokat a vezetők nyújtják egymásnak örömmel,
 A megvitt halmon seregestül térdre borulnak
 Isten előtt, s fölzeng a hála vitézi ajakról.

Elzengette dalát a késő kor fia rólad
 Cserhalom, és az apák híret koszorúzta tetődre.
 Még te soká harcolsz ezután is fergetegekkel
 Sokszor fogsz új díszet öltözni magadra tavaszszal.
 Őt hamar a végzés vas karja lehuzza porába
 És benövik sírját a vad fák ágai: akkor
 Még ki fog emlékezni felőle, ki tudja, hogy ott is
 Elfáradt ember hamvára nehezkedik a domb?
 A ki rövid pályát futván a szárnyas üdövel
 Eljöve, és az eget és a föld gyenge virágit
 (Mert mi egy életűdő?) megnéze, s elvesze közttek?
 Nem tudják, de ne is tudják, csak az ősi dicsőség
 Híre maradjon fenn, s unokák ébredjenek arra,
 És legyen a ki szabad lélekkel mondja utánam
 Cserhalom! a te tetőd diadalmak büszke tetője.

A legutolsó bekezdés mint önálló költemény: Utóhang
 Cserhalomhoz c. került be az összes kiadásba, változásokkal

*

A kéziratok közt van egy cím nélkül, a félív belső
 oldalára írt vers, mely valószínű kép alá készülhetett:

Cserhalom ez, mellyen a hív örök ifju kezében
 A nagy idők rémes lángu szövéténeke ég.
 Itt küzdött Salamon, bölcs Géza s az istenes
 László

Híván fenndörgő hangon a büszke vezért;
 A hölgyablót itt sujtotta halálra, s leányát

A szomorún vívó aggnak ölébe tevé.
 És elhulltak mind, kik dúlni jövének orozva
 Vészes sírhalomúl nyerve a harcز mezejét.
 Nagy diadal volt ez, s ha viszály nem jó vala
 közbe
 A szent hon kebelén nem terem annyi Mohács.

TÜNDÉRVÖLGY.

Két kézírata van. Az első negyedív nagyságú. 46 oldal. A címlapon egymás alatt: Csaba utazása (áthúzva) 1825—28. Június. Tündérvölgy. Ponyvaversekben. Irta Vörösmarty Mihály. A név alatt e sor: Aurórába egy pap vitéz: erős lelkű ember, jó hazafi: Nem papi lágysággal.

Ez a kézirat a költemény *első alakítása*, telve javításokkal. — A második kézirat *tisztázat*. Negyedív nagyságú 34 $\frac{1}{2}$ írott + 1 $\frac{1}{2}$ üres oldal. Címlap nincs. A verssorok fölött az első oldalon a cím: Tündérvölgy.

Eltérés: 1. kéz.:

Bele néztek mélyen, s *elámúl* lelketek.

2. kéz.:

Bele néztek mélyen, s *elborzad* lelketek.

kiad' 33. l. 4. sor:

Bele néztek mélyen, s *elámúl* lelketek.

1. kéz.:

S bár elszűnyadt, a bú háborgott *lelkében*

2. kéz.:

S bár elszűnyadt, a bú háborgott *keblében*.

kiad. 33. l. 14. sor:

S bár elszűnyadt, a bú *ébren* volt *keblében*.

1.—2. kéz.:

Kicsoda *engemet* fölkelte álomból?

kiad. 34. l. 5. sor:

Kicsoda *kelteft* föl *engemet* álomból?

Hiányzik az 1. kéz.:

Megtudjam, mint ragyog szeme villanása,

Mint lebbenik haja hűs szellő szálltára,

S alóla, mint zúgó tenger hab-hártyája

Hogy fehérlik nyaka, kebele márványa.

¹ V. M. Munkái. 1833. III.

2. kéz.: ez a rész át van húzva ;
 a kiad. 34. l.
 3. versszaka után ez a versszak hiányzik.

Eltérés: 1. kéz.:
 Csak jönél előmbe . . .
 2. kéz.:
 Jónél csak előmbe . . .
 kiad. 34. l. 19. s.:
 Jónél csak előmbe . . .

Hiányzik az 1. kéz.:
 De ha megölnélek, bűnöm nehéz lenne,
 Előtte még inkább rejtődnöm kellene.
 Ha szeme fényére gyászos setét kelne,
 Miattam vad farkas rád lakozni jőne.
 A 2. kéz. áthúzva.
 kiad. 34. l. 24. s. után e rész hiányzik.

Eltérés: 1. kéz.:
 Ah nem! te vagy Csaba . . .
 2. kéz.:
 Haj! nem te vagy Csaba . . .
 kiad. 36. l. 5. s.: Ugyanez.
 1. kéz.:
 Megmondhatd, millyent üt Csabának dárdája!
 2. kéz.:
 Megmondhatd, millyent üt hős Csaba dárdája!
 kiad. 37. l. 8. s.: Ugyanez.

1.—2. kéz.:
 Jeve, Jeve így szólt . . .
 kiad. 38. l. 1. s.:
 Áldott Jeve így szólt . . .

1. kéz.:
 Hogy rontsa Döngörét annyival gyorsabban,
 2. kéz.:
 Hogy rontsa Döngörét annyival ádázban,
 kiad. 40. l. 24. s.: Ugyanez.

1. kéz.:
 S benne csillogott új bátorság szelleme.
 2. kéz.:
 S benne ült szívének rettenetessége.
 kiad. 44. l. 8. s.: Ugyanez.

1. kéz.:
 S nyer az égtől, ahhoz halandó kéz nem ér.

2. kéz.:

S nyer az égtől, ahhoz tartozik, mint rabbér.
kiad. 46. l. 4. s.: Ugyanez.

Eltérés: 1. kéz.:

De ura meghajtá, s halada bátrabban.

2. kéz.:

De ura meghajtá, s halada bizvábban.
kiad. 48. l. 4. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Jött a morgó medve...

2. kéz.:

Itt a morgó medve...

kiad. 48. l. 19. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Benne örömében helyet nem találá.
Ficzkándott, mint a víz legifjabbik hala,
Meg-megállt, s sebesen megint tovább szálla,
Míg illy új szépséget szeme megszokhata.

2. kéz.:

Elindult, meg-megállt vizet hasogatva,
Ficzkándott, mint folyam legifjabbik hala,
Míg az új szépséghez lassanként szokhata,
Repesett, dobogott habos baloldala.
kiad. 54. l. 5—8. s.: Ugyanez.

Hiányzik az 1. kéziratban, a 2. kéziratban és a kiadás-
ban 54. l. 9—12. sorig terjedő rész.

Eltérés: 1. kéz.:

S repesett szívében új kedves érzet.

2. kéz.:

S titkos új vágyódást magában érezett.
kiad. 54. l. 16. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Elment, s bús habokat öltöze magára,

2. kéz.:

Elment, s bús habokat öltözőék magára,
kiad. 57. l. 4. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Csaba megbáná, hogy illy keményen beszélt,

2. kéz.:

Csaba későn báná, hogy keményen beszélt,
kiad. 57. l. 5. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

S tündérvölgy fölébe villámtetőt huzott,

2. kéz.:

S tündérvölgy fölébe égő tetőt húzott,
kiad. 57. l. 16. s.: Ugyanez.

Eltérés: 1. kéz.:

Délről állt a nyilás ...

2. kéz.:

Délről volt a nyilás ...

kiad. 57. l. 17. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Hogy megharcoljon a fellegek sasával;

2. kéz.:

Hogy megharcoljon a felhők madarával;

kiad. 57. l. 20. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Végig csapván kardját a tündér gyermekén,

2. kéz.:

Végig mérvén kardját a tündér gyermekén,

kiad. 63. l. 9. s.: Ugyanez.

1. kéz.:

Nyújtózott a tündér mérgében nagyobbra

Csaba rajta ütött, s az vissza bukkana.

Messze hanyatt esvén nagy hosszan elterült

De hamar a sebes sárkányon fölrepült

Csaba pusztán maradt a lánynyal egyedül

Néz bámulva, és már semmi sincsen körül

Semmi csak maga van Dalma szép leánya

2. kéz.:

Csabától, mint szirtek leszakadó fala,

Úgy hullott az ütés forró nap fiára.

És az hanyatt dőlven nagy hosszan elterült,

Alatta terhétől a völgy is megrendült;

De csak hamar sebes sárkányon elrepült,

S az egész sokaság magas egekbe tűnt.

Maga maradt a hős s Dalma szép leánya

kiad. 64. l. 11-17. sorig: mint a 2. kéziratban.

1.—2. kéz.:

Hasztalan fűroszti ajakát csókokkal,

kiad. 65. l. 2. s.:

Hasztalan ébreszti ajakát csókokkal,

1. kéz.:

Oly búsulttá leszen, arczát gyász festi be.

2. kéz. :

Oly búsulttá leve, arczát gyász festvén be.
kiad. 65. l. 8. s.: *Ugyanez.*

EGER.

A kézirat teljes. Negyedív nagyságú, 118 oldalból áll. Címnap nincs. A verssorok kezdete előtt a cím: Eger.¹
A kézirat borító lapján e jelzés: Augusztus-November 11ig 1827. Pesten Mákám-utsza 692. — Mészáros —

I. ének :

Eltérés : kéz. :

Nagyságod nagy romja magad, még állasz, *utolsó*
I. k. 287. l. 7. s.

Nagyságod nagy romja magad, még állasz, *utolsó*
II. k. 157. l. 5. s.

Nagyságod nagy romja magad, még állasz, *utolsó*

kéz. :

Régi világrontó seregidnek híre hová lett ?

I. k. 287. l. 12. s.

Büszke világrontó seregidnek híre hová lett ?

II. k. 157. l. 10. s.

Büszke világrontó seregidnek híre hová lőn ?

kéz. :

Bús mormolva fut a testvér kis csermely előtte,

I. k. 288. l. 7. s.—II. k. 158. l. 7. s.

Bús mormolva fut a testvér *habu* csermely előtte,

kéz. :

Dögkereső madarak járnak s a pusztá mezőkön

I. k. 288. l. 11. s.—II. k. 158. l. 11. s.

Tévedező madarak járnak s a pusztá mezőben

kéz. :

Áll komorodva Dobó...

I. k. 288. l. 17. s.—II. k. 158. l. 17. s.

Áll a harczí Dobó...

Áthúzza a kéziratban :

I. k. 289. l. 3. s. — II. k. 158. l. 27. s.

¹ I. kiadás Aurora 1828. — II. kiadás Vörösmarty Mihály Munkái. Pesten 1833. III.

Eltérés: kéz.:

S lassu lovaglással követül jő Handsa tövéhez.

I. k. 289. l. 4. s.—II. k. 158. l. 28. s.

Büszke lovaglással követül jő Handsa tövéhez.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 289. l. 4. s. — II. k. 158. l. 28. s. után:

S hozva fehér lobogót fellép a várba dagálylyal

Eltérés: kéz.:

Jő Faragó...

I. k. 289. l. 10. s. — II. k. 159. l. 6. s.

Jő Robogó...

kéz.:

*Két deli lány, közelítik az állókat: szemefénye
Dobónak*

Iljú Dalád, s karján a már már hervatag Emma.

I. k. 290. l. 11-12. s.—II. k. 160. l. 3-4. s.

Két deli lány közelít, lebegő magzatja Dobónak,

Iljú Dalár, s karján a már-már hervatag Ida.

kéz.:

Szózatokat készít dölfös szándéka helyett; de

Kezdi Dobó, s szava, mint keze rendítve megelőzve igyen zeng:

I. k. 291. l. 17-18. s.—II. k. 161. l. 5-6. s.

Szózatokat készít, de Dobó kezd szólni hozzá,

Ésszava, mint keze, rendítő, megelőzve imígy zeng:

kéz.:

Táborait töröd, és seregét elrontod erőddel,

I. k. 291. l. 24. s. — II. k. 161. l. 12. s.

Táborait töröd, és seregét pusztítod erőddel,

kéz.:

Szónok alól jövök...

I. k. 292. l. 1. s. — II. k. 161. l. 13. s.

Szolnok alól jövök...

kéz.:

Szónok alól jön...

I. k. 292. l. 13. s. — II. k. 161. l. 25. s.

Szolnok alól jön...

kéz.:

Csábító te is a ki talán nagy lelkű Losonczyt

I. k. 292. l. 4. s. — II. k. 161. l. 16. s.

Csábitó te is, a ki talán nagy lelkű *Losonczit*¹
kéz.:

Rázkodik, a mint nagy *Faragót* elhagyja, s egyébkor
I. k. 293. l. 10. s. — II. k. 162. l. 18. s.

Rázkodik, a mint nagy *Robogót* elhagyja, s egyébkor
kéz.:

Zörgenek, és némely *hadi* dallal örülteti társát,
I. k. 294. l. 4. s. — II. k. 163. l. 8. s.

Zörgenek, és némely *víg* dallal örülteti társát.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 294. l. 45. s. — II. k. 163. l. 8. s. után:

Elszabad agg Ulemán, szoknyáját hagyja Te-
mesnél.

Jő s neki hajt Kampó, futtában döngeti hátát.

I. k. 194. l. 10. s. — II. k. 163. l. 14. s. után:

Elsőbb is levelet küldöz, meghíja segédül

Társait a bajnok. Vas, Nagy, két Solyma hadának
Megy, s kirepül megrendítő hírekkel Egerből.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 294. l. 11-15. s. — II. k. 163. l. 15-19. sorig.

Eltérés: kéz.:

Telnek azonban az élelmek *szeke*rével az utak,
I. k. 294. l. 16. s.

Telnek azonban az élelmek *szeke*rével az utak,
II. k. 163. l. 20. s.

Telnek azonban az élelmek *szekere*ivel az utak,
kéz.:

Ekközben Szikszóra begyül szín népe Hevesnek
I. k. 294. l. 23. s. — II. k. 163. l. 27. s.

Szikszóban magyarok gyülekeznek. Hosszu gyü-
lés van,

kéz.:

A síró haza hangján kül, melly *vissza vonás*nak
I. k. 295. l. 1. s. — II. k. 164. l. 1. s.

A sínlő haza hangján kül, melly *visszavonás*nak
kéz.:

Mecskei megjelenik, s *szózatit ejti* (csonka sor

¹ Így még I. k. 292. l. 10. s. — II. k. 161. l. 22. s.

I. k. 295. l. 6. s.

Mecskei megjelenik s *illy* szót emel a sokasághoz:

II. k. 164. l. 6. s.

Mecskei megjelenik s *illy* szót emel a sokasághoz:

kéz.:

Már az erős szónok Tisza, Zagyva kerülte falával

II. k. 164. l. 10. s.

Már az erős Szónok Tisza, Zagyva kerülte falával

kéz.:

Keljetek, és a *büszke* pogányt zabolázza csatátok.

II. k. 165. l. 16. s.

Keljetek, és a *durva* pogányt zabolázza csatátok.

kéz.:

Szónok este miatt...

I. k. 295. l. 20. s. — II. k. 165. l. 21. s.

Szónok este miatt...

kéz.:

Megszállatni Egert...

I. k. 296. l. 13. s. — II. k. 165. l. 9. s.

Megdúlatni Egert...

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 297. l. 7. sor után és a

II. k. 165. l. 28.—166. l. 8. sorig

Eltérés: kéz.:

És ugyan *illy* vala ő: a nagy természet öröklő

I. k. 297. l. 18. s. — II. k. 166. l. 19. s.

Lelke nyugott tenger, s ő: a nagy természet öröklő

kéz.:

Mind maig, egy *légy* sem lett ezredek óta szunyoggá;

Mind maig, a *bögöly* is mind ezredek óta *bögöly* még

I. k. 298. l. 9. s. — II. k. 167. l. 6. s.

Mind maig egy *méh* sem lett ezredek óta szunyoggá;

kéz.:

Nem látná, hogyan elmaradunk a többi *világtól*,

I. k. 298. l. 16. s. — II. k. 167. l. 13. s.

Nem látná, hogyan elmaradunk a többi *nemektől*,

kéz.:

E gyönyörök kertét inségnek *sívatagává*.

I. k. 288. l. 18. s. — II. k. 167. l. 15. s.

E gyönyörök kertét inségnek *puszta helyévé*.

Prózai betoldás: I. k. 288. l. 21. s.—II. k. 167. l. 18. s. után:

Vagy most is mit teszünk? Elvették temest (!) s azok, kiket apáink tengereken túl kergettek, Egert víják, a felföld kapuját, hogy onnan Mátra tetején félhold ragyogjon. Ha azt mondaná a magyar, erőtlén vagyok, nem bírom a dárdát, jól van, de a harcz mennyköveit hordozza kezében s nincs szíve, hogy azt egybe fogva rettentő harczot indítson. —

Eltérés: kéz.:

Nem bírom a kardot, s nehez a hadi *kopja* kezemnek,

I. k. 299. l. 6. s. — II. k. 167. l. 27. s.

Nem bírom a kardot, s nehez a hadi *dárda* kezemnek,

kéz.:

És ugyan ilyenek ők. Ki szabad mentéje *maradtán*

I. k. 300. l. 24. s. — II. k. 169. l. 13. s.

És ugyan ilyenek ők. Ki szabad mentéje *lebegve*.

kéz.:

Bőre alól nagy erő mellét *düleszti*, fejében

I. k. 301. l. 4. s. — II. k. 169. l. 17. s.

Bőre alól nagy erő mellét *dőleszti*: fejében

kéz.:

Lábaival mellén...

I. k. 301. l. 13. s.

Lábaival mellén...

II. k. 169. l. 26. s.

Sarkával mellén...

kéz.:

És a *fel-fel* ütött fejeken sas szárnyak, *olú* (!) toll,

I. k. 301. l. 19. s. — II. k. 170. l. 4. s.

És a *fel fel*ütött fejeken sas szárnyak, ölyűtoll,

kéz.:

Mindezeket, balját aranyos kardjára *nyugosztván*,

I. k. 301. l. 21. s. — II. k. 170. l. 6. s.

Mindezeket, balját aranyos kardjára *nyugasztva*

kéz.:

Könnyű mentékkal lebegők *szép czifra nyeregben*,

I. k. 302. l. 1. s. — II. k. 170. l. 10. s.

Könnyű mentékkal lebegők *a gyors paripákon*,

kéz.:

S a pergő csákány, melly sok török agyba ha-
rapván,

I. k. 302. l. 3. s. — II. k. 170. l. 12. s.

S a pergő csákány, melly félkörű görbe vasával,

kéz.:

Sír egyedül a tárogató bús, hangos özönnel,

I. k. 302. l. 6. s. — II. k. 170. l. 15. s.

Sír egyedül a tárogató viadalmas özönnel,

kéz.:

És a megbúsúlt daliáknak alakja selétül,

És a rajta ülő daliáknak képe setétül,

I. k. 302 l. 8. s.—II. k. 170. l. 17. s.

És a megbúsúlt daliáknak alakja setétül,

kéz.:

Negyven fürge huszár megyen ennek utána rohanva

I. k. 304. l. 14. s.—II. k. 172. l. 15. s.

Negyven fürge huszár megyen ennek utána robogva.

kéz.:

S irgalom Istentől ne legyen lelkének az égben.

I. k. 305. l. 11. s.—II. k. 173. l. 8. s.

S irgalom istentől ne legyen lelkének örökké.

kéz.:

Már diadalma helyén pusztúlt szónoknak alatta

I. k. 305. l. 16. s.—II. k. 173. l. 13. s.

Már diadalma helyén pusztúlt Szolnoknak alatta

kéz.:

Szónok alatt...

I. k. 305. l. 22. s.—II. k. 173. l. 19. s.

Szolnok alatt...

kéz.:

Itt mikoron Nyáryt vendég katonái magára

I. k. 306. l. 2. s.—II. k. 173. l. 23. s.

Itt mikoron Nyárit vendég katonái magára¹

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 306. l. 5. s.—II. k. 173. l. 26. s.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 306. l. 8. s.—II. k. 174. l. 1. s. után:

¹ Nyári neve így: I. k. 313. l. 23. sor—II. k. 180. l. 24. s.

Sok vas agyú törököt mart ott meg kardja, s
tizenkét

Száguldót maga karjával sebesíte halálra.

Eltérés: kéz.:

Szónokot ott látá...

I. k. 306. l. 14. s.—II. k. 174. l. 7. s.

Szolnokot ott látá...

kéz.:

A török...

I. k. 306. l. 23. s.

A török...

II. k. 174. l. 16. s.

Eb török...

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 308. l. 14-15. s.—II. k. 175. l. 27-28. s.

Eltérés: kéz.:

Látta szeméből ..

I. k. 309. l. 21. s.—II. k. 177. l. 1. s.

S látta szeméből...

kéz.:

Olly ragyogók ..

I. k. 310. l. 5. s.—II. k. 177. l. 10. s.

Olly deliek...

kéz.:

Mert nemes, és deli volt,...

I. k. 310. l. 8. s.—II. k. 177. l. 13. s.

Mert nemes és hős volt,...

kéz.:

Esküszí...

I. k. 311. l. 9. s.—II. k. 178. l. 10. s.

Eskvén...

Hiányzik a kéziratban: és az I. k. 311. l. 11. s. után

II. k. 178. l. 13-20. s.

II. ének.

Eltérés: kéz.:

Bört huza,...

I. k. 315. l. 21. s.—II. k. 182. l. 18. s.

Bört vona,...

Eltérés: kéz.:

Ezjöve négyszerezer buzogányt hurczolva magával

I. k. 316. l. 4. s.—II. k. 182. l. 21. s.
Ez jöve ötször ezer buzogányt *indítva* magával,

kéz.:

És *ezeren* mentek...

I. k. 316. l. 8. s.—II. k. 182. l. 26. s.

S *hét százan* mentek...

kéz.:

Még mivel áldhatnád,...

I. k. 317. l. 1. s.—II. k. 183. l. 18. s.

Még mivel áldhatnád?...

kéz.:

Mint az örökre *setét*, a már nem szörnyű halállal,

I. k. 317. l. 5. s.—II. k. 183. l. 21. s.

Mint az örökre *nyugodt*, a már nem szörnyű halállal?

kéz.:

A haza is, hah! a belső lángokban *enyésző*

I. k. 317. l. 17. s.—II. k. 184. l. 5. s.

A haza is, hah! a belső lángokban *evődő*,

kéz.:

Akkor tán ismét *Tihamér* lesz bűnös Omárból,

I. k. 317. l. 23. s.—II. k. 184. l. 11. s.

Akkor tán ismét *Hiador* lesz bűnös Omárból,

kéz.:

A legszélsőnek velejét vas lába *kiszórta*.

I. k. 318. l. 12. s.—II. k. 184. l. 24. l.

A legszélsőnek velejét vas lába *kidönté*.

kéz.:

Díztelenül, s szomorú sívással nyargal *uton kül*.

I. k. 319. l. 17. s.—II. k. 185. l. 25. s.

Díztelenül, s szomorú sívással nyargal *előre*.

kéz.:

Dárdákkal rohanók (?)...

I. k. 320. l. 2. s.—II. k. 186. l. 6. s.

Dúló szörnyetegek...

kéz.:

Mindezek a szaladók útát *gyilkolva* elállták,

I. k. 320. l. 3. s.—II. k. 186. l. 7. s.

Mindezek a szaladók útát *rémitve* elállták,

kéz.:

Kardjokat, s a diadal dőlét rettegni *taníták*.

I. k. 320. l. 16. s.—II. k. 186. l. 20. s.

Kardjokat, s a diadal dőlét rettegni *tanítják*.

kéz. :

S hangzik ölő gömbnek szomorú *fütyölése* fülében.

I. k. 321. l. 9. s.—II. k. 187. l. 9. s.

S hangzik ölő gömbnek szomorú *suhogása* fülében.

kéz. :

Annyival ádázban *elbúsult* társai jönnek

I. k. 321. l. 21. s.—II. k. 187. l. 21. s.

Annyival ádázban *megbúsult* társai jönnek

kéz. :

Másodszor *dörög* a kétszáz ércz öble azonban

I. k. 322. l. 1. s.—II. k. 187. l. 24. s.

Másodszor *ropog* a kétszáz ércz öble azonban,

kéz. :

S a romlás kapuján Gergely *hajdúi* betörnek !

I. k. 322. l. 2. s.—II. k. 187. l. 25. s.

S a romlás kapuján Gergely *katonái* betörnek !

kéz. :

Zoltai *itt vagyok*, ...

I. k. 322. l. 6. s.—II. k. 188. l. 2. s.

Zoltai *megjövök*, ...

kéz. :

Testek halma közül illy szózat hangzik *epedten* :

I. k. 324. l. 8. s.—II. k. 189. l. 24. s.

Testek halma közül illy szózat hangzik *előttök* :

kéz. :

Rab törököt pedig egy sem vitt, mert a kit *elértek*,

I. k. 325. l. 3. s.—II. k. 190. l. 15. s.

Rab törököt pedig egy sem vitt, mert a kit *elért* a

Eltérés—Hiány : kéz. :

Életet egynek sem, de halált valamennyinak adtak.

Olly kegyelem nélkül ragadá a harc tüze őket.

I. k. 325. l. 4. s.—II. k. 190. l. 16. s.

Harcz keze, által adá az örök nem-létnek ölébe.

kéz. :

Rajta ! tovább Amhát, itt nem jó késni *töröknek*

I. k. 326. l. 8. s.—II. k. 191. l. 16. s.

Rajta ! tovább Amhát, itt nem jó késni *sokáig*,

kéz. :

Bár kik Egert lakják, mind *porba* tapodja *hatalmunk*,

I. k. 326. l. 10. s.—II. k. 191. l. 18. s.

Bár kik Egert lakják, mind elpusztulnak erőmtől:

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 327. l. 5. s.—II. k. 192. l. 9. s. után:

*A sokaság tenger, magas Amhát Istene annak,
Benne kegyetlen szörny Ali, s lelke határtalan
örvény.*

Eltérés: kéz.:

S bátran itatja lovát...

I. k. 327. l. 14. s.—II. k. 192. l. 18. s.

S gúnynyal itatja lovát...

kéz.:

Nem mehet Amháttól, ott áll nagy haddal előtte.

I. k. 327. l. 16. s.—II. k. 192. l. 20. s.

Cseltől tart Amhát: rohanásokat ója tilalma.

kéz.:

Vári vívók ellen...

I. k. 327. l. 19. s.—II. k. 192. l. 23. s.

Várvédők ellen

kéz.:

Ott tíz más sebesült vár írt testére, s bajában

I. k. 328. l. 16. s.—II. k. 193. l. 16. s.

Ott tíz más sebesült keres írt testére, s bajában

kéz.:

Anyavalyások alakjai feltűnnek sorvadtan ijesztők

Marczona képeikkel, kitűnik fekvése Omárnak

I. k. 328. l. 23. s.—II. k. 193. l. 21. s.

S a nyavalyások előttűnnek sorvadtan ijesztők

Marczona képeikkel. Kitűnik fekvése Omárnak.

kéz.:

Menj te azért, s lásd el, magam addig elmegyek, és az

Elkötözött sebeket megnézem visga szemekkel.

I. k. 328. l. 11—12. s.—II. k. 194. l. 7-8. s.

*Menj te azért s lásd el, magam addig el odább me-
megyek, és e*

Némberiekkal az ételeket sebeseeknek elosztom.

kéz.:

Szóla, s tovább mene...

I. k. 328. l. 13. s.—II. k. 194. l. 9. s.

És elmentenek...

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 329. l. 13. s.—II. k. 194. l. 9. s. után :
„Lelke-e vagy maga oh örök Isten!” szövege magában
Kedvelt s megsiratott Tihamérnak látva vonását.

I. k. 329. l. 16. s.—II. k. 194. l. 12. s. után :
Egykor, s ah mi halál a jobb emléke bajokban.

Eltérés : kéz. :

Fergetegek közepén...

I. k. 330. l. 8. s.—II. k. 194. l. 28. s.

Bús várnak közepén...

kéz. :

Még csak ez egy baj volt *Tihamérnak* hátraezerből,
 I. k. 330. l. 9. s.—II. k. 195. l. 1. s.

Még csak ez egy baj volt *Hiadornak* hátra ezerből,

kéz. :

Arczok, ez elfáradt szem ..

I. k. 330. l. 12. s.—II. k. 195. l. 3. s.

Arcz, ezen elfáradt szem...

kéz. :

Akkor utánam *bú*...

I. k. 330. l. 13. s.—II. k. 195. l. 5. s.

Akkor utánam *kín*...

kéz. :

Fuss *Tihamér!* ..

I. k. 330. l. 14. s.—II. k. 195. l. 6. s.

Fuss *Hiador!*...

kéz. :

És mikoron *Tihamér*¹ romjából...

I. k. 330. l. 16. s.—II. k. 195. l. 8. s.

És mikoron *Hiador*...

kéz. :

Nem szólasz!

I. k. 331. l. 10. s.—II. k. 195. l. 26. s.

Nem szólasz;

¹ E névváltozat mindig így : I. k. 331. l. 12, 21. s.;
 332. l. 3, 24. s.; 333. l. 4, 7, 10, 15, 20. s.; 334. l. 10, 11. s. —
 II. k. 195. l. 28. s.; 196. l. 9. s.; 197. l. 8, 12, 15, 18, 23,
 28. s.; 198. l. 14, 24. s.

Eltérés: *kéz.:*

Fájdalom ölyve *nehéz* szívemet mint tépte, ne kérdezd.

I. k. 332. l. 8 s.—II. 7. 196. l. 20. sor:

Fájdalom ölyve *sebes* szívemet mint tépte, ne kérdezd.

Eltérés— *kéz.:*

Hiány: Csak nem az ég: az zárva maradt, mind váltig apámnak

Szívénél, ki után mint láz feljöttem az éjből.

Játszol-e, oh Tihamér, hogy rám andalgva te-kintesz?

I. k. 322. l. 11. sor—II. k. 196. l. 23. sor:

Csak nem az ég: attól nem jött valahára segédem.

Eltérés: *kéz.:*

A kény árja körül koszorúvá fonva. *Szelíden*

I. k. 332. l. 16. sor—196. l. 28. sor:

A *kéj* árja körül koszorúvá fonva. *Vidáman*

kéz.:

Mint hattyú megy az ifjúság...

I. k. 332. l. 17. sor—II. k. 197. l. 1. sor.

Mint bűvár megy az ifjúság...

kéz.:

Ida kötözte be, s félelmek könye hull a szeméből.

I. k. 333. l. 8. sor—II. k. 197. l. 16. sor:

Ida kötötte be, s el-elszörnyedt láttára, szemében

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 333. l. 9. sor—II. k. 197. l. 17. sor.

Eltérés: *kéz.:*

S tiszta gyönyör *folyamát* árasztá minden érében.

I. k. 333. l. 19. sor—II. k. 197. l. 27. sor:

S tiszta gyönyör *lángját* árasztá minden érében.

kéz.:

Akkor az elsebesült *Tihamér* így szóla magában:

I. k. 333. l. 20. sor—II. k. 167. l. 28. sor:

Akkor az elsebesült *Hiador* felszóla utószor:

kéz.:

Vesszek el aztán, tégy morzsává *fergetegedben*,

I. k. 334. l. 12. sor—II. k. 198. l. 16. sor:

Vesszek ki aztán, tégy morzsává *fergetegidben*,

kéz.:

Mint a lélek, mely *végetlen* képzeletével

I. k. 334. l. 15. sor—II. k. 198. l. 19. sor:

Mint a lélek, mely *vég nélküli* képzeletével.

kéz.:

S azt minden *gyönyörűségnek* megrakja diszével

I. k. 334. l. 17. sor—II. k. 198. l. 21. sor:

S azt minden *gyönyörök* seregével teszi dicsővé.

kéz.:

S im egyszerre ki bődültek *táménnyalán* ágyuk

I. k. 335. l. 4. sor—II. k. 199. l. 28. sor:

S im egyszerre ki bődültek *táménnyalán* ágyuk.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 336. l. 4. sor—II. k. 199. l. 28. sor után:

Mint ki vadászni megyen futamú szarvasra
kopókkal

S ott azok a völgy rengetegét fürkészve bejárva

Vékonyan és durván minden felen össze
csaholnak,

Felzendül a völgy, s riadt szavaikkal az erdő

Eltérés: kéz.:

Sok mint könnyű madár, mely *kél* szárnyára
vidáman,

I. k. 336. l. 20. sor—II. k. 200. l. 16. sor:

Sok mint könnyű madár, mely *kél* szárnyára
lapályból,

kéz.:

S a remegő légen magasabban hordja *veszélyét*.

I. k. 337. l. 3. sor—II. k. 200. l. 23. sor:

S a remegő légen magasabban hordja *hatalmát*.

kéz.:

Harcz ijedelme, Dobó így *monda* viszontag ezekre:

I. k. 337. l. 22. sor—II. k. 201. l. 14. sor:

Harcz ijedelme, Dobó így *szóla* viszontag ezekre:

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 337. l. 23. sor—II. k. 201. l. 15. sor.

Eltérés: kéz.:

Máskor is, a törököt most *békén* várjuk el inkább

I. k. 338. l. 1. sor—II. k. 201. l. 17. sor.

Másszor is úgy *hiszem*; a törököt most várjuk el
inkább.

kéz.:

Hullott szikra gyanánt...

I. k. 338. l. 6. sor—II. k. 201. l. 22. sor:

Hulló szikra gyanánt...

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 338. l. 13. sor—II. k. 202. l. 1. sor.

Eltérés: kéz.:

Hulljanak, és nagy szégyenesen táborba riasszák

I. k. 338. l. 16-17. sor—II. k. 202. l. 4-5. sor:

Hulljanak, és ha ki még eljő falainkhoz, az éltét

Mennykövező kezeink erejétől hagyja lehűyni.

kéz.:

Szól vala, s szürke lovát fordítá, visszalovaglott.

I. k. 338. l. 18. sor—II. k. 202. l. 6. sor:

Szól vala, s hóka lovát fordítá, visszalovaglott.

kéz.:

Mecskei is, s a bel várban végzette parancsát.

I. k. 338. l. 19. sor:

Mecskei is, s a bel várban végzette parancsát.

II. k. 202. l. 7. sor:

Mecskei is, s a belvárban végzette parancsát.

kéz.:

S mindennél inkább Hanivárnak bajnoki képe

I. k. 339. l. 2. sor—II. k. 202. l. 14. sor:

S mindennél inkább Hanivár a Nándori hadfő,

kéz.:

És ugyan annyi tarack ontotta dörögve veszélylyel

I. k. 339. l. 9. sor—II. k. 202. l. 21. sor:

És ugyan annyi mozsár ontotta dörögve veszélylyel

kéz.:

Mely lobogásával, mint öly a gyenge galambot

Szüntelen ébreszté, s nem hagyta nyugodni

szerelmét.

I. k. 342. l. 2. sor—II. k. 205. l. 2. sor:

Melly lobogásával nem hagyta nyugodni szerelmét.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 342. l. 5. sor—II. k. 205. l. 5. sor után:

S kergetik egymáson a tündér kedvű szerencsét.

Eltérés: kéz.:

Szörny az ijesztő sárkányból, s vad krími tatárból,

I. k. 342. l. 15. sor—II. k. 205. l. 15. sor :
Szörny az ijesztő sárkányból, s vad körmű huszárból.

kéz. :

Szép szemem, o Leilám. . .

I. k. 342. l. 20. sor—II. k. 205. l. 20. sor :

Szép szemem, oh Leilám. . .

kéz. :

Mert Hanivárt többé nem lesz, ki gonyolja (!) irígyen

I. k. 343. l. 16. sor—II. k. 206. l. 12. sor :

Mert Hanivárt többé nem lesz, ki gyalázza előttem

kéz. :

Seb mia, s szégyenben lehuzott sátorban evődék.

I. k. 344. l. 1. sor—II. k. 206. l. 21. sor :

Seb mia, s szégyentől lehuzott sátorban evődvén.

Hiányzik a kéziratban s az I. k. 344. l. 1. sor után :

a II. k. 206. l. 22.—207. l. 17. soráig.

Eltérés : kéz. :

És látszék Ali rémalakú jelenése közöttük.

I. k. 344. l. 7. sor—II. k. 207. l. 23. sor :

És látszék Ali rémalakú jelenése középen.

kéz. :

Áll vala szép egyház sudaras tornyaival, azokban

I. k. 344. l. 8. sor—II. k. 207. l. 24. sor :

Áll vala szép egyház sudaras két tornyival: ottan

kéz. :

Már nem konga szelíd hangjával déli harangszó,

I. k. 344. l. 9. sor—II. k. 207. l. 25. sor :

Már nem konga szelíd hangjával az esti harangszó.

kéz. :

Erre pogány ágyúk készültek, rontani tornyát

I. k. 344. l. 13. sor—II. k. 208. l. 1. sor :

Erre pogány gyalogok készültek rontani tornyát.

kéz. :

A szigorú földön. . .

I. k. 345. l. 17. sor—II. k. 209. l. 1. sor :

A sanyarú földön. . .

kéz. :

Ágyúi sem késnek felelőül vissza dörögni,

I. k. 345. l. 21. sor—II. k. 209. l. 5. sor :

Ágyúi sem késnek felelőleg vissza dörögni.

kéz.:

A törökök magok is legyenek *nézői*: porondot
I. k. 346. l. 18. sor—II. k. 209. l. 26. sor:

A törökök magok is legyenek *látói*: porondot

kéz.:

Némákká teszem ágyuit, és hatalomtalan *érczczé*.

I. k. 346. l. 23. sor—II. k. 210. l. 3. sor:

Némákká teszem ágyuit és hatalomtalan *érczczé*,

kéz.:

Benn magas egyházban *dőzsöl vala* hosszas
ebédnél.

I. k. 347. l. 14. sor—II. k. 210. l. 18. sor:

Benn magas egyházban *dőzsölgete* hosszas ebédnél.

kéz.:

Rá dörrenti *Tatár* a vastag idomtalan *érczcsöt*,

I. k. 349. l. 10. sor—II. k. 212. l. 6. sor:

Rá dörrenti *tatár* a vastag idomtalan *ércz csöt*,

kéz.:

Ő magas Ormándit, s *Bait* elfárasztja sebekkel,

I. k. 350. l. 2. s.—II. k. 212. l. 22. sor:

Ő magas Ormándit s *Bayt* elfárasztja sebekkel,*

kéz.:

Figedi még *Skandert*. . .

I. k. 351. l. 23. s.—II. k. 214. l. 11. sor:

Figedi még *Szkandert*. . .

kéz.:

Él nyomorúlt öreg, és Leilához Egerbe *tekintget*.

I. k. 354. l. 8. sor—II. k. 216. l. 12. sor:

Él nyomorúlt öreg és Leilához Egerbe *sohajtoz*.

III. ének.

Eltérés: A ki van is, bátor *vezető*, ha megéri az ágyu

I. k. 355. l. 19. sor—II. k. 217. l. 19. sor:

A ki van is, bátor *hadnagy*, ha megéri az ágyú

kéz.:

Mellyre botolhassunk és a felföldre *derengő*

I. k. 356. l. 6. s.—II. k. 218. l. 2. sor:

Mellyre botolhassunk és a felföldre *csapongó*

* Így még: I. k. 351. l. 2. s.—II. k. 213. l. 18. s.

kéz. :

A születendő is megölessék *bűnös* anyástúl

I. k. 357. l. 11. s.—II. k. 219. l. 3. sor:

A születendő is megölessék *álnok* anyástúl

Hiányzik a kiadásban :

II. k. 220. l. 13. sor után :

Musztafa visz legelől ijedelmet az Egri falakra

224. l. 24. sor után :

S a még késedező Kambert elijeszti faláról,

Hiányzik a kéziratban :

II. k. 224. l. 25.—225. l. 5. sorig.

I. k.-ban e helyett a kézirattal egyezően e sor :

S a még késedező Kambert elijeszti faláról.

Sorváltozat kéziratban :

I. k. 364. l. 22. s.—II. k. 225. l. 20. sor után :

Ida rideg sírnál letekintő andalodással

Elterés: kéz. :

Zoltai hős pedig illy szózáttal *kelti* szerelmét :

I. k. 365. l. 11. s.—II. k. 226. l. 5. sor :

Zoltai hős pedig illy szózáttal *idézi* szerelmét :

kéz. :

Csendes ohajtásból, és *hajnali* gondolatokból

I. k. 367. l. 1. sor : mint kézirat.

II. k. 227. l. 15. sor :

Csendes ohajtásból, és *szűbeli* gondolatokból.

kéz. :

Szép magyar országból. . .

I. k. 367. l. 3. s.—II. k. 227. l. 17. sor :

Szép magyarországból. . .

kéz. :

Én leszek, olyan igen lángol kebelemben az *érzés*.

I. k. 367. l. 15. sor : mint kézirat.

II. k. 228. l. 1. sor :

Én leszek, olyan igen lángol kebelemben *ez érzet*.

kéz. : csonka sor:

Akkor elo

I. k. 367. l. 22. s.—II. k. 228. l. 8. s. után.

kéz. :

Gergely is *akközben. . .*

I. k. 370. l. 6. sor :

Gergely is *a' közben. . .*

II. k. 232. l. 11. sor : mint kézirat.

Eltérés : kéz. :

S szolga gyanánt kiszabott idejében nézi *hatását*.

I. k. 370. l. 12. s.—II. k. 232. l. 17. s.

S szolga gyanánt kiszabott idejében nézi *hatását*.

kéz. :

S mellyet vájának, sírrá lesz rajtok az *ál lyuk*.

I. k. 372. l. 1. sor :

S mellyet vájának, sírrá lesz rajtok az *ál-luk*.

II. k. 233. l. 26. sor :

S mellyet vájának, sírrá lesz rajtok az *ál-ür*.

kéz. :

Hol csak erőtlen rög, s sziklák *morzsája tenyészik*

I. k. 372. l. 7. s.—II. k. 234. l. 4. sor :

Hol csak erőtlen rög, s sziklák *morzsái tenyésznek*,

kéz. :

Égő átalagok, s melly van fenekeikre *kötözve*

I. k. 373. l. 3. s.—II. k. 234. l. 24. sor :

Égő átalagok, s melly van fenekeikre *szegezve*

kéz. :

Hős feje megszedülten erős mellére *lehajlott*

I. k. 375. l. 13. s.—II. k. 236. l. 26. sor :

Hős feje megszedülten erős mellére *lehajlék*;

kéz. :

A pillantat. . .

I. k. 368. l. 3. sor—II. k. 228. l. 13. sor :

Pillantat. . .

Prózai betoldás :

I. k. 368. l. 23. s.—229. l. 5. sor után :

*Utolsó csata, mintha minden követn egy Máriust
látnál a hosszas háborunak halálképével ülni.*

Hiányzik a kéziratban :

II. k. 229. l. 12. sorától—231. l. 19. soráig.

E helyett a kéziratban :

*Közhelyen a követet tűzhöz hurczolja levéllel,
Kénytelen azt nyomorúlt katonák láttára megenni,
S a maradék résznek füstét elnyelni töményül.
Majd börtönbe szorúl, s nap elől bús éjbe me-
gyen le.*

Az I. kiadás egészen a kéziratot követi, a jelzett
rész tehát az I. kiadásban is hiányzik.

Hiányzik a kéziratban és az I. kiadásban :

II. k. 237. lap 5. sor.

II. k. 238. lap 1—3. sor.

II. k. 238. lap 25.—247. lap 13. soráig.

Hiányzik a kiadásban :

II. k. 238. l. 25. sor után :

*Nem várhat többé, bele vág a had derekába,
S minden vágását híven kíséri szerencse.*

Nagy vérontás közt, későn, elváglat Egerhez,

*Ez a rész azonban benne van az I. k. 377. l.
17—19. s.*

kéz. :

Döngeti a kaput. . .

I. k. 377. l. 20. sor :

Dörgeti a kaput. . .

II. k. 247. l. 14. sor :

Döngeti a kaput. . .

kéz. :

*Hallja Dobó, s nagy lelke fölött mint felhő
előmlik.*

I. k. 378. l. 20. s.—II. k. 248. l. 10. sor :

Hallja Dobó, s nagy lelke fölött, mint felleg előmlik.

kéz. :

A ragyogó félhold ? Oh buzdúlj régi magyar szív,

I. k. 380. l. 2. sor : mint kézirat.

II. k. 249. l. 12. sor :

A ragyogó félhold ? fel! buzdúlj régi magyar szív,

Prózai betoldás :

I. k. 380. l. 12. s.—II. k. 249. l. 21. sorához :

*mintha minden kövön egy Marius ülne, ültenek
a magyarok sanyarú kepekkel szüntelen harcz-
tól és nyugtalan éjektől.*

Hiányzik a kiadásban :

*Jelzés nélkül, melyik sorhoz tartozik, valószínű
I. k. 381. l. 9. s.—II. k. 250. l. 14. s. után :*

*Űz Ali, senki sem mer menni, készebbek halni
vasától,*

*Mint heves ütközetben szörnyebben veszni ma-
gyartól.*

*Eltérés : kéz. :
Szúrja hegyes törét, s azt mélyen mártja szívében
I. k. 381. l. 23. s.—II. k. 251. l. 1. sor:
Szúrja hegyes törét s azt mélyen mártja szívébe.*

*kéz. :
Most jön ifjú, s aranyos puskája kezében
I. k. 383. l. 15. s.—II. k. 252. l. 13. sor:
Most jön az ifju Pethó, van aranyzott puska
kezében*

A kézirati sor később a kiadott szöveggel egyezően megismétlődik.

*Hiányzik a kiadásban :
I. k. 386. l. 3. s.—II. k. 254. l. 10. s. után :
Két negyven bajnok hullott el szörnyű kezétől,
S ellenségei még nem fogynak előtte. (!)*

*Eltérés : kéz. :
Hasztalan űz Ali, készebbek megöletni kezétől
I. k. 388. l. 4. s.—II. k. 256. l. 10. sor:
Hasztalan űz Ali, készebbek vasa által öletni,
kéz. :
Ők védék a várt s ez volt sasfészke Dobónak.
Befejező sor:
Ők tarták meg Egert s ez volt sasfészke Dobónak.*

*

A kézíratok közt van négy nyolcad-ív alakú oldalra írt kivonatos cikk, e címmel: *Egerről Aurorában.* — Az Aurorában e tárgyról megjelent cikk, melyet Vörösmarty magának kivonatolt: *Gróf Teleki József: Eger-várának ostroma (1552-ben). Aurora 1822.* volt.

SZÉPLAK.

A kézírat cím nélkül maradt. Kétféle nagyságú negyedívekből áll. A lapok, 9 írott + 1 üres, számozottak.

*Eltérés : kéz. :
Lelkem az elmúltság képét öltözve magára
I. k.¹ 69. l. 18. sor:
Lelkem az ifjúság képét öltözve magára,*

¹ Az 1833. kiadás.

Hiányzik a kiadásban :

71. l. 23. sor után :

És a mindennek tiltottat, az Êdeni halmot

Prózai bejegyzés :

A 74. l. 5. sor után megfelelő helyen a kéziratban Vörösmarty a verssorok közé e részt jegyezte be : (Első nap mint borostyán elcsüggedve, másnap mint zápor után tő az eget rezegve tükrözve, 3. nap lelkében mint hattyú a tőről ösmeretlen honnba fölkel az imádság, akkor jött az ifjú zarándok.) A költemény e részénél Vörösmarty valószínű abban hagyta az írást, s hogy a kép-asszociációkat és sort megőrizze, prózában lejegyezte magának őket. Ezt többször is megteszi.

Eltérés : kéz. :

Angyali nő, ha korán fogok eltávozni, ne vádolj,
78. l. 16. sor :

Angyali nő, ha időtelenül szállok ki, ne vádolj,
kéz. :

S szél játéka vagyok mint *pusztán őszi bogácsfő*
őszi bogácsfeje *pusztán*.

78. l. 23. sor :

Sszél játéka vagyok, mint *pusztán vad fa viharban*,
kéz. :

Mély üregű szemeit tűz lángította föl : égtek :

81. l. 28. sor :

Mély üregű szemeit *bel* láng forgatta dühülten ;
kéz. :

Elfonnyadt keze úgy mutatott le *Ugodra* koronként,
82. l. 2. sor :

Elfonnyadt keze úgy állott lemutatva *Ugodra*,
kéz. :

Mintha tavaszba telet készülne beszőni azonnal.

82. l. 4. sor :

Mintha tavaszba telet szálaival akarna beszőni.
kéz. :

Szép sugarát, várt hőséről hírt kémteni távol.

83. l. 11. sor :

Szép sugarát örömes hírt kémteni távol *Ugodról*.
kéz. :

Most egy egész élet nem lét álmába merüljön.

84. l. 23. sor :

Most egy egész élet lemerüljön időtelen éjbe !

Sorcsere a kéziratban :

S bűnvallást lel az ártatlan könyű szent elemeiben,
Összebeszélt szerelem titkát a véttlen írásban,
84. l. 26. 27. sorában *e* rész föl van cserélve.

Eltérés : kéz. :

Mint fene szájú ló, viszi már zabolátlan erőszak,
84. l. 28. sor :
Mint fene szájú ló, viszi a harag, a vaderőszak.

Hiányzik a kiadásban :

85. l. 2. sor után :

Még keserű szavakat készült dörgetni, hogy elsőbb
Lélek ölő szóval, azután gyilkolja vasával.

Eltérés : kéz. :

Ott ül Ugod. . .
85. l. 21. sor :
Hüled Ugod. . .

Hiányzik a kéziratban :

86. l. 1—2. sor.

Eltérés : kéz. :

Eldühödött harag és még egyszer lángol Ugodban.
86. l. 7. sor :
Eldühödött harag és még egyszer lángol agyában.
kéz. :
Gyászos képeivel, s bűnét bizonyítja Ugodnak.
86. l. 12. sor :
Képeivel ; s megakasztja futó lábának iramtát.

Hiányzik a kéziratban :

86. l. 16—19. sor.

Eltérés : kéz. :

Ing neki már a föld, maradását nem leli rajta.
86 l. 20. sor :
A föld ing neki már, maradását nem leli rajta.

Hiányzik a kiadásban :

86. l. 20. sor után :

A sivatag laka, és a szélvész hangja dalainak,

Eltérés : kéz. :

Vad farkas kölykek. . .
86. l. 27. sor :
Ordas agyú kölykek. . .

Gyulai Pál kiadásában¹ a költeményhez írt jegyzetben említést tesz a bevezetésről, melyet Vörösmarty négy-szer kezdett meg. Gyulai a bevezetés három kísérletét — mely Vörösmarty kéziratában át van húzva, — kiadja. A bevezetés harmadik formáját azonban nem közli le telfjesen. Így hangzik :

Mint a szarvas az erdők szép fejedelme, vadásznak

*Fut robogása elől, s csörtetve az őszi levélben
Mind addig viszi büszke fejét hátára lehajtva,
Míg oda ér, hol már több ember nem lakik, és a
Rengetegek sűrűjén reszketve uralkodik a nap;
Úgy az idő fut lelkem elől, s vágyaimnak előle
Elmegyen a feledés honnjába, hol a patak immár
Nem csörög, s ősz partján a fáradt szép Rege
szúnyad,*

*S a rokon Álomnak szó nélkül nyugszik ölében
Oh Völgység*

A KÉT SZOMSZÉDVÁR.

A kéziratban nincs cím. Az első oldal hiányzik. A kézirat negyedív nagyságú, 80 oldalból áll.

Hiányzik a kéziratban :

I.² kiadásban 247—249. l.

II. kiadásban : 105—107. l.

Eltérés : kéz :

Két ház volt régtől szomszéd a róna vidéken

I k. 249. l. 17. sor—II. kiad. 107. l. 8.

Két ház volt régtől szomszéd a róna határon,

kéz. :

S régtől...

I k. 249. l. 18. sor—II. k. 107. l. 9. sor :

Régtől...

kéz. :

... s bős sziveik közt

I. k. 250. l. 3 sor—II. k. 107. l. 3. sor :

... s vad sziveik közt.

¹ VIII. k. 487. l.

² I. k. Aurora 1832.—II. k. Pesten, 1833.

kéz.:

Borzasztó emlék állott. . .

I. k. 250. l. 4. sor—II. k. 107. l. 14. sor:

Rémítő emlék állott. . .

kéz.:

Ártalmat forralva, s gyanút *táplálva*, ölöbbé

I. k. 250. l. 13. sor—II. k. 107. l. 23. sor:

Ártalmat forralva s gyanút *nehezítve*, ölöbbé

kéz.:

Népvesztő harcát. . .

I. k. 250. l. 15. s.—II. k. 107. l. 25. sor:

Népfogyató harcát. . .

kéz.:

Büntelenül a bajra hívás rémkürte rivalgott

I. k. 250. l. 20. sor—II. k. 108. l. 5. sor:

Büntelenül új bajra hívás rémkürte rivalgott.

kéz.;

Vad szél hordá el hamvaikat. . .

I. k. 251. l. 10. sor—II. k. 108. l. 16. sor:

Szél hordá el hamvaikat. . .

kéz.:

. . . s így szólt az egekbe *tekintvén*:

I. k. 251. l. 11. sor—II. k. 108. l. 17. sor:

. . . s így szólt az egekbe *tekintve*:

kéz.:

És soha sem földön. . .

I. k. 251. l. 16. sor—II. k. 108. l. 22. sor:

Ugy soha sem földön. . .

kéz.:

. . . de az is keljen föl *csontaim* ellen

I. k. 251. l. 20. sor—II. k. 108. l. 26. sor:

. . . de az is keljen föl *tagjaim* ellen

kéz.:

S vesse ki fáradt *tagjaimat*. . .

I. k. 252. l. 1. sor—II. k. 108. l. 27. sor:

S vesse ki fáradt *csontaimat*. . .

kéz.:

S hallhassam panaszát az enyémmel gyászbán
hasonlót

I. k. 252. l. 11. sor—II. k. 109. l. 9. sor:

S hallhassam panaszát az enyémmel gyászbán
egyenlőt.

kéz.:

S búban emésszen meg, mint illik *végivadék*hoz,

I. k. 252. l. 13. sor—II. k. 109. l. 11. sor:

S búban emésszen meg, mint illik *végivadék*nak:

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 252. l. 14. sor—II. k. 109. l. 12. sor után:

És kora síromhoz közelítsek időmnek előtte.

Prózai betoldás:

I. k. 253. l. 1. sor—II. k. 109. l. 18. sor után:

*Mint a lélek, mely elvesztette hazáját, melly —
a testből kiszakadott.*

Eltérés: kéz:

S fegyverrel, kincscsel Sámsonnak háza *nemes* volt,

I. k. 253. l. 6. sor—II. k. 109. l. 23. sor:

S fegyverrel, kincscsel Sámsonnak háza *jeles* volt.

kéz.:

Környezték Tihamért, s *könyörű* (?) emlékezet
oldván

I. k. 253. l. 8. s.—II. k. 109. l. 25. s.:

Környezték Tihamért, s *hitető* emlékezet *oltván*

kéz.:

A *dühödő* haragot. . .

I. k. 253. l. 9. s. — II. k. 109. l. 26. s.:

A *lángzó* haragot. . .

Eltérés—Hiány: kéz:

Egykoron a *hölgyet*, mellyet választani fogna,

Véréhez méltót, s kit már szerelemben *előre*

Szépet gondola, és kellemmel, bájjal *igézőt*

I. k. 253 l. 13. s. — II. k. 110. l. 2. s.:

Egykoron *édes nőt* bájjal, szerelemmel *igézőt*,

Eltérés: kéz:

. . .nem *kelletek* ugymond

Nagy keserűn, hiu *készületek* nem *kelletek* immár:

I. k. 253. l. 15-16. s. — II. k. 110. l. 4-5. s.:

. . .Nem *köllötek*, ugymond

Nagy keserűn, hiu *készületek* nem *köllötek* immár:

kéz.:

Sámsonnak *csaladát megemészti örökre im a bú,*

I. k. 253. l. 17. s.—II. k. 110. l. 6. s.:

Sámsonnak *nemzetségét megemészti ez a bú,*

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 254. l. 2. s.—II. k. 110. l. 11. s. után :
Melly még rejtve maradt dúló Káldornak előtte.

Eltérés : kéz. :

S mintha...

I. k. 254. l. 8. s.—II. k. 110. l. 17. sor:

Mintha...

kéz. :

Szótalánúl; *majd fölgerjedt*, így szól vala hozzá
 I. k. 254. l. 16. s.—II. k. 110. l. 25. s.

Szótalánúl; *fölgerjedvén*, így szól vala hozzá

kéz. :

Rettentő hadi *munkák közt* vér ülte mezőben

I. k. 255. l. 4. s.—II. k. 111. l. 4. sor:

Rettentő hadi *munkákban*, vér lepte mezőkön,

kéz. :

És soha gyávának nem mondott *minket* is a hír.

I. k. 255. l. 9. s.—II. k. 111. l. 9. sor:

És soha gyávának nem mondott *engem* is a hír;

kéz. :

Gyász hadi *pályánkat*; de te is *boldogtalan* állat

I. k. 255. l. 11. s. — II. k. 111. l. 11. sor:

Gyász hadi *pályámat*; de te is *sajnálatos* állat,

kéz. :

És kergetted örömfutamással az *esteli* szellőt,

I. k. 255. l. 13. s. — II. k. 111. l. 13. sor:

És kergetted örömfutamással az *alkonyi* szellőt,

kéz. :

Igy végzé s a *mént* a tér udvarra vezette.

I. k. 256. l. 4. sor:

Igy végzé, *Fecskét* a tér udvarra vezette.

II. k. 111. l. 22. sor:

Igy végzé s *Fecskét* a tér udvarra vezette.

kéz. :

Ott még *sárral* elegy porban látszottak az *ádáz*

I. k. 256. l. 5. sor:

Ott még *sárral* elegy porban látszottak az *ádáz*

II. k. 111. l. 23. sor:

Ott még *vérrel* elegy porban látszottak az *ádáz*

kéz. :

Felbőszült Tihamér, s valamint hajdanta *elődök*,

I. k. 256. l. 10. s. — II. k. 111. l. 28. sor:
 Felbőszült Tihamér, s valamint hajdanta az ősek,

Eltérés: kéz.:

Még Krisztus tagadók, *domboknál s lassú ereknél*
 I. k. 256. l. 11. s.—II. k. 112. l. 1. sor:

Még Krisztus tagadók, *halmoknál s kised ereknél*
 kéz.:

Szólítá a holdat, az éjt s a csillagok ezrét.

I. k. 256. l. 15. s.—II. k. 112. l. 5. sor:

Szólítá a holdat, az éjt, a csillagok ezrét

kéz.:

Esdeklőt felséged előtt: . . .

I. k. 257. l. 2. s. — II. k. 112. l. 10. s.

Esdőt színed előtt: . . .

kéz.:

Igy szólván kivoná *hüvelyéből a hadi* (olvashat-
 talan szó)

I. k. 257. l. 8. s. — II. k. 112. l. 16. s.

Igy szólván kivoná *jó kardját oldala mellől*

kéz.:

És a ménbe dőfé. Végső *hatalommal* az állat

I. k. 257. l. 9. s.—II. k. 112. l. 17. sor:

És a ménbe dőfé. Végső *rohanással* az állat

kéz.:

S *könybe* borúlt szemeit . . .

I. k. 257. l. 13. s.—II. k. 112. l. 21. sor:

S *ködbe* borúlt szemeit . . .

kéz.:

Lassú *hörgéssel* vonagolva bucsút *vőn urától*,

I. k. 257. l. 14. s. — II. k. 112. l. 22. sor:

Lassú *hörgés* *közt* vonagolva bucsút *veve tőle*.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 257. l. 16. s.—II. k. 112. l. 23. sor után:

Szüntelenül iszonyú szándéka forogva eszében

Eltérés: kéz.:

Megfejté s darabokra szelé a *vérehagyott* húst,

I. k. 257. l. 17. s.—II. k. 112. l. 15. sor:

Megfejtván darabokra szelé a *véreveszett* húst,

kéz.:

Tévedezett az ijesztő láng . . .

I. k. 257. l. 22. s.—II. k. 113. l. 2. sor:
Terjedezett az ijesztő láng . . .

Eltérés : kéz :

1A rideg éjjél virrasztott mint gyászviselő hölgy
 I. k. 258. l. 2. s.—II. k. 113. l. 4. sor:

Gyászviselő hölgyként virrasztott a rideg éjjél
kéz :

Nem sok időre nyugalmat viszközötökbe magával.
 I. k. 259. l. 3. s. — II. k. 113. l. 23. sor:

Nem sok időre alá szálland közötökbe nyugonni.
kéz :

S számküüzött egyedül nem lesz kedvelti sorából.
 I. k. 259. l. 4. s. — II. k. 113. l. 25. sor:

S számküüzött egyedül nem lészen a pusztá világon.
kéz :

S kedvesinek, s még gyakran gyült könnyü árja
szemében

I. k. 259. l. 7. s. — II. k. 113. l. 27. sor:

S véreinek, s gyakran gyüle még bú árja sze-
mében,

kéz :

S néha sohajtásai hallattak az éjfeli órák
Zsibbasztó nyugodalmában,

I. k. 259. l. 8-9. s. — II. k. 114. l. 1-2. sor:

Sűrű sohajtásai hallattak az éjfeli órák

Lélekijesztő csendében. . .

kéz :

Holtak sirja fölött így alhatik a letörött kő

I. k. 259. l. 13. s. — II. k. 114. l. 6. s. után:

Holtak sirja fölött így alhatik a letörött szirt,

Prózai betoldás:

I. k. 259. l. 15. s. — II. k. 114. l. 8. s. után:

Eljött a reggel, s Sámson fia elment a királyhoz
kegyelmet kérni. A kegyelem az volt,

Eltérés : kéz :

Eljött a reggel, s Tihamér dolgára megindúlt.

I. k. 259. l. 16. s. — II. k. 114. l. 9. sor:

Feljött a hajnal, s Tihamér útjára megindúlt.

kéz :

A kún nők szeretőjéhez . . .

I. k. 259. l. 18. sor—II. k. 114. l. 11. sor:

Kún hölgyek szeretőjéhez . . .

Eltérés: kéz.:

Országért mulatót . . .

I. k. 259. l. 20. sor—II. k. 114. l. 13. sor:

Országúl mulatót . . .

kéz.:

S volt, valamerre hagyád . . .

I. k. 259. l. 23. sor—II. k. 114. l. 16. sor:

S volt, valamerre vivéd . . .

kéz.:

Hallgass most rám . . .

I. k. 260. l. 1. s.—II. k. 114. l. 17. sor:

Hallgass meg most . . .

kéz.:

Éltek bőségben . . .

I. k. 260. l. 3. sor—II. k. 114. l. 19. sor:

Éltek örömdúsan . . .

kéz.:

. . . : mostan pedig éktelen a vár

I. k. 260. l. 4. sor—II. k. 114. l. 20. sor:

. . . ; mostan pedig éktelen a ház.

kéz.:

Száz ezerek közt is, . . .

I. k. 260. l. 17. sor—II. k. 115. l. 5. sor:

Termeti nagysággal, . . .

kéz.:

S éktelenül állott könyörögve; de a szomorúhoz

I. k. 260. l. 18. sor—II. k. 115. l. 6. sor:

S éktelenül állott könyörögve, de szánakozással

kéz.:

Víni igazságot, . . .

I. k. 261. l. 5. sor—II. k. 115. l. 12. sor:

Venned igazságot, . . .

kéz.:

S tűz, vas emészszte meg őt, népét s jószágait egyben

I. k. 261. l. 10. sor—II. k. 115. l. 17. sor:

S tűz, vas emészti meg őt, népét s jószágait egyben:

kéz.:

S tüstén gyors lovagát a közre hívatta Kadártát

I. k. 261. l. 12. sor—II. k. 115. l. 19. sor.

S tüstén gyors követét a közre hívatta Kadártát

kéz.:

Bús Tihamér pedig a Sárhoz tartotta irányát

l. k. 261. l. 14. sor—ll. k. 115. l. 21. sor :
Hős Tihamér pedig a vízhez tartotta irányát ;

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 261. l. 14. sor—ll. k. 115. l. 21. sor után :

A sivatag homokot gyors lábai messze haladták

Eltérés : kéz. :

Lápjain a Sárnak, mely náddal, rőt buzogánnyal

l. k. 261. l. 16. sor—ll. k. 115. l. 22. sor :

Partjain a Sárnak, mely sással, rőt buzogánnyal

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 261. l. 17. sor, 262. l. 3. sor—ll. k. 115. l. 23-
 25. sorig. E helyett :

S vén sással koszorúzva, henyélt a régi mederben

S vad suhogásaikat hallgatta szelekben.

Eltérés : kéz. :

E helyeket Tihamér sokszor megjárta vadászva.

l. k. 262. l. 4. sor—ll. k. 116. l. 1. sor :

E helyeket Tihamér sokszor kémlelte vadászva.

II. ének.

Eltérés : kéz. :

Seb köte még, részt vehetének társas örömben.

l. k. 262. l. 11. sor—ll. k. 116. l. 9. sor :

Seb köte, bajtársak részt nem vehetének örömben.

kéz. :

És dárdák mutatának erős nagy száron ölésre

l. k. 263. l. 1 sor—ll. k. 116. l. 6. sor :

S rézveretes száron dárdák mutatának ölésre

kéz. :

Függöttek tarkán s vegyesen. Rémületes őrü

l. k. 263. l. 5. sor—ll. k. 116. l. 20. sor :

Függöttek tarkán s vegyesen ; rémületes őrü.

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 263. l. 12. sor—ll. k. 117 l. 1. sor :

Eltérés : kéz. :

Azt vétkes dúlása után bántotta maró gond,

l. k. 263. l. 13 sor—ll. k. 117. l. 2. sor :

És vétkes dúlási után bántotta maró gond

kéz. :

Tetteit, a hírnek még is nyelvére kerülhet

l. k. 263. l. 15. sor—ll. k. 117. l. 4. sor :

Tetteit, a hírnek még is szárnyára kerülhet

Eltérés: *kéz.*:

S akkoron ő!...

I. k. 263. l. 17. sor:

S akkoron ő!...

II. k. 117. l. 6. sor:

Akkoron ő!...

kéz.:

A már csendre jutott ország megtorlani jőne,

I. k. 263. l. 16. sor—II. k. 117. l. 5. sor:

S a már csendre jutott ország megtorlani *eljön.*

kéz.:

És tuda, *milly* nem volt,...

I. k. 263. l. 18. sor—II. k. 117. l. 7. sor:

És tuda, *melly* nem volt,...

kéz.:

Jött azután a méla Szomor...

I. k. 264. l. 3. sor—II. k. 117. l. 15. sor:

Jött azután a méla Simon...

kéz.:

Vagy pengő idegen nyilakatszállatni *vadakra*

I. k. 264. l. 8. sor—II. k. 117. l. 20. sor:

És pengő idegen nyilakatszállatni *szilaj kéj*;

kéz.:

Ő is két testvéri után...

I. k. 264. l. 10. sor—II. k. 117. l. 22. sor:

Két testvére után ő is...

kéz.:

... kegyetlen ölö nép

Fényes tőreiket hordván függesztve nyakokban

I. k. 264. l. 11-12. sor—II. k. 117. l. 23-24. sor:

... kegyetlen erős nép

Súlyos kardjaikat csörtetvén a sima pallón,

kéz.:

Jött a rőt Sundó...

I. k. 264. l. 13. sor—II. k. 117. l. 25. sor:

Jött a jász Sundó...

kéz.:

Csak sejté s haragot romlatlan szíve nem ösmert

I. k. 265. l. 5. sor—II. k. 118. l. 11. sor:

Csak sejté; de harag nem fészkele tiszta kedében.

kéz.:

Mint a tölgy sudarát a felhők láng fia tépi

l. k. 265. l. 6. sor—ll. k. 118. l. 12. sor:
Mint fenn tölgy sudarát a felhők *lángfia* tépi
kéz.:

Igy a gyenge leány felnőtt a férfi *seregben*,

l. k. 265. l. 13. sor—ll. k. 118. l. 19. sor:

Igy a gyenge leány felnőtt a férfi *seregnél*

Hiányzik a kéziratban:

l. k. 265. l. 19. sor—ll. k. 118. l. 25. sor.

Hiányzik a kiadásban:

l. k. 265. l. 19. sor—ll. k. 118. l. 25. sor után:

Volt gyönyörű öszhang, *őtet nem tette virító*
Kor, nem az ifjúság tündér keze széppé,
Bájló egy maradóbb kellemnek bélyegi által
Tűkör volt a test, a legszebb lélek alakja.
És neve mindennél a jó, a szép Enikő volt

Eltérés: kéz.:

Majd mozgás eredett. s a *tetszés* hangja magában

l. k. 266. l. 3. s.—ll. k. 119. l. 2. s.

Majd mozgás eredett s a *tetszet* hangja magában

kéz.:

Felnézett Szomor. . .

l. k. 266. l. 8. s.—ll. k. 119. l. 7. sor:

Felnézett Simon. . .

kéz.:

Arcz kiderült; csak az egy *Keledén* vesztegle
borongás,

l. k. 266. l. 14. s.—ll. k. 119. l. 13. sor:

Arcz kiderült; csak az egy *Simonén* vesztegle
borongás.

kéz.:

S félre vonúla *Keled*, *eltűnt* nem sokkal utána

l. k. 266. l. 18. s.—ll. k. 119. l. 17. s.

S félre vonúla *Simon*; *kivonúlt* nem sokkal utána

kéz.:

Hogy nyugodalmasbnak legyetek *bírói* ezentúl.

l. k. 267. l. 5. s — ll. k. 119. l. 24. sor:

Hogy nyugodalmasbnak legyetek *látói* ezentúl.

kéz.:

S a *véres* dülók. . .

l. k. 267. l. 18. s. — ll. k. 120. l. 9. sor:

S a *kegyetlen* dülók. . .

kéz. :

Czimeivel pajzsán, magas, izmos férfi, Kadárta.,

I. k. 268. l. 6. s.—II. k. 120. l. 16. s.

Czimeivel pajzsán, jól termett férfi, Kadárta,

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 268. l. 10. s.—II. k. 120. l. 20. s. után:

Bajnak ajánlását. Rátok nem gyenge gyanú van,

Hogy Sámson házat dülástok tette üressé

Méltók, hogy sanyarú kézzel büntessen az országot.

De Tihamér, lelkét meg nem nyugtatja haláltok.

A törvény által, maga hí bajra egyenként

Benneteket, s azt mondja, gyalázatból szőtt, gyáva
lator nép

Vagytok nem hősök, nem is emberek, a kik az éjnek

Leple alatt Sámson vérén gázoltatok, irtván

Ártót, ártatlant, megrontván ötlet örökre.

Bánattal, testvértelenül maradottat, atyátlant.

Harczczal azért, míg Káldor lesz és káldori vérrel

Fogja leírni, hogy a mit mond, mind tiszta valóság

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 268. l. 15-16. s.—II. k. 120. l. 25-26. sor:

Eltérés: kéz. :

Mint mikor a mennyen felhő komor éje borongván

I. k. 269. l. 4. s.—II. k. 121. l. 7. sor:

Mint mikor éj idején felhő torlódik egekben

kéz. :

Terhes villámot, de azonban az élet adó nap

Tör ki, sötét ellenségét pusztítja, s az elzárt

Utra reményt s bátorságot hoz az útbá esőre

I. k. 269. l. 7-9. s.—II. k. 121. l. 10-12. sor:

Terhes villámot; a villám nem jön azonban,

Fenn villog végig beborúlt pályája határin

És az utat kideríti körül s az utasba reményt önt:

kéz. :

Megvigaszták, és szinte zajos kaczagásra vonultak

Ajkai; de rejtette s kevély mosolyodva imígy szólt:

I. k. 269. l. 12. s.—II. k. 121. l. 15. sor:

Megvigaszták a szóra s kevély mosolyodva imígy
szólt :

Eltérés : kéz. :

Vidd *el* jó hirlő e hírt neki s *mondd meg* ezentúl
I. k. 269. l. 18. s.—II. k. 121. l. 21. sor:

Vidd *meg*, jó hirlő, e hírt neki s *mondjad*, ezentúl
kéz. :

Várát Káldornak. . .

I. k. 270. l. 6. s.—II. k. 121. l. 27. sor:

Házát Káldornak. . .

kéz. :

Elcsüggedne, de a bosszú *fenn tartja haragját*,
I. k. 271. l. 6. sor:

Elcsüggedne, de a bosszú *megtartja erőben*
II. k. 122. l. 19. sor:

Elcsüggedné; de a bosszu *őt megtartja erőben*,

kéz. :

S a harag. . .

I. k. 271. l. 7. s.—II. k. 122. l. 20. sor:

És harag. . .

kéz. :

Lombú rengeteget, tetejét nem himzi *virággal*,
I. k. 271. l. 13. s.—II. k. 123. l. 26. sor:

Lombú rengeteget, tetejét nem himzi *virágszál*,

kéz. :

Annyiszor a kapu *rémítő csöngéssel* ijesztvén

I. k. 272. l. 3. s. — II. k. 123. l. 9. sor:

Annyiszor a kapu *messzeható döngéssel* ijesztvén

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 272. l. 5. s.—II. k. 123. l. 11. s. után :

Dúló fergetegek *nem szólnak rettenesebben*,

Eltérés : kéz. :

S a kapuhoz jutván, *komoran* így szóla: ki vagy te
I. k. 272. l. 9. s.—II. k. 123. l. 15. sor:

S a kapuhoz jutván, így szóla *haragva*: Ki vagy te

kéz. :

Egymást érve Petur s Ipoly és *küzdői* jövének
I. k. 272. l. 14. sor:

Egymást érve Petur s Ipoly és *küzdői* jövének
II. k. 123. l. 20. sor:

Egymást érve Petur s Ipoly és *szolgái* jövének

kéz. :

Káldornak; de reájok, ölést óhajtvá, *haraggal*

I. k. 272. l. 15. s.—II. k. 123. l. 21. sor :
Káldornak; de reájok, ölést óhajtvá, *sötéten*
kéz. :

Mindketten vágyók *Sámsont* megvíni; de Káldor
I. k. 273. l. 5. s.—II. k. 124. l. 5. sor:
Mindketten vágyók *Tihamért* megvíni; de Káldor
kéz. :

Tiltá a *harczot* nekik. . .
I. k. 273. l. 8. s.—II. k. 124. l. 6. sor:
Tiltá a *viadalt* nekik. . .

kéz. :
Hátramardt egyedül. . .
I. k. 273. l. 10. s.—II. k. 124. l. 8. sor:
Hátra maradt egyedül. . .

kéz. :
Majd hogy azont még a *kapu táján késve* találá,
I. k. 273. l. 16. s.—II. k. 124. l. 14. s.
Majd hogy azont még a *kapunál késdezet* találá,
kéz. :

Ott termett s ilyen szavakat *intéz* vala hozzá :
Sámson, igen bännám, *véred hullása, ha másnak*
Jutna s nem e kar előtt dőlnél sírodba; de várj el,
Vendéged leszek. . .
I. k. 273. l. 18.-274. l. 2. s.—II. k. 124. l. 15-18. s.
Ott termett s ilyen szavakat *mondott* vala hozzá:
Sámson, igen bännám, *ha egyébnek jutna halálad*
És nem ezen kar előtt szállnál a porba; de várj el,
Látogatód leszek. . .

kéz. :
Harcza felől *hírvággya*, gyanút *ébreszteni* félve
I. k. 274. l. 6. s.—II. k. 124. l. 22. sor:
Harcza felől *hírszomja*, gyanút *támasztani*, félvén.
kéz. :

S nemtelenül ön *várában* támadni fejére
I. k. 274. l. 9. s.—II. k. 124. l. 25. sor:
S nemtelenül *önvárában* támadni fejére

kéz. :
És mielőtt boszuját *venné*, . . .
I. k. 274. l. 10. s.—II. k. 124. l. 26. sor:
És mielőtt boszuját *állná*, . . .

kéz. :
Balja felől; de *sebes* kopját sürget vala kettőt

I k. 274 l. 17. s.—II. k. 125. l. 5. sor:
Balja felől; de szivos kopját sürget vala kettőt

Eltérés: kéz.:

Mint valamely vasvár, nyomván nagy *termete* a tért
I. k. 275. l. 5. s. — II. k. 125. l. 10. sor:

Mint valamely vasvár, nyomván nagy *teleme* a tért.

kéz.:

Távolb sátor alatt a harcz bírái *tanyáztak*

I. k. 275. l. 8. s. — II. k. 125. l. 13. sor:

Távolb sátor alatt a harcz bírái *tanyázván.*

kéz.:

Harsány *mély* hangon...

I. k. 275. l. 12. s.—II. k. 125. l. 17. sor:

Harsány *vad* hangon...

kéz.:

Érzé a sujtást Tihamér, *megbukva* fejével

I. k. 276. l. 6. s.—II. k. 126. l. 1. sor:

Érzé a sujtást Tihamér, *hökkenve* fejével

kéz.:

Háborodott Sundó *kivetett kopjája* lehulltán

I. k. 276. l. 9. s.—II. k. 126. l. 4. sor:

Háborodott Sundó *kirepült kopjai* lehulltán

kéz.:

S már *karddal készült inkább* közel állani harczot

I. k. 276. l. 10. sor—II. k. 126. l. 5. sor:

S már *készült inkább karddal* közel állani harczot,

kéz.:

A *térd* kapcsa között...

I. k. 276. l. 16. sor—II. k. 126. l. 11. sor:

Gyűrűs kapcsa között...

kéz.:

Ordított, mint fenevad, a szaladásnak *eredve*

I. k. 277. l. 5. s.—II. k. 126. l. 21. sor:

Ordított, mint a fenevad, szaladásnak *eredten*

kéz.:

Nagy *bajos*an vonszolta magát Sámsonnak előle

I. k. 277. l. 6. s.—II. k. 126. l. 22. sor:

Nagy *bajjal* vonszolta magát Tihamérnak előle,

kéz.:

... mint a pörölynek *ütési*

I. k. 277. l. 9. sor—II. k. 126. l. 25. sor:

... mint a pörölynek *ütése,*

Eltérés: kéz.:

A félőlnyi vasat, s kezdé ostromlani Sámsont
I. k. 277. l. 16. sor—II. k. 127. l. 4. sor:
A majd ölnyi vasat s égett ostromlani Sámsont

kéz.:

Sundó vég napját látá közeledni azonban,
S a rémképű halált. Egy ütéssel vágya csatáját
Végzeni, két kézzel sujtott bajtársa fejéhez.
Terhes volt az ütés. . .

I. k. 278. l. 6-9. s.—II. k. 127. l. 15-18. sor:

Sundó rossz napját látá közeledni, de bízék
Még egy ütésével megfordíthatni csatáját
S össze fogott kézzel lecsapott bajtársa fejére.
Terhes volt a csapás. . .

kéz.:

. . . s feje lógott, mint az ütött ág,
I. k. 278. l. 11. sor—II. k. 127. l. 20. sor:

. . . s feje lógott, mint az ütött gally,

kéz.:

Széles válla között kábulva; . . .
I. k. 278. l. 12. sor—II. k. 127. l. 21. sor:
Széles válla között lehajolva; . . .

kéz.:

Lábairól Sundót, lebukott. . .
I. k. 278. l. 14. sor—II. k. 127. l. 23. sor:
Lábairól Sundót. Lebukott. . .

kéz.:

Öldöklő Tihamért, illy szókat mond vala hozzá:
I. k. 278. l. 20. s.—II. k. 128. l. 1. sor.
Öldöklő Tihamért, illy szókat mond vala durván:

kéz.:

Vaj mi veszett voltam, hogy kopjáthánytam elődbe
I. k. 278. l. 21. s.—II. k. 128. l. 2. sor:
Vajmi veszett voltam, kelevézt, hogy hánytam elődbe

kéz.:

Jőj és végezd el munkádat s tudd meg, ez a kar
I. k. 279. l. 2. sor—II. k. 128. l. 5. sor:
Jőj és végezd el munkádat s tudd meg, ezen kar

kéz.:

Menté meg Sámsont. . .
I. k. 279. l. 3. s.—II. k. 128. l. 6. s.
Ótta meg ősz Sámsont. . .

Eltérés: kéz.:

És téged, felelé Tihamér, most olt el ezen kar,
I. k. 279. l. 4. sor—II. k. 128. l. 7. sor:

És téged, felelé Tihamér, most olt el azon kar,
kéz.:

Bujdossál, nyomorú. . .

I. k. 279. l. 7. s.—II. k. 128. l. 10. sor:

Bujdossék s nyomorún. . .

kéz.:

Rettenetes látmány. . .

I. k. 279. l. 12. s.—II. k. 128. l. 15. sor:

Rémületes látvány. . .

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 279. l. 14-15. s.—II. k. 128. l. 17-18. s.

Eltérés: kéz.:

Eljuta s ellensége fejét kapujára szegezte.

I. k. 279. l. 16. sor—II. k. 128. l. 19. sor:

Ő mene s ellensége fejét kapujára kiszegzé.

kéz.:

S messze ható szemeit gyilkos szándéka vezérli:

I. k. 280. l. 5. s. — II. k. 129. l. 2. s.

S messze ható szemeit gyilkos vágyalma vezérli:

kéz.:

Balga!

I. k. 280. l. 13. s.—II. k. 129. l. 10. s.

Kába.

kéz.:

S bízott a sorsban, melly már elhozta veszélyét.

I. k. 280. l. 14. s.—II. k. 129. l. 11. s.

S bízott a sorshoz, mellyet maga sürgete dúlni.

Eltérés — hiány a kiadásban:

kéz.:

*Vágást bal mellén. De azonban, eljőve Sámson
A dobogást hallván.*

I. k. 281. l. 6. s.—II. k. 129. l. 28. s.

Szúratokat mellén.

I. k. 281. l. 6 ¹/₂. s.—10 ¹/₂ s. — II. k. 129. l. 28 ¹/₂-től
130. l. 4-ig a kéziratban hiányzik.

Eltérés: kéz.:

. . . Kezőket vonagolva kinyujtván

Vérben ölelkezvén . . .

I. k. 282. l. 1—1. s. — II. k. 130. l. 13-14. s.

... Vonagolva kinyujtvák

Véres karjaikat ...

kéz :

Eljött vérdíját megvennie s döng vala szörnyen

I. k. 283. l. 10. s. — II. k. 131. l. 15. s.

Eljött vérdíját megvennie s döng szünetlen

kéz :

Hajborzadva tekintett fel kapujához az estnek
Vándora és szállást nem ohajlott venni falaiban.

Ság is ijesztő lett, s legijesztőbb váza lakóinak
magának

Bátrai elhullván, félt a nép benne lakozni,
Lopva hagyák el a házat, hol mindennapi harczban
Dúla halál, és gyász s elfordíthatlan enyészet.

I. k. 283. l. 18-24. s. — II. k. 131. l. 23-29. s.

Rettenetes kapuján kiaszott vérarczok epedtek

A nézőre s ijedve futott a vándor alóla.

Ságot azonképen kezdé mindenki kerülni:

Bátrai elhullván, kiszökött a gyáva cselédség ;

A betegek kór ágyaiból sápadva kimásztak.

Messze hagyák el a házat, hol mindennapi harczban
Dúla halál s lebegett elfordíthatlan enyészet.

III. ének.

Eltérés : kéz :

Gyermek, utósó a fajból

I. k. 284. l. 10. s.—II. k. 132. l. 10. sor:

Gyermek, igaz fajom a vérből

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 284. l. 12. s.—II. k. 132. l. 12. sor:

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 284. l. 12. s.—II. k. 132. l. 12. s. után :

Felnýúlhat, mint ifju sudár a földbeli magból,

Eltérés : kéz :

Sámson dőlte után ...

I. k. 284. l. 15. s.—II. k. 132. l. 15. sor:

Sámson eleste után ...

kéz :

És akarom, hogy akarj bátyáid lelke kívánja :

I. k. 285. l. 7. s.—II. k. 132. l. 26. sor:

(És hogy akarj, elesett bátyáid lelke kívánja :)

kéz.:

Hogy közel essék e *mellék ajtóhoz*, azonban

I. k. 285. l. 10. s.—II. k. 133. l. 1. sor:

Hogy közel essék e *titkos járáthoz*, azonban

kéz.:

S *kettővel*...

I. k. 285. l. 12. s.—II. k. 134. l. 3. sor:

Kettővel...

kéz.:

A gyűlölt, *gőgös* szemmel ne kívánja szerelmét

I. k. 285. l. 15. s.—II. k. 133. l. 6. sor:

A gyűlölt! *hatalomszemmel* ne kívánja szerelmét;

Eltérés—Hiányz: kéz.:

...mondott *vala hozzá*,

Elszántan, szomorún s mint a sír szellete halkan:

I. k. 285. l. 20. s.—II. k. 133. l. 11. sor:

...mondott *vala vissza:*

A *második sor nincs a kiadásban.*

kéz.:

Vessz el *hát nyomorú*, így szólt a *bősz atya*, —
 veszsz el

I. k. 286. l. 7. s.—II. k. 133. l. 19. sor:

Vessz el *hát nyomorú*l így szólt a *dühült atya*,
 — *veszsz el*

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 286. l. 9-10. sor—II. k. 133. l. 21-22. sor.

Eltérés: kéz.:

Elpártolt vér, majd ha atyád elhulla, *de addig*

Jól érts meg, mozdulni ne merj...

I. k. 286. l. 8. 11. s.—II. k. 133. l. 20-23. sor:

Elpártolt vér, majd ha atyád elhulla *előtted*,

Am addig mozdulni ne merj...

kéz.:

S *folyvást zúr szavakat mormolván ajka*, *de*
 hallván

A *pört szép Enikő*...

I. k. 287. l. 1—2. s.—II. k. 134. l. 2. sor:

S *elbúsult keddel készült a harczra*; *de a pört*

Hallván szép Enikő...

kéz.:

A *boldogtalan és illy kérdést tő* *vala hozzá:*

I. k. 287. l. 3. s.—II. k. 134. l. 4. sor:

A boldogtalan és illy kérdést *tesz* vala hozzá :
kéz. :

Rajta *setét* lobogós kopjából e komor erdő,

I. k. 287. l. 10. s.—II. k. 134. l. 11. sor:

Rajta *sötét* lobogós kopjából a komor erdő,

kéz. :

S illy egyedül, illy mindentől *elválva* fogunk-e

I. k. 287. l. 13. s.—II. k. 134. l. 14. sor:

S illy egyedül, illy mindentől *megválva* fogunk-e

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 287. l. 11. s.—II. k. 134. l. 12. s. után :

Azt mint a kiomolt vért a szomjú por eliszsza.

I. k. 287. l. 15. s.—II. k. 134. l. 15. s. után :

kéz. :

Ah Simon, én iszonyút sejtek. *Sík tő vala lelkem,*
Melybe az ég mosolyogva tekinte ; de fergetegekkal
Jött az ölö angyal s a nyugvó árra lecsapván
Éji setét habokat tornyolt fel benne, borongva
Veszték el a képek s a tündér sík elenyészett,
Veszték el a tündér mozgású képek örökre.

Igy volt lelkem előbb kiderült, most rémület és
gyász

I. k. 287. l. 15-16. s.—II. k. 134. l. 16-17. sor :

Ah Simon, én iszonyút sejtek: kiderült vala lelkem,
Mint a mennyalapú tószín; most rémület és gyász
kéz. :

Hogy most a *mit tud lelkem*, kibeszélni ne kellne,

I. k. 288. l. 8. sor—II. k. 135. l. 27. sor :

Hogy most, a *miket elmém tud*, kibeszélni ne kellne,
kéz. :

S a mit mondandok, neked azt meghallanod : árva

I. k. 288. l. 9. sor—II. k. 134. l. 28. sor :

S a mit mondandok, neked azt meghallanod. - Árva
kéz. :

Rejti *setét* végét...

I. k. 288. l. 12. s.—II. k. 135. l. 3. sor:

Rejti *sötét* végét...

kéz. :

S *ah* Petur...

I. k. 289. l. 2. sor—II. k. 135. l. 11. sor :

És Petur...

Eltérés : kéz. :

Győzhetetlen Káldor, ...

I. k. 289. l. 3. sor—II. k. 134. l. 12. sor

Győzetlen Káldor, ...

kéz. :

S gyáván a gyilkost nem fogjuk várni nyakunkra.

I. k. 289. l. 4. s.—II. k. 134. l. 13. sor:

S gyáván a gyilkost nem fogjuk várni fejünkre.

kéz. :

És látnál közeledni veszélyt, mentsen meg ez a tör.

I. k. 289. l. 8. s.—II. k. 135. l. 17. sor:

És látnál közeledni veszélyt, ójon meg ez a tör.

kéz. :

Rémület és bánat...

I. k. 289. l. 11. s.—II. k. 135. l. 20. sor:

Rémület és búkín...

kéz. :

A sors intését...

I. k. 290. l. 4. s.—II. k. 136. l. 3. sor:

A szomorú intést...

kéz. :

Elszánt lelkéből...

I. k. 290. l. 6. s.—II. k. 136. l. 5. sor:

Elszánt lelke szerint...

kéz. :

Sem kedves szerelem...

I. k. 290. l. 18. s.—II. k. 136. l. 17. sor:

Sem tündér szerelem...

kéz. :

A mint elhagyatott Enikő éretted, ezentúl

Szíve szakadtáig fog buzgósággal imádni.

I. k. 291. l. 3. s.—II. k. 136. l. 23. sor:

Mint Enikő értted nagy buzgósággal imádand.

kéz. :

*Karjai, és feje csüngött mint a bús fa gyümölcse,
Halvány vállairól, de vihar volt lelke Simonnak,*

I. k. 291. l. 5-6. s.—II. k. 136. l. 25-26. sor:

*Karjai és csüngött feje, mint a szelíd fa gyümölcse,
Halványvállai közt, de vihar vala lelke Simonnak.*

kéz. :

Káldort, a hova megy, nyomban kíséri setét gond,

I. k. 291. l. 10. s.—II. k. 137. l. 2. sor :

Káldort, a hova megy, nyomban kíséri sötét gond.

Eltérés : kéz. :

A még vesztendő sanyarún számlálja, *magának*,
I. k. 291. l. 12. s.—II. k. 137. l. 4. sor:

A még vesztendő sanyarún számlálja ; *dühöngő*
kéz. :

Győző Sámsonnak rosszúl *viszonozza csapását*.

I. k. 192. l. 3 s.—II. k. 137. l. 13. sor:

Győző Sámsonnak rosszúl *téríti csapását*.

kéz. :

Küzd hevesen nagy *erővesztéssel*, az ifju, csapongva

I. k. 292. l. 4. s.—II. k. 137. l. 14. sor:

Küzd hevesen nagy *erővesztéssel*, az ifju, csapongva

kéz. :

Fegyveriben ...

I. k. 292. l. 12. s.—II. k. 137. l. 22. sor:

Fegyveri közt ...

kéz. :

Egy vágás által ketté van *szelve* sisakja

I. k. 292. l. 13. s.—II. k. 137. l. 23. sor:

Egy vágás által ketté van *szegve* sisakja,

kéz. :

Látszanak *elnyíló* vértén ...

I. k. 292. l. 14. s.—II. k. 137. l. 24. sor:

Látszanak *elnyiladó* vértén ...

Sorváltozat :

I. k. 292. l. 14. s.—II. k. 137. l. 24. s. után :

Egy vágás által már meg van *szegve* sisakja

Eltérés : kéz. :

És keze, melly védné, pazarolt erejében *alá* száll.

I. k. 292. l. 15. s.—II. k. 137. l. 25. sor:

És keze, melly védné, pazarolt erejében *alább* száll.

kéz. :

Minden egy-egy lépés *csalfán* szaporítja reményét.

I. k. 292. l. 25. s.—II. k. 138. l. 3. sor:

Minden egy-egy lépés *hazugúl* szaporítja reményét.

kéz. :

Futna tovább s tán még atyjától *kérne* segédet

I. k. 293. l. 1. s.—II. k. 138. l. 4. sor:

Futna tovább, még tán atyjától *nyerne* segédet

Eltérés : kéz. :

Ottan *ölőjét* így kezdé kérleli (!) az elhullt
I. k. 293. l. 4. s.—II. k. 138. l. 7. sor:
Ottan *ölője* szívét kezdé kérlelni az elhullt

kéz. :

Bágyadtan megemelve fejét s így szól vala *halkan* :
I. k. 293. l. 5. s.—II. k. 138. l. 8. sor:
S bágyadtan megemelve fejét, így szól vala *hozzá* :

kéz. :

Dél báb. . .

I. k. 293. l. 9. s.—II. k. 138. l. 12. sor. :

Délbáb. . .

kéz. :

Szenvedjem haragod súlyát s nem is e rövid élet
I. k. 293. l. 11. sor—II. k. 138. l. 14. sor :
Szenvedjem haragod súlyát. S nem is e rövid élet

kéz. :

És ez örömtelen az. . .

I. 293. l. 12. sor—II. k. 138. l. 15. sor :

Már s ez örömtelen az. . .

kéz. :

Senkinek *a tágas* földön soha véteni nem fog
I. k. 293. l. 18. sor—II. h. 138. l. 21. sor :
Senkinek *kiterült* földön soha véteni nem fog

kéz. :

Úgy bántson s még szólna tovább, de beham-
vazodának

I. k. 294. l. 1. sor—II. k. 138. l. 27. sor :

Igyszólott *tán* szólna tovább; de behamvazodának

kéz. :

Teljesedése felé látszott *sulyos* átka sietni.

I. k. 294. l. 7. s.—II. k. 139. l. 5. s.

Teljesedése felé látszott *gonosz* átka sietni.

kéz. :

A holton komoran *függött* beborúlt szeme, s így
szólt

I. k. 294. l. 8. sor—II. k. 139. l. 6. sor :

A holton komoran *nyugvék* beborúlt szeme s
így szólt

kéz. :

Végre nehéz *kétségeiben* vészülte kedének :

I. k. 294. l. 9. sor—II. k. 139. l. 7. sor:
Végre nehéz küzdéseiben vész ülte kedének:

Eltérés: kéz.:

Végedet, a keserűt. . .

I. k. 294. l. 12. sor—II. k. 139. l. 10. sor:

A keserű véget. . .

kéz.:

Éltemnek vad sorsa, mióta szemembe tűnének
Most serdült fiatalságod s ártatlan eszednek
Szózatí estedtől zúgó füleimbe hatottak,

I. k. 294. l. 15-16. sor—II. k. 139. l. 13-14. sor:

Díja csatámnak, azóta, hogy ifju szereidnek
Fénye lehúnyt s panaszos szavaid füleimbe
hatottak.

kéz.:

Látni fogom mint kedvesimét. . .

I. k. 294. l. 17. sor—II. k. 139. l. 15. sor:

Látni fogom, mint véreimét. . .

kéz.:

Rettenetést s beesett szemmel. . .

I. k. 295. l. 1. sor—II. k. 139. l. 18. sor:

Rettenetést s beomlott szemmel. . .

kéz.:

Békén oh nyomorú, lakhattál volna megettem,

I. k. 295. l. 4. sor:

Békén oh szomorú, lakhattál volna körülém

II. k. 139. l. 21. sor:

Békén oh nyomorú, lakhattál volna körülém

kéz.:

És soha vétkemből szellő sem bántana; ám most

I. k. 295. l. 5. sor—II. k. 139. l. 22. sor:

S vétkemből soha még szellő sem bántana; ám most

kéz.:

Győztösen áll most. . .

I. k. 295. l. 11. s.—II. k. 139. l. 28. sor:

Győztösen áll itt, . . .

kéz.:

Látta merész harcztát a síkon s jött, harag és bú

I. k. 295. l. 18. sor—II. k. 140. l. 7. sor:

Látta merész harcztát a fényéren s jött, harag és áüh

Etlérés : kéz. :

Várd az atyát, az volt, ki megölte öcséidet, *engem*
Várj be, . . .

l. k. 296. l. 1-2. sor—ll. k. 140. l. 9-10. sor :

Várd az atyát, az volt, ki megölte öcséidet, *ötet*
Várd be, . . .

kéz. :

Mint kinek a földön már nincs mit tenni, *s merően*
l. k. 296. l. 7. sor—ll. k. 140. l. 15. sor :

Mint kinek a földön már nincs mit tennie, *váltva*

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 296. l. 9-11¹/₂ sor—ll. k. 140. l. 17-19¹/₂ sor.

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 296. l. 9. s.—ll. k. 140. l. 17. s. után :

Sírna talán *s keserű bánattal epedne magában*
Annyira fáj ez utósónak vesztese; *de önként*
Megváltik gyötrelmeitől, *meg minden egyébtől*
És érzelme csak egy, *egy gondolat élteti lelkét,*
A boszu az *s egyedül ennek hallgatja parancsát:*

l. k. 296. l. 11. sor—ll. k. 140. l. 19. sor :

Az lön az úr *s egyedül annak hallgatja parancsát.*

Etlérés : kéz. :

S ő mielőtt karját megemelné, *búsan imígy szól :*

l. k. 296. l. 13. sor—ll. k. 140. l. 21. sor :

S ő mielőtt karját megemelné, *illy szavakat mond:*

kéz. :

Más *nyugodott. . .*

l. k. 296. l. 15. s.—ll. k. 140. l. 23. sor :

Más *nyugovék. . .*

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 296. l. 16. s.—ll. k. 140. l. 23. s. után :

Hogy kegyelem nélkül *voltam, hogy az emberi-*
ségnek

És azon, *a mit jó s szentnek tarthatna keresztény*

Vak boszu állásom *s az irígység régi dagálya*

Túl vittek. . .

l. k. 296. l. 16-17. s.—ll. k. 140. l. 24-25. s.

Hogy kegyelem nélkül, *s a boszúnak szörnyű*
határán

Túl jártam. . .

Eltérés: kéz.:

S mámor között töltém lelkemnek *durva boszúját*
S hogy *végezhessem* munkámat. . .

l. k. 296. l. 20-21. s.—ll. k. 140. l. 28.-141. l. 1. s.

Mámor között töltém lelkemnek *régi haragját*

S hogy *berekeszthessem* munkámat. . .

kéz.:

Add meg *karjának*. . .

l. k. 297. l. 18. sor—ll. k. 141. l. 19. sor:

Add meg *kardjának*. . .

kéz.:

Mint fogadásom *volt*, *elemészt* most és soha
Káldor

l. k. 298. l. 14. s.—ll. k. 142. l. 7. sor:

Mint fogadásom *van*, *megemészt* most, és soha
Káldor

kéz.:

Sámson-e vagy Káldor, váljék el örökre csa-
tánkkal.

l. k. 298. l. 18. sor—ll. k. 142. l. 11. sor:

Sámson-e vagy Káldor, váljék el *még ma* örökre.

kéz.:

Kardok, *ijesztő hang* a távol hallgatózóknak
Ők pedig így *egy egész órát* harczoltak egyenlőn.

l. k. 299. l. 3. sor—ll. k. 142. l. 16. sor:

Kardok, *s tartott a bús harcz sok időig* egyenlőn.

Hiányzik a kéziratban:

l. k. 299. l. 4-13. s.—ll. k. 142. l. 17-26. sorig.

Hiányzik a kiadásban:

De sem Káldornak tetemes kárt nem teve Sámson,
Sem Sámsonnak emez, vas fegyverök óta meg
őket

És egyenlő tűz, az egyenlő ártani vágyás.

Végre kifáradt karjaikat nyugtatni megálltak

S alku lön: a várból kiki ismét síkra kijöjön

S régi viszályoknak még az nap vége szakadjon.

S engesztelhetlen haragot hordozva szivökben

Ment a két vívó, elzárt tűzhegyre hasonló,

Mellyben szüntelenül forr és küzd a dühödő hev,

Hogy kitörő lángját pusztítani küldje világra.

A hiányzó kézirati rész 5-6. sora megvan a kiadásban,

l. k. 299. l. 10-11. sor—ll. k. 142 l. 23-24. sor:
Alku lön : a várból kiki *még ma* csatára kijöjjön,
S régi viszályoknak még ez nap vége szakadjon.

IV. ének.

Ellérés : kéz. :

Es haza ment Tihamér . . .

l. k. 299. l. 13. sor—ll. k. 143. l. 1. sor:
Visszavonult Tihamér . . .

kéz. :

Nem várt a csendes házban; de nehéz *gondokban* evőde.

l. k. 299. l. 14. sor—ll. 143. l. 2. sor:
Nem várt a házban; de nehéz *gyötrelmei nyomván*

kéz. :

A testvértelenül *maradott* bús lányka keservét.

l. k. 299. l. 16. sor—ll. k. 143. l. 4. sor:

A testvértelenül *sínylődő* lányka keservét.

kéz. :

Szóra nem indíták, egy szemváltással *elérték*

l. k. 300. l. 5. sor—ll. k. 143. l. 12. sor:

Szóra nem indíták, egy szemváltással *elértvén*

kéz. :

Elkeseredve kezét, s *gondülte* fejéhez emelvén :

l. k. 300. l. 8. sor—ll. k. 143. l. 15. sor:

Elkeseredve kezét s *bú törte* fejéhez emelvén :

kéz. :

Élve halottabb, én nem látom senki *keservét*.

l. k. 300. l. 13. sor—ll. 143. l. 21. sor:

Élve halottabb én, nem látom senki *figyelmét*.

kéz. :

S engem az undok föld betemethet *bátran*, utánam

l. k. 300. l. 15. s.—ll. k. 143. l. 23. sor:

S engem az undok föld betemethet *bizton*, utánam

kéz. :

Nem sok időre bejött, kupa volt *megtöltve* kezében.

l. k. 300. l. 20. s.—ll. k. 144. l. 2. s.

Nem sok időre bejött, kupa volt *megemelve*
kezében,

Eltérés : kéz. :

S a poharat remegő kézzel *felnyujtva*, imígy szólt:

l. k. 301. l. 2. sor:

S a poharat remegő kézzel *felnyitva*, imígy szólt:

ll. k. 144. l. 4. sor:

S a poharat remegő kézzel *felnyujtva*, imígy szólt:

kéz. :

Most százsorta nagyobb. . .

l. k. 301. l. 13. s.—ll. k. 144. l. 15. sor:

S százsorta nagyobb. . .

kéz. :

S kedves vendégek *fogják megszegni* határát.

l. k. 302. l. 6. sor:

S kedves vendégek *fogják meglátni* határát.

ll. k. 145. l. 2. sor:

S kedves vendégink *jőnek meglátni* határát.

kéz. :

És az atyának még oka volna, hogy élni *kivánjon*.

l. k. 302. l. 13. s.—ll. k. 145. l. 9. sor:

És az atyának még oka volna, hogy élni *ohajtson*.

kéz. :

Megnehezült s kinnal teli volt az idő haladása

l. k. 302. l. 16. s.—ll. k. 145. l. 12. sor:

Terhes és kinteli volt az idő haladása *közöttük*

kéz. :

Mint a *bérczi vadé*. . .

l. k. 302. l. 17. s.—ll. k. 145. l. 13. sor:

Mint a *sánta vadé*. . .

kéz. :

Melle sebet rejtett s lassú *leve* karja *csapástól*

l. k. 303. l. 1. sor—ll. k. 145. l. 19. sor:

Melle sebet rejtett s lassú *vala* karja *ütéstől*

kéz. :

Szép Enikő. . .

l. k. 303. l. 3. s.—ll. k. 145. l. 21. sor:

A *hű lány*. . .

kéz. :

S csak nehezen *fejlett* Enikő láttára *ködéből*

l. k. 303. l. 5. sor—ll. k. 145. l. 23. sor:

S csak nehezen *fejlék* Enikő láttára *ködéből*.

Eltérés : kéz. :

lta *hatás nélkül*. . .

I. k. 303. l. 7. sor—II. k. 145. l. 24. sor :

lta *gyönyör nélkül*. . .

kéz. :

Elküldé, *kérvén eledelt készíteni napestre*.

I. k. 303. l. 14. s.—II. k. 146. l. 4. s.

Elküldé, *eleségtárába, hogy ép eledellel*

Hiányzik a kéziratban

I. k. 303. l. 14—15. s.—II. k. 146. l. 5—6. s.

Eltérés : kéz. :

Hallani Atyjának megörült a *lányka*, parancsát

És *azt* hitte szegény. . .

I. k. 303. l. 17—18. s.—II. k. 146. l. 7—8. s.

Hallani atyjának megörült *illyféle* parancsát

És *úgy* hitte szegény. . .

kéz. :

Néze betörhetlent s *telemes* tagjaihoz is illőt

I. k. 303. l. 12. s.—II. k. 146. l. 12. s.

Néze betörhetlent, *telemest* s tagjaihoz illőt.

kéz. :

S minden fegyvereit. *Megrömlött* vérté helyett vön

I. k. 304. l. 5. s.—146. l. 17. s.

S minden fegyvereit. *Meghorpadt* vérté helyett vön

kéz. :

Épet, romlatlant s *vasban vala talpig*. Előről

I. k. 304. l. 6. s.—II. k. 146. l. 18. s.

Épet, romlatlant s *talpig vala vasban*; előről.

kéz. :

Födte kapocsképen, sisakát jegyzette *majdan* (!)

I. k. 304. l. 8. s.—II. k. 146. l. 19. s.

Födte kapocsképen, sisakát jegyzette *magas toll*.

kéz. :

Káldor az *éjhadkor* rablólag *vette* magához,

I. k. 303. l. 11. s.—II. k. 146. l. 22. s.

Káldor az *éjhadnál* rablólag *orozta* magához

kéz. :

Alkonyodott . . .

I. k. 304. l. 15. s.—II. k. 146. l. 27. s.

Alkonyodék. . .

Eltérés: kéz.:

Indúl és Enikőt így szólítja *utószor*:

I. k. 305. l. 22. s.—II. k. 147. l. 6. s.

Indúl és Enikőt így szólítja *vigyázva*:

kéz.:

Míg én bajt viselek;...

I. k. 305. l. 2. s.—II. k. 147. l. 8. s.

Míg oda vívandok;...

kéz.:

Zárjad el a kaput...

I. k. 305. l. 3. s.—II. k. 147. l. 9. s.

A kaput elzárjad...

kéz.:

A kaput és remegő lépéssel vissza *sietvén*.

I. k. 305. l. 7. s.—II. k. 147. l. 13. s.

A kaput és remegő lépéssel vissza *eredvén*.

kéz.:

S a legrettentőbb harczot most kezdte *sietvén*

I. k. 305. l. 8. s.—II. k. 147. l. 14. s.

S a legrettentőbb harczot most kezdte, *rohanván*

kéz.:

Sámsonnak s az alatt *titkon* rést néz vala romlott

I. k. 305. l. 10. s.—II. k. 147. l. 16. s.

Sámsonnak s az alatt *ravaszúl* rést néz vala romlott

kéz.:

Vérte nyílásai között *véréhez* jutni. Födetlen

I. k. 305. l. 11. s.—II. k. 147. l. 17. s.

Vérte nyílásai között *testéhez* jutni födetlen

kéz.:

Vérbe borítá el; *vállát sem hagyta veretlen,*

Ott sok harcz által felbomlott kapcsai közben

Kardhegye vága sebet; de hiában esének azonban

I. k. 305. l. 13—14. s.—II. k. 141. l. 19—20. s.

Vérbe borítá el; s *mindinkább dűl vala véért*

S a vér díjáért lángolva s hiába esének

kéz.:

A kard élének, rést nem nyit semmi csapásnak,

I. k. 305. l. 18. s.—II. k. 147. l. 23. s.

A kard élének, rést nem nyit semmi csapásra.

kéz.:

Nem csüggedve vivott és őrzni kezdé (!)

l. k. 305. l. 20. s.—ll. k. 147. l. 25. s.

Nem csüggedve vivott s lassacskán őrzeni kezdé.

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 306. l. első $1\frac{1}{2}$ s.—ll. k. 147. l. 26 $1\frac{1}{2}$ s után :

Védtelen tagjait. Káldor vállának irányzott

És két kézzel emelt kardját nagy súlylyal ereszté.

Eltérő sor : kéz.:

Sámson félre hajolt s kikerülvén a veszedelmet

l. k. 306. l. 6. s.—ll. k. 148. l. 3. s,

Félre szökött Tihamér s a halált kerülte; utána

Hiányzik a kiadásban az előbbi sorok után :

A megrendültnek lecsapott karjára s azontúl

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 306. első $1\frac{1}{2}$ —5. s.; 6-12. s.—ll. k. 147. l. 26 $1\frac{1}{2}$ -
148. 10. sorig.

Eltérés : kéz.:

Nem viva már Káldor;...

l. k. 306. l. 13. s.—ll. k. 148. l. 10. s.

S nem viva már Káldor;...

kéz.:

Kard hatalomtalanúl maradott s diadalmát

l. k. 306. l. 14. s.—ll. k. 147. l. 11 s.

Kard hatalomtalanúl maradott, s viadalmát

kéz.:

Átkot, imádságot s kérelmet mondani, eldőlt

l. k. 306. l. 16. s—ll. k. 147. l. 15. s.

Átkos imádságot s kérelmet mondani, elhalt

kéz.:

Hála boszú álló isten, nagy hála erődnek

l. k. 306. l. 20. s.—ll. k. 148. l. 17. s.

Hála boszúálló isten, nagy hála nevednek!

kéz.:

Ellenségeim elhulltak fene harcban előttem

l. k. 307. l. 1. s.—ll. k. 148. l. 18. s.

Ellenségeim elhaltak fene harcban előttem,

kéz.:

A rablott örököt öltötte...

l. k. 307. l. 13. s.—ll. k. 149. l. 2. s.

S visszarabolt örökét öltötte...

Eltérés : kéz. :

Legboldogtalanabb Enikő *kínaggodalomba*

l. k. 307. l. 16. s.—ll. k. 149. l. 5. s.

Legboldogtalanabb Enikő *kínaggodalom között*

kéz. :

Képzelmék között egy hosszú lelki halálnak

l. k. 307. l. 19. s.—ll. k. 149. l. 8. s.

Képzelméknek s egy hosszú lelki halálnak.

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 309. l. 20. s.—ll. k. 149. l. 9. sor.

Eltérés : kéz. :

Éghez imádságot *felküldött volna szívéből*

l. k. 308. l. 1. s.—ll. k. 149. l. 10. s.

Éghez imádságot *fölohajtani nem vala képes ;*

kéz. :

És ha kiment, iszonyú lett a harc hangja, hiába

Változtatta helyét, mint csónak mely lemerüle

Bár hogy forduljon, tele van kis keble özönnel

Melly szabadon könnyű fáját nem hagyja lebegni

l. k. 308. l. 3—7. s.—ll. k. 149. s. 12—16. s.

Künn iszonyú volt a küzdők zajgása, s az éjnek,

A hova ment, őt legborzasztóbb képe követte.

Hasztalanul váltotta helyét a gyenge hajóként,

Melly lemerült s könnyű fáját nem tudva emelni,

Bár hova forduljon, hullámmal telt marad öble:

kéz. :

Lassan lépdele, gondolatok dulakodva fejében,

l. k. 308. l. 12. s.—ll. k. 149. l. 19. s.

Lassan lépdele, gondolatok küzködve agyában,

kéz. :

Kit hogy láta szegény Enikő, s a napviselő mell

S a két váll jelinél Káldornak vélte s elájult

Lelke szorongását egy sóhajítása szakasztá

l. k. 308. l. 13—14. s.—ll. k. 149. l. 21—24. s.

Kit látván Enikő Káldornak véle s szívében

Hosszu sohajással szakadott meg a régi szo-

rongás ;

kéz. :

Ekközben . . .

l. k. 310. l. 9. s.—ll. k. 150. l. 28. s.

Ekköztt . . .

Eltérés: kéz.:

Ott fekete csészén pillog vala *gyenge* tűzű mécs
l. k. 310. l. 10. s.—ll. k. 151. l. 1. s.

Ott fekete csészén pillog vala *hamvadozó* mécs

kéz.:

Gyenge *világi* derűt kölcsönze az *éjnek* (!)

l. k. 310. l. 11. s.—ll. k. 151. l. 2. s.

Gyenge *világa* derűt kölcsönözne az *éji homálynak*.

kéz.:

És *Enikő* leszakasztva magát követője *nyakáról*

l. k. 310. l. 12. s.

És *Enikő* leszakasztva magát követője *nyakától*

ll. k. 151. l. 3. s.

Mert *Enikő* leszakasztva magát követője *nyakáról*

kéz.:

S szép volt a *bús* lány...

l. k. 310. l. 15. s.—ll. k. 151. l. 6. s.

És szép volt a lány...

kéz.:

Kor, nem az ifjúság *siető* tündér *keze* széppé.

l. k. 310. l. 16. s.—ll. k. 151. l. 8. s.

Kor, nem az ifjúság *tündérlő kelleme* széppé,

Hiányzik a kéziratban:

l. k. 310. l. 17. s.—ll. k. 151. l. 9. s.

Eltérés: kéz.:

Szép egy örök szépség *leghívebb bélyegi által*

l. k. 310. l. 18. s.—ll. k. 151. l. 10. s.

Bájló egy maradóbb szépségnek *bélyegi által*

kéz.:

... *hiúzként*

Ült az epedt arczon, a *szem harmatjain és a Nézőnek szívét mint zsákmányt leste* halálra

l. k. 310. l. 20. s., 311. l. 2. s.—ll. k. 151. l. 11-13. s.

... *hiúzként*

Ült az epedtarczon, *szeme harmatgyöngyein, üldve A szívét és annak nyugodalmát lesve* halálra.

kéz.:

Lett *szíve honnává*...

l. k. 311. l. 8. s.—ll. k. 151. l. 18. s.

Lett *vad honnává*...

Eltérés: kéz.:

S mintha elég kint már nem nézett volna *magának*,
l. k. 311. l. 13. s.—ll. k. 151. l. 23. s.

S mintha elég kint már nem nézett volna *szívének*,

kéz.:

Majd *székére* tévé...

l. k. 312. l. 5. s.—ll. k. 152. l. 9. s.

Majd *kerevetre* tévé...

kéz.:

Kit keresett *bérczet s tengert* megjárva zárandok,

l. k. 312. l. 6. s.—ll. k. 152. l. 10. s.

Kit keresett *bérczen, völgyön* bujdosva zárandok,

kéz.:

A *lány széki* előtt...

l. k. 312. l. 8. s.—ll. k. 151. l. 12. s.

A *húnyt lányka* előtt...

kéz.:

De még egyszer...

l. k. 312. l. 10. s.—ll. k. 152. l. 14. s.

Most még egyszer...

kéz.:

S úgy látszék, *megszűnt* félelme, merően epedtek.

l. k. 312. l. 13. s.—ll. k. 152. l. 17. s.

S úgy látszék, *megszűnt* félelme, merően epedtek.

kéz.:

Jött *szép reggel*...

l. k. 312. l. 20. s.—ll. k. 152. l. 24. s.

Jött a *szép hajnal*...

kéz.:

Őt Tihamér Sár rónáin *kis sírba* letette.

l. k. 313. l. 3. sor—ll. 152. l. 27. sor:

Őt Tihamér a *sági mezőn* sírjába letette.

Hiányzik a kéziratban:

l. k. 315. l. 4-5. sor—ll. k. 152. l. 28—153. l. 2. s.-ig

Hiányzik a kiadásban:

l. k. 315. l. 4-5. sor—ll. k. 152. l. 27. sor után:

Bujdoklott a két várban, mint megsebezett vad

Bolygott a rónán, célját nem tudta utának

Nem látván örömént; de azonban elérte az éjfélt

Eltérés: kéz:

... (csak fájdalom ég vala *lelkén*)

I. k. 313. l. 11. sor—II. k. 153. l. 7. sor:

... (csak fájdalom ég vala *benne*)

kéz:

Im kinyilék *gyengéd suhogással az ércapus ajtó*

I. k. 313. l. 12. sor—II. k. 153. l. 8. sor:

Im kinyilék *halkan könnyű suhogással az ajtó*

kéz:

És Enikő, a káldori vár hajadonja, belépett.

I. k. 313. l. 13. sor—II. k. 153. l. 9. sor:

Szép Enikő, a káldori ház hajadonja belépett.

kéz:

Két szeme, mely az eget leidézni hatalmas
aranylók,

I. k. 312. l. 15. sor—II. k. 153. l. 11. sor:

Két szeme bájtűz, mely egeket leidézne, aranylók,

kéz:

Mint az arany felhő, voltak hajfürtei, arczán

I. k. 313. l. 16. sor:

Mint az arany felhők voltak hajfürtei, arczán

II. k. 153. l. 12. sor:

Mint az arany felhő voltak hajfürtei, arczán

kéz:

Szörnyű volt e kép...

I. k. 314. l. 5. sor—II. k. 153. l. 22. sor:

Szörnyen tünt e kép...

kéz:

... a földre borúla elől

I. k. 314. l. 6. sor—II. k. 153. l. 23. sor:

... a földre borúla előre

kéz:

Őt látá a róna mezőn, a puszta falak közt,

I. k. 314. l. 11. sor—II. k. 154. l. 1. sor:

Őt látá a róna mezőn, a vári falak közt,

kéz:

... sirt ása magának

Keskenyet és mélyet, s lefeketütt (!). megvárni
halálát.

I. k. 314. l. 12-13. sor—II. k. 154. l. 2-3. sor:

... maga ásta magának

A lenyugasztó sirt s befekütt megvárni halálát.

Eltérés : *kéz. :*

Hogy fekügyék nehezen . . .

I. k. 314. l. 16. sor—II. k. 154. l. 6. sor :

hogy nehezen fekügyék . . .

kéz. :

Jött fiatalságában mosolyogva örökre csaló kép.

I. k. 314. l. 18. sor—II. k. 154. l. 8. sor :

Jött fiatalságában mosolyogva gyönyörre csaló
kép.

kéz. :

S a viharok zordon hárfája, hol a dühödő szél

I. k. 315. l. 5. sor—II. k. 154. l. 15. sor :

S a viharok zordon hárfája, hol a rohanó szél

CSÁKRÓL SZÓLÓ NÉMET NYELVŰ KÖLTEMÉNY.

A kézirat 6 negyediv oldalból áll. Címe nincsen.
Tárgya emlékeztet a Csák c. költeményre. (1826.).

II.
DRÁMAI MŰVEK.

SALAMON.

Két kézírata van.

Első kézirat. Nyolcadrét alak, 160 oldal. Az előlapon két cím: *Salamon* (kétszer, kétféle nagyságú betűvel) s *A belső háború.* A lap alsó részén: Irta Vörösmarty Mihály. A lap közepén ez a rájegyzés olvasható: A szekszárdi hajdú deák-beszéde: Arkifiam = Archivum Cancellariája = Kancelláriája, Supressor = successor, Ordinarius = ordinarius, Substitus = substitutus.

A belső lapon: Személyek: Salamon magyar király. Anasztazia, Anyja. Judith, Hitese. Géza, László, Lambert Herczegek, Magyar Ország harmadának $\frac{1}{3}$ urai. Otto Morvai fejedelem. Desiderius Püspök, — Szekszárdi Apát, egy Káplán. Erneyei, Vid királyi Tanácsosok. Petrud, Bikás, Zonuk Nemesek a Herczegek részéről. Bátori, Géza híve. Csatás A király részéről. Jolánka, ennek Húga, Báthori kedvese. János, Szekszárdi Apát szolgája. Váz, Remete Váczt körül.

A személyek után e nevek következnek egymás alá írva: Salamon, Anasztazia, Judit, Géza, László, Lambert, Otto, Vid, Erneyei, Desiderius, Petrud, Bikás, Zonuk, Bátori, Csatás, Jolánka, Sz. Apát, Inas, Király, Anyja, Hitese, Géza, László, Lambert, Otto, Desiderius, Erneyei, Vid, Petrud, Bikás, Zonuk, Bátor, Csatár, Jolánka, Egy apát, Szolga, Vadászok, Katonák.

A drámában a felvonás *nyílással* van jelezve. Azonban csak három nyílás-jelzés van a kéziratban, a másik két „nyílás”-ra csak színváltozásból lehet következtetni.

A kézirat drámai szövege mind elgondolásában, mind menetében, mind pedig személyeiben ismeretlen és lényegesen más, mint ahogy azt Vörösmarty első kiadásában: *Salamon király. Szomorú játék.* Pesten 1817. — megjelenítette. Valószínűnek kell tartanunk, hogy ez az első kidol-

gozása a Salamon királynak, melyet Vörösmarty Teslérnek elküldött, s amelyet később — 1826-ban — átdolgozott. (V. ö. Gyulai Pál: Vörösmarty Mihály összes munkái III. k. 475—476. l.)

Második kézirat. Negyedív nagyságú, 14 írott + 6 üres oldal. Tartalma: *részlet* a II. nyílásból: III. jelenés: Győrrött a püspök lakhelye, s IV. jelenés: A Duna Szigete Esztergom mellett. Ez utóbbi csonka. Mivel a szöveg javarészt az előbb említett első kéziratot követi, de részleteiben egyezést mutat az első kiadással is, valószínű, hogy itt egy az első kéziratot átdolgozó és letisztázó kézirrattal van dolgunk, amely azonban csonka maradt, nem készült el. Azonban ez sem az a végleges szöveg, mely az első kiadás alapjául szolgált.

A HORVÁT ZENDÜLŐK.

Negyedrét alakú, 135 + 6 (utóbb történt toldás) írott oldal, közben 1 oldalon egy eddig ismeretlen vers, 6 üres oldal, az utolsón kézi gyógyszerekről szóló feljegyzés. Az előlapon két áthúzott cím: Mária, alatta: Gara. A végleges cím: A horvát zendülők. Alatta: Szomorú játék öt szakaszban.

Zsigmond, Brandenburgi herceg, utóbb magyar király. Mária, királyné. Gara, a Horvátok által megölt Garának fia. Forgácsné, a megölnék özvegye. Baris, ennek leánya. Horvát János, pártütő. Urak mind a két részről és katonák. Andor, Gara szolgája. Történt 1386 esztendőben. Ez alatt hosszú, elválasztó vonás, majd ismét Horvát zendülők cím a következő át- és aláhúzott nevekkal: Zsigmond, Mária, Gara, Lendvai, Kont, Horvát, Forgácsné, Klára, leánya, Barits Horvát biztosa. A szomorújáték öt szakaszból áll. Mindvégig Vörösmarty írása. A kézirat eleddig ismeretlen, valószínű *eredeti* kidolgozását nyújtja a *Zsigmond* c. színjátéknak, melyet Gyulai Pál 1882. VIII. k. 253-359. l. adott ki. A kézirat — úgy látszik — Gyulai Pál előtt is ismeretlen volt. Legalább is azok a megjegyzések, melyeket a Jegyzetekben (VIII. k. 393. l.) a közölt Zsigmond c. darabhoz fűz, egyáltalában nem illenek e kézíratra.

Erre a kézíratra vonatkozhatik Vörösmartynak kézirati önéletrajzi jegyzetében közölt adata: „1823 télen írtam

Zsigmond szomorú játékot 5tös iambusban, öt szakaszban.“
(kézirati hagyaték, kiadva Gyulainál is. VIII. k. 384-86. l.)
A kéziratban ugyanis, a negyedik szakasz elején ott van
Vörösmarty időkeltezése: 18 Februar. 1823. Így tehát el-
esik Gyulai véleménye: „Vörösmarty e művét . . . való-
színűn 1824-ben végezte be“. (1882. VIII. k. 323. l.)

HÁBADOR.

Nyolcadrétalakú, 52 írott + 2 üres oldal. Címlap
hiányzik. Az utolsó üres oldalon, idegen írással, de ceru-
zával: Kerzi = Kerfi = Kendi. Szende = Csilla — Áb-
rándfi; Csaba; Kemény; Pata; Keledi; Ábrai = Vörös-
marty.

A kézirat személyei a kiadásokban e változtatással
szerepelnek:

kéz.:	Szende	kiad.:	Csilla;
„	Jáva)	„	Gyámol;
„	Závolás)	„	
„	Siváta, Zsiváta	„	Homonna;
„	Tábod	„	Tarczal;
„	Kerfi, Kerzi	„	Kendi;
„	Kendeguz	„	Tengemér;
„	Zadorág	„	Zádorvár;
„	Zadorag	„	Zádorág;
„	Csombita	„	Hábador.

Eltérés: kéz.:

Csendes fenyérek halmain

l. k. 283. l. 2. s.—ll. k. 197. l. 2. s.

Nyugott fenyérek halmain

kéz.:

Hazudtak-e az álmok énnekem

l. k. 283. l. 7. s.—ll. k. 197. l. 14. s.

Hazudtak-e az álmaim nekem,

kéz.:

Ki látok a völgyön tévelygeni?

l. k. 283. l. 14. s.—ll. k. 197. l. 14. sor:

Ki lép a völgyből itt elém?

¹ l. k. Aurora 1827. — ll. k. M. M. 1833

Eltérés : kéz. :

Nem Szende a ki bujdosik *felém* ?
l. k. 283. l. 15. s.—ll. k. 197. l. 15. sor:
Nem Csilla, a ki bujdosik ?

kéz. :

S nem mozdúl többé jobb keze.
l. k. 284. l. 19. s.—ll. k. 198. l. 16. sor:
S rabolni nem nyújt több kezét.

kéz. :

Jábát, anyámat, láttad, mint böcsültem,
Elvitte messze tengerek lakója
l. k. 284. l. 21-22. s.—ll. k. 198. l. 19-20. sor :
Gyámolt, a kedves jó anyát
Elvitte messze Szármaszeg lakója,

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 285. l. 2. s.—ll. k. 198. l. 23. sor:
Korondár ! a kit álmaim mutattak ?

Eltérés : kéz. :

S örvény torkában a hajós.
l. k. 285. l. 6. s.—ll. k. 198. l. 27. sor:
Veszszén, mint a ki benne ég.

kéz. :

Bátyám, melly dicső, jól tudod,
l. k. 288. l. 8. s.—ll. k. 199. l. sor:
Bátyámat, melly dicső volt, ösmeréd.

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 285. l. 21. — II. k. 199. l. 26. s. után :
Hazája gazdag térein.

l. k. 285. l. 24. s. után :

Im háromszorta csendül a pajzs :
Ti hirben élők, keljetek !

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 286. l. 2-4. s.—ll. k. 199. l. 20-22. sor.

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 286. l. 2. s.—ll. k. 199. l. 20. s. után :

Setétebb annál nem lehet
Az éjjél hozzá képest hajnal, és
Más alkonyok világa napvilág.
Felhők huzódtak Kerze domb fölé

Hiányzik a kéziratban :

l. k. 286. l. 9. s.—ll. k. 199. l. 27. sor.

Eltérés : kéz. :

Eljött azonnal Zádorag
Kötözve vitte Kerzit. Eljöve
Korondár, s kötve vitte Kendegúzt

l. k. 286. l. 10-13. s.—ll. k. 199. l. 28.-200. l. 3. s.

Eljött azonban Zádorag,
Kötözve vitte Kendit: öccse is
Ádáz Korondár jött vele,
S kötözve vitte Tengemért.

kéz. :

Oh hős és hozzád eljövék.

l. k. 287. l. 3. sor—ll. k. 200. l. 17. sor ;

Oh hős! és hozzád bujdosám.

Hiányzik a kéziratban :

l. 287. l. 6—12. s.—ll. k. 200. l. 10-16. sor.

Eltérés : kéz. :

Menjünk-e a sziget felé

l. k. 287. l. 22. sor—ll. k. 201. l. 10. sor :

Menjünk-e Szármaszeg felé

kéz. :

Én a kézijat nem birom,

l. k. 289. l. 10. s. — ll. k. 202. l. 17. sor:

Én a kézijat nem vonom,

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 289. l. 14. s.—ll. k. 202. l. 21. sor után :

Zsiváta éhes lányai,

Vigyetek a hegyre engemet.

Eltérés : kéz. :

Torban hevülten dallani.

l. k. 290. l. 16. s.—ll. k. 203. l. 18. sor :

Bor között hevülten dallani?

kéz. :

Hányszor kibuktak a hab lányai,

Hogy hallják pengő kobzomat ?

Oh hányszor a futó agár

Megállt, s nem űzte a nyulat ?

Vadát elhagyta a vadász,

Es andalogva hallgatott,

Fölötte elfelejtkezett
 Fellengni zúgó szárnyain
 Az ifjú sólyom, s csendesen
 Leszálla dalszót hallani.

I. k. 290. l. 19. sor—II. k. 203. l. 21-28. sor :

Dalt mondtam a hab lányinak,
 Dalt a vadásznak halmain ;
 Azok kibuktak nyájasan,
 Ez elszalasztá a vadat,
 És andalogva hallgatott,
 Fölötte megfeledkezett
 Az ifjú sólyom szárnyiról,
 S leszálla dalszót hallani.

Sorrendváltozás :

kéz. :

Ki zörget Zádor ajtaján,
 Mint partüregnek szélein
 Az életoltó fegyverek kovácsa ?

I. k. 291. l. 17-19. s.—II. k. 204. l. 15-17. sor :

Mint partüregnek szélein
 Az életoltó fegyverek kovácsa,
 Ki zörget Zádor ajtaján ?

Eltérés : kéz :

Menj vissza *gyenge*
 ifjú jövevény,

Míg ősi kardom életől
 Halál fiává nem leszesz.

I. k. 293. l. 2-4. s.—II. k. 205. l. 20-22. sor:

Menj vissza bajnok jövevény
 Míg Zádorágnak fegyvere
 Halál fiává nem teszen.

kéz. :

Vagy vissza intesz ? Elmegyek,
 De Kendi is, vagy te halsz.

I. k. 293. l. 10-11. s.—II. k. 206. l. 1-2. sor:

Kendit boszulni jöttem én,
 Vagy veszzsz, vagy Kendit add elő.

kéz. :

Nem járnak hozzá emberek.

I. k. 293. l. 15. s. — II. k. 206. l. 7. sor:

Fülét nem éri semmi hang.

Eltérés : kéz. :

Denevérek és bagolyfiak
Borzasztó *barna* szárnyakon
Lengnek körül *szüntelen*,
S a kormos éjfél *őrizik*.

I. k. 293. l. 19-22. s. — II. k. 206. l. 10-13. sor:

Denevérek, és bagolyfiúk
Borzasztó *régi* szárnyakon
Lengnek körül *gyászosan*,
S a kormos éjfél *őrizik*.

kéz. :

Vad sólyma. . .

I. k. 294. l. 1. s.—II. k. 206. l. 16. sor :

Gyors sólyma. . .

kéz. :

És ő nem látja meg soha.

I. k. 294. l. 2. s.—II. k. 206. l. 17. sor:

S éjében ő nem tudja azt.

kéz. :

S megváltja éltét bájjal

I. k. 294. l. 6. s.—II. k. 206. l. 21. s.

S kiváltja éltét bájain.

kéz. :

Vagy *tor lesz akkor, s Kerfinek*

Vidámabb homloka

Addig szellő sem megy felé,

S te Horva menj tova.

I. k. 294. l. 7-10. sor—II. k. 206. l. 22-24. sor :

Akkor vigadjunk, Horva majd,

Majd akkor! Addig nem lehet,

Szellő sem éri addig őt,

S te Horva immár menj tova.

II. k. 206. l. 25. sor :

S te, Horva, innen kelj tova.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 294. l. 14. s.—II. k. 207. l. 1. sor után :

Végezzen éles fegyverünk.

I. k. 294. l. 18. sor—II. k. 207. l. 5. sor után

Vagy a sziklába rejtezel?

Bizvást mi ott is megeléünk.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 294. l. 18.-295. l. 11.—II. k. 207. l. 6-21. sorig.

Hiányzik a kiadásban az előző sorok után :

Zádorag,

Sziklába rejteznél-e Zádorag,

S előtted éretlen fiú ?

Hah majd keresnéd azt magad,

S nem bírnak arra lábaid.

Hozzátok ősem fegyverit

A dárdát, és paizst.

Véd a paizs, s a dárda sujt,

És ellensége dől.

Eltérés : kéz. :

Fején rettentő tolluja

I. 295. l. 19. sor—II. k. 208. l. 2. sor :

Fején ijesztő tolluja.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 296. l. 13-15. s.—II. k. 208. l. 20-22. sor.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 296. l. 13. s.—II. k. 208. l. 20. sor után :

Im Zádorag már vissza lép.

Hanyatlík karja, s nagy fejét

Véres veríték öntözi.

Csombita

Jaj! Jaj! Tenéked Csombita.

De im lependül a vasél

S fegyvertelen Csupor, Horva már

Eltérés : kéz. :

Csupor

Oh a vitéz nem csügged : buzogány

Reng kezében kard helyett

Tört kardja messze penge le,

De a nagy vasgomb nem törik,

Emészti ellensége tagjait,

Mint nagy fejű vad a juhot,

Mint hulló szikla a jeget.

I. k. 297. l. 2-10. s.—II. k. 209. l. 4-12. sor :

Nem! a hős még nem csügged el.

Mint a nyomott ég, újlag

S hatalmasabban kél elő.

Buzogányt ragad most kard helyett.

Tört kardja messze penge le;
De a nagy vasgomb nem törik,
Emészti ellensége tagjait,
Mint nagy fejű vad a juhót,
Mint hulló szirt a sík jeget.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 297. l. 12-13. sor.

Hiányzik a kiadásban az előző sorok után :

*De Zádorag nem nyugszik el :
Veszélyek ülnek fegyverén,
S most mint a holló, feketén,
Sujtó enyészet száll alá.
És Horva vérzik, oh örülj,
Tombolj szivedben Csombita.*

Eltérés : kéz. :

*De Horva sujt, és tántorog
A tornyozott sziklák ura,
I. k. 297 l. 15—16. s.—II. k. 209. l. 17—18. sor:
Im Horva sujt, és tántorog
A sziklavári durva hős.*

kéz. :

Csombita

*Melly változás ez ! Jaj ! nekem
I. k. 297. l. 17—18. s —II. k. 209. l. 20. sor :*

Hábador

Jaj ! agg fejednek Hábador.

Hiányzik a kiadásban :

*I. k. 298. l. 6.—II. k. 210. l. 4. sor után :
Oh hallom bús nyögésedet
Sínlődő Kerfi, lépj elő.*

Eltérés : kéz. :

*Ki húz ki . . .
I. k. 298. l. 11. s.—II. k. 210. l. 10. sor :
Ki hoz ki . . .*

kéz. :

*Kinek karjára dől fejem ?
I. k. 298. l. 12. s.—II. k. 210. l. 11. sor :
Kinek karjára dől kezem ?*

kéz. :

*Síromhoz el ne jöjtek :
Árnyékom éjjel megkeres
Magányos dombom termiben.*

I. k. 298. l. 18—21. sor—II. k. 210. l. 16—19. sor :

Vesztemhez el ne jöjtek.

Bús árnyam éjjel megkeres

A puszta dombok ormain.

kéz. :

Igy kell-e látnom arczodat.

I. k. 298. l. 24. s.—II. k. 210. l. 22. sor :

Igy kell-e látnom képedet ?

kéz. :

S zajos tengereknek éjjele

I. k. 299. l. 1. sor—II. k. 210. l. 24. sor :

Mint a tengerzaj éjjele.

kéz. :

És a pók végig szötte képeden

I. k. 299. l. 3. s.—II. k. 210. l. 26. sor :

És a pók végig szötte arczidon

kéz. :

De bár véréből száz tenger legyen.

I. k. 290. l. 12. s.—II. k. 211. l. 6. sor :

De bár sebéből tenger folyjon el.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 299. l. 18.—II. k. 211. l. 12. sor :

Boldog reménynek árnyiban.

Eltérés : kéz. :

S rettegve tért el . . .

I. k. 300. l. 5. s. — II. k. 211. l. 23. s.

S remegve tért el . . .

kéz. :

A hír s szerencse tengerén

Szép ifjúságod fényinek

I. k. 300. l. 10. s.—II. k. 211. l. 28. s. után :

A hír s szerencse szárnyain.

kéz. :

Vezessenek le bajnokok.

I. k. 300. l. 16. sor—II. k. 212. l. 6. sor :

Vezessetek le bajnokim.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 300. l. 17.—II. k. 212. l. 7. sor.

Hiányzik a kiadásban az előző sorok után :

Ott mégis lesz, ki eltemet,

S halmomra hála könnyet önt.

Eltérés: kéz.:
Majd kérdik Zsiváta ifjai,
I. k. 300. l. 20. s.—II. k. 212. l. 10. sor:
Majd kérdik a bércz ifjai:

kéz.:
Azért...
I. k. 301. l. 2. sor—II. k. 212. l. 16. sor:
Érette...

kéz.:
Szép Szende karján csendesen,
I. k. 301. l. 7. sor—II. k. 212. l. 21. sor.
Szép Csilla karján addig is.

kéz.:
S a parton várj be engemet.
I. k. 301. l. 8. sor—II. k. 212. l. 22. sor:
Míg harczaimból megjövök.

Hiányzik a kiadásban:
I. k. 301. l. 14.—II. k. 212. l. 28. sor után:
Csendes Zsiváta völgyiben.

Elterés: kéz.:
Nem! Horva ettől nem remeg.
I. k. 301. l. 19. sor—II. k. 213. l. 5. sor:
Nem! Horva attól nem remeg.

kéz.:
Sírjánál...
I. k. 302. l. 7. sor—II. k. 213. l. 16. sor:
Holtodnál...

kéz.:
Ki az? Menj, verd el őt, Csupor
I. k. 302. l. 21. sor—II. k. 214. l. 2. sor:
Ki az? Csupor menj, verd el őt,

Hiányzik a kiadásban:
I. k. 303. l. 15.—II. k. 214. l. 20. sor után:
Ki fogja Kobza nélkül hívni őt,
Hogy vendégségét áldja meg,

Eltérés: kéz.:
Átok! s halál! ki tilthat énekest
Ez elhullotról zengeni!
I. k. 303. l. 16—17. sor—II. k. 214. l. 21—22. sor:
Átok, halál, átok, halál reád
Te átkozottak gyermeke!

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 303. l. 18-19.—II. k. 214. l. 23-24. sor.

Eltérés : kéz. :

... Itt egy *elvetett*

I. k. 303. l. 20. sor—II. k. 214. l. 25. sor :

... Itt egy *elveszett*

kéz. :

Elhagyva, mint a *sánta lúd.*

I. k. 303. l. 22.—II. k. 214. l. 27. sor :

Elhagyva, mint a *sánta vad,*

kéz. :

Irtóztatót, hogy azt setét

Sirjokban meghallják a holtak is,

S az élők tőle holtá hüljenek

I. k. 304. l. 4—5. sor—II. k. 215. l. 5—6. sor :

Szörnyűt, hogy hangja sírokat repeszsen,

S az élet kedvét porba ássa el.

kéz. :

S kieresztem a haragnak szárnyait

I. k. 304. l. 9. sor—II. k. 215. l. 10. sor :

S kieresztem a haragnak mennykővét.

kéz. :

Azt a büszkét, ki engem megcsufolt.

I. k. 304. l. 11. sor—II. k. 215. l. 12. sor :

Azt a büszkét, ki hírebben megölt.

kéz. :

Midőn lecsapnak, Csombitát.

I. k. 306. l. 10. sor—II. k. 217. l. 3. sor :

Homonna ! Hábador nevét.

kéz. :

Veszélyes, mint a nyár jege,

I. k. 306. l. 16. sor—II. k. 217. l. 9. sor :

Veszélyes, mint a hév jege.

kéz. :

Mert zúgó szárnya neki (!)

I. k. 307. l. 1 s.—II. k. 217. l. 18. sor :

Mert néki zúgó szárnya van.

kéz. :

Sívata ékes lányai...

I. k. 307. l. 13. s.—II. k. 218. l. 1. sor

Homonna újas lányai !

kéz.:

De nászádokra mért kele?

I. k. 307. l. 20. s.—II. k. 218. l. 9. so.:

De ál hajókra mért kele?

kéz.:

Hajó az, barna szép hajó

I. k. 308. l. 11. s.—II. k. 218. l. 23. sor:

Hajó az, barna nagy hajó,

kéz.:

De jer! már késned nem szabad

I. k. 309. l. 9. s.—II. k. 219. l. 17. sor:

Jer! késned immár nem szabad

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 309. l. 20.—II. k. 219. l. 28. sor után:

Maradj helyettem itt te most.

Eltérés: kéz.:

S kesergve hordoz...

I. k. 309. l. 20. s.—II. k. 219. l. 28. sor:

S hűséggel hordoz...

kéz.:

Csak akkor hallja híréből

A meggyalázott Csombitát.

I. k. 310. l. 5—6. s.—II. k. 220. l. 9—10. sor:

Csak akkor lássa Hábadort

A sírok szélén állani.

kéz.:

Itt álljatok meg, bajnokim,

I. k. 310. l. 8. s.—II. k. 220. l. 22. sor:

Itt szűnjetek meg, bajnokim,

kéz.:

Sírijel gyanánt ül hantodra

I. k. 310. l. 21. s.—II. k. 220. l. 25. sor:

Sírkő gyanánt ül hantodra

kéz.:

Rózsás ajakkal ott ivott

I. k. 311. l. 13. s. — II. k. 221. l. 11. sor:

Rózsás ajakkal édesen,

kéz.:

Sírt s eltörölte könnyeit,

I. k. 311. l. 22. s.—II. k. 221. l. 20. sor:

Sírt, s eltörölte könnyeit.

kéz.:

Oh Csilla! *Tábod halni vágy*

I. k. 312. l. 9. s.—II. k. 222. l. 3. sor:

Oh Csilla! *Tarczal halni megy*

kéz.:

Nem látja vén *Kendit vakon.*

I. k. 312. l. 22. s. — II. k. 222. l. 16. sor:

Nem látja *Kendi éjjelét*

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 313. l. 9.—II. k. 222. l. 27. sor után:

Elől áll Horva, és fiad

Eltérés : kéz :

Fehér zászlóik *lengenek.*

I. k. 313. l. 10. s.—II. k. 223. l. 1. sor:

Fehér zászlójok *leng elől.*

kéz.:

Vezessetek most bajnokim,

Vezessetek most kedvesim közé

I. k. 313. l. 14-15. s. — II. k. 223. l. 5-6. sor:

Vezessetek *le* bajnokim,

Le rég ohajtott kedvesim közé,

Sorváltozat kéziratban :

I. k. 313. l. 18.—II. k. 223. l. 9. sor helyett:

Kevés most dél világa is

Eltérés : kéz.:

Kit a bú *karja* sujta meg.

I. k. 314. l. 1. s.—II. k. 223. l. 15. sor:

Kit a bú *átka* sujta meg;

kéz.:

Horvát most éri a *veszély*

I. k. 314. l. 3. s.—II. k. 223. l. 17. sor:

Horvát most éri *gond s veszély*

kéz.:

Könyekkel ázva bővesen.

I. k. 314 l. 11. s —II. k. 223. l. 25. sor:

Jegyeznek útát a sikon

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 314. l. 20.-315. l. 7.—II. k. 224. l. 6-13. sor.

Hiányzik a kiadásban az előző sorok után :

Miért enyész el vad harag,

Ha e leányra száll szemem.

Eltérés: kéz.:

Előttetek borít szégyen, hogy itt
I. k. 316. l. 14. s.—II. k. 225. l. 21. sor:

Szégyen borít előttetek, hogy itt

kéz.:

Leányom serdült, mint virág

I. k. 316. l. 17. sor—II. k. 225. l. 24. sor:

Leányom serdült, bájosan

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 316. l. 18.—II. k. 225. l. 25. sor.

Eltérés: kéz.:

Gyakorta ültek térdemen.

I. k. 316. l. 24. sor—II. k. 226. l. 3. sor:

Gyakorta ültek térdimen.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 317. l. 3.—II. k. 226. l. 3. sor után:

És én, haj! én még élhetek!

Eltérés: kéz.:

Bujdosva jártam tétova,

I. k. 317. l. 4. sor—II. k. 226. l. 7. sor:

Magam bujdosztam e csapás után,

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 317. l. 7. s.—II. k. 227. l. 10. sor.

Eltérés: kéz.:

Ott bús dalokban hirdetem

I. k. 317. l. 8. sor—II. k. 227. l. 11. sor:

Szabad dalokban hirdetem

kéz.:

S minden tisztelte Csombitát. —

I. k. 317. l. 12. sor—II. k. 226. l. 15. sor:

S áldotta minden Hábadort;

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 317. l. 17-18.—II. k. 226. l. 10-11. sor.

Eltérés: kéz.:

Nézd, mint egy barmi részegzet

I. k. 317. l. 19. sor:

Nézd, mint egy bármí részegzet

II. k. 226. l. 23. sor:

Nézd, mint egy barmi részegzet

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 318. l. 3-6.—II. k. 227. 2-5. sor.

I. k. 318. l. 16.—II. k. 227. l. 15. sor.

Eltérés : kéz. :

*Nézd meg, ez egy kincsem maradt,
I. k. 318. l. 17. sor—II. k. 227. l. 16. sor:
Egy kincsem van még, nézz ide*

kéz. :

*A déli berkek fái közt
I. k. 319. l. 3. sor—II. k. 227. l. 26. sor :
A sűrű berkek fái közt*

kéz. :

*Kegyetlen oh hát mit mivelsz velem ?
I. k. 319. l. 6. sor—II. k. 228. l. 4. sor :
Kegyetlen ember ! — ah hová legyek ?*

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 320. l. 2. s.—II. k. 228. l. 12. sor után:

*Én ápolgatlak úladon
Én hordom helybe étkidet,*

Eltérés : kéz. :

*S ez égbe néző tisztos arcz
I. k. 320. l. 7. sor—II. k. 228. l. 26. sor :
S ez égbe néző jámbor arcz*

kéz. :

*Nézd . . .
I. k. 321. l. 7. sor—II. k. 229. l. 17. sor :
Vedd . . .*

kéz. :

*Én sírt kerestem nyúgaton neki
I. k. 321. l. 19. s.—II. k. 230. l. 5. sor :
Én sírt kerestem szép mezőn neki,*

kéz. :

*Ott a fenyéren nyugszik ő.
I. k. 321. l. 21. sor—II. k. 230. l. 7. sor :
Ott a halomnál nyugszik ő.*

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 322. l. 5-7.—II. k. 230. l. 14-16. sor.

Sorrendváltozás :

*A kiadás : I. k. 322. l. 3-4. sora a kéziratban a
kiadás I. k. 322. l. 21.—II. k. 231. l. 2. sorának
megfelelő hely után van.*

Hiányzik a kéziratban :

*I. k. 322. l. 14.—II. k. 230. l. 23. s.
I. k. 322. l. 16-18.—II. k. 230. l. 25-26. s.*

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 322. l. 21.—II. k. 231. l. 2. s. után

Csilla

Ah! és epedve ültem ott.

Epedve lestem kürtje hangjait;

De kürtje többé nem riadt,

Mint máskoron, ha vadaktól tére meg.

Az őszi szellő zengett dalt neki

S én azt könnyekkel terhelém.

Eltérés: kéz.:

Menj vissza égszemű leány.

I. k. 322. l. 23. sor—II. k. 231. l. 4. sor:

Menj vissza innen szép leány!

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 323. l. 1-2.—II. k. 231. l. 5-6. s.

Eltérés: kéz.:

Jőj, itt megesznek a vadak

I. k. 328. l. 18. sor—II. k. 231. l. 22. sor:

Jőj, itt megölnek a vadak

kéz.:

Nem, nem! Csak a vad
Nem, nem! Csak a rossz emberek

I. k. 328. l. 20. sor—II. k. 231. l. 24. sor:

Nem! nem! Csak gógós emberek

kéz.:

De im' hat őz áll ottan a'

I. k. 324. l. 3. sor—II. k. 232. l. 3. sor:

De im' hat őz áll csopron ott.

kéz.:

S nyugalmat adjon még neked

Az őszkor vége s új gyönyört.

I. k. 324. l. 10—11. sor—II. k. 232. l. 10—11. sor:

S nyugalmat adjon és gyönyört

Az őszkor vége még neked.

kéz.:

Most tőled én eltávozom;

De a jövő nap keltekor

Itt termék ismét bércezen

I. k. 324. l. 13—14. sor—II. k. 232. l. 13—14. sor:

Most távozom; de megjövök

Az első napnak keltekor.

Eltérés : kéz. :

Ott, hol pihennek a *síkon*
I. k. 324. l. 20. sor—II. k. 232. l. 20. sor :
Ott, hol pihennek a *mezőn*

kéz. :

Egek hatalma ! *jaj*, ki ez ?
I. k. 325. l. 19. sor—II. k. 233. l. 13. sor :
Egek hatalma ! *oh*, ki ez ?

kéz. :

Te Csilla és ez *agg* együtt ?
I. k. 325. l. 23. sor—II. k. 233. l. 17. sor :
Te Csilla és ez *ősz* együtt ?

kéz. :

Itt keljen *sírom* a tetőn
Te Csilla itt ülj *síromon*
I. k. 326. l. 1-2 sor—II. k. 233. l. 19-20. sor :
Itt keljen *halmom* a tetőn
Te Csilla itt ülj *halmomon*

kéz. :

Átok *van a vén Csombitán*
I. k. 326. l. 10. s.—II. k. 233. l. 28. s.
Átok *terajta Hábador*.

kéz. :

Hiába *sírom könyvem* ?
I. k. 326. l. 21. s.—II. k. 234. l. 11. sor :
Hiába *sírom búmat* el ?

kéz. :

Most *vétkes agg* . . .
I. k. 326. l. 22. sor—II. k. 234. l. 12. sor :
Most *Hábador* ! . . .

JÁTEK- ÉS JELENETJELZŐ KÜLÖNBSÉGEK.

Hiányzik a kéziratban :

Az I.—II. kiadás színjelzése : *Homonna völgye*.

I. k. 288. l.

Horva szavai végén : *elrohannak*

II. k. 202. l.

Horva szavai végén : *el*

I. k. 289. l.—II. k. 202. l.

Csilla szavai végén : *el*.

I. k. 291. l.—II. k. 204. l.
jelenetjelzés: *Horva, Čsupor a haddal*

I. k. 303. l.—II. k. 214. l.

Horva szavai végén: *el.*

Eltérés: *kéz.:*

Sivátán...

I. k. 304. l.—II. k. 215. l.

Homonna völgye...

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 310. l.—II. k. 220. l.

Habador szavai végén: *el.*

Eltérés: *kéz.:*

Horva jő egy kis vártatva

I. k. 313. l.—II. k. 223. l.

Horva fellép...

kéz.:

Horvai szavai végén: *elrohan*

I. k. 314. l. 16. sor: *elrohan*

II. k. 224. l. 2. sor: Horvai szavai végén: *el.*

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 322. l.—II. k. 230. l.

Habador (*elmerülve*)

Eltérés: *kéz.:*

Horva jő sebesedve...

I. k. 325. l. 15. sor—II. k. 233. l. 9. sor.

Horva (sebesedve jő)...

kéz.:

Horva megösméri...

I. k. 325. l. 21. sor—II. k. 233. l. 15. sor:

Horva (megösmervén)...

kéz.:

Horva:

(*kirántja a nyilat és lerogy*)

I. k. 325. l. 23. s.—II. k. 233. l. 17. s.

(*nyilat kiszakasztván*)

Hiányzik a kiadásban:

kéz.:

Csilla rebegve...

I. k. 326. l. 11. s.—II. k. 234. l. sorhoz.

Eltérés: *kéz.:*

I. k. 326. l. 16.—II. k. 329. l. 6. sorához fűzi ezt
az utasítást:

(Horva mellé rogy a nyillal),

A kiadásban ez az utasítás a I. k. 326. l. 11. ill. II. k. 234. l. 1. sorhoz, Csilla szavai elé van fűzve, e változattal:

(Horvához rogyván a nyillal.)

kéz.:

(hozzájok borúl).

I. k. 327. l. 8. sor—II k. 234. l. 22. sor:

(hozzájok borultában).

BUJDOSÓK.

Három kézirata van. Az első kézirat, mely a legrégebbnek és az első kidolgozást tartalmazónak látszik, teljesen Vörösmarty Mihály írása. A kézirat negyedív nagyságú, kétféle színű, 178 oldalból áll. Címe nincs. — A második kézirat csak részben Vörösmartyé, részben másolat, idegen írással. Alakja ugyanaz, mint az előbbié, terjedelme: 130 oldal, s még egy teljes ív pótlásokkal. — A harmadik kézirat másolat, Sallay Imre írásával. Közben azonban tele van Vörösmarty javításaival és utánpótlásaival. Alakja egyenetlen. A másolat negyedív alakú, a betoldásokat igen sokszor nyolcadívalakú lapokon találjuk. Az oldalak száma, kétszínű papiroson: 252. Cím nincs.

CSONGOR ÉS TÜNDE.

Három kézirata van.

Első kézirat. Negyedrétaalakú, 4 oldal. Csak az első oldal írott. a 2. és 4. oldalon nevek, szavak, a 3. oldalon Karácsony c. töredékes vers vannak. Az első oldalon a Csongor és Tünde első tervezete található. Személyek: Divőr tündérfi; Himál tündérlány; Kurrog, Berreg, Morog árva manók; Király; Tudós; Kalmár; Egy szerető pár; Mirigy; Oktondi paraszt, Divőr inasa; Galiba, Oktondi kegyese, Himál szobalánya.

A tervezet első része: Aluszik, arany haju lány jelenik 3^{szor} nem tud fölébredni. Megindul keresni. Talál egy parasztot, inasnak fogadja; egy tudóst, egy pár szere-

tőt, egy gazdag kalmárt, utóbb 3 ördögfiat. Elmegy, az egyik leszállítja, a paraszt megcsalja az ördögöt, mennek. Oda érnek. Találkoznak. Három cigány jelenti magát. Mennek erdőben muzsika szóval. Az ördög fiak elragadják a szüzet. A bocskort visszszakapják. Az ifjú megy haza felé. Ugyan azokat találja. A kalmár koldúl, a fejedelem halni megy, a szeretők megvénültek, az ördögfiak elszaggatták a bocskort s szántóvetők, a tudós garabonciás diák — megvárják a napnyugtát.

Második rész, az elsőől vonallal elválasztva: Kert, Középen egy virágos fa. A 3 visszajövet a cigányoktól kérdi, mi zúg abban a fában? Mirigy darázsképeben csipkedett bennünket, oda zártuk s zoldog (olvashatatlan szó) ütöttük. most haldoklik. Mirigy beszéli, egy fiam volt, a kit róka kölyökké változtatva eldugtam a bokorba, hogy ellenségeim rá ne ösmerjenek, a három árva cigány gyerekek rátalált, s megette, azóta manók, s a bocskort sat. úgy lopták.

A második kézirat. Áll egy negyedréta alakú lapból, mely az 5. felvonás tervezetét foglalja magában: Mirigy jóssá lesz. Tündét elámítja Csongor hűtlenségéről. Találkoznak. Tünde szóttanul tovább megy Csongor az éj országába lép, hol az éjet álmódózva találja egy patak mellett.

Elválasztó vonal. — M. jós. Tündét elámítja Csongorról, azután indul az ördögfiúkat üldözni, olly feltétellel, hogy az arany almát ő szedi. Cs. Tü. találkoznak. T. szóttan tova megy

Elválasztó vonal. — M. J. Tünde tanácsot kér. Azt egy folyamhoz utasítja, mellyben hamis képei tűnnek elő Csongor tetteinek, találkoznak. Tünde szóttan tova megy. Mirigy előjön s Csongort egy helyre utasítja, hol a szélvész hazája van s avval biztatja, hogy ott elaluván ott fogja magát találni, hol kedvese van, azonban a hármason ebred fel, hol a tudós, király jönnek. Tünde az éjet fölkeresi, melly álmódózva egy pataknál ül. Tünde által megzavartatván, azt számkiveti a földre földi szerelmeért. Tünde a hármason út fölött egy kastélyt épít, melly előtt aranyfa virágzik. Az ördög fiak a boszorkányt megfogják, mikor az almát lopja. Tünde és Csongor egyesülnek.

A harmadik kézirat. A tulajdonképeni darab kézírata. Kétféle nagyságú: kisebb és nagyobb negyedréta alakú ívből áll. A kisebb negyedréta 144 oldalt, a nagyobb negyedréta 88 oldalt és egy nyolcadréta alakú négyoldalas be-

tétet számlál. A kézirat csonka. Mindvégig Vörösmarty Mihály írása.

A címlap, az I. felvonás az 5. lap 7. s.-ig hiányzik.¹

Hiányzik a kiadásban :

5. l. 10. sor után :

Ezt — de *nem mondom neki,*
Hogy tündér, arany hajú lány
Ülteté s hogy értte fárad.

Eltérés :

Csongor h. Kármány neve szerepel.

kéz. :

Itt ez alma tő virágzik . . .

5. l. 24. sor :

E szép almatő virágzik.

kéz. :

Vagy mint a légy . . .

5. l. 28. sor :

Mint a légy . . .

kéz. :

Tűrödelmem vas, hogy e rút
Károgást meghalhatom. — Szólj

5. l. 31—32. sor :

Milly kemény vas tűrödelmem,
Hogy még rá figyelhetek?

kéz. :

Mit beszélsz . . .

Hogy tündér leány.

6. l. 11. sor :

Mit beszélsz . . .

Hiányzik a kiadásból :

6. l. 17. sor után :

S hogy még egyszer meggebedj
Mint új hóban agg bogycó

Eltérés : kéz. :

Benne úgy setétél a gyöngy

6. l. 18. sor után :

S benne drága kő ragyog.

¹ Az I. kiadás 1831-re (?).

kéz.:

Bolygó szellemek dele,

6. l. 27. sor:

S kósza szellemnek dele,

kéz.;

S a gyújtónak szemtüzénél

7. l. 7. sor:

S a gyújtónak őz szeménél

kéz.:

Urfi, urfi! vége lesz már

7. l. 19. sor:

Urfi, urfi! végezem már.

kéz.:

Mennék, s nagy kíváncsiságom

Nem bocsát el.

7. l. 20. sor:

Elfutnék e szörnyetegtől,

S a kíváncsiság nem bocsát:

Hallanom kell.

Hiányzik a kiadásban:

8. l. 4. sor után:

Engem most is megkötöztek

Eltérés—Hiány: kéz.:

Azt mondták, s megnevettek

S most addig kell várnom itt,

Mig az almát őz kezétől

Vagy megőrzöm vagy veszek.

8. l. 8—9.

Azt beszéltek s ide köttek

A fatóhoz s megnevettek.

Eltérés: kéz.:

Bájos álom vas hatalma,

8. l. 11. sor:

Bűvös álom őz hatalma,

kéz.:

S most már harmad éje ez,

8. l. 12. sor:

És ez harmad éje már,

kéz.:

Új kívánat, új remény,

8. l. 16. sor:

Új kívánat, új remény ez.

kéz. :

Háború eszembe hat ?

8. l. 19. sor :

Háborús eszembe hat ?

Hiányzik a kéziratban :

8. l. 24—25. sor.

Hiányzik a kiadásban :

10. l. 5. sor után :

Mint a hajnalló szerelmé,

Mely sohajból, sűgalomból,

Gerjedő lány pillantatából

Földi, mély szivekben (szüben) fogamzik

Majd a lélek szép világa

Lesz határtalan hozája,

Ott terül ki, ott virágzik

Vágy s remények szép virági

S üdv, gyönyör gyümölcsei,

Eltérés : kéz. :

Ringató szél lágy karán

10. l. 16. sor :

Ringató szél lágy karján,

Hiányzik a kéziratban :

10. l. 17—23. sor.

Hiányzik a kiadásban :

Kit felém tán e fa von,

S én nem ösmert, én felejtett

Itt epedhetek magamban —

Nem, nem ott egy gally között

Meglesem s ha álom eddig

Meglesem, tán láthatom,

Tán ez ölbe zárhatom.

Eltérés : kéz. :

Húnyjon őrszem,

Mind, csak egy nem

10. l. 31—32. sor :

Minden őrszem

Húnyjon, csak nem

Hiányzik a kiadásban :

10. l. 30. sor után :

Prózában : A szerelmes szeme égjen, mint a csillag, hogy a szerelem világánál utát megtalálja.

Versben : Az mint csillag fenn ragyogjon
 Hogy világánál
 A szép rózsaszál
 A hű lány utat találjon.

11. l. 2. sor után :

Dal.

Éjfél van az éj rideg és szomorú
 Gyászosra hanyatlik az égi ború
 Jőj kedvesem örülni az éjbe velem
 Ébren maga van csak, az egy szerelem.

Eltérés : kéz :

A magas tündér világba

11. l. 9. sor :

A magas tündér hazába

Hiányzik a kiadásban :

11. l. 15. sor után :

Mindezt, s azt is elbeszéltem,
 Merre pödrö ki bajúszát
 Kardot, buzogányt mint emel
 Mint sohajt, mint mosolyog
 Millyen kalpagot visel.

Eltérés : kéz :

Csillag égen nem ragyogna,

11. l. 28. sor :

Hold az égen nem ragyogna,

kéz :

Mert erén nem bor csereg

12. l. 1. sor :

Hogy bennök nem bor pezseg.

kéz :

Első nap már verni kezde,

12. l. 3. sor :

Első nap már verni kezdett,

Hiányzik a kiadásban :

12. l. 5. sor után :

Akkor, — áldott légy örökké,
 Akkor volt, hogy elragadtál,
 S Tündérhonban tartsz magadnál.

Eltérés : kéz :

Mert megeshetik talán,

12. l. 8. sor :

Mert mi könnyen eshetik,

kéz.:

Fenn akad tűskés ruhám?

12. l. 11. sor:

Fenn akad csipkés ruhám.

Hiányzik a kiadásban:

12. l. 11. sor után:

S úgy járok mint Absolon

A szegény zsidó gyerek

12. l. 12. sor után:

Tőre által elveszek.

Eltérés: kéz.:

Balga...

12. l. 12. sor:

S balga...

Sorrend a kéziratban:

Vagy nekem jön és leszed

Azt gondolja, som vagyok.

12. l. 13—14. sor:

Azt gondolja, som vagyok,

És nekem jön, és leszed:

Eltérés: kéz.:

Csongor úrfi szűnyadoz.

12. l. 32. sor:

Csongor úrfi szűnyad ott?

kéz.:

Asszonyom tán megmutassam,

Mint kell a galyak között

A szerelmest megtalálni?

Főltalálni kedvesét?

13. l. 15—17. sor:

Késel? Megmutassam-e?

Mint kell sűrű galy között

A szerelmest főltalálni?

kéz.:

Nincs setéség, nincs homály.

13. l. 21. sor:

Annak nincs setét s homály;

kéz.:

S régi kínjait elkesergem

13. l. 25. sor:

S régi kínjait elenyelgem,

kéz. :

Ő szerelmes bűt zenegjen,

13. l. 28. sor :

Ő szerelmi kéjt zenegjen,

Hiányzik a kiadásban :

14. l. 3. sor után :

Oly ragyoglók, oly nagyok

Eltérés : kéz. :

Vagy ha Bolga lett kukaczcza

14 l. 8. sor :

Vagy tán Bolga lett bogárrá ?

Hiányzik a kiadásban :

14 l. 23. sor után :

Már tán későn is jövök

Eltérés : kéz. :

A boszú hajt és irígység,

14. l. 32. sor :

A boszú hajt és kajánság,

Hiányzik a kiadásban :

14. l. 32. sor után :

S mert ki nem végezhetem.

A 15. l. 1. s.—16. lap 8. sorig terjedő részt fel-
ölelő lap nincs meg a kéziratban.

A 17. l. 7. s.—18. lap 9. sorig terjedő részt fel-
ölelő lap nincs meg a kéziratban.

Eltérés : kéz. :

A madárnak szárnya van

18. l. 15. sor :

A madárnak tolla van,

A 19. l. 4. s.—20. l. 8. sorig terjedő részt fel-
lelő lap nincs meg a kéziratban.

Hiányzik a kiadásban :

20. l. 24. sor után :

Égre, földre vagy pokolra.

Eltérés : kéz. :

Kurrog :

Majd kikölti 8 fiát

És röpködni . . . hahaha

Nem tud onnan sehova.

Berreg

Itt megesszük, jó ebéd lesz.

24. l. 13—14. sor :

Kurrah

Majd kikölti nyolcz fiát.
 És röpi *nyavalyás*,
Nem fog tudni, mászva mász,
 És megesszük, jó ebéd lesz.

kéz :

Parti bürkön *cserbogár* ült.

24. l. 20. sor :

Parti bürkön *kék bogár* ült.

kéz. :

Kur og

Ott megesszük, jó ebéd lesz sat.

Vissza, vissza sat.

25. l. 6. sor :

Ott megesszük, jó ebéd lesz.

25. l. 10—11. sor :

Hurrah

Vissza, vissza, vissza még.

Hiányzik a kéziratban :

25. l. 8—9. sor.

Eltérés—Sorváltozat : kéz. :

Sánta róka hõ he hõ

Szóke sánta róka hõ he

25. l. 17—20. sor :

Hõ he róka hõ he hõ !

Hõ he róka hõ he hõ !

A 26. l. 14. s.—27. l. 6. sorig terjedő részt magában foglaló lap a kéziratban hiányzik.

Eltérés : kéz. :

Hajj ! ki róka, róka lányom

Hajj elő !

Hogy megűztek . . .

27. l. 8—10. sor :

Hajj ki lányom, rókalányom.

Hajj elő !

Hogy zavartak . . .

kéz. :

Csongor tán belé szeret.

27. l. 17. sor :

Csongor majd belé szeret.

kéz. :
 Ah ez mind attól vagyon,
 28. l. 10. sor :
 Ah ez mind azért vagyon.
 kéz. :
 Ah tán úgy sem lenne jó ;
 30. l. 3. sor :
 Ah tán úgy sem volna jó ;

Hiányzik a kiadásban :
 30. l. 19. sor után :
*Mely mint könnyű kis madár,
 Még nyomot sem hagyva jár,*
 Eltérés : kéz. :
Duzzogó te ! én megütlek.
 32. l. 9. sor :
Duzzog ! Duzzog ! én megütlek.

II. felvonás.

Hiányzik a kiadásban :
 34. l. 27. sor után :
 Oh nagy szerencse ! Messze útasok.

Sorváltozat : kéz. :
*Egész hadért. . .
 Egy egész világért*
 38. l. 18. sor :
Egész hadért. . .

Eltérés : kéz. :
 Elrázva, mint ~~hosszas~~ út porát
 39. l. 5. sor :
 Elrázva, mint a terhes út porát ;
 kéz. :
 Emberkéz által mint változnak el
 39. l. 28. sor :
 Emberkéz által fajulnak el,

Hiányzik a kéziratban :
 40. l. 3. sor.

Eltérés : kéz. :
 S ez a legárvább mindenek között
 40. l. 28. sor :
 S ez a legszörnyebb mindenek között,

kéz :
Csak *dévajkodol* ...
41. l. 31. sor :
Csak *latorkodol* ...

Hiányzik a kiadásban :
42. l. 9. sor után :

Cs
A *faképnél* ?
B

Az *ekénél*.

Eltérés : kéz. :
Úgy beszélnek, és igaz.
42. l. 23. sor :
Úgy beszélnek, és való.

A 44. l. 1—23. sorig terjedő kézirati rész hiányzik.

Hiányzik a kéziratban :
45. l. 20—21. sor :

Hiányzik a kiadásban :
45. l. 31. sor után :
Csendesen, hogy föl ne verje
A hű nyáját s mind lenyelje.

Eltérés : kéz. :
Bunda máskép
46. l. 5. sor :
(Bunda máskép)
kéz. :
S ő nem ébred ...
46. l. 7. sor :
S föl nem ébred ...
kéz. :

Csongor — szerepét
49. l. 26. sor :
Balga mondja,

Hiányzik a kiadásban :
49. l. 28. sor után :

Balga
Szánd meg őket, üsd agyon.
50. l. 25. sor után :

Csongor
Már rohannak
Nem cigányok ?

Balga
 Nem. Mióta
 Vén Mirigy fáját megették.
 Vár hatodrészt ördögökké,
 Rosz manókká lettenek.

Hiányzik a kéziratban :

52. l. 14. sor,

Eltérés: kéz. :

S mint egy bércz lép, akkorát,

54. l. 2. sor :

Lép, mint egy bércz, akkorát,

Hiányzik a kiadásban :

57. l. 25. sor után :

Tedd, hogy újra fussanak

57. l. 27. sor után :

Addig tartsd el őket itt.

Eltérés: kéz. :

En majd érted megjövendek.

57. 26. sor :

En majd érted eljövendek.

Hiányzik a kiadásban :

57. l. 30. sor után :

Tedd, hogy újra fussanak.

Az 58. l. 11., 59. l. 26. s. megfelelő kézirati rész
 át van húzva. Vörösmarty rendes hiányjelével, annak
 jeléül, hogy e rész helyett mást írt, a kérdéses helyen nem
 találkozunk. Mindössze négy sort — 59. l. 14—18. s.-nak
 megfelelően — dolgozott át.

Hiányzik a kiadásban :

61. l. 26. sor után :

Dur.

De az ostor ? Az hová lett ?

Balga bámúlván

Úgy az ostor.

Ber.

Volna bár itt,

Megporoznók hátadat.

Eltérés: kéz. :

Olly zömök, . . .

61. l. 29. sor :

Olyan vastag, . . .

III. felvonás.

Hiányzik a kéziratban :

63. l. 1—17. sor.

Hiányzik a kiadásban :

63. l. 6. sor után :

Mert ha e csalást kitudják.

Úgy megesznek mint a répát,

Mint a ló az abrakot.

Hiányzik a kéziratban :

64. l. 9. s.

Hiányzik a kiadásban :

64. l. 19. sor után :

Minden hangot össze huzva

Hiányzik a kéziratban :

64. l. 32.—65. l. 4. sorig.

A kéziratban található jelzés szerint ez a rész is mint betoldás megvolt, de elveszett.

Eltérés : kéz :

S rajta millió pohár,

Csillogott (mint) fénybogár

66. l. 15—16. sor :

S rajta százezer pohár

Csillogott, mint napsugár.

Hiányzik a kéziratban :

67. l. 19—68. l. 4. sor.

Jelzés szerint ez a rész utólagosan megvolt, de elveszett.

Eltérés : kéz :

Mondhatom, szép két személy.

68. l. 5. sor :

Mondhatom, gyöngy két személy.

Hiányzik a kéziratban :

68. l. 17. — 73. l. 21. sor.

Vörösmarty az e résznek megfelelő kézirati részt áthúzta, jelzés szerint át is dolgozta. Ez az átdolgozás azonban a kéziratból hiányzik.

Hiányzik a kiadásban :

74. l. 7. sor után :

Ilma

Még számár sem volt hidam.

Balga

74. l. 9. sor után :

*Még csömört sem ettem és már
Megtiporták hátamat*

74. l. 19. sor után :

Vissza sem menekhetünk.

Eltérés : kéz :

Még kevés ne légyen a név.

75. l. 3. sor :

Még csekély ne légyen a név.

Hiányzik a kiadásban :

75. l. 6. sor után :

Melly soká ott rejtezik.

Eltérés : kéz :

Meg nem tartja, távozik;

Itt hágy, itt elmegy, eltűnik.

75. l. 27. sor :

Meg nem tartja ; elmegy, itt hágy.

kéz. :

Kedvem volna ütni rajtad

76. l. 2. sor :

Kedvem volna addig ütni —

Hiányzik a kiadásban :

77. l. 10. sor után :

Lépem, zúzom és tudóm,

Köldököm, mel tomporom.

Eltérés : kéz. :

Olly otrombán lépe rám —

De, ne bánts hát — az ne(m) ő volt.

Árnya, melly utána jött,

Az nyomott meg olly keményen

S e dobaj két oldalam közt,

Most is dongva bujdosik.

77. l. 17—21. sor :

Úgy megnyomta — meg ne üss hát —

Az nem ő, csak árnya volt,

A ki úgy reám dobolt;

S dobbanása oldalaim közt

Most is nyögve bujdosik.

Hiányzik a kiadásban :

78. l. 13. sor után :

A hol a szép láb megért,
Azt a részedet kimetszem,
Aztán míg világ világ lesz
Elmehetsz, ne lássalak.

Eltérés : kéz. :

Ő az! S ah öröm ne ölj meg.

78. l. 23—26. sor:

Milly jelek, milly gyenge lábnyom?
Egy van ilyen a világon!
Ő az. Ő az, Tünde jár itt,
Tünde! — oh öröm ne ölj meg.

kéz. :

Ah mi jó . . .

78. l. 28. sor :

Hej beh jó . . .

Hiányzik a kéziratban :

80. l. 1. sor.

Ellérés : kéz. :

Mint az orsó, úgy megy is,

81. l. 6. sor :

Mint az orsó, pördül is,

kéz. :

Hogy ha Csongor lát, ne tudja,

82. l. 6. sor :

Hogy ha Csongor lát, ne sejtse,

kéz. :

Ollyan szürke vagy redős.

83. l. 19. sor :

Olly redőből szótt öreg zsák.

Hiányzik a kiadásban :

83. l. 22. sor után ;

kéz. :

Lássa bár az ember! — Illyen

Agg töpörtő! —

Hiányzik a kéziratban :

84. l. 7. sor.

Eltérés : kéz. :

Hagyd el lányom . . .

86. l. 25. sor :
Hagyd leányom . . .

kéz. :

Bohó te !

87. l. 4. sor :

Te dévaj !

kéz. :

Véreimhez megyek.

87. l. 8. sor :

Én testvérimhez megyek.

Hiányzik a kiadásban :

87. l. 20. sor után :

L.

Jaj nekem, jaj elveszőnek

A kéziratban ez után következik, mint Mirigy külön párbeszédrésze az, ami a kiadásban : 11—22. sorban van.

Eltérés : kéz. :

Csongor, ilyen nőd legyen.

Azt kívánom s végre hajtom,

S többé nem keres boszúm !

88. l. 5-8. sor :

Csongor, ezt neked szereztem.

Ennél lelj utált szerelmet,

Azt óhajtom, s végre hajtom.

S többé nem keres boszúm.

IV. felvonás.

Hiányzik a kiadásban :

91. l. 2. sor után :

Szedte vettét ! ez gonosz nap

Eltérés : kéz. :

Még ha itt tovább ülök,

Vagy tuzok gyanánt lelőnek,

Vagy biz olyan falba raknak

A hol legtöbb szag terem.

Jobb felállni, mint így ülni.

91. l. 2—4. sor :

Szedte vettét ! még bizony

Rám szoknak, ha itt ülök.

Már csak feltápaszkodom.

Eltérés—szövegváltozattal :

kéz. :

Épen jó, itt egy bitófa.

Maczkó itt majd megkötözlek

Jó, hogy itt áll a bitófa

Maczkó majd itt megkötözlek

Míg a szállást megtekintem.

91. l. 8—9. sor :

Hóha ! Maczkó, itt megálljunk,

A bitófa vár reád.

Hiányzik a kéziratban :

92. l. 21. sor.

Hiányzik a kiadásban :

92. l. 21. sor után :

Avval élni sem szokásunk ;

(félre). A zseb átkozott lapos.

R.

Nem biz' az ! Szép, s olly világos.

B.

Rozs talán ?

92. l. 31. sor után :

Tessék ! bár csak ízelőt is.

93. l. 4. sor után :

Olly ital, hogy párja nincsen

94. l. 27. sor :

Servus öcsém Barna Péter,

Én Csuda Ferkó vagyok.

93. l. 29. sor után :

Semmi ! csak gyereünk !

94. l. 1-2. sor után :

K.

Mentsen ördög !

B.

Jaj nekem ! tán a manófi.

Hiányzik a kéziratban :

94. l. 2. sor :

... engedelmet

94. l. 4. sor.

Hiányzik a kiadásban :

94. l. 3. sor után :

Csak maradj fenn, nem vet ám le.

Eltérés: kéz.:

Ott imént, hogy megjövék

94. l. 6. sor:

Ott imént, hogy érkezém

kéz.:

Még az ólba is bevisz

94. l. 15. sor:

Még az ólba is behurczol.

Hiányzik a kéziratban:

94. l. 16—21. sor.

Eltérés: kéz.:

Elmegyek hát, hogy ne késsém.

94. l. 28. sor:

De sietnem kell, megyek.

kéz.:

Majd föloldlak...

95. l. 7. sor:

Majd megoldlak...

Hiányzik a kiadásban:

96. l. 16. sor után:

Itt pihenj és nyugodjál,

E hajakkal (olvashatatlan szó).

Eltérés: kéz.:

Ott vigyázok, mint megy a nap

96. l. 26. sor:

Ott vigyázok dolgaimra,

kéz.:

Akkor halljon énekelve

Sírvidék tájain

97. l. 11—13. sor:

Akkor lásson engem ülve,

Örömben énekelve

Megnyílt sírja szélein.

kéz.:

A palástot...

98. l. 1. sor:

E palástot...

kéz.:

Ezt is, ezt is elcseréljük,

99. l. 2. sor:

Add csak, ezt is elcseréljük,

Hiányzik a kiadásban :

100. l. 15. sor után :
Csókaidra majd fölébred

Eltérés : kéz. :

Hagyd el, Ilma . . .

100. l. 17. sor :

Hagyj el, Ilma, . . .

kéz. :

Csók, szelíd követ te, menj el.

100. l. 21. sor :

Csók, szelíd galamb te, menj el,

kéz. :

Vissza híjad anda lelkét.

100. l. 23. sor :

Vissza híjad szellemét.

kéz. :

Meg ma bíratsz, holda reggel.

101. l. 16. sor :

Még ma láatsz, holda kelve,

Eltérés : kéz. :

Meglehet, szemem világa !

101. l. 32—33. sor :

Úgy van, s hogy ne volna úgy ?

Oh szemem világa te !

Hiányzik a kiadásban :

102. l. 19. sor után :

Aki írni vágyna, tollat

Csak pofádba mártana.

Aki árnyékot keres —

[Csak feléd forduljon, elvész,

Ollyan éjbe lép azonnal.]

Eltérés : kéz. :

Csillagom, babám, galambom,

102. l. 13. sor :

Oh én csillagom, galambom.

Hiányzik a kéziratban :

103. l. 8. sor.

Hiányzik a kiadásban :

103. l. 15. sor után :

Mint borúban gyász madár

103. l. 20. sor után :
Bút viszek csak és siralmat,
Olly öröklőt, mint szerelmem.

Eltérés : kéz. :

Úgy gyanítom bűn szülötte,
Hogy te altatád el őt.

103 l. 30. — 104. l. 1. sor :
Úgy gyanítom, bűn fia,
Eszköz a roszban te voltál. —
kéz. :

Mintha lettem volna sír,
 104. l. 9. sor :
Mintha mély sír lettem volna,

kéz. :
Haj! Most merre menjek én.
 105. l. 6. sor :
Haj! Most merre térjek én ?

kéz. :
S kínba bódult lelkemé.
 105. l. 13. sor :
S össze tépett lelkemé.

Eltérés—Hiány ; kéz :

A boszú van hátra még.
Çsalfa szolga halj meg itt.
Üdvömet te szaggatád el
Hah, hitetlen vas! — de fuss bár,
Üzni foglak s eltemetlek
Mélyen, mint a vas terem.

105. l.
Çsalfa szolga, halj meg értte.
Üzni foglak, mint az árnyék
És árnyékká rontalak.

Hiányzik a kiadásban :

106. l. 11. sor után :
Bár röpülne már karomba,
A kit várok szívszakadva.

Eltérés : kéz. :

A bolondos vén anyóka,
 106. l. 14. sor :
A bolondos vén anyó.

Hiányzik a kiadásban :

106. l. 15. sor után :
*Megtanított jó előre,
 Mint öleljem búslakodva,
 Mint kerüljem mosolmogva,
 Hogy neveljem vágyait.*

Eltérés : kéz. :

*Ez kiállhatatlan
 Oh magány, te ölsz meg engem —
 Hah ki jó, mi zaj közelget ?
 107. l. 7-10. sor :
 Hah ki jó, mi zaj közelget ?
 Én bolondos mit csináltam !
 Nem, nem, nem állhatom ki :
 Oh magány te ölsz meg engem.*

kéz. :

*Most az ól ajtót kitörtem,
 S ím magammal hordozom.*

107. l. 16—17. sor :

*Ólba zártak ; de kitörtem
 Ajtaját s ím hordozom ;*

kéz. :

E bolondot megcsigázom

107. l. 31. sor :

Megcsigázom a bohót. —

kéz. :

Hogy nem ő szerettetik.

107. l. 9. sor :

Hogy ő nem sziveltetik.

Hiányzik a kiadásban :

107. l. 13. sor után :

Nem közelgenél felém ;

Eltérés : kéz. :

Oh itt jó helyen vagyok.

109. l. 15. sor :

Sőt itt jó helyen vagyok.

Hiányzik a kéziratban :

110. l. 16—20. sor.

Eltérés : kéz. :

Tűzre teszlek, redves jószág

111. l. 9. sor :

Tűzre teszlek, tolvaj szerdék.

kéz.:

Mennydörgő! — de *mit* haragszom?

111. l. 10. sor:

Mennydörgő! — de *nem* haragszom:

kéz.:

Mit csináljak, mit tegyek?

111. l. 12. sor:

Mit csináljak, mit tegyek *most*?

Hiányzik a kiadásban:

111. l. 18. sor után:

Nos? megyünk vagy nem, *Gyithi*,

A ki ördögöd *van is!* —

Hiányzik a kéziratban:

111. l. 26. sor.

Eltérés: kéz.:

S *úgy* tiporjam lelkedet!

112. l. 21. sor:

És tiporjam lelkedet.

kéz.:

A magas *nap* délsugára,

113. l. 30. sor:

A *más* dél fény sugára,

Prózai betoldások:

114. l. 15. s. után megfelelő kézirati helyen:

hol nő gili búgu szerelmes Bánatiban sorvadt ágon, mint gyöngybokor ülvén. — NB. Két vitéz éjjel viaskodik, éjfélkor fáradva lerogynak, reggel csak az egyik kel fel. — Mirigy jóssá lesz, elárulja Csongort Tünde előtt, Csongort lebeszéli az útról. Csongor meglát egy hatyút, mely leánnyá változik, vizen át beszél hozzá, az idegennék mutatja magát, elválnak. Csongor által megy s túl parton találja az éjet álmodozva. — Valószínű, hogy Vörösmarty a kéziratban itt befejezett IV. felvonás végén az V. felvonás tervezetét gondolta el.

Hiányzik a kéziratban:

115. l. 1. sor után:

Míg a kertben oda jártam,

Mind fenékül fordult hazám.

Eltérés: kéz.:

Tünde, Csongor *elmegyen*

115. l. 27. sor :

Tünde, Csongor elmenendők,

Hiányzik a kiadásban :

115 l. 28. sor után :

Mint legmérgesebb fulánkot

Eltérés ; kéz. :

Csalfa ifjú fürtei hamva

Egy gyűrűs kéz csalfa tagja

Csalfa eskü vérrrel írva

A mi lesz beléd hajítva

Forrj ki habja, forrj.

117. l. 2—5. sor :

Csalfa eskü vérrrel írva,

Bűnös szívtől lángra gyúlva ;

Mély vizedbe hull le hamva,

Forrj hát habja, forrj.

Hiányzik a kiadásban :

117. l. 15. sor után :

Bűvös a kút-víz föle,

Csillag, köd, szél nézz bele, —

Gyenge a lány kebele,

A mit nem vár, a mitől fél

Azt találja

Hiányzik a kéziratban :

117. l. 16. sor.

Eltérés—Hiány ; kéz. :

Én pedig Csongort csapászom,

És ez úton elvadászom,

117. l. 19. sor :

Én pedig Csongort hozom meg.

Eltérés ; kéz. :

Oh ha úgy van . . .

118. l. 5. sor :

Már ha úgy van . . .

kéz. :

Ah de még is. . .

118. l. 15. sor :

Haj! még is. . .

kéz. :

Ah ha nem jősz . . .

119. l. 2. sor :

Jőj; ha nem jősz . . .

kéz. :

S játszadások olly vidám,

Olly ártatlanul szerencsés.

Ah de milly gyász, milly jelenség

Hős fiú jön fegyverében.

119. l. 30. — 120. l. 1. sor :

És játékok olly vidám,

Ollyan boldog mint magok.

Hah! de melly gyász tünemény az?

Hős fiú jön fegyverestől:

Hiányzik a kiadásban :

120. l. 12. sor után :

Lánggal égő szerelem.

Eltérés; kéz. :

Ketten ők szerelmemen

121. l. 10. sor :

Ketten ők szerelmimen.

kéz. :

Hol szerelme napjai?

122. l. 12. sor :

Hol szerelme kéjei?

kéz. :

És a szirten a szegény lány

Elkékülve össze rogy

122. l. 16—17. sor :

És a szirton áldozatja,

A megcsalt lány össze rogy!

Hiányzik a kiadásban :

122. l. 24. sor után :

S most mi újság, milly jelenség.

Hiányzik a kéziratban :

122. l. 24—29. sorig.

Hiányzik a kiadásban :

kéz. :

Kárhozott legyen tanácsod (tanácsok).

Kárhozott ki kéri azt.

Eltérés: kéz. :

Még balgával sem beszéltem,

S asszonyom már elrohan.

123. l. 2—4. sor :
 Még Balgával sem csevegtem,
 S asszonyom már elmegyén.

Sorrend—Változás :

kéz. :
 Meg ne lássa,
 Bár kívánja.
 124. l. 2—3. sor :
 Bár kívánja,
 Meg ne lásson,

Hiányzik a kéziratban :

124. l. 6. sor után :
 Kút leánya,
 Kút csudája,
 Kelj, ha keltelek,
 Menj, ha küldelek.

124. l. 11. sor után :
 Balga
 Jaj szegényke lábaimnak,
 Mekkora koptak el.
 (Kiáltozva)
 Csongor úrfi, légy kegyelmes.

Eltérés : kéz. :

Mellyet csillag fénye renet,
 125. l. 4. sor :
 Melyben csillag fénye reng.
 kéz. :
 Mellyet szellő játszva lenget
 125. l. 6. sor :
 Melly a szellőn játszva leng.
 kéz. :
 Éj ölébe térni kezd.
 125. l. 8. sor :
 Alkonyába dőlni kezd.
 kéz. :
 Gyöngynél gyöngyebb szűz alak
 125. l. 15. sor :
 Csuda szülte szűz alak.
 kéz. :
 Csongor nem fél a bajoktól
 Arnyadként megyen követve.

125 l. 20—21. sor :

Csongor nem remeg *bajoktól.*

Fog követni, menj elő.

kéz. :

De ha mindig bámulok.

125. l. 26. sor :

De ha egyre bámulok,

Hiányzik a kiadásban :

125. l. 27. sor után :

Légy vőfélem, óh szerencse,

Légy szerencse, násznagyom,

Hozd el s tartsd ki lakzimat.

126. l. 2. sor után :

Mit látok vagy mit nem látok.

Hiányzik a kéziratban :

126. l. 3—5. sor.

Eltérés : kéz. :

Hujja, huj!

126. l. 17—18. sor :

Hujja huj! ha sapka vagy,

Üsd le azt a rőt palaczkot.

V. felvonás.

Hiányzik a kéziratban :

127. l. 8—13. sor :

Hiányzik a kiadásban :

127. l. 6. s. után :

Jaj, ha mindig illy setét van,

Jobb szeretnék itt nem lenni.

Eltérés : kéz. :

Ilma itt az Éj hazája.

127. l. 14. sor :

Itt az Éj országa van.

kéz. :

Ide hajt a bú homálya,

127. l. 19. sor :

Ide húz a bú homálya

Hiányzik a kiadásban :

127. l. 19. sor után ;

Elmém gyász szülöttei,

Eltérés : kéz :

Ah bizony rosszúl találják,

127. l. 24. sor :

Ah bizony nem jól találják.

Hiányzik a kiadásban :

127. l. 24. sor után :

Még is bajjal lát elébb,

Mint ameddig lóban (lában) bűg,

Eltérés : kéz :

Ah ne mondd, ő volna az ?

128. l. 24. sor :

Mit csináljunk, merre fussunk?

Hiányzik a kéziratban :

128. l. 30—31. sor.

Eltérés : kéz :

Benne vannak rejtve mélyen

129. l. 4. sor :

Nála vannak rejtve mélyen

kéz. :

Várjunk Ilma, mert boszúja

Végzetetlen és nyomos,

129. l. 17—18. sor :

Várákózzunk, mert boszúja

Végzetetlen és súlyos,

kéz. :

A föld és a tenger küzdve osztózott

130. l. 3. sor :

A föld és a tenger küzdve osztóának,

Hiányzik a kéziratban :

130. l. 5—9. sor.

130. l. 15. sor.

Eltérés : kéz. :

De hol lesz a kő, mű és az oszlopok,

131. l. 2. sor :

De hol lesz a kő, jel és az oszlopok,

kéz. :

Tündér hazádban boldog századok

131. l. 26. sor :

Tündér hazádban üdvnek századi

Hiányzik a kiadásban :

132. l. 3. sor után :

Kis élet mint az álom folyjon el

S nyomot ne hagyjon tüneményiből.

Eltérés : kéz. :

Mert te voltál ott, csak téged.

Látott a szem és imádta

Fátyolodnak titkait

133. l. 5—7. sor :

Mert te szív s szem uralója,

Téged láttalak s imádtam

kéz. :

Állj meg, a hol vagy s ne mozdulj.

133. l. 8. sor :

Állj meg, állj meg, és ne hagyj el.

Hiányzik a kéziratban :

133. l. 8—12. sor.

Hiányzik a kiadásban :

133. l. 8. sor után :

Vagy lebegj el mindörökre,

Én egy nyommá sem követlek.

Eltérés : kéz. :

Nő társ után a szarvas gím, vadász

133. l. 19. sor :

Nő társ után a szarvas gím, oroszlán

kéz. :

S szerencse a vadásznak czélt mutat.

133. l. 22. sor :

S erője dúló vadnak czélt mutat.

Hiányzik a kiadásban :

133. l. 31. sor után :

Az ember vágya teljesíthetlen

Eltérés : kéz. ;

Bizonytalanság puszta téerein !

134. l. 3. sor :

Bizonytalanság csalfa közepén ?

kéz. ;

O hármaskörnek kétes csal köre,

134. l. 4. sor :

Oh ! hármaskörnek kétes ál köre,

kéz. :

Akkor reméltem és most csüggedek

Indulni akkor, megpihenni most

A hamvadó szív romladéki közt.

134. l. 5—8. sor:

Mi más kebellem léptem föl reád
Virág reményim reggelében akkor
Most kinnal rakva, búval gazdagon
Az elhanyaglott szívnap alkonyán!

Eltérés; kéz:

Itt e kövel főbe sujtlak,

134. l. 18. sor:

Itt e kövel fejbe sujtlak,

kéz:

Hó! leszállnak — hó ha hó,

Úgy la — Balga csendes.

134. l. 19. sor:

Hah! leszállnak — Balga! halkan,

Hiányzik a kéziratban:

134. l. 21—22. sor.

Eltérés; kéz:

S azért éheztem,

134. l. 27. sor:

S azért van éhem,

Hiányzik a kiadásban:

134. l. 31. sor után:

Csongor

Hű szolga itt vagy? Csaltan, mint urad

Hiába futva tündér vágy után.

Eltérés; kéz:

Ki ad a bujdosóknak enyhelyet,

135. l. 29. sor:

Ki ad a fáradottnak enyhelyet?

Sorrendváltozás kéz:

Paloták urának hajdan? A torok

Gazdáját vendégül ki hívja meg,

Hogy a lehullott csontot felvegye,

Ételt ki ad éhezőnek és italt

A lankadóknak bú és szomj miatt?

135. l. 30. s köv. sor:

Ételt kiad az éhnek és italt

A lankadónak, bú és szomj miatt?

Ki ad a bujdosónak rejteket,

Paloták urának hajdan? Vég torok

Gazdátát vendégül ki hívja meg.

Eltérés: *kéz.*:

Selyemmel béllett sorsa mostoháját,
Ki köntösít fel vad ruhátalant

136. l. 3—4. sor:

Egykor selyemmel béllett sors fiát,
Ki köntösít fel most ruhátalant,

kéz.:

Az isten adta millyen nyomorú

136. l. 18. sor:

Az isten adta millyen sáporgást tesz.

Áthúzás:

136. l. 19—21. sornak megfelelő kézirati rész át
van húzva, a változtatott szöveg nincs meg.

Hiányzik a kiadásban:

136. l. 21. sor után:

Mért nem lesz szélmalommá? *S még selyem,*
Tor kincs és felhúz a miről beszél.
Az éhes emse makka álmodik!

Eltérés: *kéz.*:

Ki hág fel ismét s olyan mérgesen

136. l. 26. sor után:

Hát ki az,

Ki hág fel ismét, melly ország fia,

Hiányzik a kiadásban:

136. l. 26. sor után:

Mi nagyra látó gőgös ember ez.

Sorrend változás:

Ollyan szemekkel mint egy üstökös

E sor a kéziratban a 136. l. 26. sorának megfelelő
sorban van. A kiadásban pedig a 24. sorban.

Eltérés: *kéz.*:

Rengsz s nem válsz porrá föld e láb alatt,

136. l. 31. sor:

Rengsz, s el nem omlol föld e láb alatt,

kéz.:

Melly vérjelekkel nyomja hátadat?

136. l. 32. sor:

Melly vérjelekkel nyomta hátadat?

kéz.:

Ha ölnyi lyúkban hírem s magam

137. l. 1. sor :
 Ha ölnyi térben hírem s magam
 kéz. :

Itt a királynak hágdalok
 gázolok porán

137. l. 10. sor :
 Imitt királynak gázolom porát.

kéz :
 A változásnak művein koholt
 137. l. 17. sor :
 A hír s dicsőség tettein koholt. —

Sorrendváltás : 137. l. 27. sor után :

kéz. :
 Inteltem és egy ország pusztla lett
 Akartam és egy másik támada.
 Itt várak döltek, bércz múlt, víz kitért,
 Amott merészen kelt új épület.
 A sivatag csodája s tornyokat
 Határon túl a felhők közt viselt.

137. l. 28. sor :
 Itt várak döltek, bércz múlt, víz kitért,
 Határon túl a felhők közt viselt.
 Inteltem és egy ország pusztla lön.
 Akartam és egy másik támadott.

Eltérés : kéz. :
 S mellyik nagyobb, azt szörnyü kérdeni.
 139. l. 25. sor :
 S mellyik nagyobb, azt méltó kérdeni.

*

(A 139. l. 19.—140. l. 33. sorig terjedő résznek
 még egy — négy, teleírt nyolcadrét alakú —
 kézírata van.)

kéz. :
 Két nagy dolog, két régi főtörés.
 139. l. 22. sor :
 Két nagy dolog, két régi fejtörés.

kéz. :
 S vizsgálni szörnyü, mellyik a nagyobb ?
 139. l. 25. sor :
 S mellyik nagyobb, azt méltó kérdeni.

kéz.:

Kit a leány is megcsal, a kitől
Nyúl sem remeg, míg mindentől maga,
Kit a szerencse orrán hordozott,
S posványba sujtott, a vak életunt,

139. l. 31—35. sor:

Kit a leány is megcsal; a bolond,
Kin a szerencse nyargal föl alá,
Az érdem, melly magára hagyva teng,
S az élelen túl várja díjait;
Éjfél barátja a vak, életunt,

Hiányzik a kéziratban:

140 l. 5. sor.

Hiányzik a kiadásban:

140. l. 4. sor után:

És a minél gondolni sem lehet
Csodábbat — a szerelmes szajha im

Eltérés: kéz.:

S ismét, ha látom semmiségemet

140. l. 21. sor:

S akkor, ha láttam hitványságomat,

kéz.:

Nem várt meg, elment, eltűnt, itt hagyott.

140. l. 32. sor:

Nem áll meg, elmegy, elhagy, eltűnik.

*

Hiányzik a kiadásban:

140. l. 34. sor után:

Balga.

Pillét keres szegény és nem talál
S azt mondja falatozzunk, itt az éh.
Azt itt is mondják, kár, hogy nincs falat.

Eltérés: kéz.:

Búmat nagyítók gyász alakjaikkal.

141. l. 6. sor:

Búmat nagyítók gyász történetekkel.

kéz.:

(Szerencse polczán ő büszkélte előbb)

141. l. 8. sor:

(Szerencse hátán ült ő egykoron)

kéz. :

Ki a világot . . .

141. l. 9. s.

S ki a világot . . .

Hiányzik a kiadásban :

141. l. 9. sor után :

Nagyfája súlyát el nem bírhatá.

Eltérés : kéz. :

A fejedelem s most bajjal halni megy

141. l. 10. sor :

Most — s mennyi gyötrelemmel ! halni megy.

kéz. :

Tudás határán lenni láttatott,

141. l. 12. sor :

Tudás határát érni láttatott ;

kéz. :

*S kormányon ész helyett a dőreség
az örület.*

141. l. 15. sor :

S kormányon ész helyett a dőreség.

kéz. :

*Szörnyek között s azokkal ül hajt
vívva*

141. l. 17. sor :

Áll a habok közt, melyek elnyelendik

Hiányzik a kéziratban :

141. l. 18. sor

Eltérés : kéz. :

Éhséggel a mint kezdtük . . .

142. l. 10. sor :

Inséggel a mint kezdtük . . .

Hiányzik a kiadásban :

142. l. 15. sor után :

Ilma

Asszonyom, ha úgy akarnád,

Itt megállnánk a fenyéren,

Sorrendváltozás :

kéz. :

Állj meg Ilma és pihenj :

Vége vándor útainknak.

142. l. 17—18. sor :

Vége vándor útainknak,

Állj meg Ilma és pihenj.

Hiányzik a kéziratban :

142. l. 19—20. sor.

Eltérés : kéz. :

És e szív, e vágy elől

142. l. 27. sor :

És a vágy s e szív elől

kéz. :

Alljon újra e helyen,

Fényezüstből szép virága,

És aranyból az almája,

Mint a napvilág legyen.

142. l. 29—31. sor :

Alljon ujlak e helyen,

A kopárnak bámulandó

Dísz s messze tündököljön.

kéz. :

És ha hű még, és ha hívem

143. l. 1. sor :

És ha hű még és hívem

kéz. :

Ki még nem felejt szerelmem,

143. l. 2. sor :

A ki nem felejt szerelmem

kéz. :

Hervadj, hervadj büszke fa

143. l. 7. sor :

Hervadj, hervadj drága fa

kéz. :

Olly nagy ujság volna az ?

143. l. 12. sor :

Ollyan ritkaság-e az ?

kéz. :

Nem marad fa, nem marad fű

143. l. 26. sor :

Nem marad fa, nem marad lomb.

Hiányzik a kiadásban :

144. l. 7. s. után :

Nyiltan, zártan, tömkeleggel

És csudákkal gazdagon.

Eltérés : kéz. :

Mint egy rózsza úgy virítson

144. l. 9. sor:

Mint a rózsza úgy virítson

kéz.:

Harmat cseppje látogassa,

Ifjú napfény felhevítse,

144. l. 11—12. sor:

Harmat gyöngye hullja meg,

Ifjú napfény melegítse,

kéz.:

Minden férget, minden ártót

144. l. 24. sor:

Minden bűnöst, minden ártót

kéz.:

Jaj, beh csiklandos fü ez.

145. l. 17. sor:

Ej! be csiklandós fü ez.

kéz.:

Jaj leszálltam...

146. l. 2. sor:

Ah leszálltam...

Hiányzik a kiadásban:

146. l. 13. sor után:

A

Álljatok meg, itt egy ág

Eltérés—Hiány: kéz.:

Én kis gyenge raj leszek,

Andalogva és dönögve

Ágról ágra röppenek

146. l. 23—27. sor:

Második

Én kis gyenge raj leszek.

Többek

Mink is, mink is raj leszünk,

Andalogva és dönögve

Ágról ágra röppenünk.

Hiányzik a kéziratban:

147. l. 1—6. sor.

Hiányzik a kiadásban:

147. l. 21. sor után:

A szerelmes mint a méh

Csókra szomju, csókra éh

Sorrend: *kéz.*:

Ah be jó itt, ah be lágy.

Rőt levélkét (—levélke) ing alattam.

148. l. 2—3. sor:

Rőt levelke ing alattam.

Ah be jó itt, ah be lágy.

Eltérés:—Sorrendváltozás:

kéz.:

Mindene rút, maga sem szép.

Arcztalan fej, fejtelen kép.

Lába kéz és keze láb.

Hagyjuk itt e vad csodát.

148. l. 25—30. sor:

Kilenczedik

Képtelen fej, fejtelen kép.

Mindene rút, maga sem szép

Első

Lába kéz és keze láb,

Hagyjuk itt e vad csodát.

Eltérés: *kéz.*:

Vissza, vissza gyermekek

149. l. 2. sor:

Vissza vissza vissza;

Hiányzik a kiadásban:

149. l. 3. sor után:

Rajta sok veszély terem.

Eltérés: *kéz.*:

Azt tudom, hogy rá ijeszték.

149. l. 8. sor:

Azt tudom, hogy rá rívaszték,

kéz.:

A vizen túl...

149. l. 31. sor:

A hegyen túl...

Eltérés—Hiány: *kéz.*:

Hát te, hát te?

150. l. 2—3. sor:

Én a völgyeken mulattam,

Hát te, bátya?

Eltérés: *kéz.*:

A palástot, fergeteg jött

Össze tépte hátamon.

150. l. 11—12. sor :
Fergeteg jött, a palástot
 Össze tépte hátamon.

Hiányzik a kiadásban :

150 l. 24 sor után :

K.

Melly öröm volt össze jőnünk,

B.

Szent a béke már közöttünk

Eltérés : kéz. :

Csitt, csitt mit látok ott ?

150. l. 26. sor :

Csendesen ! mit látok ott ?

kéz. :

Melly dicső fa fénylik ott.

150. l. 27. sor :

Melly dicső ág a kopáron !

kéz. :

Csak kezet kell nyujtani.

150. l. 4. sor :

Csak kezet kell nyujtanunk.

kéz. :

Az Mirigy, az átkozott.

151. l. 11. sor :

Az Mirigy, a vén gonosz.

kéz. :

Hárslevéllel össze fűzzük,

151. l. 13. sor :

Hárskötéllel össze fűzzük,

kéz. :

Onnan meg nem szabadúl.

151. l. 16. sor :

Onnan el nem szabadúl.

Sorrendváltozás :

Onnan meg nem szaladtál,

Míg világ lesz a világ

151. l. 15—16. sor :

Míg világ lesz a világ,

Onnan el nem szabadúl.

Eltérés : kéz. :

Hol pokolban versz gyököt,

Hogy tövedre nem jutok.

151. l. 25—26. sor :
 Hol pokolban ágazál el,
 Hogy gyöködhöz nem jutok ?

kéz. :
 Vagy keresztül vájjam-e
 Ezt a földet ? Megteszem
 Megteszem, megteszem.

151. 27—29. sor :
 Vagy kívánod ezt a földet,
 Hogy keresztül vájjam értted !
 Megteszem !

kéz. :
 A Manók.

Megkötünk !

152. l. 1—3. sor :

Kurrah.

Ha meglehetne !
 Most mozogj, ha tudsz, zsivány.

kéz. :
 Hah megvakítlak.

152. l. 11. sor :

Megvakítlak.

Hiányzik a kiadásban :

152. l. 18. sor után :

Man.

Nem, nem, nem, nem lehet.

Eltérés : kéz. :

Jaj, hogy úgy van, nem lehet

152. l. 19. s.

Hah hogy úgy van ! nem lehet.

kéz. :
 Mert ki ülteté, a tündért
 Megcsalám ál képeimmel ;
 Ő ezentúl nem jön erre.

153. l. 7—8. sor :

Mert szerelmes ültetőjét
 Megcsalám és nem jön érte.

Hiányzik a kéziratban :

153. l. 17. sor.

Eltérés : kéz. :

Jer, ne szólj, mert hasztalan ;

153. l. 22. sor :
 Jer, ne szólj, mert *mind hiába !*

kéz. :
 Század évi rejtekedben

153. l. 24. sor :
 Ezred évi rejtekedben,

kéz. :
Manó
 Hadd beszéljen, míg lehet,
 Nemsokára nem lehet

153. l. 32—33. s.
Berrek.
 Hadd beszéljen, míg beszélhet.

Hiányzik a kéziratban :
 154. l. 1—2. sor.

Hiányzik a kiadásban :
 154. l. 11. sor után :
Vízen, völgyön és hegyen
Fergeteggel járjatok.

Hiányzik a kéziratban :
 154. l. 12—22. és 24. sor.

Eltérés: kéz :
 Voltanak jobb napjaim.
 154. l. 26. sor :
 Voltanak hát üdveim ?

kéz. :
 Mint ki gödröt vélt ugorni,
 S tátos örvényt lát nyomában.

154. l. 29—30. sor :
 Mint ki örvényt lát nyomában,
 Mellyen át kelt szembehúnyva.

kéz. :
 Add meg őket s nem sohajtok.

155. l. 9. sor :
 Add meg őket s nem sóhajtok.

Hiányzik a kiadásban :
 155. l. 12. sor után :

Manók térdepelve
Szép nagyságos asszonyom.

Eltérés: kéz.:

E fatőben megpihenni.

155. l. 29. sor:

A fatőben megpihenni.

kéz.:

Hozzátok felém kötözve.

155. l. 30. sor:

Tartsátok meg itt kötözve.

Hiányzik a kéziratban:

155. l. 31. sor.

156. l. 3. sor.

Hiányzik a kiadásban:

156. l. oldalkezdet:

Manók

Mint a kánya úgy vigyázunk,

S a mint mondtad, úgy leszen.

(Tünde el).

Hiányzik a kéziratban:

156. l. 15—17. sor.

Eltérés: kéz.:

Mit csevegtek? Zengedezve.

157. l. 2. sor:

Mit csevegtek? kémekevedve

Hiányzik a kéziratban:

157. l. 6—26. sor.

Hiányzik a kiadásban:

157. l. 30. sor után:

Meg ne moczczanj, vagy kifűrom

Azt a tolvaj szemedet,

Hiányzik a kéziratban:

157. l. 32. sor.

Eltérés: kéz.:

Ott alatta fű el a szél,

És a port elkergeti.

158. l. 16. sor:

Szellő hűti talpait.

kéz.:

Csongor! erre kelle jutnod

158. l. 28. sor:

Csongor! erre kell-e jutnod

kéz.:

Or kezeztől hogy ne veszsz el.

159. l. 6. sor:

Pór kezeztől hogy ne veszsz el?

kéz.:

Enyhület kell s nyugalom.

159. l. 28. sor:

Nyugalom kell s enyhület.

kéz.:

Itt van, ő az...

160. l. 6. sor:

Ő az, ő az...

kéz.:

S csendes lesben álljatok

160. l. 11—12. sor:

S őrhelyére mindenik

Álljon el, míg híva nem lesz.

kéz.:

Még is e virág fűzért kezemből

160. l. 22. sor:

Még is e virág fűzért,

*

A kiadás 159. l. 26.—160. l. 25. sorig terjedő résznek még egy második kézírata van: egy félben elvágott s üres negyedív, s egy írott, egész negyedív lapon.

Eltérés: kéz.:

Megkötöttük Csongor, ah nem

Illy kötelre vagy te méltó.

Lelkeinket oldhatatlan

És szelídebb láncz köti

Ez a négy sor a kéziratban a kiadásban közölt hely: 160. l. 17. sor után — helyett a kiadás 160 l. 8. sora után következnek.

kéz.:

S mindenik míg híva nem lesz,

Őrhelyére álljon el.

160. l. 11—12. sor:

S őrhelyére mindenik

Álljon el, míg híva nem lesz.

kéz.:

De nyugodjál és viseld e

Rózsalánczot, melly
 (E csonka szóval fejeződik be e rész)
 160. l. 22—25. sor :
 Még is e virágfűzért,
 A vadonnak koszorúját,
 Vedd s viseld míg vissza térek
 És nyugodjál ;

(A többi rész — 25-30. sorig — a kéziratban nincs meg ; a kézirat e része — mint fenn jelölve van — csonka.)

*

Eltérés : kéz. :
 Vagy meglássad, addig ütlek,
 161. l. 11. sor :
 Vagy tudom, hogy addig ütlek.
 kéz. :
 Melly időtlen küzködés ez ?
 161. l. 14. sor :
 Melly időtlen szóvitály ez ?
 kéz. :
 És te Ilma mit kívánsz most ?
 Válaszsz köztem és közöttte,
 161. l. 26—27. sor :
 És te Ilma mit határozál ?
 Válaszsz köztte és közöttem,
 kéz. :
 S légy hatalmas férjeden.
 Büntetésül addig hizlald
 162. l. 3—4. sor :
 Légy hatalmas férjeden,
 S büntetésül addig hizlald,

Sorrendváltozás :

kéz. :
 Senki itt ne háborítson
 Boldogságom ünnepén.
 162. l. 12—13. sor :
 Boldogságom ünnepén
 Senki itt ne háborítson.

Hiányzik a kiadásban :

162. l. 28. sor után :
 Melly szokatlan fény, mi

Eltérés : kéz. :

A lakatlan bús (csonka sor).

162. l. 31. sor :

A lakatlan bús *vadonból*.

kéz. :

Millyen tündér tömkeleg ?

163. l. 1. sor :

E virágzó tömkeleg !

kéz. :

Melly szerencsés változás ez ?

163. l. 2. sor :

Milly szerencsés változás ez ?

Hiányzik a kiadásban :

163. l. 2. sor után :

Jaj ha még is álmodom !

Eltérés : kéz. :

Nem, nem, itt e rózsaláncz

163. l. 3. sor :

Mit jelent e rózsaláncz

kéz. :

Ott a fénylak, a kopárnak,

Bámulandó koronája,

163. l. 8—10. sor :

Mit jelent a fénylak ott,

Bámulandó koronája

A kopárnak ?

kéz. :

Azt mutatják érzetimnek,

Hogy szerencsém mentve van bár

Annyi gyász után reám vár:

163. l. 10—14. sor :

Mindezek

Melly hatalmas kéz csodái ?

És valók-e ? vagy talán

A hiú lég tűneményi,

S csúfolódnak álmaimmal ?

Hiányzik a kiadásban :

163. l. 17. sor után :

Boldog a fű, mellyre lépnek

S a szellő, melly arcaikról

Lopja könnyű csókjait.

163. l. 26. sor után :
Itt van, ah — nincs menedékem
Annyi visszas érzelemtől.

Eltérés : kéz. :
Itt vagyok le e helyen,
 163. l. 27. sor :
Elborúlok e helyen,

Sorrendváltozás :
kéz. :
Melly panaszszal fut medrében
A kietlen messzeségben
A pataknak tója van.
Melly ijedve fut vadásztól
A kis őznek völgy ölében
Nyugodalmas berke van.
 164. l. 9—14. sor:
Melly ijedve fut vadásztól,
A kis őznek völgy ölében
Nyugodalmas berke van ;
Melly panaszszal csörgedez
A kietlen messzeségben,
A pataknak medre van. ;

Eltérés : kéz. :
S a szülék, kik felneveltek
 164. l. 21. sor :
S a szülék, e lét adói.

kéz. :
Szültek bánat-gyermekeket
 164. l. 24. sor :
Szültek átkos gyermekeket !

kéz. :
Most nem érnéd vesztedet.
En, megindúlt bár szívemben
Annyi gyásznak hallatára
Meg nem irgalmazhatok.
 164. l. 28—31. sor :

S most ne érne itt veszély.
En, szánód, bár és barátod
Annyi búdnak hallatára,
Még sem irgalmazhatok :

kéz. :
Azt gyönyör lesz elfogadnom.

165. l. 5. sor :
 Azt öröm lesz elfogadnom.

Hiányzik a kiadásban :

165. l. 10. sor után :
Halld tehát és meg ne tévedj

Eltérés : kéz. :

Vagy bolyongnod *e vadont*
 165. l. 11. sor :
 Vagy bolyongnod *a vadonban.*

kéz. :
Egy hű szívnek dobogása

166. l. 17. sor :
Hű kebelnek dobogása

kéz. :
Hű ajaknak csókadása.

166. l. 19. sor :
Hév ajaknak csókadása.

kéz. :
Mint melly nem tud ártani
Vissza fog mosolyogni.

166. l. 25—27. sor :
Mint regében ő csoda
Vissza fog mosolygani,
S több örömnek lesz oka.

kéz. :
Nézz körül ha tartja kedved
 166. l. 28. sor :
Nézz körül s ha tartja kedved,

Hiányzik a kiadásban :

166. l. 25. sor után :
És vállald el sorsodat.

Eltérés : kéz. :

A viránynak közepén
 166. l. 30. sor :
Bús viránynak mezején.

A 167—168. oldalaknak megfelelő kézirati rész
 hiányzik, valószínű elveszett.

Személy-különbségek a III. kézirat alapján.

I. felvonás.

kéz.: Kármány, később mindig Csongor. kiad.: mindig Csongor.

„ Ilka „ „ „ Ilma. „ „ „ Ilma.

kéz.: Manók kiad.: Ördögfiak.

„ Kurrok, Kurrog,

Karrog

„ Kurrah.

„ Duzzog, Durrog

„ Duzzog.

„ Berreh, Berreg

„ Berreh.

„ Manó, Manók

„ nincs.

II. felvonás.

kéz.: Király

kiad.: Fejedelem.

IV. felvonás.

kéz.: Dimitri-Rác

kiad.: Dimitri.

V. felvonás.

kéz.: 1. Nemtő

kiad.: Első.

„ 2. Nemtő

„ Második.

„ 3. Nemtő

„ Harmadik.

„ 4. A vezér

„ Nemtőkirály.

„ 5. Nemtő

„ Ötödik.

„ 6. (csak így)

„ Hatodik.

„ 7. „ „

„ Hetedik.

„ 8. „ „

„ Nyolczadik.

„ 9. „ „

„ Kilenczedik.

A Nemtők amidőn később előfordulnak, a kéziratban mindig csak számjelzést kapnak.

Az 5. Nemtő Rózsafa névvel is szerepel. A kiadásban (140—148. l.) a Harmadik Nemtő szerepe felel meg mindkét kézirati résznek.

A kéziratban hiányzik a személyek összegyűjtött neve, a darab elején. A kiadásban megvan. Ebből azonban hiányzik a Ledér és Éj neve és szerepe. Mindkettő megvan a kéziratban. A kiadás a szereplő személyek nevét mindig teljesen adja. A kézirat rövidít is. Így:

Berreg — Ber., B., Berr.

Duzzog — Duz., D., Dur., Duzzad.

Kurrog — Kurr., K. Kur., Ku.

Tünde — T.

Csongor — Cson., Cs., Csong.

Ilma — Il.

Balga — Balg., B., Bal.

Tudós — Tud.

Mirigy — Mir., Mígy., M., Mi.

Ledér — L.

Rác — R.

Felvonás-különbségek.

I. felvonás. — A kéziratban a három manó — ördögi — jelenetéig — de ez már nem! — tart. A kiadásban: 3—33. l.

II. felvonás. — A kéziratban — jelzés: *II. föl*vonás — a három manó-jelenettől a kiadásban véglegesített részig tartott. Két jelenetre oszlik. Az I. a manóké — a kiadásban Sik címmel, a II. az a rész, mely magában foglalja a kiadás egész II. felvonását: 34—52. l.

III. felvonás. — A kézirat felvonás-tartama a kiadás IV. felvonás Barlang-jelenetéig tart. A kéziratban a felvonás jelzés: 3 *fel*vonás át van húzva. A melléje helyezett két jel: + + egy elveszett toldalék-lapra utal, melyet Vörösmarty később írt pótlásul. Ez azonban elveszett. E felvonásnak is két jelenete van. Az I. magában foglalja a kiadás III. felvonását a Szoba jelenetig. A II. — kéziratban Szoba *II.* jelzéssel — a kiadás III. felvonását folytatólag s a IV. felvonást a Barlang-jelenetig.

IV. felvonás. — A kéziratban először így: *Ötödik Felvonás.* Majd az ötödik áthúzva, s föléje írva: *IV.* Tartama: a kiadás IV. felvonása tovább, az V. felvonásból a Hármas útig.

V. felvonás. — A kéziratban e jelzése van: *V. felvonás. Hármas út.*

Játék- és jelenetjelző különbségek.

Eltérés—Hiány:

kiad. 6. l.

Mirigy (*félre*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Kármány: ...tovább nem türhetem. (*menni akar*)

7. l. 16. s. hiányzik.

kéz.:

Mirigy: Vallanom kell többet is (fennszóval)
8. l. 23. s. hiányzik.

kéz.:

Kármány. (Karddal leütven láncz. (lánczát)
8. l. 32. sor:
Csongor. (Mirigy lánczait leveri).

kéz.:

Mirigy: Aldjon Isten (félre)
(félre). Mint az ördög

9. l. 5—7. s. hiányzik.

9. l. 17. sor:

Mirigy szavai végén: (el)

kéz. hiányzik.

kéz.: Csongor szavai után: (el)

11. l. 4. sor:

(elrejtetik.)

11. l. 5. sor:

Tünde, Ilma (jönnek).

kéz. hiányzik.

14. l. 12. sor: Ilma szavai után:

(le akar egyet szakasztani s nem tud.)

14. l. 15. sor:

(a kert belsejébe vonúl. Mirigy jó.)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Mirigy szavai után. (el, s nemsokára visszajő
egy fürt hajat hozván).

15. l. 1. sor:

(Tünde, s Csongor egy gyepágyon a fán belől,
annak lombaitól félig eltakarva látszanak.
Mirigy lopva közelít Tündéhez s a hajából
egy fürtöt levág.)

15. l. 12. sor:

Ilma (jó).

kéz. hiányzik.

15. l. 20. sor:

Tünde és Csongor (jönnek).

kéz. hiányzik.

kéz.:

Csongor tartóztatja.

15. l. 22. sor :
Csongor (esdekelve)

19. l. 26. sor :
Tünde szavai után : (el).
kéz. hiányzik.

20. l. 1. sor :
Ilma (jő)
kéz. hiányzik.

21. l. 28. sor :
Csongor szavai után : (el).
kéz. hiányzik.

kéz :
(A Három Manó három felől jő, Duzzog egy
rókát kerget.)

22. l. 1—4. sor :
Sík (Középett hármass út. Az ördögfiak három-
felől jönnek. Legelőbb Duzzog egy rókafiat
hajt által a színen.)

kéz :
Duzzog szavai után : (átmegy a színen)

22. l. 7. sor :
Duzzog szavai után : (el)

22. l. 16. sor :
Kurrah szavai után : (el).
kéz. hiányzik.

kéz :
Berreh szavai után : (leülnek)
26. l. 6. sor hiányzik.

26. l. 8. sor :
Duzzog (a rókát kergetve jő).
kéz. hiányzik.

kéz :
Duzzog szavai után : (megfogja) :
26. l. 13. sor :
Duzzog szavai után : (elfogja a rókát)

26. l. 19. sor :
Duzzog (a rókát mutogatva).

26. l. 31. sor :
Durrög (elbocsátja a rókát),

27. l. 4. sor :

Durrog szavai után : (*mind a róka után futva*).

27. l. 6. sor :

(*el*).

A megfelelő kézirati rész nincs meg.

27. l. 7. sor :

Mirigy (*jő*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Mirigy szavai után : (*el*).

27. l. 24. sor :

Mirigy szavai után (*a bokrokat megzörgetve el*).

kéz. :

Tünde, Ilma által menn. (*mennek*)

27. l. 25. sor :

Tünde, Ilma (*jőnek*)

kéz. :

Mirigy s a Manók.

31. l. 5. sor :

Mirigy s a Manók (*jőnek*).

32. l. 13. sor :

Berrek (*Kurrához*)

kéz. hiányzik.

33. l. 5. sor :

Durrog szavai után : (*elkapkodják egymástól a
pörös jószágokat.*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Durrog szavai után (*el*)

33. l. 11. sor :

Durrog szavai után hiányzik.

II. felvonás.

Színváltás: kéz. :

Pusztai táj.

34. l.

Hármas út vidéke.

Eltérés—Hiány :

36. l. 9. sor :

Fejedelem (*jő*)

kéz. hiányzik.

37. l. 21. sor :
Fejedelem szavai után (el).
kéz. hiányzik.
38. l. 2. sor :
Tudós (*elmélkedve jő*)
kéz. hiányzik.
41. l. 1. sor :
Balga (*jő*)
kéz. hiányzik.
48. l. 10. sor :
Csongor (*indúlva*)
kéz. hiányzik.
49. l. 2. sor :
Csongor (*megáll*)
kéz. hiányzik.
50. l. 28. sor :
Csongor szavai után: (*a manók marakodva jönnek*)
kéz. hiányzik.
52. l. 16. sor :
Kurrah (*üti Duzzogot*)
kéz. hiányzik.
54. l. 14. sor :
Kurrah (*a dombra áll*)
kéz. hiányzik.
54. l. 19. sor :
Kurrah. (*beburkozik*).
kéz. hiányzik.
56. l. 17. sor :
Kurrah (*elveszi Duzzogtól a palástot*)
kéz. hiányzik.
56. l. 25. sor :
Berreh szavai után : (el)
kéz. hiányzik.
- kéz. :
Csongor szavai után : (el)
57. l. 27. sor :
Csongor szavai után: (*elviszi a manók jószágát*)
62. l. 26. sor :
Balga szavai közt ; (*félre*).
kéz. hiányzik.

kéz.:

Balga szavai után: (el)

62 l. 30. sor:

Balga szavai után: (mind el)

III. felvonás.

Színváltozás:

63. l. Sík. (Messziről palota látszik, s feléje bokrok között egy gyalog út visz)

A kézirat megfelelő része hiányzik.

Eltérés—Hiány: kéz.:

(Balgát hozzák a manófiak, s bolyogatni kezdenek, végre megállnak.)

63. l. 21—22. sor:

Mirigy szavai után: (leül s össze zsugorodik. A manók húzzák kordélyon Balgát s bolyogatnak)

kéz.:

Balga szavai közt: (gondolkodva megáll)

64. l. 6. sor:

Balga szavai közt: (hirtelen feleszmélve)

kéz.:

Mirigy morogva

64. l. 17. sor:

Mirigy (egy kissé fölemelkedve)

64. l. 24. sor:

Mirigy szavai után: (el)

kéz. hiányzik.

65. l. 5. sor:

Csongor (jó)

kéz. hiányzik.

69. l. 1. sor:

Tündér, Ilma (jónek)

kéz. hiányzik.

70. l. 25. sor:

Ilma szavai közt: (meglátván Csongort és Balgát)

71. l. 16. sor:

Tünde szavai közt (Balga eléjük térdepel)

73. l. 25—26. sor:

Balga szavai után: (Ilma körmei előtt hunnyász-kodva át borúl a keskeny gyalog úton)

A kézirat megfelelő része hiányzik.

74. l. 7. sor :

Balga szavai közt (*Ilma át megy*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Csongor szavai után : (*letérdel, Balga ismét térd-
den áll, közöttük maradván a lányok.*)

74. l. 15. sor :

Csongor szavai után : (*letérdepel, Tünde, Ilma
közbe szorulnak*)

74. l. 31. sor :

Csongor (*Tündéhez*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Csongor szavai közt (*elm.*)

75. l. 25. sor :

Csongor szavai közt; (*fel kel. Tünde és Ilma el-
mennek*).

kéz. :

D. szavai után: (*elszaladnak*)

80. l. 11. sor :

Duzzog szavai után (*Berreh, Duzzog elszaladnak*)

82. l. 26. sor :

Kurrah szavai után : (*el*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

(*Ledér megy.*)

82. l. u. ott :

(*Ledér sietve jó*)

84. l. 1. sor :

Ledér (*nevetve*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Mirigy szavai végén (*megsimítja*)

84. l. 17. sor :

Mirigy szavai végén (*Ledér arcját végig simogatja*)

kéz. :

M. viszi

88. l. 2. sor :

Mirigy (*elvonja*)

kéz. :

Berreg mint részeg

90. l. 15. sor :

Berreh (*mint részeg jó s leönti*)

kéz. :

Kurr. (*Balgához köti*)

91. l. 10. sor :

Kurrah szavai közt : (*Balga derekához köti a szamarat*)

91. l. 27—28. sor :

Balga szavai után: (*föül a számárra. Dimitri kinyitja a bolt felső ajtaját s kinéz.*)

A kézirat megfelelő része áthuzva. Új szövegrész nincs.

kéz. :

B. szavai közt : (*félre*)

A kézirat e szövegrésze a kiadásból hiányzik.

93. l. 13. sor :

Dimitri szavai után : (*bevonúl*)

kéz. hiányzik.

93. l. 19. sor :

Dimitri (*jó*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Balga szavai közt : (*Kurrah kijön, vezetni kezdi a szamarat, s énekel*)

94. l. 26. sor :

Balga szavai közt: (*Kurrah kijön s vezetni kezdi a szamarat.*)

94. l. 17. sor :

Kurrah (*nagy zajjal énekel*)

94. l. 21. sor :

Kurrah szavai végén : (*az alatt Belgát szamarastól az ólba hurbolja*)

94. l. 23. sor :

Csongor (*kijő*)

94. l. 30. sor :

Kurrah (*belől*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Balga (*benn*)

95. l. 4. sor :

Balga (*belől*)

kéz.:

K. *kijön.*

95. l. 9. sor:

Kurrah (*kijő Balga öltözetében*)

95. l. 11. sor:

Balga (*benn kiált*)

95. l. 14. sor:

Csongor (*vissza fordúlva Kurrahoz*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

B. (*belől*)

95. l. 18. sor:

Balga (*benn*)

95. l. 26. sor:

Balga (*benn*)

96. l. 4. sor:

Balga (*benn*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Csongor szavai után: (*el*)

96. l. 10. sor:

Csongor szavai után: (*Csongor Kurrah el*)

kéz.:

Mirigy szavai közt: (*el*)

96. l. 24. sor:

Mirigy szavai közt: (*Ledér el*)

97. l. 15. sor:

Berreh és Duzzog (*kétfelől jönnek*)

kéz. hiányzik.

Színeltérés: 99. l. *Kert.*

kéz. hiányzik.

Eltérés—Hiány: kéz.:

Tünde, Ilma.

100. l. 4. sor:

Tünde, Ilma (*jőnek*)

kéz.:

Tünde szavai közt: (*csókolja*)

100. l. 20. sor:

Tünde szavai közt: (*megcsókolja*)

102. l. 31. sor :

Kurrah (*megöleli*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Kurrah szavai után (*Ilma ijedve félre vonúl*)

103. l. 12. sor :

Kurrah szavai után (*Ilma ijedten félre vonúl tőle*)

103. l. 29. sor :

Tünde szavai közt (*magában*)

104. l. 3. sor :

(*Tünde Ilma el*)

104. l. 5. sor :

Kurrah (*megilletvén Csongort*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Csongor *magában*.

105. l. 23. sor :

Csongor (*gondolkozva*)

kéz. :

Cs. szavai közt : (*B. D. a ruhákat titkon megmutatják Kurrahnak*)

kiadásban megfelelő rész hiányzik.

Színeltérés :

106. l. 4. sor :

Szoba. (*Mirigy hajlékában*).

kéz. hiányzik.

Eltérés—Hiány : kéz. :

Ledér arany *fürtösen előlép*).

106. l. 4. sor :

Ledér (*arany fürtösen belép*)

kéz. :

Ledér szavai közt : (*Egy rózsát vesz, eltépi, s szétszórja : s levelein sétálva dalol*)

106. l. 18—19. sor :

Ledér szavai közt : (*egy rózsát vesz le kebeléről s leveleit szét hintve azokon sétálva dalol*)

106. l. 22. sor :

Ledér szavai közt : (*hirtelen megáll*)

kéz. hiányzik

kéz.:

Ledér szavai közt: (leül s a szórt leveleket ölébe szedi.)

Egy sorral lejjebb: (énekel)

106. l. 25. sor:

Ledér szavai közt: (leül, ölébe szedi a leveleket s énekel)

kéz.:

Ledér szavai közt: (egy kis ideig arczát eltakarva ül, azután hirtelen fölugrik).

107. l. 6—7. sor:

Ledér szava közt: (Egy kis ideig arczát eltakarva szóltan ül és hirtelen fölugrik).

107. l. 13. sor:

Balga (jó egy darab deszkával)

107. l. 19. sor:

Balga szavai közt: (meglátván Ledért)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Balga szavai után: (letérdel az ajtóra).

107. l. 21. sor:

Balga szavai után: (félre)

107. l. 32. sor:

Ledér szavai közt: (Balga felé fordul)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Balga szavai közt: (Ledérhez)

108. l. 9. sor:

Balga szavai közt: (Ledérhez térdepelve)

109. l. 19. sor:

Ledér szavai közt: (Balgához)

kéz. hiányzik.

kéz.:

L. ráborúl

B. szemeit behunyva.

kiadásban megfelelő rész hiányzik.

kéz.:

Ledér szavai között: (azalatt egy tömött rongyos karszéket tesz maga helyett)

110. l. 21—22. sor:

Ledér szavai közt: (egy rongyos tömött karszéket tol maga helyébe: félre)

110. l. 27. sor :

Balga (a széket ölelve)

kéz. hiányzik

kéz. :

Balga szavai közt: (meglátván a manók jószágait)

111. l. 13. sor :

Balga szavai közt: (meglátja az asztalon a manók vélt örökét)

kéz. :

U. ott: (felöltözik)

111. l. 17. sor :

U. ott: (öltözni kezd)

kéz. :

U. ott: (minden féle kép ügyekeznek röpködni)

111. l. 25. sor :

U. ott: (mindenfélékép erőlködik fölemelkedni)

kéz. :

U. ott: (üti)

111. l. 29. sor :

U. ott: (ostorozza bocskorait)

kéz. :

Csongor bejő, s leüti

111. l. 32. sor :

Csongor (jó s Balgát nyakon fogja)

kéz. :

Csongor szavai közt: (Kurrah, Balga képiben s a többi manók a színen hirtelen általmennek)

112. l. 22—23, l.

Csongor szavai közt: (a manók, jószágait mutogatva hirtelen által mennek a színen)

114. l. 16. sor :

Balga szavai közt: (elindúl, kis várat után ismét jó)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Balga szavai közt: (kinyitja a szekrényt, Mirígy kijön a szekrényből)

114. l. 20. sor :

Balga szavai közt: (a mint a szekrényt nyitja, Mirígy alakja áll előtte)

kéz. :

U. ott: (ajtó felé fut, ott is Mirígygyel találkozik)

114. l. 22. sor :

U. ott (ajtó felé fut, ott is *Mirígy* alakjával találkozik)

115. l. 9. sor :

Mirígy szavai közt: (haragosan dobbant lábaival) kéz. hiányzik.

kéz. :

Mirígy szavai végén: (el utánána (utána) hosszú hahota hallik)

116. l. 19. sor ;

Mirígy szavai végén: (el Föld alatt nagy kacaj)

IV. felvonás.

Színjelzés : kéz. :

(*Barlang*, mellyet mindenfelől lombos fák körítenek . . .)

116. l. 20—22. sor :

Barlang

(minden felől sűrű lombos fáktól árnyékozva . . .)

Eltérés—*Hiány* : kéz. :

Mirígy szavai közt : (megkerüli a kutat)

116. l. 28. sor :

Mirígy szavai közt: (a kutat háromszor kerülván)

117. l. 1. sor :

Mirígy szavai közt : (egy írást tart a kút fölé, melly magától meggyúl).

kéz. hiányzik.

kéz. :

Mirígy szavai közt : (ismét megkerüli a kutat)

117. l. 15. sor :

Mirígy szavai közt: (eltávozik a kúttól)

kéz. :

Ilma szavai közt : (lenéz)

118. l. 25. sor :

Ilma szavai közt: (lenéz a kútba)

kéz. :

Ilma szavai közt : (lenézve)

119. l. 12. sor :

Ilma szavai közt ; (mégegyszer lenéz a kútba)

119. l. 16. sor :

Tünde (a kúthoz közelítve)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Tünde szavai közt: (lenéz)

122. l. 4. sor :

Tünde szavai közt: (ismét a kútba néz)

122. l. 20. sor :

Tünde szavai közt: (eltávozik a kúttól)

kéz. hiányzik.

123. l. 5. sor :

Ilma szavai közt: (a kúthoz lép)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Ilma szavai után: (A kútba egy pogácsát vet, azonnal láng üt föl belőle, melyre Ilma felsikoltva elszalad, s a láng után feljő Mirigy)

123. l. 9—11. sor :

Ilma szavai után: (egy darab süteményt hajít be a kútba, melyre az nagy lángot vet; Ilma sikoltva elszalad, Mirigy feljő a kútból a láng után.)

kéz. :

Mirigy szavai közt: (a kúthoz)

123. l. 17. sor :

Mirigy szavai közt: (a kúthoz megy)

kéz. :

Mirigy szavai után: (a kutat letakarja)

124. l. 9—10. sor :

Mirigy szavai után: (fekete fátyollal befödi a kutat s a barlangba rejtezik.)

kéz. :

Balga szavai után: (kiáltozva)

kiad. hiányzik.

124. l. 20. sor :

Csongor szavai közt: (a barlanghoz fordulva)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Szózat szavai után: (A fátyol emelkedik, alóla a kútból egy leány alak tűn föl, mely Csongornak intve tovább lebeg)

125. l. 11—12. sor :

U. ott. (Mindenben ugyanaz, csak a végső két szó: *tova leng*)

125. l. 27. sor :

Balga szavai közt : (a barlanghoz fordúlva)
kéz. hiányzik.

kéz. :

Balga szavai közt: (az alatt a sült galamb s palacz föllebegnek s fejébe ütődnek)

125. l. 31—32. sor :

Balga szavai közt (az alatt egy palacz bor s egy sült galamb emelkednek a kútból s Balga homlokába ütköznek)

126. l. 2. sor :

Balga szavai közt : (feltekint)

kéz. hiányzik.

126. l. 19. sor :

Balga szavai után: (süvegét utánok hajítja s el)
kéz. hiányzik.

kéz. :

Mirigy

(el) (Mirigy jó)

126. l. 20—21. sor :

Mirigy

(előjön)

kéz. :

Mirigy szavai után: (el)

kiad. hiányzik.

Ötödik felvonás.

Színjelzés: Első kéz. :

Az Éj országa.

Második kéz. :

Az éj országa.

Ötödik felvonás.

127. l. 2. sor :

Kietlen táj.

Eltérés—Hiány : kéz. :

V. felvonás.

Hármas út.

(Csongor a leányalak után, utóbb Balga a bor s palacz [palacz] után kapkodva jönnek.)

132. l. 15—16. sor :

Hármas út vidéke

(Csongor a leányalak után jó)

kéz. :

Csongor szavai közt: (a hármias útra fellép)

133. l. 13. sor :

Csongor szavai közt : (fellép a hármias útra)

133. l. 15. sor :

Csongor szavai közt: (a leányalak eltűnik)

133. l. 17. sor :

Csongor szavai közt: (kis ideig gondolkozva áll)

134. l. 10. sor :

Balga (jó a lebegő étek után)

134. l. 23—24. sor :

Balga szavai közt (fellép a hármias útra s amint
étkeihez akar nyúlani, elromlanak)

(A kéziratban kezdő zárójel és üres hely vannak.
A szöveg hiányzik.)

kéz. :

Balga szavai közt: (lefekszik)

134. l. 31. sor :

Balga szavai közt: (a földre veti magát)

kéz. :

Kalmár (mint koldús jó)

135. l. 5. sor :

Kalmár (mankóján támoiyogva jó)

kéz. :

Balga fölül.

136. l. 16. sor :

Balga (ki eddig csak fejét emelgette, most fölül)

136. l. 29. sor :

Fejedelem (jó)

139. l. 11. sor :

Balga szavai közt: (a Tudós mélyen elmerülve jó)

140. l. 30. sor :

Tudós szavai közt : (örjöngősen előbbre lépve)

140. l. 33. sor :

Tudós szavai után : (el)

kéz. hiányzik.

Színjelzés: kéz. :

Tér.

Tünde és Ilma.

142. l. 13—15. sor :

Szabad tér.
(*egy elvadult kert közepében*)
Tünde és Ilma (jőnek)

Eltérés—Hiány : kéz :

Nemtők.

145. l. 1. sor :

(*Nemtők éneke a légben*)

145. l. 14. sor :

(*A Nemtők egymás után a földre szállanak*)

148. l. 9. sor :

(*A harmadikat sorra csókolják*)
kéz. hiányzik.

kéz :

Rózsafa.

148. l. 10—11. sor :

Harmadik
(*sírva*)

148. l. 20. sor :

Második szavai után: (*Mirigy jő*)

149. l. 5. sor :

Nemtőkirály szavai után: (*elszállanak*)

149. l. 20—21. sor :

Mirigy szavai után: (*vájni kezd a fa tövében. A*
manók háromfelől jőnek)

151. l. 22. sor :

Berreh, Duzzog szavai után: (*el*)

151. l. 30. sor :

Mirigy szavai után: (*a manók rajta mennek*)

152. l. 4. sor :

Kurrah szavai után: (*Tünde és Ilma távolból lát-*
szanak)

152. l. 18. sor :

Mirigy szavai közt: (*a manók kacagnak*)

153. l. 26. sor :

Kurrah szavai után: (*a manók hurczolják Mirigyet*)

154. l. 20—22. sor :

Kurrah szavai után: (*el*)

(*Tünde és Ilma, kik addig a rejtekben állottak,*
előjőnek)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Manók térdepelve

155. l. 11—12 sor:

Tünde szavai közt: (a manók vissza jönnek s
Tünde előtt térdre borúlnak)

156. l. 3. sor:

Kurrah szavai után: (Ilmához)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Kurrog szavai után: (muzsikával el)

157. l. 5. sor:

Kurrog szavai után: (el)

kéz.:

közvetlenül Kurrog szavai után: (A manók le-
seikből előrohannak)

157. l. 26. sor:

Csongor (jő) s szavai után: (a manók leseikből
kirohannak s megragadják)

kéz.:

Csongor szavai után: (Kurrah azalatt hátul kerül
s karjába veti magát. A többiek hátra kötik)

158. l. 9. sor:

Kurrah szavai után: (megkötözik)

158. l. 26. sor:

Kurrah szavai után (a manók el)

kéz. hiányzik.

Eltérés—Hiány: kéz.:

Tünde s a manók

159. l. 33—34. sor:

Csongor szavai után: (lefekszik a fa tövében s
elszunnyad. Tünde s a manók jönnek)

160. l. 9. sor:

Tünde szavai közt: (a manókhoz)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Tünde szavai közt: (a manók el)

160. l. 13. sor:

Tünde szavai közt: (a manók feloldják Csongort
s elmennek)*

* A jelzett második kézirat s a kiadás közt itt nincs eltérés.

161. l. 30. sor :

Ilma (szünet után)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Balga szavai után: (Mennek. *Kevés szünet után*
nagy roppanással egy fényes palota emelkedik
a fához közel. Csongor fölébred.)

162. l. 25—27. sor :

Balga szavai után. (Mindketten el. *Kevés idő*
mulva nagy roppanással egy fényes palota
emelkedik a tündér fa ellenében. Csongor
fölébred.)

kéz. :

Tünde jó

163. l. 32. sor :

Tünde (*egyedül közelebb jó*)

A 166. l. 32. sortól a megfelelő kézirat hiányzik, a
167—8. lapokra eső résznek a kézirattal való összevetése
tehát nem lehetséges.

KINCSKERESŐK.

A kéziraton cím nincs. Formája negyedív. 100 írott
és egy telerajzolt oldal. Mindvégig Vörösmarty Mihály ke-
zeírása. Az első oldalon, a felső bal sarkon, a személyek
szerepei vannak : Zágony, fősvény öreg, kinczsásó. Boris,
leánya. Tuboly, a leány szeretője. Két haramia. Kincsz-
ásók. — A felső jobb sarokban bekerítve a jelenetjelzés
tervezete : I. Tuboly Boris. I. (II. helyett) Zágony. III. Zá-
gony Boris. IV. Haramiák. V. Tuboly s a haramiák. VI.
Tuboly Boris. VII. Zágony Boris. VIII. Tuboly Boris. IX.
Haramiák. X. Zágony s a kinczsásók.

I. felvonás.

Eltérés : kéz. :

Kemény szívű fukarság zárta el,

I. k.¹ 183. l. 6. s.—II. k.² 179. l. 6. sor :

Keményszívű fukarság zárta el,

¹ Aurora 1833.

² Vörösmarty M. Ujabb munkái. III. 1840.

kéz.:

Egy ilyen ház, melly mostohán *kizár*

I. k. 183. l. 9. s.—II. k. 179. l. 9. sor:

Egy ilyen ház, melly mostohán *lezár*.

kéz.:

Szomorú jövődönk gyászos képeit.

I. k. 183. l. 13. s.—II. k. 179. l. 13. sor:

Mint bús jövődönk gyászos képeit.

kéz.:

Fel-felruháznod *szép virágival*

I. k. 183. l. 17. s.—II. k. 180. l. 3. sor:

Fel-felruháznod *új reményeiddel*.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 183. l. 17. s.—II. k. 180. l. 3. s. után:

Ifjú erődnek és a szorgalomnak.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 184. l. 20-24.—II. k. 180. l. 25.—181. l. 3. s.

I. k. 185. l. 1-4. s.—II. k. 180. l. 6-9. sor.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 184. l. 1. s. után:

Melly a hegyekben, pusztla pinczefőn,

És tudja isten hol még rejtve van,

Sátánfutáskor kit még földbe tettek

Ez életem csak, ez táplálja őt.

S kincsért, ha tán Sától jőne is

Eltérés; kéz.:

Bár szíve rajta megszakadna is.

I. k. 184. l. 6. s.—II. k. 180. l. 11. sor:

Ha szíve rajta megszakadna is.

kéz.:

Ép ez, a mi...

I. k. 184. l. 14. s.—II. k. 180. l. 19. sor:

Ép az, a mi...

kéz.:

Melly téged engem vérig fogva tart,

I. k. 184. l. 26. s.—II. k. 181. l. 5. sor:

Melly téged engem kinnal fogva tart,

kéz.:

Mi az Tuboly, mért változik szavad

I. k. 185. l. 2. s.—II. k. 181. l. 8. s.

Mi az Szilágy, melly kérdést adsz te fel,

ll. k. 181. l. 8. sor :

Mi az Szilágy, melly *kérdéssel* gyötörsz ?

kéz. :

Boris, ha még szeretsz s *mint nők szokása*,

l. k. 185. l. 20. s.—ll. k. 182. l. 2. sor :

Jolán, ha még szeretsz, a *nőszokásként*

kéz. :

Nem játszi *tajték* véred torlatán,

l. k. 185. l. 22. s.—ll. k. 181. l. 4. sor :

Nem játszi *hullám* véred torlatán,

kéz. :

S azon boszúra, *mellyet esküvénk*

l. k. 185. l. 25. s.—ll. k. 181. l. 7. sor :

S azon boszúra, *melly ér hitszegőt*,

kéz. :

Könyörgök, kényszerítlek : *szólj, felelj*,

l. k. 185. l. 26. s.—ll. k. 181. l. 8. sor :

Könyörgök, kényszerítlek : *szólj, beszélj*.

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 185. l. 27. s.—ll. k. 181. l. 9. sor után :

Megöltem, a mit gyűlölék s szerettem

S nincs a világon munkám hátra már.

Eltérés : kéz. :

Valóban, én is úgy *tartom* ; beszélj.

l. k. 186. l. 12. s.—ll. k. 182. l. 21. sor :

Valóban, én is úgy *híszem* ; beszélj.

kéz. :

Bár milly *keserves*, megszüntetni most

S időtől várni *orvosát bajunknak*.

l. k. 187. l. 4-5. s.—ll. k. 183. l. 13-14. sor :

Bár milly *nehéz is*, megszüntetni most

S időtől várni *a baj orvosát*.

kéz. :

Mellynek szerelmem *szegte* szárnyait.

l. k. 187. l. 19. s.—ll. k. 184. l. 2. sor :

Mellynek szerelmem *törte* szárnyait.

kéz. :

S élő alakban . . .

l. k. 188. l. 2. s.—ll. k. 184. 12. sor :

Élő alakban . . .

kéz.:

*S én még is menjek, még is menjek el,
S ne lássuk egymást, többé? ne soha?*
I. k. 188. l. 4. s.—II. k. 184. l. 14. sor:
S még is, Jolán, még is távozzam el?

kéz.:

Oh illyen kímélettel tartozom!
I. k. 188. l. 9. s.—II. k. 184. l. 19. sor:
Oh már e kímélettel tartozom!

kéz.:

Oh most fogom már terved fonalát.
I. k. 188. l. 19. s.—II. k. 185. l. 3. sor:
Oh most megértem már beszédidet.

kéz.:

Szent isten! s én jutottam ennyire.
I. k. 188. l. 20. s.—II. k. 185. l. 4. sor:
S szent isten! én jutottam ennyire;

kéz.:

És számkivetve álmod és nyugalmat
I. k. 188. l. 23. s.—II. k. 185. l. 7. sor:
És számküüzve álom s nyúgalomtól

kéz.:

Hogy végre csúffá, ily csúffá legyenek.
I. k. 189. l. 3. s.—II. k. 185. l. 14. sor:
Hogy végre illyen csúfosan csalódjам!

kéz.:

Hogy annyi kint a legfőbbel tetézd.
I. k. 189. l. 10. s.—II. k. 185. l. 21. sor:
Hogy annyi kint a legfőbbel tetézz.

kéz.:

Tagadd tehát, tagadd, ha teheted.
I. k. 189. l. 13. s.—II. k. 185. l. 24. sor:
Tagadd tehát, tagadd, ha merheted.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 190. l. 14. s.—II. k. 187. l. 2. sor.

Eltérés: kéz.:

S te hát leány őt fel nem biztatád?
I. k. 190. l. 15. s.—II. k. 187. l. 3. sor:
Jolán, te őtet meg nem biztatád?

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 190. l. 17. s.—II. k. 187. l. 5. sor.

Eltérés: kéz.:

Te megbocsátasz, ugy-e, *Boris?*
jó leány?
 I. k. 190. l. 21. s.—ll. k. 187. l. 9. sor:
 Te megbocsátasz, ugy-e, *meg nekem?*

kéz.:

... *arra bírni,*
Hogy más jegyet váltsak, nem fog soha.
 I. k. 191. l. 13-14. s.—ll. k. 188. l. 3-4. sor:
 ... *nincs hatalma,*
Hogy kényszerítsen, más kezét fogadnom:

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 191. l. 16-18. s.—ll. k. 188. l. 5-7. sor.

Eltérés: kéz.:

Szívemnek árulója volt szavam.
 I. k. 191. l. 22. s.—ll. k. 188. l. 11. sor:
Hiszen szívemnek ellenére szóltam.

kéz.:

Síralmat ont bár jöttöd s meneted,
 I. k. 191. l. 26. s.—ll. k. 188. l. 15. sor:
Síralmat ont bár jöttöd s távozásod.

kéz. és I. k. 192. l. 7. sor:

Melly száz pokolt támaszt föl lelkemen.
 ll. k. 188. l. 22. sor:
Melly e kebelnek kínját százsorozza.

kéz.:

Ha csillagokhoz van kötözve fenn,
 I. k. 192. l. 14. s.
Ha csillagokhoz van bűvölve fenn,
 ll. k. 189. l. 3. sor:
S ha a nagy éghez van bűvölve fenn.

kéz.:

Addig török...
 ll. kiad. hiányzik.

kéz.:

És a regében...
 ll. kiad. hiányzik.

kéz.:

Mint a tudósok *káros könyviben,*
bölcs írásiban,

I. k. 192. l. 18. s.
Mint a tudósok *néma* könyviben.
II. kiad. hiányzik.

kéz. és I. k. 192. l. 22-23. sor:
Tudom, hol a kút, a *lapos fedél*
És a törött kád szirte, *mindezekbe*
II. k. 189. l. 8-9. sor:
Tudom, hol a kút, a *pokolkapu*
És a törött kád szirte, *mindezekhez*

kéz.:
És senki eddig föl nem *födheté*.
I. k. 192. l. 25. s.—II. k. 189. l. 12. sor:
És senki eddig föl nem *vette még*.

Hiányzik a kéziratban:
I. k. 192. l. 27. sor.—II. k. 189. l. 14. sor:
II. k. 189. l. 25.—190. l. 23. sor.

Eltérés: kéz.:
A drága kincs mellyet *tarkő* megé
I. k. 193. l. 24. s.—II. k. 191. l. 9. sor:
A drága kincs mellyet *tar kő* megé
kéz.:
Átokkal ül reá a *vén* morkoláb.
I. k. 193. l. 26. s.—II. k. 191. l. 12. sor:
Átokkal ül reá a *rőt* morkoláb.

kéz.:
Hogy túrom a föld átokzártá kérgét
I. k. 194. l. 8. s.—II. k. 191. l. 20. sor:
Hogy tárom a föld átokzártá kérgét
kéz.:

Édes jó atyám,
Hisz' én nem vétek semmit is *magának*,
I. k. 194. l. 15-16. s.—II. k. 192. l. 2-3. sor:

Ah atyám,
Hisz' én nem vétek semmit is *neked*
kéz.:

Nem vétek a fejesség? úgy-e nem?
I. k. 194. l. 19. s.—II. k. 192. l. 6. sor:
Nem vétek a fejesség, úgy-e nem?

kéz.:
Én *így* ohajtom boldogságodat.

I. k. 194. l. 20. s.—II. k. 192. l. 7. sor :
Én mint ohajtom boldogságodat.

kéz. :

És elveted, mint sárt a vőlegényt
 I. k. 194. l. 24. s.—II. k. 192. l. 11. sor :

kéz. :

Koldús fiúnak adsz szívet kezét.
 I. k. 194. l. 26. s.—II. k. 192. l. 13. sor :
Koldús fiúnak adsz kezét, szívet.

kéz. :

Kinek csak az az egy isten adta lelke van.
 I. k. 194. l. 27. s.—II. k. 192. l. 14. sor :
Kinek csak az az egy istenadta lelke van.

kéz. :

Nem. Sírt szemekkel . . .
 I. k. 195. l. 6. s.—II. k. 192. l. 19. sor :
Nem, sírt szemekkel . . .

kéz. :

Hadd lássalak ! hah ismét sírt szemek !
 I. k. 195. l. 8. s.—II. k. 192. l. 21. sor :
Hadd lássalak ! — hah ismét könyben ázál

kéz. :

Rég nem panaszlál nála ellenem.
 I. k. 195. l. 10. s.—II. k. 192. l. 23. sor :
Rég nem panaszlál ellenem neki,

kéz. :

Oh nem, ne hajtson így el, jó atyám ;
Hisz így naponként csökken ereje
 I. k. 195. l. 24-25. s.—II. k. 193. l. 12-13. sor :
Oh nem, ne hajts el így, atyám magadtól,
Hiszen naponként csökken s vész erőd.

kéz. :

Tudtam, hogy elfáradva jó haza.
 I. k. 196. l. 3. s.—II. k. 193. l. 18. sor :
Tudtam, hogy elfáradva jósz haza.

kéz. :

Im itten . . .
 I. k. 196. l. 4. s.—II. k. 193. l. 19. sor :
S ím . . .

kéz. :

S felhoztam a bort, melyet Váry úr,

Küldött atyámnak ízelő gyanánt.

I. k. 196. l. 5. s.—II. k. 193. l. 20. sor:

S felhoztam a bort, melyet Vári küldött.

kéz.:

Itt vagyon...

I. k. 196. l. 10. s.—II. k. 194. l. 3. sor:

Itt atyám...

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 196. l. 10. sor.—II. k. 194. l. 3. sor után:

Rétest sütöttem és a pár fogolyt

Kit régen hizlalék, most nyársra húztam:

Kövérek voltak, jó ízűek lehetnek.

II. k. 194. l. 5. sor után:

Hát azt hiszed, hogy én papzsák vagyok

Eltérés: kéz.:

Ez a leány még koldúsbotra hoz.

I. k. 196. l. 14. sor:

Ez a leány még koldús botra juttat.

II. kiad. hiányzik.

kéz.:

Atyám ne legyen olly kemény magához,

Hisz van miből eléldegélhetünk.

I. k. 196. l. 16-17. s.—II. k. 194. l. 7-8. sor:

Ne légy magadhoz olly kemény, atyám:

Van a miből eléldegélhetünk.

kéz.:

Azért kívántam még ma üllen.

Atyám, az isten tartsa még soká!

I. k. 196. l. 26-27. s.—II. k. 194. l. 17-18. sor:

Azért kívántam még ma tartani.

Atyám, az isten éltesen soká!

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 197. l. 11. s.—II. k. 195. l. 4. sor után:

Csak azt ne, hogy sírsz s könyben úsz szemed,

S örökké könyben, hogy boldogtalan

Az én leányom, hogy sír és eped

Oh ez tesz engem agbbá, mint vagyok.

Eltérés: kéz.:

E szent napért feledd és megbocsáss

I. k. 197. l. 14. s.—II. k. 195. l. 7. sor:

Ezen napért feledd és megbocsáss

kéz. és l. k. 197. l. 22. sor :

S te jól tanultál, s érted dolgodat.

ll. k. 195. l. 15. sor :

S te jól tanultál, értesz a dologhoz.

kéz. :

Holnap van a heted nap — s' az meglehet,

Érted, Boris, hogy sírni nem fogunk ?

Hogy nem szorúlunk többé senkire.

Az meg lehet még, könnyen meglehet.

Hol a borod ? Ki küldte ezt nekem ?

Hogy is mondottad ?

l. k. 198. l. 9-13. s.—ll. k. 196. l. 5-9. sor :

Holnap van a heted nap s meglehet,

Érted Jolán ? az könnyen meglehet,

Hogy sírni nem fogunk. — Adj bort ide,

Hol a borod ? ki küldte ezt neked ?

Hogy is mondád ? szólj.

kéz. :

Nem, most nem, ebből inni nem szabad.

l. k. 198. l. 18. s.—ll. k. 196. l. 14. sor :

Nem ! most nem, ebből inni nem fogunk.

kéz. :

Tudd meg leány a jószág, mellyen itt

(áthúzott sorkezdet után :) mellyen vén fejem

Szegényül tengünk a dús Váryé.

Letenni véltem őseim porához,

Mihelyt akarja ! oklevél szerint

l. k. 198. l. 19-22. s.—ll. k. 196. l. 15-18. sor :

Tudd meg leány, e jószág, mellyen itt

Szegényül tengünk, mellyen agg fejem

Letenni véltem őseim porához,

Mihelyt akarja a dús Várié.

kéz. és l. k. 198. l. 25. sor :

Még is ma Vári borból nem iszom.

ll. k. 196. l. 21. sor :

Még is ma e borból nem ihatom.

Hiányzik a kéziratban :

ll. k. 196. l. 22—24. sor.

Hiányzik a kiadásban :

l. k. 199. l. 3. s.—ll. k. 197. l. 3. sor után :

Ki az, ki bujkál késő estve itt ?

I. k. 199. l. 11. s.—II. k. 197. l. 11. sor után:
De szólj, mi hajt így, mért vagy illy hevült?

Eltérés: kéz:

Hah milly vad...

I. k. 199. l. 24. s.—II. k. 198. l. 2. sor:

Ah milly vad...

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 199. l. 24. s.—II. k. 198. l. 2. sor után:

S ez lenne férjem? Oh szent isten ój!

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 200. l. 16. s.—II. k. 198. l. 20. s. után:

Most tarts velünk, légy vendég e csekély

Étkekre nálunk (magában). Ez nem hall ma jól.

I. k. 200. l. 17-19. s.—II. k. 198. l. 21-23. s. után:

*(Kívül zaj hallik, melyre Vári nagy nyugtalan-
 sággal ügyel).*

Ez nem ért ma szót,

Eltérés: kéz:

Ugy tetszik megkinált.

Ah engedelmet! A vadász gyomor

Nem vár kinálást.

I. k. 200. l. 20-22. s.—II. k. 199. l. 3-5. sor:

Ugy tetszik, megkinált. — Ah engedelmet!

Vadász gyomor nem vár kinálgatást.

kéz:

Mi ez? már csak le kell ülnöm vele.

I. k. 200. l. 25-26. s.—II. k. 199. l. 8-9. sor:

Valóban? — már csak hozzá kell szegődnöm.

Megfoghatatlan.

kéz:

Mellyet szivemből óhajtok neked.

I. k. 201. l. 6. s.—II. k. 199. l. 15. sor:

Mellyet, szivemből, tartandót ohajtok.

kéz:

Gyanút, s okatlan idegenkedést

Ezen pohárba bírnék fojtani.

I. k. 201. l. 8-9. s.—II. k. 199. l. 17-18. sor:

Gyanú s okatlan idegenkedés,

Ezen pohárba volna fojtva most.

Eltérés: kéz.:

Foglalj helyett (l) *s légy nyugott.*

I. k. 200. l. 15. s.—II. k. 198. l. 19. sor:

Foglalj helyett, *mint látom, fáradott vagy;*

kéz.:

l'hajtanám azt, *bár milly keserű,*

I. k. 201. l. 10. s.—II. k. 199. l. 19. sor:

Felhajtanám azt, *bár milly keserű.*

kéz.:

Csak hogy *szívedhez* jussak közelebb.

I. k. 201. l. 11. s.—II. k. 199. l. 20. sor:

Csak hogy *kegyedhez* jussak közelebb.

kéz.:

(*Boris némán meghajtja magát*)

I. k. 201. l. 12-13. s.—II. k. 199. l. 21-22. sor:

Jolán.

Köszönöm; de arra méltatlan vagyok.

kéz.:

Hah hogy te volnál a zsvány

I. k. 201. l. 17. s.—II. k. 200. l. 2. sor:

Hah hogy te volnál a futó zsvány,

kéz.:

Nem távozom, *ha itt kell vesznem is,*

I. k. 201. l. 20. s.—II. k. 201. l. 5. sor:

Nem távozom, *ha ön bajomra is,*

kéz.:

Kit látok itt? Hah vakmerő fiú!

I. k. 201. l. 23. s.—II. k. 200. l. 8. sor:

Mit látok? Hallod, vakmerő fiú,

kéz.:

Tisztból jövök most hozzád.

I. k. 202. l. 6. s.—II. k. 200. l. 16. sor:

Tisztból kereslek most fel.

kéz.:

Beszéld a dolgot.

I. k. 202. l. 9. s.—II. k. 200. l. 19. sor:

Térj a dologra.

kéz.:

Kiért szegények vérig izzadána,

I. k. 202. l. 19. s.—II. k. 201. l. 3. sor:

Mellyért szegények vérig izzadána,

kéz.:

A fegyveretlen néptől, és ezek

I. k. 202. l. 21. s.

A fegyveretlen hadtól, és ezek

II. k. 201. l. 4. sor:

A fegyveretlen néptől; és ezek

kéz.:

Hah átkozott gazok,

I. k. 203. l. 4. s.

Hah hitvány gaz csoport!

II. k. 201. l. 17. sor:

A hitvány gaz csoport!

kéz.:

Hah mért veled...

I. k. 203. l. 6. s.—II. k. 201. l. 19. sor:

Miért veled,...

kéz.:

Megtettem, a mi telt, a gaz csoport

I. k. 203. l. 9. s.—II. k. 201. l. 22. sor:

Megtettem, a mi telt. A gaz csoport

kéz.:

Hah ródd fel ezt, ezért még meglakolsz.

I. k. 203. l. 13. s.—II. k. 202. l. 2. sor:

Hah ródd fel ezt, ezért még számot adsz.

kéz.:

És végre is...

I. k. 203. l. 18. s.—II. k. 202. l. 7. sor:

S végtére is...

kéz.:

A vizmosáson által szöktetett.
ugratott.

I. k. 203. l. 25. s.—II. k. 202. l. 14. sor:

A vizmosáson által ugratott.

kéz.:

S lakodba (úgy látszik) menté magát.

I. k. 203. l. 26. s.—II. k. 202. l. 15. sor:

S lakodba menté (úgy látszik) magát,

kéz.:

Meg fog lakolni, és keservesen.

I. k. 204. l. 14. s.—II. k. 203. l. 6. sor:

Meg fog lakolni, meg keservesen.

kéz.:

Rendelj *helyet* s *időt* s akármikor
I. k. 204. l. 23. s.—II. k. 203. l. 14. sor:
Rendelj *időt* s *helyet* s akármikor

kéz.:

Mi lelt leány! te elhalványodol?
I. k. 205. l. 2. s.—II. k. 203. l. 18. sor:
Mi lelt leány? te elhalványodol?

kéz.:

Eszmélj!
I. k. 205. l. 3. s.—II. k. 203. l. 19. sor:
Eszmélj,

kéz.:

Olyan fehér vagy mint a ház fala..
Eredj nyugodni, menj, menj, menj hamar.
I. k. 205. l. 4-5. s.—II. k. 203. l. 21-22. sor:
Mint a fehér fal, olyak arczaid.
Eredj, eredj, nincs semmi dolgod itt,

kéz. és I. k. 205. l. 15-16. sor:

Nyugodd ki a bajt, menj, az éj halad
II. k. 204. l. 7. sor:
És hagyj magunkra: bizvást nyughatol

Hiány—Eltérés: kéz.:

Egészen bírja a leány szívét,
Miatta hárul rám megvettetés;
Nem! ennyi bántást nem visz szárazon.
I. k. 205. l. 8-9. s.—II. k. 203. l. 25-26. sor:
Érette halványodnak arczaid,
De ennyi bántást nem visz szárazon.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 205. l. 20. s.—II. k. 240. l. 11. sor után:
(fenn szóval) Jó éjszakát atyám, — jó éjszakát.

Eltérés: kéz.:

Ketten vagyunk...
I. k. 205. l. 24. s.—II. k. 204. l. 15. sor:
Egyedül vagyunk...

kéz.:

Hogy áll ügyem s mikor reménylhetek?
I. k. 205. l. 25. s.—II. k. 204. l. 16. sor:
Mint áll ügyem s mikor remélhetek?

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 206. l. 14. s.—II. k. 205. l. 8. sor után :
És e szerint szép frigyünk megszakadt ?

Eltérés : kéz. és. I. k. 206. l. 20-21. sor :

*Mint a csigának drága gyöngyétől,
 Kit fájdalommal hordozott haján.*

II. k. 205. l. 14. sor :

Mint drága gyöngyétől a kór csigának.

kéz. :

És lelkemet, ha úgy jó elvehetd.

I. k. 206. l. 24. s.—II. k. 205. l. 7. sor :

És lelkemet, ha kéred, elvihetd.

kéz. :

Erszényimet, kiket véletlenül

I. k. 207. l. 6. s.—II. k. 205. l. 24. sor :

Erszényemet, melyet véletlenül

kéz. :

Hogy eltennéd, míg ismét eljövök.

I. k. 207. l. 8. s.—II. k. 206. l. 2. sor :

Vennéd magadhoz, míg majd eljövök.

kéz. :

Am hadd maradjon, míg majd érte jössz.

I. k. 207. l. 20. s.—II. k. 206. l. 14. sor :

Maradjon bár, míg érte jőni fogsz.

kéz. :

Vedd érte hálámat — jó éjszakát.

I. k. 207. l. 22. s.—II. k. 206. l. 16. sor :

Vedd érte hálámat. Jó éjszakát

kéz. :

Am hadd maradjon . . .

II. k. 206. l. 14. sor :

Maradjon bár . . .

kéz. :

Csodálatos ! — Ma meg nem foghatom.

Vagy ördög ez, vagy angyal ; s jaj nekem

Ha bal szerencsém oly kezekbe ejt

(az erszényeket nézeli)

S ez mind arany, mind, mind, mind, színarany

És ázni sem kell, készen áll neki

I. k. 207. l. 24—208. l. 2. sor :

Csodálatos ! nem tudni angyal-e,

Vagy ördög inkább : embernek gyanús ;
 Félek kezébe jutni s jaj nekem.
 Ha bal szerencsém kényszeríteni fog.

ll. k. 206. l. 18-21. sor :

Mi ember ez, ki nem tanulhatom.
 Angyal vagy ördög ? Titkos borzadásom
 Jelenti ördögömnek, aki rám
 Mohón kinyújtja kárhozó kezét.

(Az erszényt megnyitja s nézegeti)

S ez mind arany s ah — mennyi egy halomban !

ll. k. 206. l. 23. sor :

S ez mind arany s hah mennyi egy halomban ?

kéz. :

Mert mintha köny ragyogna pénzein.

I. k. 208. l. 4. s.—ll. k. 206. l. 25. sor :

Mert mintha köny villogna pénzein

kéz. :

Ijesztnek, ha részesülni vágyok.

S azt mondja, úgy tekintsem, mint enyémet !

Ördög ne kísérts, még csak holnapig ne,

Aztán elárulom vén lelkemet,

Csak holnapig ne, aztán alkuszunk.

(megy, majd nyugtalanul visszasiet)

Meg van ! de itt nem hagyhatom tovább

Ágyamba kell bevinnem. — Jójelek,

(fölszedi az erszényeket)

Jobb álmodok lesz, mint nekem, tudom.

De biztos helyre viszlek. — Hah ki az ?

Vagy senki sem jó ? — Pénzen ül a gond
 gond virraszt.

De sokkal inkább ott hol nincs

De még nagyobb, hol annak híja van.

nincsen. — Jerünk.

Jó éjszakát annak, ki alhatik.

Az I. kiadás — 208. l. — egyezik a kézirattal,
 kivéve e sorokat :

13. sor :

Meg van ! de innen könnyen elvihetnék.

20. sor :

De még nagyobb ott, hol pénz nincs. — Jerünk.

A II. kiadás e része — 207. l. 1-17. sor — a következő:

*Ijesztnek, ha hozzá nyulni vágnék.
 Azt mondta, úgy tekintsem, mint enyémet,
 Ördög ne kísérts, még csak holnapig ne:
 Holnap lesz a nap, mellyen mért időm
 A teljesület perczét megüti.
 Hét éve, hét hónap s hét napja lesz,
 Hogy felvevém a tar kő fedelét;
 És ástam fáradatlan egyedül
 A nap hevétől tikkasztott karokkal
 S a holdvilágos éjek réme közt.
 Holnap bevégezem napszámomat
 És elhalasztott béremet kamattal
 Veszem meg a földtől, melly olly soká
 Szenvedni látott. Holnap ur leszek,
 S ha alkuszunk, feltételt én szabok;
 Holnap királyi kincsnek bírtokában
 Független úr leszek, vagy Várinak
 Gazdag jegyért elszánom lányomat
 S agg napjaimnak nyugtát meghozom.*

*

Az I. és a további kiadás közti eltéréseket kimutatta Gyulai Pál.¹ Gyulai Pál összevetése a következő pótlásokra szorúl:

I. k. 203. l. 4. s.

Hah hitvány gaz csoport!

II. k. 201. l. 17. s.

Ah hitvány gaz csoport!

I. k. 205. l. 16. s.

Nyugodd ki a bajt, menj, az éj halad.

II. k. 204. l. 7. s.

És hagyj magunkra: bizvást nyughatol.

II. felvonás.

Eltérés: kéz.:

A lombot, melly eléjük *lógadoz*.

I. k. 209. l. 8. s.—II. k. 212. l. 13. sor:

A lombot, melly eléjük *hajladoz*.

¹ Vörösmarty M. összes munkái: 1882. III. k. 480-482. l.

kéz.:

De itt alatt, *e barlang fenekén*

I. k. 209. l. 12. s.—II. k. 212. l. 17. sor:

De itt alatt, *ez élet hagyta űrben,*

kéz.:

S a csendet nem zavarja durva zaj,

I. k. 209. l. 15. sor—II. k. 212. l. 20. sor:

S a csendet nem zavarja semmi zaj;

kéz.:

Csak a hideg, *hajlatlan kő csepeg.*

I. k. 209. l. 16. s.—II. k. 212. l. 21. sor:

Csak a hideg *kő cseppen el koronként.*

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 210. l. 1. s.—II. k. 213. l. 3. sor után:

Itt, hol szünetlen, bár láthatlanúl

Rontó teremő természet keze

Mint egy titok teremben dolgozik.

Eltérés: kéz.:

Repül el tőlem *bús emlékezet*

I. k. 210. l. 6. s.—II. k. 213. l. 7. sor:

Repül el tőlem *a múlt fellege;*

kéz.:

S kies jövődöt *hirdet éneke.*

I. k. 210. l. 9. s.—II. k. 213. l. 10. sor:

S kies jövődöt *hirdető dala.*

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 210. l. 11. s.—II. k. 213. l. 12. sor után:

Melly mint komor had űlte lelkemet.

Eltérés: kéz.:

Váry

Liliom — Ez az én emberem.

Mi baj, Bandi, mit hoztál nekem?

Kivül.

Uram, segíts, *mert nem birom tovább.*

Váry

Mid van?

Bandi egy üstöt hurczol befelé a nyíláson

Uram, magam sem tudom mi, de igen nehéz.

(Váry elébe megy és segít).

Váry; megyek.

Bandi

(lefekszik a tűz mellé)

Átkozott nehéz, talán csak só van benne.

l. k. 210. l. 19-26. s.—211. l. 1-4. s.

Vári.

Liliom! — ez az én emberem.

[A barlang titkos ajtója megnyílik. Víg Bandi egy üst leeresztésével vesződik].

Víg Bandi.

Uram, segíts! *beh átkozott nehéz.*

Vári

Mid van Bandi, *mivel vajudol ott?*

Víg Bandi

Uram, magam sem tudom mi, de ördögös nehéz.

[az üstöt a tűz mellé gördíti]

Átkozom! bizony talán csak ólom van benne,

kéz.:

Vagy egy olly gonosznak *lelkiismérete*, mint te.

l. k. 211. l. 6. sor:

Vagy egy olly gonosznak *lelkiösmérete*, mint te.

kéz.:

Oh uram, az *könnyedén van*, mint a sólyommadár

l. k. 211. l. 8. sor:

Oh uram, az *enyém ollyan*, mint a sólyommadár

kéz.:

S mivel tartod?

l. k. 211. l. 10. sor:

S mivel tartod, *hogyan olly könnyedén van?*

kéz.:

..., *melly épen csak akkor dőglött meg,*

l. k. 211. l. 15. sor:

..., *melly épen akkor dőglött meg,*

kéz.:

S *micsoda szemétdombon szedted ezt a rozszant fazokat s mi van benne?*

l. k. 211. l. 16-17. sor:

S *hol csented ezt a rozszant fazokat?*

Hiányzik a kiadásban:

l. k. 211 l. 17. s. után:

Bandi

Uram, *engedd meg, hogy a második kérdésre ne feleljek.*

Váry

S nos?

Bandi.

Először is csak azért, mert nem tudok.

Váry

S másodszor és ötödször — megengedem, hanem hát hol csented ezt a piszkos katlantömöt?

Eltérés—Hiány: kéz.:

Tulajdonképen csak elhoztam s most az egyszer olyan ártatlan vagyok, mint mézbe hullott légy, vagy a kenyér, melly az alutt tejet megissza, ha bele hányják.

l. k. 211. l. 19-20. sor:

Csak elhoztam uram s most az egyszer olyan ártatlan vagyok, mint a tejbe mártott kenyér.

kéz.:

S már most egész ártatlanságod szerint kívánám hallani a történetet.

l. k. 211. l. 22-24. sor:

Oh hallod, az nem olly is iges ártatlan, mert felissza a tejet. Azonban egész ártatlanságod szerint hogy jutottál e nyereséghez?

Eltérés: kéz.:

S a nyakára hágni, ha lehetett volna; hanem a vége az lett, hogy elszaladtunk. . .

l. k. 212. l. 5-6. sor:

S a nyakára hágni, ha engeded; hanem a vége az lett, hogy futásnak eredtünk. . .

kéz.:

. . . s az üregnek egészen fenekére szállottam, hogy senkit se lássak, vagyis inkább engem meg ne lássanak.

Váry

És ott találtad ezt a szemetet?

l. k. 212. l. 12-14. sor:

. . . s az üregnek egészen fenekére húzódtam, hogy senkit se lássak.

Váry

Vagy talán hogy téged ne lássanak. — És ott szedéd fel ezt a katlanrontót?

kéz.:

. . . mint a kis kutya, mikor körmei ereszkednek.

l. k. 212. l. 23. sor:

. . . mint a kis kutya, mikor körme nő.

kéz.:

... fogd ezt az erszényt,

l. k. 212. l. 25. sor:

... fogd ez erszényt,

kéz.:

Isten fizesse meg vagy inkább...

l. k. 213. l. 2. s. hiányzik.

kéz.:

Nem jobb-e szabad ég alatt szabadon élni, mint-hogy otthon...

l. k. 213. l. 5-6. s.

Nem jobb-e itt szabadon *legénykedni s máséból költeni*, minthogy ott honn...

A II. kiadás 213. l. 10.—215. l. 2. soráig terjedő rész más szövegű, mint a kéz. s az ennek megfelelő I. k. 210. l. 19.—213. l. 6. sor. A II. kiadás szövegét közli Gyulai: I. m. III. 483—485. l.

Eltérés: kéz.:

... azt a becsületes tisztesen eltakarítaná?

l. k. 213. l. 16-17. s.—ll. k. 215. l. 11-12. sor:

... azt a becsületes *szép* tisztesen eltakarítaná?

kéz.:

Hohó fiú! illy bolondra többre is találnál; de...

l. k. 213. l. 17-18. s.—ll. k. 215. l. 12-13. sor:

Hohó! fiú, illy bolondra többre is találnál. De...

kéz.:

S tudod, az első törvény:

l. k. 213. l. 21-22. s.—ll. k. 215. l. 17. sor:

S a fő törvény:

kéz.:

Elhiheted, hogy minden ártalmas szelídséget, a mennyire a gyöngeségemből telik, ki fogok magamból irtani.

l. k. 213. l. 25-26. s.—ll. k. 215. l. 21-25. sor:

Fogadom és vallom, hogy ezentúl, a mennyire gyöngye erőmtől telik, kiirtok magamból minden ártalmas szelídséget

kéz.:

Oh azt hagyd utoljára.

l. k. 214. l. 5. s.—ll. k. 216. l. 2. sor:

Oh azt hagyd utoljára, *Bandi*.

Eltérés—Hiány: kéz.:

... vagy inkább épen mi köze se lehessen hozzám. De az a mennydörgő dolog, hogy valami csodálatos nyakhúzó ereje van, mely a szabad legényt amúgy ördögösen felszítja...

I. k. 214. l. 8-10. s.—II. k. 216. l. 6-8. sor:

... de azt mondják, gonosz nyakszívó ereje van, mely a leghatalmasabb legényt is amúgy ördögösen a levegőbe kapja...

kéz.:

Minap hogy egy kis fokhagymaszag után Veszprém mellett elnyargaltam,

I. k. 214. l. 11. s.—II. k. 216. l. 9-10. sor:

Minap, hogy Veszprém mellett elnyargaltam,

kéz.:

épen három legény függött az akasztófán. Köztük volt a híres Zöld Laczi is,

I. k. 214. l. 11-13. s.—II. k. 216. l. 10-11. sor:

épen három függött a törvényfán; köztük ama híres Arany Laczi is.

kéz.:

nem lehetett olly kényes fattyút látni,

I. k. 214. l. 13-14. s.—II. k. 216. l. 12. sor:

nem lehetett olly délczeg fiút látni,

kéz.:

szép leányok...

I. k. 214. l. 14. s.—II. k. 216. l. 13. sor:

Szép leánykák...

kéz.:

ollyan volt minden darab ruhája...

I. k. 214. l. 15. s.—II. k. 216. l. 14. sor:

ollyan volt mindene...

kéz. és I. k. 214. l. 19. s.:

Eh! ki látta Zöld Laczit valaha szomorún?

II. k. 216. l. 17. sor után hiányzik.

kéz.:

S nem dicsőség-e a magasról lenézni?

I. k. 214. l. 20-21. s.—II. k. 216. 19-20. sor:

S nem pompás dolog-e a magasról lenézegetni?

kéz.:

Egy veszett vén varjú épen a feje tetejére ült.

I. k. 214. l. 23-24. sor:

Egy veszett *tar* varjú épen feje *tetejére* ült.

II. k. 216. l. 22-23. sor:

Egy veszett *tar* varjú épen feje *búbjára* ült.

kéz.:

s oly hamisan *pislogott*

I. k. 214. l. 24. sor:

s oly hamisan *pillogott*

II. k. 216. l. 23-24. sor:

s oly hamisan *pislogott*

kéz.:

ha valaha *akasztófán* látlak

I. k. 215. l. 3. s.—II. k. 217. l. 3. sor:

ha valaha *törvényfán* látlak

kéz.:

s *aztán*

I. k. 215. l. 5. s.—II. k. 217. l. 5. sor:

azután

kéz.:

mind rólad *fog a fonóban énekelni*

I. k. 215. l. 11-12. s.—II. k. 217. l. 12. sor:

mind rólad *énekel a fonóban.*

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 215. l. 13-18. s.—II. k. 217. l. 13-18. sor:

Eltérés—Hiány: kéz:

De az idő eljár, mi itt csevegünk, eredj a szorosra,

I. k. 215 l. 18-19. s.—II. k. 217. l. 18-19. sor:

Azonban az idő eljár, Bandi; eredj most a szorosra.

Eltérés: kéz:

a részeges Habi valahogy el ne alugya az utasokat

I. k. 215. l. 19-20. s.—II. k. 217. l. 19-20. sor:

a részeges Haris valahogy el ne alugya az utazókat

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 215. l. 21. s.—II. k. 217. l. 21. sor után:

De ember halál ne legyen, tudjátok, azt nem akarom.

*Hiányzik a kéziratban : és az I. k. 215. l. 21. sorában :
a II. k. 217. l. 21-22. sor :
pénzök annyi, mint a köles.*

*Eltérés : kéz. :
S éjjélre mind itt legyetek.
I. k. 215. l. 22. s.—II. k. 217. l. 22. sor :
S éjjél előtt mind itt teremjete.
kéz. :
S mégis hallgatnom nem szabad :
I. k. 216. l. 1. s.—II. k. 218. l. 5. sor :
Hallgatni mégis nem szabad :
kéz. :
Mindennek vége lesz.
I. k. 216. l. 4. s.—II. k. 218. l. 8. sor :
Mind ennek vége lesz
II. k. 218. l. 8.—219. l. 10. sor : hiányzik a kéz
iratban és az I. kiadásban.*

*kéz. :
Ez a vad ujjonc ? — Kincs ! királyi kincs,
I. k. 216. l. 5. sor :
Ez a vad ujjonc ? — Millyen drága kincs ?
kéz. :
Im mennyi érték, melly királyi kincs,
I. k. 216. l. 10. sor :
Im mennyi érték, melly fejedelmi kincs.*

*Hiányzik a kiadásban :
I. k. 216. l. 13. s. után :
S most Zágony, most utószor alkuszunk
Utószor és halaszthatatlanúl.*

*Sorrendváltozás :
I. k. 216. l. 16—20 sor : sorrendje a kéziratban :
Hah vakmerő csak túrj, ha veszni vágysz,
Vakokká teszlek, mint vagy, rossz vakand,
A föld alatt nem él az irgalom !
Csak jőj, ha tudsz, akárki hőse vagy.
A kiadásban a 2. sor a 3. helyén, a 3. a 2. helyén van.*

*Eltérés : kéz. :
Ez egy van még,
I. k. 217. l. 1. s.—II. k. 219. l. 15. sor :
Még egy van,*

kéz. :

De nem! nem

I. k. 217. l. 3. s.—II. k. 219. l. 18. sor :

De nem, nem

kéz. ;

Orgyilkosúl *leányért* nem vivok.

I. k. 217. l. 4. s.—II. k. 219. l. 19. sor :

Orgyilkosúl *Jolánért* nem vivok.

kéz. és I. k. 217. l. 6. sor :

Ki *nyerje a jutalmat*, én vagy ő ?

II. k. 219. l. 20. sor :

Ki *nyerjen üdvösséget*, én vagy ő ?

kéz. :

S becsesb felével díjam csonka *lett*.

I. k. 217. l. 12. s.—II. k. 220. l. 1. sor ;

S becsesb felével díjam csonka *lesz*.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 217 l. 13. s.—II. k. 220. l. 1. sor után :

Silányabb árt én el nem fogadok.

Eltérés : kéz. és I. k. 217. l. 13-14. sor :

Vagy a leány, vagy ő az áldozat !

De lássuk, mit teszen, ha észre jó.

II. k. 220. l. 2. sor :

Essék el ő s leány s a kincs enyém.

kéz. :

Kisebb ha volna, . . .

I. k. 217. l. 18. s.—II. k. 220. l. 6. sor :

Szűkebb ha volna, . . .

kéz. :

Mert a mi élet . . .

I. k. 217. l. 19 s.—II. k. 220. l. 7. sor :

Mert minden élet . . .

kéz. :

Királyi sír, ha itt alant veszek.

I. k. 217. l. 26. s.—II. k. 220. l. 14. sor :

Királyi sír, ha itt ér a halál.

Sorrendváltozás :

I. k. 218. l. 18-28.—II. k. 221. l. 8-18. sor a kéz-
iratban az I. k. 219. l. 13.—II. k. 222. l. 3. s.
után van.

A kéziratban e két szó : *Arany szerencsém* az.

I. k. 28., ill. a II. k. 14. sor után hiányzik.

Eltérés: kéz.:

Átok s halál a kincsen, ha azt
Avatlanúl szentetlen kéz veszi.

I. k. 219. l. 16—17. s.-ll. k. 222. l. 6-7. sor:

Átok s halál van birtokán ha hozzá
Avatlanúl szentetlen nyujt kezét.

kéz.:

De majd ha éjfél bús órája üt,

I. k. 219. l. 18. s.—ll. k. 222. l. 8. sor:

De majd ha éjfél csendórája üt,

kéz.:

Az elviendi fellelt kincsedet.

Ártatlan és szemérmes, szűz leány.

I. k. 219. 20—21. s.-ll. k. 222. l. 10-11. sor:

A tiszta és szemérmes hajadont,
Annak jutand fölvenni kincsedet.

kéz.:

Hah! melly kíváнат, milly feltétel ez?

I. k. 219. l. 23. s.—ll. k. 222. l. 13. sor:

Hajh milly kíváнат, mily föltétel ez?

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 219. l. 25. s.—ll. k. 222. l. 15. sor.

Eltérés: kéz.:

Melly a világhoz nem nyitott kaput?

I. k. 219 l. 27. s.—ll. k. 222. l. 17. sor:

Melly a világhoz nem tart semmi közt?

kéz.:

Mellynek emberekhez nincs köze.

I. k. 220. l. 1. s.—ll. k. 222. l. 18. sor:

Mellyhez ember még nem nyitott kaput.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 220. l. 1. s.—ll. k. 222. l. 18. sor után:

S midőn az éjfél bús órája üt,

Eltérés: kéz.:

S a kincs tiéd:

I. k. 220. l. 20. s.—ll. k. 223. l. 11. sor:

S bánthatlanúl mehelsz . . .

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 220. l. 23. s.—ll. k. 223. l. 14. sor után:

S a kárhozatnál nincs egyéb utam.

Eltérés: kéz. és I. k. 221. l. 2. sor:
A kárhozatra s a halálra is.
 II. kiad. hiányzik.

kéz.:
Most menj; de esküd szent legyen s ha jősz.
Kiáltsd háromszor kedvesed nevét,
S az addig megnyitja ajtaját
 I. k. 221. l. 7-10. s.—II. k. 223. l. 24-26. sor:
Megemlékezzél szentül eskeidre!
Ha jősz, kiáltsad kedvesed nevét,
S az addig megnyitja zárait.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 221. l. 24. sor után:
S szerencsém teljessége tőle függ.
 A II. kiadás 224. l. 1-17. s. eltér a kéziratától s
 az I. k. 221. l. 6-13. sorától. Az eltérést közli
 Gyulai: I. m. III. 486. l.

*

Az I. és II. kiadás eltéréseit Gyulai mutatta ki.¹ Pótlások Gyulai összevetéséhez:

I. k. 214. l. 24. s.
 varju épen feje *tetejere* ült
 II. k. 216. l. 22. s.
 varju épen feje *búbjára* ült
 I. k. 217. l. 6. s.
 Ki *nyerje a jutalmat*, én vagy ő?
 II. k. 219. l. 20. s.
 Ki *nyerjen üdvösséget*, én vagy ő.

III. felvonás.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 222. l. felvonás elejétől 224. l. 15. s.—II. k.
 k. 225. l. 1.—228. l. 15. sorig.

Ez a rész a kéziratban a kiadás-jelezte *befejezés*
 után következik.

Sorrendváltozás: kéz:

Kit látok itt? a gyűlölt Vári jó.
Hah mért a hegyben nem találtam őt!

¹ I. m. 483—486. l.

A második sor a kiadásban az I. k. 224. l. 22.
—II. k. 228. l. 22. soraként önállóan szerepel
e változattal:

Miért a hegyben nem találtam őt!

Eltérés: kéz.:

Ugy látszik, egy nyomot sem távozik.

I. k. 225. l. 2. s.—II. k. 229. l. 4. sor:

Ugy látom, egy nyomot sem távozik.

kéz.:

Most nem tanácsos elkerülnöm őt;

Baráti arcot jobb ha mutatok

I. k. 225. l. 4-5. sor:

Most nem tanácsos félre bujdokolnom:

Szemközt megyek szép nyájasan vele.

II. k. 229. l. 6-7. sor:

Most nem tanácsos elvonulnom innen:

Szemközt megyek szép nyájasan vele.

kéz.:

Haragban látom, elmellőzöm őt,

I. k. 225. l. 10. s.—II. k. 229. l. 12. sor:

Bosszúsnak látom; kétlem, mit tegyek.

kéz.:

És hadd legyen, most inkább, mint utóbb.

I. k. 225. l. 13. s.—II. k. 229. l. 15. sor:

S inkább előbb, mint későn, vagy soha.

kéz. és I. k. 252. l. 17-20. sor:

Hm! mintha kard süvítne

Olly élesen peng felhívó szava.

De most az egyszer nem lesz bajvívás.

II. kiad. hiányzik.

kéz. és I. k. 252. l. 22. sor:

Szeretném elkotorni őt.

II. k. 229. l. 20. sor:

Szeretném elseperni őt.

kéz.:

Csak egy nyommá is, míg nem végezőnk.

I. k. 226. l. 4. s.—II. k. 230. l. 4. sor:

Csak egy nyommá sem, míg nem végezőnk.

kéz.:

Ki vesztég ül, nem végez semmit is.

I. k. 226. l. 7. s.—II. k. 230. l. 7. sor:

Ki vesztég áll, nem végez semmit is.

kéz.:

Te a minap megbántó szózatot

I. k. 226. l. 9. s.—II. k. 230. l. 9. sor:

Te ellenem megbántó szózatot

kéz.:

Es a piros pünkösöd nem messze már

I. k. 226. l. 25. s.—II. k. 230. l. 25. sor:

Es a behorpadt hold majd megtelik.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 227. l. 6. s.—II. k. 231. l. 9. sor után:

Jer, lássuk kardod olyan éles-e,

Mint a kigyó nyelv, mellyel ott sziszegsz.

Eltérés: kéz.:

De most kimondom, *hogy* haramja vagy

I. k. 227. l. 13-14. sor:

De most kimondom *ég és föld előtt,*

És ég, föld hallja meg: haramja vagy.

II. k. 231. l. 16-17. sor:

Hogy minden hallja meg: haramja vagy.

kéz.:

De elég a szó, *jer fattyú és lakolj.*

I. k. 227. l. 25. — II. k. 232. l. 4. sor:

Elég a szó! *jer, gyermek és lakolj.*

kéz.:

Milly csattogás, . . .

I. k. 228. l. 2. sor:

Melly háború, . . .

II. k. 232. l. 6. sor:

Melly vad viszály . . .

kéz.:

Szent isten . . .

I. k. 228. l. 3. s.—II. k. 232. l. 7. sor:

Nagy isten . . .

kéz.:

Bocsánat *kisasszony a zajért.*

I. k. 228. l. 5. s.—II. k. 232. l. 9. sor:

Bocsánat *szép Jolánka e zajért.*

kéz.:

Mert csenededet zavarni bűn előttem.

Azonban én nem mentem magamat.

I. k. 228. l. 7-8. s.—II. k. 232. l. 11-12. sor:

Mert bűn előttem csenedet zavarni.

De nem leszek mentője en magamnak;

kéz.:

Mi történt köztünk, . . .

I. k. 228. l. 10. s.—II. k. 232. l. 14. sor:

Mi köztünk történt, . . .

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 228. l. 19-22. s.—II. k. 232. l. 24.—233. l. 2. s.

Eltérés: kéz.:

És mi volt is, . . .

I. k. 229. l. 3. s.—II. k. 233. l. 8. sor:

És a mit láttál, . . .

kéz.:

Ez hát ama nagy férfi szenvedély,

I. k. 229. l. 6. s.—II. k. 233. l. 11. sor:

S ez hát ama szent férfi szenvedély,

kéz.:

Hogy olly okért, mint egy haj lebbenése

I. k. 229. l. 8. s.—II. k. 233. l. 13. sor:

Hogy olly okért, mint hajszál lebbenése

kéz.:

Bár ahhoz a lány üdve kötve van.

I. k. 229. l. 10. s.—II. k. 233. l. 15. sor:

Bár ahhoz szívünk üdve kötve van.

kéz.:

Hogy délczeg ütközésre tárgy lehet.

I. k. 229. l. 18. s.—II. k. 233. l. 23. sor:

Mert délczeg bajvívásra tárgy lehet.

kéz.:

Be van már töltve a nyelő gödör

I. k. 229. l. 26. s.—II. k. 234. l. 5. sor:

Be van már töltve a hiú gödör,

kéz.:

Vagy álmot hűvelyeztem én? nem mondom-e?

I. k. 230. l. 22. s.—II. k. 235. l. 3. sor:

Vagy álmot hímzek én? nem mondom-e?

A II. k. 235. l. 13-22. sor eltér a kézirattól s az

I. k. 231. l. 5.—234. l. 3. — Az eltérést közli

Gyulai: I. m. III. k. 488—489. l.

kéz.:

És hol van a kincs, melyet fellelél?

I. k. 231. l. 9. sor:

De azt, hol a kincs, tudnom csak szabad?

kéz.:

A szellem, mely virraszt a kincseken,

I. k. 231. l. 21. sor:

A szellem, mely virraszt a kincs fölött,

kéz.:

Házon kívül az árulékony éj;

I. k. 232. l. 1. sor:

Házon kívül a rejteményes éj;

kéz.:

De ám ne jőj, én elmegyek, habár

I. k. 233. l. 9. sor:

De ám ne jőj. Én elmegyek, habár

kéz.:

Isten veled, tovább nem késhetem.

I. k. 233. l. 15. sor:

Isten veled! Nem késhetem tovább.

kéz.:

S két tűz között a rég leső veszély

I. k. 233. l. 21. sor:

S két tűz között vár megrontó veszély.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 233. l. 23. sor után:

És várva vagy sietve ott vagyok,

*Hol bajnak, (és veszélynek
gyötrelmeknek nyílt az út.
s félelemnek*

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 234. l. 2—3. sor.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 234. l. 5. s.—II. k. 236. l. 2. sor után:

Itt állapodjunk, itt van a határ.

Eltérés: kéz.:

Ki játsza végig e ját életet

I. k. 234. l. 14. sor:

Az élet tréfáit végig játszani,

II. k. 236. l. 9. sor:

Az élettréfát végig játszani

kéz.:

Együtt magokkal föld alá kívánják?

I. k. 235. l. 20. s.—II. k. 236. l. 16. sor:

Titkos fohászzsal föld alá kívánják!

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 235. l. 23. s.—II. k. 236. l. 19. sor után:

A föld alatt, a végvető halált

Eltérés: kéz.:

Azé legyen, ki engem betemet.

I. k. 236. l. 3. sor:

Azé legyen, ki engem bétemet.

II. k. 237. l. 25. sor:

Azé legyen, ki engem betemet.

kéz.:

Szilágy, Szilágy, hol késel illy soká.

I. k. 236. l. 7. s.—II. k. 238. l. 4. sor:

Szilágy, Szilágy, hol késel olly soká?

kéz.:

Ne álmodozzál, úgy jól alhatol.

I. k. 236. l. 16. s.—II. k. 238. l. 13. sor:

Ne álmodozzál, — úgy majd jobban alszol.

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 237. l. 5-7. s.—II. k. 239. l. 2-4. sor.

Hiányzik a kiadásban:

Jolán.

Nem, ah nem én.

Atyám mellőled nyommá sem megyek.

Szilágy magában.

Milly verseny ez, hej ez nem jót jelent.

Eltérés: kéz.:

Sőt menni kell. Ne félj, én nem fogok

I. k. 237. l. 9. s.—II. k. 239. l. 7. sor:

Sőt menj, ha menni vágyysz. Én nem fogok

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 237. l. 16. s.—II. k. 239. l. 14. sor után:

Oh szenvedés, csak nála vagy te honn.

A II. kiadás 239. l. 22. sortól eltér a kézirattól s az I. kiadástól. Az eltérést közli Gyulai: I. m. 489-91. l.

Eltérés : kéz. :

És a reményt, . . .

I. k. 237. l. 27. sor :

Hogy a reményt, . . .

kéz. :

Ah hol lesz vége szenvedéseimnek.

I. k. 237. l. 28. sor :

Hová legyek ? milly új kín vár reám !

kéz. :

Ne öld el lányodat, ha atyja vagy.

I. k. 238. l. 8. sor :

Ha atyja vagy, ne öld el lányodat.

kéz. :

Távol valék, felvétellett ; beszélj,

I. k. 238. l. 17. sor :

Távol valék, felvétellett. Beszélj,

A kézirat oldalára e szövegrésznél ez a vers
van írva :

Oh hosszú élet a te átkod ez,

Hogy eltemetjük a kit szeretünk

S ki megsirasson, hívünk nincs.

kéz. :

Az ártatlan, szemérmes tiszt a lányt

I. k. 238. l. 26. sor :

Az ártatlan, szemérmes hajadont

kéz. :

A kincset baj nélkül elviendi.

I. k. 238. l. 27. sor :

Az feltörendő a kincs zárait.

kéz. :

S megátkozásom nélkül szenvedett

I. k. 239. l. 10. sor :

És zúgolódás nélkül szenvedett

kéz. :

Megszentelé a vétkes kezdeményt.

I. k. 239. l. 23. sor :

Megszentelé a bűnös kezdeményt.

kéz. :

Légy türelemmel hozzám, oh Szilágy,

I. k. 239. l. 25. sor :

Megyek ; de légy türelmes oh Szilágy,

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 240. l. 3. sor után :

*Ne félj, nyomodban járok mindenütt.**kéz. :**De menjetek, már fenn a hetevény**S a göczöl**Siess, Szilágy és légy a kalaúz.*

I. k. 240. l. 4-7. sor :

*Siessetek, már fenn a hetevény,**S éjféltre fordul gönczöl szekere.**Elő Szilágy, te légy a kalaúz.**kéz. :**Légy bizton, édes, . . .*

I. k. 240. l. 8. sor :

*Légy bátran, édes, . . .**kéz. :**Ki túl vagy innen várja, nem nyeri*

I. k. 240. l. 17. sor :

Ki túl vagy innen várja, nem leli.

Az I. kiadásban itt vége a III. felvonásnak. A II. k. 239. l. 12.—247. l. végéig terjedő rész a kéziratban s az I. k. 237. l. 23. sorától hiányzik. A II. kiad. III. felvonása tehát bővebb. A kéziratban most következik a felvonás elején elmaradt rész.

*kéz. :**S most Várié vagyok, lelkestül Várié,*

I. k. 222. l. 8. sor :

*S most bujdosó, vagy Várié vagyok.**kéz. :**Zálog kezemben már e pénze is*

I. k. 222. l. 11. sor :

*Zálog kezemben Vári pénze már**kéz. :**S a szenthez járul, mellyet anyja is**Tisztelve kért, ha súlyosult baja.*

I. k. 222. l. 16-18. sor :

*S a képhez járul, melly előtt bajában**Szülője gyakran sírt, a boldogúlt,**S könnyebbítésért térden esdekelt.*

kéz. :

Megtermi végre a *gyönyör virágát*

I. k. 223. l. 7. s.—II. k. 227. l. 10. sor :

Megtermi végre a *jobb örömet,*

kéz. :

Anyátlan árva s *hajh ! atyátlan is.*

I. k. 223. l. 13. sor :

Anyátlan árva s *hajh atyátlan is.*

II. k. 227. l. 16. sor :

Hajh kétszer árva, mert atyám gyülöl.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 223. l. 16-17. s.—II. k. 227. l. 19-21. sor.

Eltérés : kéz. :

... De nem,

I. k. 223. l. 17. sor :

... de nem.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 223. l. 20-22. sor.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 223. l. 22. sor után :

Én éltem immár. Ó

Ne félj, leány, én már nem gyöttelek.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 224. l. 3-6. s.—II. k. 228. l. 3-6. sor.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 224. l. 6. s.—II. k. 228. l. 6. sor után :

A ki az,

Ki integet ? Szilágy, ah vakmerő,

Mi hozza ismét hozzánk újólag ?

[*A kertből hallatszik : Jolán, Jolán*]

A nyughatatlan ! Várj, csak várj, megyek.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 224. l. 7-15. s.—II. k. 228. l. 7-15. sor.

*

Az I. kiadás III. felvonásának szövege — a jelzett változtatással — átment a II. kiadásba is. A különbségeket kimutatta Gyulai Pál is.¹ Pótlás :

I. k. 236. l. 3. sor :

Mi legyen, ki engem *bétemet.*

II. k. 237. l. 26. sor :

Mi legyen, ki engem *betemet.*

¹ I. m. 486—491. l.

IV. felvonás.

Eltérés ; kéz. :

... az erdők és harasztok *Harisát*.
I. k. 241. l. 11. sor—II. k. 248. l. 11. sor :
... az erdők és harasztok *madarát*

kéz. :

Tisztelettel szóljatok ...
I. k. 242. l. 12. sor—II. k. 248. l. 13. sor :
Böcsülettel szóljatok ...

kéz. :

... a kulacsot. — Száz és milliom !
I. k. 242. l. 3. s.—II. k. 249. l. 8. sor :
... a kulacsot, száz és milliom

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 242. l. 3. sor—II. k. 249. l. 8. sor után :

Második

És százezer milliom.

I. k. 242. l. 18. s.—II. k. 249. l. 24. sorban :
... ittatok, *vagy* ezentúl még inkább *iadatok*.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 242. l. 19. sor—II. k. 249. l. 24-25. sor :
... tehát bátorságnak okáért ...

Eltérés : kéz. :

... s *hegyibe* iratni !
I. k. 243. l. 1. s.—II. k. 250. l. 8. sor :
... s *fölebe* írni !

kéz. :

... a *fürök* (!) *királya*.
I. k. 243. l. 4. s.—II. k. 250. l. 10. sor :
... a *kulacs* *fejedelme*.

kéz. :

..., a *mint* az *órás* *bizonyítja*.
I. k. 243. l. 6. sor—II. k. 250 l. 12-13. sor :
..., *mint* a *sári tők* a *gyepűn*.

kéz. :

Idd le *mérgedet* *viléz* *Haris*,
I. k. 243. l. 15. s.—II. k. 250. l. 23. s.
Idd le *viléz* *mérgedet* *Haris*,

kéz. :

Száz és milliom ! Hol is *hagyám* el ?

I. k. 243. l. 20. sor—II. k. 251. l. 2. sor :
Száz és milliom ! hol is hagyta el ?
kéz. :

A hol elkezdted, a kulacsnál.
 I. k. 243. l. 22. s.—II. k. 251. l. 4. sor :
A hol kezdted, az ivásnál.

kéz. :
Ne hagyjátok inni, mondja el Vári halálát.
 I. k. 244. l. 4. s.—II. k. 251. l. 13-14. sor :
Ne hagyjátok inni, míg Vári halálát el nem beszéli.

kéz. :
Mondj nekünk valamit Vári hadnagy haláláról
 I. k. 244. l. 7. s.—II. k. 251. l. 17. sor :
Mondj nekünk valamit Vári haláláról.

kéz. :
Száz és milliom ! ha a kulacsot el nem eresztitek
 I. k. 244. l. 11. s.—II. k. 251. l. 21. sor :
Ha a kulacsot el nem eresztitek

kéz. :
Született és meghalálozott . . .
 I. k. 244. l. 23. s.—II. k. 252. l. 8. sor :
Született és megholt . . .

kéz. :
Akaszszuk fel, hadd lógjon . . .
 I. k. 245. l. 17. sor—II. k. 253. l. 9. sor :
Hogy lógjon . . .

kéz. :
Álljon tót ágast, hogy lábai az ég felé
álljanak, mint a szegény ember lőcse.
 I. k. 245. l. 19-20. sor—II. k. 253. l. 11-12. sor :
Akaszszuk fel, hogy lábai az ég felé
álljanak, mint a szegény ember lőcse.

kéz. :
Álljon hát tót ágast
 I. k. 245. l. 22. sor—II. k. 253. l. 14. sor :
Álljon tót ágast

Hiányzik a kéziratban :
 I. k. 245. l. 23-24. s.—II. k. 253. l. 15-16. sor.

Hiányzik a kiadásban :
 I. k. 245. l. 24. s.—II. k. 253. l. 16. sor után :

Második
Add meg magad Haris (megragadják hátul).

Eltérés: kéz.:

A kapitány!

I. k. 246. l. 2. sor—II. k. 253. l. 11. sor:

A hadnagy!

kéz.:

Mondtam, hogy a vén kanna

I. k. 246. l. 4. sor—II. k. 253. l. 13. sor:

Mondom, hogy a vén kobak

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 246. l. 5-7. sor—II. k. 254. l. 1-3. sor.

Eltérés: kéz.:

Ezért csillagot rugatunk vele.

I. k. 246. l. 9. s.—II. k. 254. l. 5. sor:

Ezért csillagot vágysz Haris.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 264. l. 9. sor—II. 254. l. 5. sor után:

Második

Megpüföljük, ha magunkra maradtunk.

Haris (felkapja s eldugja a kulacsot)

Csakhogy ez megvan.

Eltérés: kéz.:

... mint Nagy Sándor apja dárdáját.

Második

Csakhogy szüntelen magát veri pofon,

azért is olly piros, mintha valamit szégyenlene.

I. k. 246. l. 15-20. s.—II. k. 254. l. 13-17. sor:

... mint Nagy Sándor az apja dárdáját, csak hogy szüntelen magát veri pofon.

Kiliti

Azért is örök pirongásban van, mintha minduntalan elszégyenlené magát.

kéz.:

Máskorra hagynád lakzidat, vigyázó

I. k. 246. l. 24. s.—II. k. 254. l. 21. sor:

Máskorra hagynád lakzidat. Vigyázó

kéz.:

... de azért mégis helyén az eszem.

I. k. 247. l. 2-3. s.—II. k. 254. l. 24-25. sor:

... de azért mégis helyén van az eszem.

kéz.:

Száz és milliomm! — akár kondás tánczot jár ak.

I. k. 247. l. 9. s. — II. k. 255. l. 5-6. sor :
Száz és milliom ! akár kanásztánczot járnak.

kéz. :

Uram, csak egy zsidóköllyök volt, öreg apja bársony nadrágájában, melyet a tízparancsolattal épen *nyaka körül* kötött össze, kezei a két oldal zsebből lógtak ki, mint Haris azt gondolta, medvebocs *s el akart szaladni*; de én megfogtam a nyakán a tízparancsolatot *s ki-kérdezgetém*; azután *elbocsátottam, hogy* nőjön, míg *majd* csálni tud. Nem is volt nála több másfél gerezd fokhagymánál, három pénznél; öttel indult meg *Pestről* az eszéki vásárra . . .

I. k. 247. l. 13-26. s.—II. k. 255. l. 11-28. sor :

Uram csak egy rossz zsidóköllyök volt, öreg apja bársonynadrágájában, melyet a tízparancsolattal épen *nyakánál* kötött meg, *hogy inába ne szakadjon*. Kezei a két oldalzseben lógtak ki, mint *valami veszedelmes* horog, mely *mindent magához húz*. Haris azt gondolta *eleinte, hogy* medvebocs; de én megfogtam nyakán a tízparancsolatot.

Vári

Mit nyeggetőztök olly hitvány kölyökkal!

Víg Bandi

Kikérdeztem uram. aztán útnak eresztém, hadd nőjön, míg csálni megtanúl. Most még nem volt nála több másfél gerezd hajmánál s három pénznél. Öttel indult meg Budáról az eszéki vásárra . . .

II. k. 11-26. sorig, mint az I. k., kivéve :
Most még nagyon sovány piócza volt s két pénznél Hárommal indult

kéz. :

Vonuljatok meg ott a pandalon
És várakozva csendben álljatok.

I. k. 248. l. 5. s.—II. k. 256. l. 5. sor:
Nagy munka vár reánk, vigyázzatok.

Hiányzik a kéziratban :

I. k. 248. l. 6-13. s.—II. k. 256. l. 6-13. sor.

Eltérés : kéz. :

Isten éltesse a mi hadnagyunk szép asszonyát!
I. k. 248 l. 22. s.—II. k. 256. l. 23. sor:
Isten éltesse a mi hadnagyunk szeretőjét!

kéz. :

Azért hát csendesen s ha sikerül
I. k. 249. l. 1. s.—II. k. 257. l. 3. sor:
Azért hát csendesen s ha jól sül el

kéz. :

Pillants ki éjed rémes fátyolából
I. k. 249. l. 9. s.—II. k. 257. l. 11. sor:
Pillants ki éjed kormos fátyolából

kéz. :

Szelíd menyasszony . . .
I. k. 294. l. 12. s.—II. k. 257. l. 14. sor:
Félénk menyasszony . . .

kéz. :

S tán félörömmel csonkább, mint szokás;
I. k. 249. l. 15. sor—II. k. 257. l. 17. sor:
S tán félörömmel csonkább, mint lehetne!

kéz. :

Mint szép virágok között a gyors patak
I. k. 249. l. 18. sor—II. k. 257. l. 20. sor:
Mint szép virágok között a bérczpatak.

kéz. :

Nyugodjál s végy erőt, szívem.
I. k. 250. l. 21. sor—II. k. 258. l. 23. sor:
Nyugodjál s végy erőt, Jolán.

kéz. :

Ha máshol látod, szépnek mondanád
E sor a kéziratban az I. k. 251. l. 6.—II. k. 259. l.
13. sornak megfelelő helyen van.

A kiadásban I. k. 251. l. 10.—II. k. 259. l. 16. sor-
ban, de e változattal:

Máshol ha látnók, szépnek mondanád.

kéz. :

Kő, kedvesem, . . .
I. k. 251. l. 7. s.—II. k. 259. l. 13. sor:
Kő az, Jolán, . . .

kéz. :

De ott alatt — s milly véghetetlen al!

I. k. 251. l. 12. s.—II. k. 259. l. 18. sor :
De ott alatt — a barlang fenekén

kéz. :

Megyek ; mi az, melly suttogás ijeszt ?

I. k. 251. l. 8. s.—II. k. 259. l. 25. sor :
Melly szózat, millyen tompa suttogás ?

kéz. :

Hogy hosszan élő üdvöz (?) nyiss utat.

I. k. 251. l. 25. s.—II. k. 260. l. 7. sor :
Hogy hosszan élő üdvöz nyiss utat.

kéz. :

Szerelmünk angyalára késztelek,

I. k. 251. l. 26. s.—II. k. 260. l. 8. sor :
Szerelmünk esküjére késztelek.

kéz. :

Rettegtem és midőn már lenn vagyok,

I. k. 252. l. 6. s.—II. k. 260. l. 15. sor :
Rettegtem és midőn már itt vagyok

kéz. :

Félelmem oszlik, s íme indulok.

I. k. 252. l. 8. s.—II. k. 260. l. 17. sor :
Félelmem oszlik. Ime indulok.

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 252. l. 23. s.—II. k. 261. l. 6. sor után :
Az érdemesnek hölgye mint te vagy.

Eltérés : kéz. :

Hah ördög ! csak most ismerek reád.

I. k. 252. l. 25. s.—II. k. 261. l. 8. sor :
Hah ördög, csak most ismerek reád !

kéz. :

S reszkess, ...

I. k. 252. l. 27. s.—II. k. 261. l. 10. sor :
Reszkess, ...

Hiányzik a kiadásban :

I. k. 252. l. 28. s.—II. k. 261. l. 11. sor után :
Jer és lakolj meg káromlásidért.

Eltérés : kéz. :

Legények ! ...

I. k. 253. l. 10. sor :
Hé társak ! ...

II. k. 261. l. 21. sor:

Hejh társak!...

kéz.:

Másik tanyánkra...

I. k. 253. l. 11. s.—II. k. 261. l. 22. sor:

A más tanyára...

kéz.:

S önként ohajtsa társaságodat...

I. k. 254. l. 6. s.—II. k. 262. l. 22. sor:

S önként kívánja társaságodat...

kéz.:

De mit beszélek! nincs bűn,...

I. k. 254. l. 7. s.—II. k. 262. l. 23. sor:

De mit beszélek. Nincs bűn,...

kéz.:

Ez a mi tégedet megöl.

I. k. 254. l. 11. s.—II. k. 263. l. 2. sor:

Ez a mi téged most megöl

kéz.:

Ott küzdenek! Szent isten ő az, ő az

I. k. 254. l. 22. sor:

Ott küzdenek; nagy isten ő az. Ah

II. k. 263. l. 13. sor:

Ott küzdenek; nagy isten!

kéz.:

Átok, mit cselekvém!...

s kárhozat!...

I. k. 255. l. 2. s.—II. k. 263. l. 19. sor:

Átok! mit tevék!...

kéz.:

Fáj kardod és hideg mint a — halál.

I. k. 255. l. 5. s.—II. k. 263. l. 22. sor:

Kardod hideg-hideg, mint a — halál;

kéz.:

Csak egy csekély szót,...

I. k. 255. l. 10. s.—II. k. 264. l. 4. sor:

Csak egy két szót még,...

kéz.:

Hogy nem szeretsz, hogy gyűlölsz, hogy haragszol

Szilágyra, csakhogy élni tudjatok.

I. k. 255. l. 12. s.—II. k. 264. l. 6. sor:

Hogy nem szeretsz, csak élni tudjalak.

kéz.:

Nem szólsz s nem intesz — *óh én kárhozott!*

I. k. 255. l. 19. s.—II. k. 264. l. 13. sor:

Nem szólsz, nem intesz — *én elkárhozom.*

kéz.:

Száz és milliom! *Jerünk!*

I. k. 256. l. 6. s.—II. k. 265. l. 2. sor:

Száz és milliom! *gyerünk!*

kéz.:

Lemennék értted a mély földközéig

I. k. 256. l. 15. s.—II. k. 265. l. 11. sor:

Leszállnék értted a mély földközépig,

kéz.:

Mind *rajtad* váltanám s *véreden*

I. k. 257. l. 21. s.—II. k. 265. l. 17. sor:

Mind *szíved vérén* váltanám meg azt.

kéz.:

Hogy a világnak *átka légy tovább is,*

I. k. 257. l. 23. s.—II. k. 265. l. 19. sor:

Hogy a világnak *még több átka légy,*

kéz.:

Hah győzhetlennek hittem kardomat

I. k. 258. l. 5. s.—II. k. 267. l. 2. sor:

Meggyőzhetlennek hittem kardomat

kéz.:

Mint a kerek föld minden *bérczei.*

I. k. 258. l. 11. s.—II. k. 267. l. 8. sor:

Mint a kerek föld minden *halmái!*

kéz.:

Megtértem volna s *most elöltem* őt.

I. k. 258. l. 12. s.—II. k. 267. l. 9. sor:

Megtértem volna — s *elvesztettem* őt.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 258. l. 12. s.—II. k. 267. l. 9. sor után:

A kárhozattól az megmenti tán

Ha el ne veszszek illy idő előtt.

Eltérés: kéz.:

Én a ki vártam, most *itt hagyjam-e*

I. k. 259. l. 7. s.—II. k. 268. l. 5. sor:

Én a ki vártam, most *lemondjak-e?*

kéz.:

A semmiségnek *ingyen* adjam át?

I. k. 259. l. 10. s.—II. k. 268. l. 9. sor:

A semmiségnek *szomjan* adjam át?

kéz.:

De *vég*hetetlen kín maradt nekem;

I. k. 259. l. 12. s.—II. k. 268. l. 11. sor:

De *mondhatatlan* kín maradt nekem;

kéz.:

Oh *várj* reám Jolán, én is *megyek*

I. k. 259. l. 16. sor:

Oh *drága lélek*, várj én *elmegyek*.

II. k. 268. l. 20. sor:

Oh *drága lélek*, várj meg, én *megyek*.

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 260. l. 8. s.—II. k. 269. l. 14. sor után:

Most jer te kar (?) lélek orvosa

Siessetek, már én készen vagyok.

Eltérés: kéz.:

Kincs s lányom itt van, *nem* mondotta-e?

I. k. 260. l. 13. s.—II. k. 269. l. 19. sor:

Kincs s lányom itt van, *jól* hallottam-e?

kéz.:

Itt Vári fekszik, itt *Szilágy*, s *nagy* isten

Ott lányom, oh oh én *öltem* meg őt

I. k. 260. l. 16-17. sor:

Itt Vári fekszik *vérben*, ott *Szilágy*

S nagy isten! ott lányom, *jaj* nekem!

II. k. 269. l. 21-22. sor:

Itt Vári fekszik *vérben*, ott *Szilágy*,

S itt lányom — oh *szemfényvesztő pokol!*

Hiányzik a kiadásban:

I. k. 260. l. 19. s.—II. k. 269. l. 24. sor után:

Lányom szólj, vagy kétségbe essem?

Hiányzik a kéziratban:

I. k. 260. l. 20-261. l. 7. s —II. k. 270. l. 1-12. sorig.

IV. felvonás.

A kézirat III. felvonásának I. kiadásu szövege átment a II. kiadásba is. A különbségekre rámutatott Gyulai Pál.¹ Pótlások:

I. k. 246. l. 4. sor:

Mondom, hogy a vén *kanna* rászedett

II. k. 253. l. 13. sor:

Mondom hogy a vén *kobak* rászedett

II. k. 255. l. 22-23. sor:

Most még nagyon sovány piócza volt.

I. k. hiányzik.

I. k. 247. l. 25. sor:

... s *három* pénznél. *Öttel*

II. k. 255. l. 20. sor:

... s *két* pénznél. *Hárommal*

I. k. 251. l. 25. sor:

Hogy hosszan élő *üd*höz nyiss utat.

II. k. 260. l. 7. sor:

Hogy hosszan élő *üdv*höz nyiss utat.

I. k. 260. l. 13. sor:

Valóban ott, a várt kincs ott vagyón.

II. k. hiányzik.

I. k. 260. l. 14. sor:

De milly halálnak tartománya ez?

I. k. 269. l. 20. sor:

Hah milly halálnak tartománya ez?

Személy-különbségek.

I. kiadás. Személyek:

Zágony, öreg kincseső.

Jolán, leánya.

Szilágy, Endre, Jolán kedvese.

Vári, pénzes gazdag, titkon haramiavezér,

Jolán kérője.

Haris,

Víg Bandi,

Kiliti,

Fillér, haramiák

A tizenhetedik században.

II. kiadás. Személyek, mint az I. kiadásban. Még:

Ifjak, parasztok

A tizennyolczadik században.

¹ I. m. 491—92. l.

I. felvonás.

kéz.	<i>Tuboly</i>	I. II. kiadás	<i>Szilágy</i>
"	<i>Boris</i>	" "	<i>Jolán</i>
"	<i>Váry</i>	II. "	<i>Vári</i>

II. felvonás.

kéz.	<i>Bandi</i>	I. k.	<i>Víg Bandi</i>	II. k.	<i>Bandi</i>
"	<i>Habi</i>	" "	<i>Haris</i>	" "	<i>Bandi</i>
"	<i>Zöld Laczi</i>	" "	<i>Arany Laczi</i>	" "	<i>Arany Laczi</i>
"	<i>Szilágy</i>	" "	<i>Szilágy</i>	" "	<i>Szilágy</i>

III. felvonás.

kéz. és I. kiad.	hiányzik.	II. k.	<i>Első paraszt,</i> <i>Második paraszt.</i>
------------------	-----------	--------	---

IV. felvonás.

kéz.	<i>Első</i>	I. II. kiad.	<i>Haris</i>
"	<i>Második</i>	" "	<i>Víg Bandi</i>
"	<i>Harmadik</i>	" "	<i>Kiliti</i>

Az I. II. kiadás *Fillér* szerepét a kéziratban *Harmadik, Második* felváltva képviseli.

Felvonás-különbségek.

Az egyes felvonások a kéziratban nincsenek jelezve. A felvonásokat a színváltozások különítik el. Az I. és II. kiadás ez irányú különbségeit lásd Gyulai Pálnál. (VIII. k. 480—492. l.)

Játék-, jelenet- és szín-különbségek.

I. felvonás.

Színjelzés:

I. II. k.
Zágony háza,
kéz. hiányzik.

Eltérés: I. k. 184. l. 24. sor:
(szünet után)
II. k. 181. l. 3. sor:
*Szünet után.*¹

¹ A II. kiadás nem használ zárójelet, mindig nagy betűvel kezd. Az I. következetlen, egyszer használ zárójelet, máskor nem.

I. k. 193. l.

Szilágy szava végén: (el).

II. k. 190.

Szilágy szava végén: El.

kéz. hiányzik.

kéz.:

Jolán szavai után: (Leül s arczát elfedi.

Kis idő múlva jó köhécselve Zágony s lerakja
ásó szereit egy sarokba.)

I. k. 193. l.—II. k. 191. l.

Jolán szavai után: (Leül s elfedi arczát.

Zágony köhécselve jó s ásó szereit egy sarokba
leteszi.)

I. k. 196. l. 1. s.—II. k. 193. l. 16. sor:

Jolán magában.

kéz. hiányzik.

I. k. 196. l. 6. sor:

Zágony csillapodva.

kéz., II. k. hiányzik.

kéz.:

Boris (feltakar egy tálat)

I. k. 196. l. 9. s.—II. k. 194. l. 2. sor:

Jolán (az asztalhoz megy s egy pár tálat fel-
takar.)

kéz.:

197. l. 7. sor végén (iszik.)

I.-II. k. hiányzik.

I. k. 197. l. 19. s.—II. k. 195. l. 11. sor:

(enni kezd)

kéz. hiányzik.

I. k. 192. l. 23. s.—II. k. 195. l. 15. sor:

(hirtelen fölkel)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Zágony (félíg magában)

I. k. 198. l. 8. s.—II. k. 196. l. 3. sor:

Zágony (leül)

I. k. 198. l. 26. s.—II. k. 196. l. 25. sor:

(kívül zaj hallik)

kéz. hiányzik.

kéz. :

(Váry nagy sietve s zavarodva belép, Zágony elébe megy)

I. k. 199. l. 2-3. s.—II. k. 197. l. 2-3. sor :

(Váry szembetűnő zavarodással hirtelen bejő s nyugtalanul körültekint)

kéz. :

Váry szavai után: (körül tekingetve)

I. k. 199. l. 12. s.—II. k. 197. l. 13. sor :

Vári (folyvást zavarban)

kéz. :

Váry szavai után: (egy setét zúgba nagy vigyázattal leteszi köpönyegét)

I. k. 199. l. 20. s.—II. k. 197. l. 21. sor :

(felső ruháját egy zugba veti)

kéz. :

Váry (könnyű, csinos ruhában, valamivel nyugodtabb, — de erőltetett derűtséggel)

I. k. 199. l. 25. sor :

Vári (nyugodtabban)

kéz. :

Zágony szavai végén : (. . . Vári nyugtalanul ügyel)

I. k. 200. l. 17-18. s.—II. k. 198. l. 21-22. sor :

Zágony szavai végén: (. . . Vári nagy nyugtalan-sággal ügyel)

kéz. :

Váry (föleszmélve)

I. k. 200. l. 20. s.—II. k. 199. l. 2. sor :

Vári (eszmélve, magában)

kéz. :

Váry szavai végén : (magában)

I.—II. k. hiányzik.

I. k. 200. l. 23. s.—II. k. 199. l. 4. sor :

(Leül a terített asztalhoz)

kéz. hiányzik.

I. k. 200. l. 24. s.—II. k. 199. l. 9. sor :

Zágony szavai végén : (leül)

kéz. hiányzik.

I. k. 201. l. 1. s.—II. k. 199. l. 10. sor :

Vári (félre)

kéz. hiányzik.

I. k. 201. l. 3. s.—II. k. 199. l. 12. sor :
(*poharat tölt s Jolánra köszönti*)

kéz. :

(*leül s mohón lenyel egy pár falatot, majd poharat tölt, Zágony hasonlóképp leül s enni készül*)

kéz. :

Váry szavai után: (*Boris némán meghajtja magát. Azonban Tuboly bátran ; de némi zavarodással bejő s körül néz. Zágony fölkel az asztaltól s elébe megy. Váry erőltetve is szájánál tartja a poharat mintha innék.*)

I. k. 201. l. 14-15. s.—II. k. 199. l. 23-24. sor :

(*Az alatt Szilágy hevülten jó s midőn Várit megpillantja, hirtelen megáll*)

kéz. :

Tuboly szavai közben: (*Váry szembetűnő nyugtalansággal felkél*)

I. k. 202. l. 16. s.—II. k. 200. l. 26. sor :

Tuboly szavai közben : (*Váry nevedező nyugtalansággal felkél*)

kéz. :

Tuboly szavai közben : *halomra rakták (akadozva)*
I-II. k. hiányzik.

kéz. :

Váry (*megfeledkezve, félig kirántja törét*).

I. k. 202. l. 25. s —II. k. 201. l. 10. sor :

Vári (*kitörő haraggal*)

kéz. :

Váry szavai végén : (*mindnyájan bámulva néznek rá*).

I. k. 202. l. 27. s.—II. k. 201. l. 12. sor :

Váry szavai végén : (*mindnyájan rá bámulnak*)

kéz. :

Váry (*eszmélve*).

I. k. 203. l. 3. s.—II. k. 201. l. 15. sor :

Váry (*magál igazítva*)

kéz. :

Váry (*magában*)

I. k. 203. l. 12. s.—II. k. 202. l. 1. sor :

Vári (*félre*)

kéz.:

Boris (magában)

I. k. 203. l. 14. s.—II. k. 202. l. 3. sor:

Jolán (félre)

kéz.:

Váry szavai közben: (magát mintegy megigazítva)

I. k. 204. l. 16. sor:

Váry szavai közben: (mint egy igazítva magát,
csendesebben)

II. k. hiányzik.

kéz.:

Szilágy szavai végén: (Boris alélva...)

I. k. 204. l. 25. s.—II. k. 203. l. 16. sor:

Szilágy szavai végén: (Jolán aléltan...)

I. k. 205. l. 10. s.—II. k. 204. l. 1. sor:

Jolán (felkél)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Boris (félre)

I. k. 205. l. 17. sor—II. k. 204. l. 8. sor:

Jolán (magában)

I. k. 207. l. 1. sor:

Vári (gondolkodás után)

kéz.—II. kiad. hiányzik.

kéz.:

Váry szavai közben: (Négy erszényt az asztalra
tesz)

I. k. 207. l. 9. sor—II. k. 206. l. 3. sor:

Váry szavai közben: (Erszényét az asztalra teszi)

kéz.:

Zágony szavai közben: (az erszényeket nézegeti)

I. k. 208. l. 1. sor—II. k. 206. l. 22. sor:

Zágony szavai közben: (az erszényt megnyitja
s nézegeti)

kéz.:

Zágony szavai közben: (megy, majd nyugtalanul
visszasiet)

I. k. 208. l. 11-12. sor:

Zágony szavai közben: (megindul, de az ajtónál
mintegy ijedve vissza fordul s az erszény-
hez rohan)

II. k. hiányzik.

kéz.:

U. ott. (fölszedi az erszéneket)

I k. 208. l. 15. sor:

(Az erszényt fölveszi)

II. k. 206. l. 21. sor:

(Az erszényt megnyitja s nézegeti)

II. felvonás.

Színjelzés: kéz.:

Barlang.

[Alatta: Zágony a sírnál.

Most jő Vári s vedd el a jószágot

El nem veheted ezt a sírt

Erre nincsen]

I. k. 209. l.

Barlang, mellynek közepén tűz világol

Vári egyedül.

[II. k. 208. l.

Szikla, fáktól környékezve.

Zágony egy kis vas szekrényt hoz ki a szikla
mélyéből.

Zágony.

[II. k. 208. l. 10. sor:

Ráteszi csákányát.

II. k. 209. l. 18-20. sor:

Leüti a lakatot, mohón feltárja a szekrényt s
egy koponyát vesz ki, mellytől földre tánto-
rodva kétségbeesetten nevet.

II. k. 210. l. 18. sor:

Zágony szavai végén: El.

Erdő.

Szilágy jó.

II. k. 212. l. 5. sor:

Szilágy szavai végén: El.]¹

II. k.

Barlang belseje,

mellynek közepén tűz világol.

Vári. Egyedül.

¹ Ez a [] rész csak a II. kiadásban van benn. —

V. ö. Gyulai Pál: I. m. 483. l.

Eltérés : kéz :

Vári szavai közben: *kivülről.*

I. k. 210. l. 17. sor :

Váry szavai közben: *(Kivül)*

II. k. 213. l. 18. sor :

Váry szavai közben : *(Hang kívül)*

I. k. 210. l. 21-22. sor :

(A barlang titkos ajtaja megnyílik. Víg Bandi egy üst leeresztésével vesződik)

II. k. 212. l. 22. sor :

(A barlang titkos ajtaja megnyílik. Víg Bandi jó) kéz. hiányzik.

kéz. :

Váry szavai után : *(Bandi egy üstöt hurczol be- felé a nyíláson)*

I. k. 211. l. 3. sor :

Váry szavai után: *(az üstöt a tűz mellé gördíti)*

II. kiad. hiányzik.

kéz. :

Váry *(elébe megy és segít)*

I.—II. kiad. hiányzik.

kéz. :

Bandi szavai végén: *(megy)*

I. k. 215. l. 24. sor—II. k. 217. l. 25. sor :

Víg szavai végén : *(el)*

kéz. :

Váry szavai közben: *(hallgatózik)*

I. k. 216. l. 16. sor :

Váry szavai közben: *(hallgatódzik)*

I. k. 216. l. 19. sor :

Váry szavai közben: *(kardot ránt)*

kéz. hiányzik.

kéz. :

U. ott. *(Egy darab kiválik a falból, mellyel Szilágy lezuhan s egy ideig kábultan áll s egy oszlophoz támaszkodik.)*

I. k. 216. l. 22-24. sor :

U. ott. *(Egy darab kiválik a falból, melly után Szilágy lezuhan s egy időig kábultan s a barlang oldalához támaszkodva áll.)*

[II. k. 218. l. 17. sor :

Vári szavai közben: *(Pénzt önt ki a szekrényből)*

ll. k. 219. l. 12. sor :

Vári szavai közben: (Szilágy jő)]¹

I. k. 217. l. 9. s.—II. k. 219. l. 23. sor :

Vári szavai közben: (szünet után)
kéz. hiányzik.

kéz. :

Vári szavai után: (félre húzódik)

I. k. 217. l. 15. s.—II. k. 220. l. 3. sor :

Váry szavai után : (félre vonúl)

I. k. 217. l. 16. sor :

Szilágy (eszmélve)

kéz.—II. k. hiányzik.

kéz. :

Szilágy szavai közben: (közelít a tűzhöz)

I. k. 218. l. 6 s.—II. k. 220. l. 21. sor :

Szilágy szavai közben: (a tűz felé közelgve)

kéz. :

U. ott. (meglátja a kincset)

I. k. 218. l. 26. s.—II. k. 221. l. 15. sor :

(a kincs felé fordulva)

II. k. 221. l. 3. sor :

Vári (félre)

kéz.—I. k. hiányzik.

kéz. :

Szilágy (letérdel)

I.—II. k. hiányzik.

II. k. 221. l. 24. sor :

Vári (félre)

kéz.—I. k. hiányzik.

I. k. 219. l. 14. s.—II. k. 222. l. 4. sor :

Vári szavai közben: (fenn szóval, de elváltozott
hangon)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Szilágy szavai után: (közelíteni akar, Váry port
vet a tűzbe, melly nagy ropogással fellobban
s elalszik. Szilágy kábultan áll.)

¹ Ez a [] rész csak a II. kiadásban van meg. L.
Gyulai Pál: I. m. 484. l.

I. k. 220. l. 11-13. s.—II. k. 223. l. 3-4. sor :
 Szilágy szavai után : (közelíteni akar, azonban
 Vári észrevétlenül port vet a tűzbe, melly azt
 nagy ropogással szétveti. Setétség).

kéz. :

Szilágy szavai után : (Váry egy zsinigrántással
 ajtót nyit a barlang oldalán, melly egy ke-
 vés világot bocsát.)

I. k. 221. l. 4-5. s.—II. k. 223. l. 21-22. sor :

U. ott. 'Váry egy kötelet húz meg, mellyre a
 barlang ajtaja megnyílik).

III. felvonás.

Színjelzés : kéz. :

I. Szilágy, Váry, Boris. II. Zágony, Boris. III.
 Váry. IV. Zágony, Boris. V. Zágony. (a nagy
 udvariság után nem tudta, becsületes em-
 berré legyen avagy gazzá).
 Kert.

Szilágy, Váry.

Szilágy (magában)

I. k. 222. l.

Zágony háza

Zágony egyedül.

II. k. 225. l.

Zágony háza

Zágony egyedül setét ábrándozással ül egy asz-
 talnál, mellyen a koponya van.

Eltérés : I. k. 222. l. 10. sor :

Zágony szavai közt: (Vári erszényét előhuzva)
 kéz.—II. k. hiányzik.

kéz. :

Zágony szavai után: (félre vonul, hogy a bejövő
 Jolántól észre nem vétetik)

I. k. 222. l. 13-14. sor :

(Jolán jó atyját észre nem véve s egy függő
 képhez siet, mellyet virágokkal ékesít.)

II. k. 227. l. 2-3. sor :

(Zágony félre vonul. Jolán virágokkal jó s egy
 függő képhez megyen)

kéz. :

Jolán szavai közt: (A virágokat pohárba teszi).

l. k. 223. l. 8. s.—ll. k. 227. l. 12. sor:
Jolán szavai közt: (A virágokat a kép mellé tűzve)

l. k. 223. l. 13. s.—ll. k. 227. l. 17. sor:
(A kép előtt térdre hull)
kéz. hiányzik.

kéz.:

Zágony szavai végén: (el)
Jolán (fölijedve)

l. k. 223. l. 22-23. sor:
U. ott (csendesen el)
Jolán (fölkkel)

ll. k. 227. l. 21-22. sor:
U. ott. (El)
Jolán (fölkkel)

kéz.:

Jolán szavai közt: (A kertből hallatik: Jolán Jolán)
l. k.—ll. k. hiányzik.

l. k. 224. l. 6. s.—ll. k. 228. l. 6. sor:
Jolán szavai végén (el).
kéz. hiányzik.

Az I. és II. kiadás III. felv. első jelenete a kéziratban a felvonás befejező jelenete. A kézirat kezdő jelenete, a Kert, az I. és II. kiadásban mint második jelenet szerepel.

l. k. 224. l. 8. s.—ll. k. 223. l. 8. sor:
Egy felől Váry, más felől Szilágy jönnek.
kéz. hiányzik.

l. k. 225. l. 16. sor:
Vári (félre)
kéz., ll. k. hiányzik.

kéz.:

Vári szavai végén: (Szilágy elébe áll)

l. k. 225. l. 20. sor:
U. ott (tovább akar menni . . .)

ll. k. 229. l. 18. sor:
U. ott. (Vári menni akar . . .)

l. k. 226. l. 17. s.—ll. k. 230. l. 17. sor:
Vári (félre)
kéz. hiányzik.

kéz.:

Váry (menni akar)

I. k. 227. l. 1. s.—II. k. 231. l. 3. sor:

Vári (indulva)

kéz.:

Váry (félig kirántja kardját, meg beteszi)

I. k. 227. l. 5. s.—II. k. 231. l. 8. sor:

Vári (kardjához kapva)

I. k. 228. l. 1. s.—II. k. 232. l. 5. sor:

Jolán (jó)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Szilágy szavai közben: (súgva)

I. k. 228. l. 15. s.—II. k. 232. l. 19. sor:

U. ott. (titkon Várihoz)

kéz.:

Vári (súgva).

I. k. 228. l. 17. s.—II. k. 237. l. 21. sor:

Vári (titkon Szilágyhoz)

I. k. 228. l. 19. s.—II. k. 232. l. 23. sor:

Vári szavai közt: (magában)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Szilágy szavai közt: És jössz, ha jössz, (indulva)

Isten veled! (visszajő)

I.-II. kiad. hiányzik.

kéz.:

Szilágy szavai végén: (elrohan)

I. k. 233. l. 17. sor:

Szilágy szavai végén: (el)

II. k. hiányzik.

kéz.:

Jolán szavai után: (el. Zágony jó az erdő felől s
többszöri akadozás után megállapodik)

I. k. 234. l. 4-5. sor:

Jolán szavai után: (El. Zágony ásó szereivel jó
s egy fa alatt megállapodik)

II. k. 235. l. 23-24. sor:

(El. Zágony ásó szereivel s hozományával jó
s egy fa alatt megállapodik),

kéz.:

Zágony szavai közt: (ásni kezd, majd megszűnik)

I. k. 234. l. 17. s.—II. k. 236. l. 12. sor:

Zágony szavai közt: (ás)

kéz.:

U. ott: (ás)

I. k. 235. l. 4. s.—II. k. 236. l. 25. sor:

(ismét ás)

kéz.:

U. ott: (tovább ás s végre leül a gödör szélére)

I. k. 235. l. 26. s.—II. k. 237. l. 22. sor:

U. ott: (ismét ás, majd leül a gödör szélére)

kéz.:

Zágony szavai után: (Egy felől Szilágy, más felől Jolán jönnek).

I. k. 236. l. 4. s.—II. k. 238. l. 1. sor:

Zágony szavai után Jolán (jó)

I. k. 236. l. 11. s.—II. k. 238. l. 8. sor:

(Zágony elé borúl)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Jolán szavai közt: Szilágy, Szilágy. hol késel
illy soká:

(előbbre megy)

I.-II. k. hiányzik.

kéz.:

Jolán szavai után: (Szilágy jó)

I. k. 236. l. 21. s.—II. k. 239. l. 5. sor:

Jolán szavai után: (Szilágy jó s hallgatózva
megáll)

I. k. 237. l. 15. s.—II. k. 239. l. 13. sor:

Szilágy (félre)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Jolán szavai végén: (elakad)

I. k. hiányzik.

kéz.:

Szilágy (magában)

I. k. 237. l. 24. sor:

Szilágy (félre)

l. k. 238. l. 4. sor :

Jolán (*magában*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Zágony (*felrohanva*)

l. k. 238. l. 12. sor :

Zágony (*hirtelen felugorva*).

kéz. :

Szilágy Jolánhoz *indultában*.

l. k. 240. l. 7. sor :

Szilágy Jolánhoz.

kéz. :

Szilágy szavai végén (*el*)

l. k. 240. l. 12. sor :

Szilágy szavai végén (*indúlnak*)

l. k. 240. l. 18. sor :

Zágony szavai végén (*el*)

kéz. hiányzik,

IV. felvonás.

Színjelzés. kéz. : *Barlang*
Haramiák.

I.—II. kiad. *Barlang*

Víg Bandi, Kiliti, Fillér, közöttük Haris
tele kulacscsal.

Az egész felvonásban a kéziratban a haramiák neve :
Első, Második, Harmadik. Egyedül *Haris* neve fordul
benne elő.

Eltérés: kéz. :

Mindnyájan (*megfogják kezében a kulacsot*)

l. k. 243. l. 25-26. s.—II. k. 251. l. 8-9. sor :

(*Inni akar, de a többiek megragadják a kula-*
cstot s nem engedik szájához vinni)

kéz. :

Haris (*elereszti a kulacsot s baltát kap*)

l. k. 245. l. 11. s.—II. k. 253. l. 2. sor :

Haris (*elereszti a kulacsot s baltájához kap*)

kéz. :

Haris szavai után : (*Az alatt kürtszó hallik. A*
haramiák ijedve elbocsátják Harist.)

l. k. 245. l. 27. s.—ll. k. 253. l. 19. sor :
(Kürtszó hallik).

kéz. :

Haris (*felkapja s eldugja a kulacsot*)

l. k. 246. l. 5-6. s.—ll. k. 254. l. 2. sor :

Haris (*főveszi az eldugott kulacsot s keblébe dugja*).

kéz. :

Vári (*jő s körülnéz*)

l. k. 246. l. 10. s.—ll. k. 254. l. 6. sor :

Vári (*jő*)

l. k. 246. l. 13. s.—ll. k. 254. l. 10. sor :

Fillér (*Félre Kilitihez*)

l. k. 246. l. 21. s.—ll. k. 254. l. 18. sor :

Vári (*Harishoz*)

kéz. hiányzik.

l. k. 248. l. 3. s.—ll. k. 256. l. 3. sor :

Vári (*türtelenül*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Vári szavai végén: (*A haramiák félre vonulnak.*

Vári előhuzza az üstöt, s felfedi, majd két fáklját gyújt s a kőszálak megé tūzi, úgy hogy világok a barlangot földerítse)

l. k. 249. l. 3-6. s.—ll. k. 257. l. 5-8. sor :

Vári szavai végén: (*A haramiák rendelt helyeikre mennek. Vári előhuzza a kincset s fölfedi, majd két szövétneket gyújt s a kőszálak mögé tūzi, melly által a barlang egy kevésé földerül.*)

kéz. :

Vári szavai után : (*Hármas kiáltás hallik ; Vári egy zsineget megránt, mellyre egy ajtó megnyilik. Szilágy, Jolán jőnek s az ajtó ismét elzáródik.*)

l. k. 249. l. 20-21. s.—ll. k. 22-23. sor :

Vári szavai után : (*Kivül Jolán neve kiáltatik, mellyre megnyilik az ajtó. Szilágy és Jolán jőnek.*)

kéz. :

Vári szavai végén : (*Elrejtezik*)

l. k. 249. l. 24. s.—ll. k. 257. l. 26. sor :
Vári szavai végén : (Elvonul)

l. k. 250. l. 9. s.—ll. k. 258. l. 11. sor :
Szilágy (Magában.)

kéz. hiányzik.

l. k. 251. l. 17. s.—ll. k. 259. l. 23. sor :
Jolán (Megállapodva)

kéz. hiányzik.

l. k. 251. l. 23. s.—ll. k. 260. l. 5. sor :

Szilágy szavai közben: (Lemennek a barlang közepéig)

kéz. hiányzik.

l. k. 252. l. 3. s.—ll. k. 260. l. 12. sor :

Szilágy szavai után : (Mennek)

l. k. 252. l. 10. s.—ll. k. 260. l. 19. sor :

Szilágy (Megöleli)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Szilágy szavai után: (Jolán előbbre siet. Vári felhajítja a fáklyát, mely Szilágy és Jolán közt leesik. Tüstént kirohannak a közel a haramiák. Megragadják a félholtú (?) Jolánt, ki ájulva rogy karjaikra s félre vészik. Szilágy utánok rohan; de a kilépő Vári útját állja.)

l. k. 252. l. 14-17. s.—ll. k. 260 l. 23-26. sor :

(Jolán a kincs felé megy. Vári fellöki az égő szövétneket, melyre Haris és Kiliti kirohannak, s Jolánt félre ragadják. Szilágy utána rohan, de Vári útját állja.)

kéz. :

Szilágy (kardot ránt).

l.—ll. k. hiányzik.

l. k. 253. l. 9. s.—ll. k. 261. l. 20. sor ;

Vári (hátrálva)

l. k. 253. l. 12. s.—ll. k. 261. l. 23. sor :

Vári szavai közben: (Szilágyhoz)

l. k. 253. l. 14. s.—ll. k. 262. l. 2. sor :

Szilágy (kardját lebecsátva)

kéz. hiányzik.

l. k. 254. l. 13. s.—ll. k. 263. l. 4. sor:

Vári szavai után: (*Társaihoz*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Szilágy szavai után: (*Harczolnak. Azalatt Jolán főleszmélt s a haramiák, kik a harcz kimenetelére várnak, nem ügyelvén reá, kiszabadúl*)

l. k. 254. l. 17-19. s.—ll. k. 263. l. 8-9. sor:

Szilágy szavai után: (*Összezsapnak. Azalatt Jolán, kire a harcz kimenetelét vigyázó haramiák nem igen ügyelnek, főleszmél.*)

kéz.:

Jolán szavai végén: (*Megpillantva a haramiákat, kik mellette félig kirántott karddal állanak...*)

Egy sorral utóbb: (*Közéjük rohan s megsebesítve lerogy.*)

l. k. 254. l. 24-25. s.—ll. k. 263. l. 13-14. sor:

Jolán szavai végén: (*A vivók közé rohan, hol megsebesítve lerogy, miután a viadal megszűnik.*)

l. k. 255. l. 3. s.—ll. k. 263. l. 20. sor:

Jolán (*haldokolva*)

l. k. 255. l. 7. s.—ll. k. 263. l. 24. sor:

Jolán szavai után (*meghal*)

l. k. 255. l. 8. s.—ll. k. 264. l. 2. sor:

Szilágy (*Jolánhoz térdepelve*)

l. k. 255. l. 20. s.—ll. k. 264. l. 14. sor:

Szilágy szavai után: (*Reá borúl*)

kéz. hiányzik.

l. k. 256. l. 7. s.—ll. k. 265. l. 3. sor:

Haris szavai után: (*Kiliti és Haris el*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Szilágy (*Leborul a lányhoz*)

l.—ll. k. hiányzik.

kéz.:

Szilágy szavai után (*Vári elesik.*)

l. k. 258. l. 3. s.—ll. k. 266. l. 25. sor:

Szilágy szavai után (*Vínak; Vári elesik*)

l. k. 258. l. 15. s.—ll. k. 267. l. 12. sor:

Vári szavai közben: (*Ábrándozva*)

kéz. hiányzik.

l. k. 258. l. 20. s.—ll. k. 267. l. 18. sor :
 Szilágy (*Jolán holtteste mellett térdepelve*)
 kéz. hiányzik.

kéz. :

Szilágy szavai közben: (*Földről többszörös kiáltás hallik. Jolán Szilágy.*)

l. k. 259. l. 26-28. s.—ll. k. 269. l. 4-6. sor :

Szilágy szavai közben: (*Földről Szilágy és Jolán neveik kiáltatnak. Nemsokára Zágony égő fáklyával jó, utóbb (l. k. szövege szerint.) Szilágy társai, (ll. k. :) ifju vadászok.*)

kéz. :

Szilágy szavai közben: (*Ismét kiáltás*)

l. k. 260. l. 6. s.—ll. k. 269. l. 12. sor :

Szilágy szavai közben: (*Kiáltva*)

l. k. 260. l. 11. s.—ll. k. 269. l. 17. sor :

Szilágy szavai végén: (*Jolán mellett összerogy s meghal.*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Zágony (*Jó égő fáklyával*)

l.—ll. k. hiányzik.

kéz. :

Zágony szavai közben: (*Elveti a fáklyát*)

l. k. 260. l. 18. sor :

Zágony szavai közben: (*Szövétnekét elhajítja*)

ll. k. hiányzik.

l. k. 260. l. 20. sor :

Zágony szavai végén: (*Némán Jolánra borul*)

ll. k. 269. l. 24. sor :

Zágony szavai végén: (*Összerogy*)

kéz. hiányzik.

AZ ÁLDOZAT.

A kézirat csonka. Négy negyedivalakú oldal. Amint a számozásból kiténik, a teljes kézirat 30. lapjához tartozott. De ezenkívül a 48. laphoz tartozó pótlásokat is tartalmaz. A csonka részlet a II. felvonás I. jelenetét foglalja magában, más szöveggel, mint amely a kiadásban megjelent.

CZILLEY ÉS A HUNYADIAK.

A kézirat két darabból áll. Az első — négy negyed iv, mely közül az első kettő egészen s a negyedik öt sorral van tele írva, a harmadik üres — cím nélkül adja a darab vázlatát. A második 121 írott negyedív-nagyságú lapon, cím nélkül, tartalmazza magát a drámát. Az első lap jobb felső sarkában ez a jegyzet olvasható: *Ápril 20^{án} dél után 1 órakor született.* A kézirat végig Vörösmarty Mihály kezeírása. Feltűnő, hogy e kéziratban Vörösmarty igen keveset rajzolt a lapok szélére. Érdekesnek tartjuk fölemlíteni, hogy a 30. laphoz pótlóan csatolt rész a Tót deák dala c. vers kéziratának — mindössze két versszak — hátára van írva.

A dráma vázlata. A kéziratban cím nincsen.

I. Gara Hunyady László a Nándori harcz előtt. Gara nem akar segítséget adni; de az ütközet kimenésétől várva nem akarja végkép felbontani a viszonyt s beküldi leányát, kivel H. L. már jegyben volt. 2. H. L. G. M. találkoznak. III. (hiba lesz, II. helyett) Czillej ebéde, Czillej elkészöntő pohara. III. Czillej és titoknoka. IV. Hirnök, Hunyady diadalának ünnepét hirdető. V. Hirnök, halálát hirdető. VI. Gyász kíséret Hunyadyné két fiaival, nép. VII. Kapisztrán Hunyady sírjánál. Jóslat. Hunyady s ellenségeinek tanácskozása Czillej nélkül.

Második felvonás.

I. Országgyűlési előtti tanácskozás Futakon. II. Hunyady László. III. A király, a Hunyadiak és Czillej. IV. Czillej és a Hunyady ellenségek. V. Nándorban a Hunyadyak s barátai. Készület a király elfogadására. V. Brankovichhoz írt levele Czilleynek. Hunyady László.

Harmadik felvonás.

I. A király s kíséretének elfogadása H. László által. II. Czillej és Gara aggodalmai. III. Czillej és Gara Mária betegek. IV. Hunyady s Gara Mária. V. A Hunyadiak tanácskozása Czillej levele fölött. VI. Czillej s Hunyady László. H. megöli Czilleyt. VII. A király színleg megbocsát Hunyadiaknak. VIII. Gara egyedül.

Negyedik felvonás.

I. Temesvár. Hunyadyné, a király és a Hunyadyak. Ujabb bocsánat. II. Szilágyi nem javasolja a Budára me-

netelt. III. Gara közbe jő s a menyegzőt okvetetlen ott kívánja tartani. IV. Búcsú. V. Harczjáték utáni jelenet. Hunyady diadallal jő Gara Máriához a köztéren. VI. A király titkos gerjedelme Gara Máriához. Ronov Ágnes féltékenysége és vonzalma Hunyadyhoz. VII. Az ingadozó Gara enged királyi álmoktól vakítva a Hunyadiak ellenségeinek s Hunyady elvesztése határoztatik.

Ötödik felvonás.

I. A Hunyadyak fogva. II. Mária és a király. III. A király G. M. és Ágnes. IV. Gara és a többiek. V. A király enged az unszolásnak. VI. A Hunyadyak elítéltetnek.

A kéziratban hiányzanak a kiadásban¹ a darab előtt adott: *Személyek*.

A kiadásban hiányzik a kéziratban az I. felvonás elé írt következő rész:

I. Felvonás.

I. Jelenés. Hírnök jelenti, hogy a pápa ünnepet rendelt az egész keresztény világon Hunyady nándori diadal-máért, egy más hírnök Hunyady halálát jelenti. A nép egyes rövid kifejezésekkel halálát jelenti, mások élete felett okoskodnak, diadalmait számítják, rövid, népies kifejezésekkel, nemes, népszerűbb erényeinek néhány vonásait. E közben Hunyady testét hozzák Hunyadyné, a Hunyadiak s barátjaik kíséretében. A kíséret némán huzódik át. A nép tisztelettel elhallgat.

A kézirat jobb felső sarkában, a lap jelző 1 szám alatt ez a bejegyzés áll: Ápril. 20^{án} dél után 1 órakor született.

I. felvonás.

Eltérés: kéz.:

S szívében . . .

5 l. 9. sor:

Szívében . . .

kéz.:

Lábához *vetve* minden erejét;

5. l. 10. sor:

Lábához *vetvén* minden erejét;

¹ Czillej és a Hunyadiak. Pesten, Kilián György tulajdona. 1845.

kéz. :

A bajt idéző vég Dunára tett.

5. l. 14. sor :

A bajt idéző vég Dunára tőn.

Hiányzik a kiadásban :

7. l. 28. s. után :

S nem ád segélyt, hogy minden el ne veszzen,

Holott mindent csak így menthetni meg.

S vérünk nádálya Nándor. Oh igen,

A legnemesb vért szíja el, míg itt

Poshadt, gonosz vér pang a szív ereiben.

Itt kéne csapra ütni a hazát,

Itt, itt, hol a kém és az áruló

S veszett irígység fujják a követ.

Van itt elég vér, bár apadna el.

Eltérés : kéz. :

Nem egy szikrát e károgo seregnek

8. l. 14. sor :

Nem egy morzsát e károgo seregnek

Hiányzik a kiadásban :

9. l. 16. s. után :

És azt hívém, ha ez szeretni fog,

Méltatlant nem szerethet. És kit egyszer

Szivébe vett, nem hagyja el soha

Az életben, nem a halálban is.

Hogy dísze lesz a férj házának, míg azt

Magas szerencse fénye környezi,

De gyöngy marad, fájdalemak gyöngye bár,

A szenvedő hitvesnek életén

Mert kétes a sors, s nem biztos halálig.

És azt hívém, hogy állandó szívében

Olly mélyen vert gyökért a becsülés,

Hogy a világnak minden csábja még

Csak gondolatját sem zavarja meg.

Eltérés : kéz. :

S a gyermek mátkám lett.

9. l. 17. sor :

S a gyermek mátkám lőn.

kéz. :

Azóta évek múltak, kétes évei

9. l. 21. sor :

Azóta múltak kétes évei

kéz.:

Atyádat féltem feltalálni benned.

10. l. 9. sor:

Uj hölgyet féltem feltalálni benned.

kéz.:

S anyámat elfelejtet!

10. l. 11. sor:

S a régít elfelejtet.

kéz.:

Vesd el magadtól egyik lábadat,

12. l. 27. sor:

Vesd el magadtól egyik karodat.

Sorrendváltás: kéz:

S váltságú! vittem érted ékszereim,

Nem rettegven a vad pogány haragját.

14. l. 8-9. sor:

Nem rettegven a vad pogány haragját,

S váltságú! vittem érted ékszereim.

Eltérés: kéz.:

S oh Istenem! minő boldog valék

14. l. 16. sor:

S oh Istenem! minő boldog levék

Hiányzik a kiadásban:

15. l. 23. sor után:

Gara:

Mindenható sors! tégy a mit szeretsz:

Kezedre bízom végkép e fiút.

Emeld fel őt vagy sújtsd le csak ne félig.

Tedd őt dicsővé vagy tedd semmivé

S én úgy veendem át a mint adod.

Eltérés: kéz.:

No mi baj kis szógám?

16. l. 4. sor:

No mi baj kis szolgám?

kéz.:

Ej ej! Apjuk!

16. l. 12. sor:

Ej ej!

kéz.:

Aztán egy pej csikót láttam a gyepen...

17. l. 10. sor:

Aztán egy fakó lovat láttam a gyepen...

Hiányzik a kéziratban :

17. l. 18¹/₂—19. sor.

19. l. 6—25. sor.

Hiányzik a kiadásban :

19. l. 5. sor után :

Barátim jőnek, inkább társaim,
Közöttük a veszélyes Ujlaky,
Kinek szemében dőlő van és kajánság,
Szívében a királyság álmai.
De tőle nincs mit félni : ő mogorva
S nem kedves ember. — Ah barátaim,
Hozott az isten. Hát mi hír a harcáról ?

Mint látszik, a kiadásban megjelentetett résznek is megvolt a kézirati kidolgozása. s Vörösmarty e most közölt részt ideiglenesnek tekintette. Ceruzával ugyanis ezt írta a lap szélére, e rész mellé : *Hely hagyatik egy levél.*

Eltérés : kéz. :

Rendelkezendem

22. l. 24. sor :

Rendelkezendő

kéz. :

Az emberektől nem várhatni ezt

24. l. 23. sor :

Az emberektől nem várhatni jót.

kéz. :

Anyám ! én, majd én elmegyek . . .

25. l. 17. sor :

Anyám ! én majd elmegyek . . .

Hiányzik a kiadásban :

26. l. 10. sor után :

De te már látsz, sem hallsz a nagy sírás
miatt.

Eltérés : kéz. :

Ej ej ! e bizony megjött testestül, lelkestül.

26. l. 14-15. sor :

Ej ej ! a biz ő testestül, lelkestül.

kéz. :

Hajh apám ! Azok voltak ám meg a kurucz fiak.

28. l. 21-22. sor :

Hajh apám ! Azok voltak ám még a karvaly fiak.

Hiányzik a kiadásban :

28. l. 23. sorban :

... mindent levágott, a mi csak közelébe jutott.

29. l. 13. sorban :

Hallja kend csak apám. *Hát engem csak hamar
elsodortak a jó helyről. Mert tudja kend apám:
néha szorúlt is a kapcza.*

Hiányzik a kéziratban :

29. l. 16—26. sorig.

Hiányzik a kiadásban :

29. l. 13. sor után :

... *De nem lovon ám, hanem gyalog.*

Iván. Gyalog !

*Gyuri. Ugy bizony, mert szegény pejkót agyon-
zúzták, meg az előtt egy másik szép lovat.
Hát ez aztán csak oda... (folyt. 29. l. 27. s.)*

33. l. 5. sor :

*S azt mondod, hogy a királynak barátja vagy,
hogy mindenek felett szereted őt.*

kéz. :

*Tehát : megnyerhetném kegyelmét, ha megigérem,
hogy a Húnyadiakat szeretni fogom. Felál-
dozni gyűlölségemet, azon táplálékot, melly-
ből lelkem él, hogy szerelmet nyerjek. Csodá-
latos, ha igaz, s feljegyzésre méltó, ha fiatal-
abb volnék : gyűlölségen szerelmet venni.
De most egyéb gondom van.*

A kézirat bal sarkán itt ceruzával beírva e megjegyzés áll: *hely hagyatik egy lap.* Ugy látszik, hogy Vörösmarty a kéziratnak tovább is prózában írt, de áthúzott része helyébe, mely Czilleinek verses monológiát prózai feldolgozásban tartalmazza, miután kéziratát nyomdába vagy másolásra adta, átdolgozásra gondolt. A bejegyzés erre vonatkozhatik.

34. l. 13-17. sor :

Tehát megszerezhetném szerelmét, ha megigérem, hogy szeretni fogom a Hunyadiakat: feláldozni gyűlölségemet, azon tápot, mellyből lelkem él, hogy szerelmet nyerjek. Csodálatos, ha igaz s feljegyzésre méltó, ha fiatalabb volnék. De most nagyszerűbb dolgom van.

Hiányzik a kéziratban :

35. l. 5. sor :

Eltérés—Hiány : kéz. :

Azt kérditek, mért *e rendkívüli pazar vendégség*
s *épen ez napra*

35. l. 11. sor :

S azt kérditek, miért *e lakoma !*

Eltérés : kéz. :

S miért ne *higgyem* a mit szeretek ?

35. l. 15. sor :

S miért ne *mondjam* a mit szeretek ?

Sorrendváltozás : kéz. :

Ez a mit (mi) ízt ad étel és italnak :

De most beteg s az még nem volt soha.

35. l. 14—17. sor :

De most beteg s az még nem volt soha.

S miért ne *mondjam* a mit szeretek ?

Hogy meghalt, és ez a halotti tor ?

Ez a mi ízt ad étel és italnak.

Eltérés : kéz. :

E kegy Ágnest meg kell *ejtenem*

35. l. 25. sor :

E kegy Ágnest meg kell *hajtanom.*

Eltérés : kéz. :

Gondolja meg ön, ez igen nagy megtiszteltetés
önnek,

36. l. 7. sor :

Gondolja meg ön, *hogy* ez igen nagy megtisztel-
tetés önnek,

kéz. :

Gazdája *embert* orz és kincseket

36. l. 24. sor :

Gazdája *hölgyet* orz és kincseket

A 37. l. 13.—40. l. 11. soroknak megfelelő kézirati rész első fogalmazása át van húzva, helyébe ceruzával írva, a lap bal felső sarkán : *Itt egy levél hely kell.* Vörösmarty itt új átdolgozásra gondolt. Ez a kéziratban azonban nincs meg.

Eltérés : kéz. :

Az a *veszélyes* dal zavarta meg.

40. l. 14. sor :

Talán ez *undok* dal zavarta meg.

Hiányzik a kiadásban :

40. l. 20. sor után :

Ez már az ének; lelke teste van.

S megfogható mint egy teli pohár.

41. l. 26. s. közepétől :

*S általában ki mérheti magát a régiekhez, vagy
hogy messze ne menjek a rómaiakhoz,
millyek Antonius, Vitellius s több.*

Eltérés : kéz. :

A mi derék magyar vendégeinket !

41. l. 27-28. sor :

A mi derék magyar vendégeink.

Eltérés : kéz. :

*S én megcsiklandozlak balfelé, ahol kiszakadt
sodronyngödet medvebőrrel foltoztad be.*

42. l. 20-21. sor :

*S én megcsiklandozom medvebőrrel foltozott
pánczélotat.*

kéz. :

*...mi azért iszunk, ki (kit) a te bölcseséged
méltónak ítél*

43. l. 7—8. sor :

*...mi azért iszunk, kit a te bölcseséged méltó-
nak ítél*

Eltérés—Hiány : kéz. :

Igyunk urak. Hunyadyért a más világra

45. l. 6-7. sor :

Igyunk urak. Hunyadynak lelke él,

Hunyad lelkét üdvözlöm a pohárral.

A 45. l. 15—22. sornak megfelelő e rész a kéziratban nincs meg. Helyette csak terv van, amint a ceruzával idejelzett sorokból sejthető : *Itt egy lap hely marad.*

Eltérés : kéz. :

*De ha már (lopsz, áthúzva) úgy lopj, hogy
észre ne vegyék.*

46. l. 15. sor :

De várj egy kissé !

kéz. :

Elvenném sírjától, megrontanám

47. l. 16. sor :

Felrántanám apjának sírja mellől.

kéz. :

Te jól *dalolsz*

49. l. 2. sor :

Te jól *verselsz*

Hiányzik a kéziratban :

50. l. 14-15. sor.

51. l. 16-22. sor.

Eltérés : kéz. :

Hogy én utánad mint a nyíl mehessek

52. l. 12. sor :

Hogy észrevétlen szegjem át a tért,

Hiányzik a kéziratban :

52. l. 13—18. sor.

II. felvonás.

Eltérés : kéz. :

No, no *Pető* öcsém, . . .

58. l. 29. sor :

No, no *Peti* öcsém, . . .

kéz. :

Ej ej! *Pető* öcsém!

59. l. 7. sor :

Ej ej, *Peti* öcsém ;

kéz. :

. . . ki egyébiránt *mezét láb* járok

59. l. 13. sor :

. . . ki egyébiránt *meztláb* járok

55. l. 1—15. sorig megfelelő kézirati rész át van húzva. Vörösmarty új fogalmazást tervezett. A bal lap felső sarkán ceruzával írva ez áll : *itt egy lap hagyatik.* — hát-rább. Ez a második átdolgozás azonban nincs meg.

Eltérés : kéz. :

Tovább maradni *tobzódás* leendett

61. l. 9. sor :

Tovább maradni *tobzodás* leendett

kéz. :

Látom ragyogni e *sírhant* fölött

61. l. 15. sor :

Látom ragyogni e *hantok* fölött

kéz. :

Nem engeditek felnőni *közttek.*

63. l. 16. sor :
Nem engeditek felnőni szívetekben.

kéz. :
Kész érte adni végső cseppjeig.

64. l. 6. sor :
Kész érte adni végső cseppjeig.

kéz. :
... mellyből csak ítélet napján fog kipillantani.

64. l. 28. sor :
... mellyből csak az ítélet napján fog felpillantani.

kéz. :
De hátha baj lesz a székel fiúkkal ?

69. l. 5. sor :
De hátha baj lesz a székel fiúkkal ?

kéz. :
Melly országunkat rendkívüli; de

69. l. 23. sor :
Melly országunkat rendkívüli, de

Hiányzik a kéziratban :
69. l. 24. s.—71. l. a felvonás végéig.

Hiányzik a kiadásban :
69. l. 24. sor után :
Most míg az ország össze gyűl Futakra,
Budába szálllok ; onnan várom el
A kor s körülmények parancsait.
Giskra.
S én bérceimre hálok fel s ha kellek,
Kiáltsatok fel hozzám s megjövök !
Bánfi.
Én Bécsbe rándulok fel a királyhoz
S hírét viszem, mint állnak dolgaink.
Gara.
Igy jó. S maradjon köztünk e szövetség.
Hallgatni, mint e sír és tenni mint az,
Ki benne nyugszik, ez legyen szabályunk.

III. felvonás.

Eltérés : kéz. :
Fájdalma, vagy még most is könnyezik ?
72. l. 6. sor :
l'ájdalma, vagy még most is sír, kesereg ?

kéz. :
Ambár szelíd s jó.

72. l. 11. sor :
S gazdálkodóbb.

kéz. :
Szólhatok vele ?
 72. l. 13. sor :
Nem szólhatok vele ?

kéz. :
Lassú, de szívbetöltő hangjait.
 73. l. 9. sor :
Lassú, de szívet rázó hangjait;

kéz. :
Hozzá nem illő bánatot, nyomort.
 74. l. 1. sor :
Hozzá nem illő bánat nyomorát.

kéz. :
Té vagy Bodó.
 74. l. 10. sor :
Szentgyörgyi vagy.

kéz. :
És láttam a sötét szemű halált,
 74. l. 11. sor :
És láttam a sötét szemű halált,

kéz. :
Ugy tartom, Nándorvár szikláihoz
Útött fejét nem bírja meg emelni.
 75. l. 3-4. sor :
Ugy tartom, szédül még most is feje,
Melly Nándor szirtfalába ütközött.

Eltérés—Hiány; kéz. :

Új ismeretség rossz kardhoz hasonlít,
Melly minmagunkat sért vagy eltörlik
S első veszélyben ott hagy védtelen.
 77. l. 5-7. sor :
Melly díszesen függ a csarnok falán ;
De harcz tűzében hűtelen vasa
A benne bízót vésznek engedi.

Sorrendváltás :

kéz. :
És mondd, ha egy kis szünidő marad
Siessenek hozzám.

E sorok a kiadásban — 77. l. 9. s. — befejezik Hunyadiné szavait. A kéziratban a kiadás 76. l. 29. s.-nek megfelelő helyen áll.

*És mondd, ha egy kis szűnőd marad,
Siessenek hozzám.*

*Mondd, hogy vigyázva kössenek frigyet
Új emberekkel. stb.*

Hiányzik a kiadásban :

77. l. 13. sor után :

*Mit eddig egy tett, most az tiszte többnek
S örömmel tesszük értted s házáért*

Eltérés: kéz.:

Magam maradtam, széles e világon.

77. l. 19-20. sor :

*... egyedül
Maradtam e nagy végtelen világon.*

kéz.:

Mi szép ez a te országod királyom !

77. l. 24. sor :

Melly szép ez a te országod, királyom !

kéz.:

S mi bajnok a nép, ...

77. l. 25. sor :

S mi délczeg a nép, ...

kéz.;

Nagy és hatalmas s még is tántorog.

78. l. 8-9. sor :

*Nagy és hatalmas, mint az álmodott
Bálványnak teste, oh de lába sár.*

kéz.:

Vérrel kell évről évre váltania

78. l. 14. sor :

Évenként véren kell megvennie.

Hiányzik a kéziratban :

78. l. 16. sor.

Eltérés: kéz.:

S honn sem henyélve országügy miatt,

78. l. 26. sor :

S honn sem henyélve nagy gondok miatt.

Hiányzik a kéziratban :

80. l. 16-18. sor.

Eltérés : kéz. :

Irtóztató ! . . .

80. l. 24. sor :

Oh szörnyeteg ! . . .

kéz. :

Való, való ! ő bort s asszonyt szeret.

81. l. 4. sor :

Valót beszélsz, ő bort s nőt szeret.

kéz. :

Hogy foglak én téged megmenteni.

81. l. 13. sor :

Hogy foglak én téged megőrzeni ?

kéz. :

Hallgass, közelget.

81. l. 18. sor :

Hallgass : közelg.

Hiányzik a kiadásban :

82. l. 1. sor után :

S a legvitézebb Vajda, Ujlaky.

Eltérés : kéz. :

A régi gyűlöletnek, Épen mondani

82. l. 16. sor :

A régi gyűlöletnek. Mondani

kéz. :

Szent szó. De szinte feledém, miért

Jövék.

82. l. 23-24. sor :

Szent szó. De szinte feledém,

Miért jövék.

Hiányzik a kiadásban :

84. l. 7. sor után :

. . . Élvezz, de változattal,

Hogy meg ne únd.

Eltérés : kéz. :

Elváltozott . . .

84. l. 17. sor :

S elváltozott . . .

kéz. :

Jó Henrikem, kit oly alávalón

Elhagytalak, ki most boldogtalan

Te avvagy én ?

85. l. 7-10. sor:

Jó Henrikem! kit olly könnyelműleg
Elhagytalak csekély hibád miatt,
Ki most közülünk a boldogtalan
Te avvagy én?

kéz.:

Háh! háh!...

85. l. 27. sor:

Háháh!...

kéz.:

Dicső, dicső!

86. l. 2. sor:

Dicső mereng!

kéz.:

Ötszáz; de olyan, hogy két ezret ér

86. l. 8. sor:

Ötszáz; de olyan, hogy tizannyit ér

kéz.:

Igen derék. Szükség lehet reá.

Most a királyhoz,

86. l. 10-12. sor:

Szükség lehet rá. Most már mehetünk:

Titkos tanács lesz néhányunk között

Fenn a királynál...

Hiányzik a kéziratban:

86. l. 17. sor.

Eltérés: kéz.:

Hah vajda!

86. l. 24. sor:

Ah vajda!

Hiányzik a kiadásban:

88. l. 17. sor után:

Mind illyek ők. Csak alkalmat keresnek,

Hogy bármikép belénk köthessenek.

Elvesztenének egy kanálka vízben.

Ha isten éltet, megfordítjuk a sort.

Eltérés: kéz.:

Pedig tudom, hogy egyet sem szeret.

88. l. 27. sor:

Pedig tudom, hogy őket gyűlöli.

kéz.:

Ne várjatok jót. S ő az volt, az marad.

89. l. 2-3. sor :

Ne várjatok jót. A holló gyanánt
Tört ülni kész egy elveszett világon.

Hiányzik a kéziratban :

89. l. 5-12. sor.

Hiányzik a kiadásban :

89. l. 5. sor után :

Bodó

Nem bíztam benne, mióta ismerem.
Nézd mint sugárzik czinkos arczokon
A bűnös egyetértés. Terveket
Forralnak, úgy hiszem Vigyázni kell,
Hogy meg ne lepjenek.

László.

Szegény anyám !

(Bodóhoz)

Én semmitől sem tartok. Jöjjenek
Titkon vagy nyilván, én talpon vagyok.

Eltérés : kéz. :

Derek egy kard . . .

90. l. 2. sor :

Hatalmas kard . . .

Hiányzik a kiadásban :

90. l. 3. sor után :

. . . kardod erősebb-e vagy nyakad, mellyet
semmi csapás meg nem tud hajtani.

Eltérés : kéz. :

. . . nem látom, hogy nagy ember lesz.

90. l. 14. sor :

. . . nem látom, hogy nagy emberré kell lennie.

kéz. :

Hah hah ! csak az kellene még. Levágom mint
a tulkot.

90. l. 21. sor :

A szent kehelyre ! még az kéne csak !

kéz. :

Ajtót nyitott neked, ki apját megveréd.

90. l. 27. sor :

Olly nyájas hozzád kalpagod feladta.

kéz. :

Jó, jó, hiszen nem is haragszom olly nagyon.

91. l. 1. sor:

Jó, jó! hiszen nem is haragszom én;

kéz.:

Csak tréfa volt. A győzhetetlen Giskra mondá

91. l. 8. sor:

Csak tréfa volt. A bátor — (csonka sor!)

Eltérés: kéz.:

Hallgass.

91. l. 10. sor:

Ej! ne mentegess.

kéz.:

Az ország színe előtt lerántom álarczodat. Gaz
pártütőnek mondlak szemtől szembe.

91. l. 15—17. sor:

A gyűlt ország előtt lerángatom

Kerek álarczod, és szemtől szemedbe

Gaz pártütőnek nyilvánítalak.

Hiányzik a kéziratban:

91. l. 18—19. sor.

91. l. 22. sor.

Eltérés—Hiány: kéz.:

Tudom; de meg kell mondanom nevét

Mellyet megérdemelt

91. l. 24. sor:

Hiszem — de meg kell mondanom nevét.

Hiányzik a kéziratban:

91. l. 26—92. l. 9. sorig.

Hiányzik a kiadásban:

Mátyás.

Mi az mi az? Rólam beszéltek?

Giskra (Bodóra mutatva).

Nem, nem kis öcsém. Egészen másról.

Ezt a fattyút légyetetővel veszttem el.

László.

Ugy, tréfa volt hát. Alig hihetném. Ritka dolog
az, hogy Giskra tréfál. De vitézlő Giskra
hozzád egy kérésem volna.

Giskra.

Halljuk.

László.

Szolgám szökött meg Brankovics nevű

És elvivé arany szerszámomat.

S mi mindenneknél kedvesb volt, apámnak
Egy drága gyöngyös serlegét. Te hihetőleg
Nem tudva rosszaságát felfogadtad.
Küldd vissza őt nekem.

Giskra.

Akár felakaszszam a semmire kellőt.

Ujlaky.

Pohárért győzhetetlen barátom egy pohárért.
Nagy büntetés.

Giskra.

Jól van hát vissza küldöm.

László.

Igen lekötelezsz.

Eltérés—Hiány : kéz. :

Giskra.

Mi szemtelen fattyúk ezek a Hunyadiak :

Csak jertek egyszer a hegyekbe fel

92. l. 10-11. sor :

Giskra (dühvel félre)

Csak jertek egyszer a hegyekbe fel !

Eltérés : kéz. :

Tanácsba urak, tanácsba. A király várakozik

92. l. 13. sor :

Tanácsba urak, tanácsba. A király vár.

Eltérés—Hiány : kéz. :

Giskra.

A szemtelen kölyök ! Szolgáját kéri vissza,
Pedig különb legény mint minden Hunyady.
De jól van. Majd tesz róla Czilley.

Ujlaky.

Ne zúgolódjál mint a rossz fazék :

Jer győzhetetlen Giskra. Hagyjuk őket.

Giskra.

No semmi ! — Majd küldök szolgát neki !

92. l. 16—24. sor :

Giskra (magában).

Czudar nép ! mind kiirtom őket !

És e Hunyady faj, milyen szemtelen !

Ujlaky.

Ne zúgolódjál mint a rossz fazék :

Jer győzhetetlen Giskra. Hagyjuk őket.

Giskra.

No jól van. Majd tesz erről Czillei. (Ujlaky Giskra, Bánfi el).

Hiányzik a kiadásban :

93. l. 3. sor után :

És most ha tetszik, ország nagyja lesz,
S tanácsot ül a szent közügy felett.

A 93. l. 7—18. soroknak megfelelő kéziratrész át van húzva. A + -tel jelzett hiányjel szerint Vörösmarty újabb átdolgozást eszközölt, ez azonban nincs meg.

Eltérés : kéz. :

Ez igen finom ember,

93. l. 19. sor :

Ez a legfinomabb ember, kit valaha ismertem . .

kéz. :

. . . s megköszöni, hogy hibájára figyelmeztetted

94. l. 3-4. sor :

. . . s megköszöni, hogy hibájára figyelmeztetéd.

Hiányzik a kiadásban :

94. l. 8. sorban :

Halhatatlan egy ember.

Eltérés : kéz. :

Szólítsd csak meg; látod, milly sima feleletet
nyersz.

95. l. 3—4. sor :

Szólítsd csak meg, meglátod, millyen udvarias.

kéz. :

. . . talán épen már kezdődni is fog.

95. l. 9-10. sor :

. . . talán épen már kezdődni is fogott.

kéz. :

Finom legény.

95. l. 12. sor :

Igen finom legény.

kéz. :

No nemde ?

De ím Szilágyi bátya, hát nem a gyűlésbe ?

95. l. 15. sor :

Nem megmondtam ? — De ím

Szilágyi bátya ! — Hát nem a gyűlésbe ?

kéz.:

S az ember vét két isten bocsássa meg.

100. l. 21. sor:

S mit ember vét, isten bocsássa meg.

Hiányzik a kéziratban:

101. l. 4-5. sor.

Eltérés: kéz.:

De hát mért nem vigyáz? Eredj ki jámbor.

Beszélj a léggel, az meg nem harap.

101. l. 9-10. sor:

Mért nem vigyázz? Eredj ki jámbor ősz:

Perelj a léggel, az meg nem harap.

102. l. 8-9. sor:

H. László (félre)

Mit akar ez ember?

A kéziratban H. László név jelezve van, de szavai át vannak húzva, pótlás nélkül.

kéz.:

S otthon csak...

104. l. 8. sor:

És honn csak...

kéz.:

Apjáért megtisztelni a fiát.

108. l. 11. sor:

Fiában megtisztelni az apát.

kéz.:

Ügyelnem kell rá.

108. l. 26. sor:

Ügyelni kell rá.

kéz.:

Kinél vitézbet még nem szült anya.

109. l. 8. sor:

Kinél vitézebbet nem szült anya.

kéz.:

A kénytelenség fegyverével állt fel

109. l. 15. sor:

A kénytelenség fegyverét fogá fel

kéz.:

... bár súlyos hivatalt

Veszek magamra...

110. l. 26-27. sor :

... bár súlyos *hivatallal*

Ruháza fel jószágtok ...

kéz. :

S ím én lerázom ...

111. l. 21. sor :

S még is lerázom ...

kéz. :

Nagy tisztelemet megkezdeném.

112. l. 7. sor :

Országos tisztelemet megkezdeném.

A kéziratban a 113. l. 5. s. után megfelelő résznél ceruzával írva ez utasítás olvasható :

NB. Csak *eddig* kell írni.

kéz. :

Hogy néz a kis kaczer. — Mint tetszik királyom.

114. l. 16. sor :

Hogy néz a kis kaczer. — Finom leányka.

kéz. :

S lásd öcsém

116. l. 20. sor :

Lásd öcsém !

Hiányzik a kiadásban :

119. l. 7. sor után :

Te szer felett ügyes vagy a vitában.

Hiányzik a kéziratban :

120. l. 6-7¹/₂ sor.

E helyett a kéziratban ez az utalás : *Vagy öt sornak helyet kell hagyni.*

Eltérés : kéz. :

E képmutató, orczátlan vén lator,

Ki már anyjában gyilkot, mérget árult

120. l. 11-12- sor :

E képmutató, orczátlan vén latornak,

Ki anyja méhéf már megmérgezé.

Hiányzik a kéziratban :

121. l. 20. sor. A kézirat megfelelő helyén ez utalás van : *Két sornak helyet.*

Hiányzik a kiadásban :

122. l. 4. sor után :

Hát már örökké űz e gondolat ?

E semmiség ? Ha ország és király

E szégyent rám veték, ledobjam-e ?

Hiányzik a kéziratban :

122. l. 26.—123. l. 20. sor.

E helynek megfelelő kézirati részen más szöveg van, de ez át van húzva, mellette pedig ez utasító jelzés: NB. *Egy üres lapot kell hagyni.*

Eltérés : kéz. :

Ez annyi volna, mint elesni fényes

Pályámnak csillagától lidércz után

123. l. 25. sor :

S ez annyit tenne, mint elesni pályám

Fénycsillagától, és lidércz után

Hiányzik a kiadásban :

124. l. 4. sor után :

Hogy nyílt erőszak által érje el

Mit már apámnak tenni szánt volna.

Eltérés—Hiány : kéz. :

Hisz ez királyi munka lesz. Fiává

Fogad, hogy könnyebben kiirtson, én

124. l. 10-12. sor :

Hisz ez csak kölcsön munka. Ő fiává

Fogad fel, hogy kiirtson : én saját

Gyalázatos vérének fertejében.

A 127. l. 4. s.-hoz a kéziratban ceruzával ez az utalás van írva :

NB. öt sor hely marad.

Hiányzik a kiadásban :

128. l. 22. sor után :

Szekéren ülsz s aztán velem hajón.

IV. felvonás.

Eltérés : kéz. :

S velünk vagy két ezer markos legény

133. l. 7. sor :

S velünk vagy négy ezer markos legény,

kéz. :

Ürügy találkozik, ha elvesztettük őket.

133. l. 9. sor :

Ürügy találkozik, ha elveszének.

A kézirat bal felső sarkán ceruzával beírt utasítás :

Egy lap hagyatik.

kéz. :

Meghitteimnek most még parancsot osztok (próza).

134. l. 17—18. sor :

Most meghitteimnek
Parancsot osztok ...

kéz. :

... Azután

A várba.

134. l. 18-19. sor :

... aztán indulunk

Nándor felé.

kéz. :

... csakhogy a bitó,

Ha legszebb fából volna is faragva,

135. l. 9-10. sor :

... ámbár a bitó,

Habár arannyal volna is borítva,

kéz. :

Magad tanácstalan ne fogj hozzá.

137. l. 2. sor :

Tanácstalan ne fogj hozzá magad :

A kézirat bal felső sarkán ceruzával írt bejegyzés : Egy lap hagyatik.

Hiányzik a kéziratban :

137. l. 7. sor.

Eltérés : kéz. :

Mi jó, hogy e vár még tulajdonunk.

137. l. 11. sor :

Mi jó, hogy e vár még kezünk alatt van.

kéz. :

Mellyben gyilok, csel ...

139. l. 2. sor :

Hol orgyilok, csel ...

Hiányzik a kiadásban :

142. l. 3. sor után :

Pompás, dicső! de kelj fel és ne sírj.

Eltérés : kéz. :

Mit emberi (ember) édest ismer a világon.

142. l. 28. sor :

Mit ember kéjest ismer a világon.

Hiányzik a kéziratban :

143. l. 3-4. sor.

Eltérés : kéz.:

De látni és csak látni s nem egyéb ?

143. l. 6. sor :

De látni és csak hallani s nem egyéb ?

kéz.:

Az embergyomtól megtisztulva lenne.

150. l. 8. sor :

Ki nem tisztúlna emberek gyomától.

Hiányzik a kéziratban :

150. l. 9-10. sor.

Eltérés : kéz.:

Kétszerre olly nagy, mint nálunk Budán.

156. l. 2. sor :

Erősbnek látszik, mint nálunk Budán.

Hiányzik a kiadásban :

156. l. 9. sor után :

Most tudva, hogy te is barátja vagy,

Testvérül nézem minden cseppjeit.

Eltérés : kéz.:

Zártáig híven szolgált.

161. l. 3. sor :

Zártáig érted híven fáradott,

Hiányzik a kiadásban :

161. l. 15. sor után :

Köszönet királyom e kíváratért.

Eltérés : kéz.:

És most, királyom, légy itt honn közöttünk.

161. l. 19. sor :

És most, királyom, légy üdvöz közöttünk.

Hiányzik a kiadásban :

161. l. 20-21. sor.

Eltérés : kéz.:

... Rászedettem

Vagy rá szedém magam; de titkomat

Megőrizém: rám nézve nincs veszély.

De tervem füstbe ment Hadam kizárva

Erőszak nem segíthet. Mit tegyünk ?

171. l. 18-21. sor :

... Hunyadi-

Fejekre játszám s tervem füstbe ment.

De titkomat megőrzém : nincs veszély.
Most mit tegyünk ?

Hiányzik a kéziratban :
171. l. 21-26. sor.

Eltérés : kéz. :
Méreg, gyilok ? Ki által és mikor ?
171. l. 28. sor :
Méreg, gyilok, gyilok, méreg — mi jobb ?

Hiányzik a kéziratban :
172. l. 1 sor.

Eltérés : kéz. :
Vagy táboromban adnék lakomát ?
172. l. 2. sor :
És itt vagy ott adnék vég lakomát.

V. felvonás.

kéz. :
Szegény leány : Ki ad neked segélyt ?
177. l. 1. sor :
Szegény leány ! Ki ad nekem segélyt ?
kéz. :

. . . Jőnek pedig sokan.
179. l. 8. sor :
. . . Jőnek. Hallgassatok.

kéz. :
Mindennek, ami jó s becsületes
182. l. 18. sor :
Mindennek, ami jó, erénynemű.
kéz. :

Megbélyegezni tíz ország előtt
182. l. 24. sor :
Megbélyegezni a világ előtt,
kéz. :
Mert egy helyett most két férjet kíván.
184. l. 3. sor :
Mert egy helyett most két lelket kíván.

Hiányzik a kiadásban :
189. l. 4. sor után :
De menj, pihenj ki a mellék teremben

Eltérés : kéz. :
Szennyébe mártva, piszkos és idétlen
192. l. 29. sor :
Szennyébe mártva, piszkos és kopott ;

kéz.:

S Henrikben kételkedni kezdek. Itt volt

197. l. 27. sor:

S Henrik felém sem jó: gyanús dolog!

Hiányzik a kéziratban:

197. l. 28. s.—198. l. 3. sor.

Hiányzik a kiadásban:

197. l. 28. sor után:

Itt volt

az éjjel: arcza dúlt és szeme tör.

Irtóztam tőle s nem bíztam reá

Eltérés: kéz.:

De ezt nem ő mondá?

199. l. 14. sor:

De ezt nem tőle hallád?

kéz.:

Egy biztos emberétől

Hallám.

199. l. 16—17. sor:

Nem, uram,

Egy biztos emberétől.

kéz.:

Az szép, ha érzi, hogy hibát teve.

199. l. 19—20. sor:

Szép, igen szép,

Ha érzi, hogy hibázott ellenem.

kéz.:

És akkor jaj neked vén áruló.

203. l. 4. sor:

És akkor jaj neked, vén hitszegő!

kéz.:

S a kincs, mit gazdag ételekre költél,

208. l. 26. sor:

S a kincs, mit kényes tagjaidra költél,

Hiányzik a kiadásban:

210. l. 21. sor után:

Hallgass.

Hiányzik a kéziratban:

211. l. 26. sor.

Eltérés: kéz.:

Megmondom.

212. l. 2. sor:

Elmondom újra . . .

kéz. :

Hah! átok reád.

212. l. 24. sor :

Dögghalál reád!

kéz. :

Igen! Mi érte mind megfelelünk.

214. l. 7. sor :

Igen, mindnyájan részesek vagyunk

kéz. :

Az álnok Czilley porba harapott.

214. l. 20. sor :

Az álnok Cзилlei vérében hever.

kéz. :

Te Henrik itt? És tört vonsz ellenem?

215. l. 13. sor :

Te Henrik itt? S még tört vonsz ellenem?

kéz. :

Még ő tán ad meg. Hűtelen vagyok!

215. l. 16. sor :

Az a bajod, hogy hűtelen vagyok?

Hiányzik a kéziratban :

216. l. 10^{1/2}—17. sor.

Hiányzik a kiadásban :

216. l. 10. sor után :

Eggy selét tanyához

Utánad jártam; mert gyanúm felebredt

Komoly kedélyed által.

Henrik.

Boldog isten!

Ágnes.

Igen, Henrik s ez átkozott tanyán

Egy aljas nőnek keblén láttalak,

Eltérés: kéz. :

Tudod, ki volt az aljas nő? hugom.

Egy üldözött barátomnak neje

Csak otthon láthatnám őt.

216. l. 23—24. sor :

Tudod, ki volt a nő? testvérhugom,

Egy száműzött barátomnak neje.

kéz. :

Nem hiszek.

216. l. 28. sor :

Én nem hiszek.

kéz.:

Hű nő, ki férjét a börtönbe is
Kész lett követni: Én kimenthetém
Őket; de látni többé nem fogom.
Mint egy letört ág . . .

217. l. 2—5. sor:

Baj és életveszély közt
Kivitettem őket a halál köréből;
De látni többé nem fogom soha:
Mint a letört ág . . .

Agnes (félre)

kéz.:

És mégis úgy lehet
Oh Henrik ölj meg engem.

Agnes.

217. l. 8—11. sor:

Ha megcsalódtam volna, oh egek!
És mégis úgy lehet. Most érthetem csak
Reljtélyes arcját és beszédeit. —
Oh Henrik! én elvesztem.

Hiányzik a kiadásban:

221. l. 7. sorban:

Ez a csekélyebb mentség. Czillej
Fiának vállalt s már akkor fejünket

Eltérés: kéz.:

S e sors-ítélet: a vér vért kíván.

223. l. 17. sor:

S ez ítélet így szól: a vér vért kíván!

Rövidítések és névírás-különbségek.

Vörösmarty kéziratában a Hunyadi nevet többféleképen írja: Hunyady, Húnyadi, Húnyady. — Czillei nevét így: Czillej. — Giskrá-ét: Giszkra, Giskra. — Ujlaky-ét: Ujlaky, Ujlaki.

Az egyes neveket a következőkép rövidíti: Hunyadi László: H. L.; H. László; Húnyady L.; L.; László. — Hunyadi Mátyás: Mátyás; H. Mátyás.

Személy-különbségek.

A kéziratban az I. kiadásban közölt „Személyek” sora hiányzik. A személyek majdnem mind ugyanazok. Eltérések:

I. felvonás.

A kiadás *Lamberger* h. a kéziratban eredetileg *Zierlich* volt; ezt később *Vörösmarty* ceruzával *Lamberger*-re javította.

II. felvonás.

A kiadás 58. l. szerepelő *Harmadik* pár, *Első* pár, *Harmadik* pár h. a kéziratban 3. *Polgár*, 1. *Polgár*, 3. *Pol.* szerepel.

III. felvonás.

A kiadás *Zierer* h. a kiadásban *Zierlich* fordul elő.

A IV. és V. felvonásban hasonlóképen.

Felvonás-különbségek.

A felvonások kézirati beosztása egyezik a kiadáséval. Csak a *III. felvonás* első tervezetében volt eltérés. Ez ugyanis a *III. felvonás Futak*-on történő jeleneténél kezdődött. A jelenetből *Vörösmarty* csak 6 sort írt meg, aztán abbahagyta, s így kezdte a *III. felvonást*, mint azt a kiadásban véglegesítette is.

Szín- és játékjelző különbségek.

I. felvonás.

Színjelzés: kéz.:

Buda. Gara háza.

5. l. 2. sor:

Buda: Gara háza.

Jelenetjelzés: kéz.:

Gara és Hunyady László.

5. l. 3. sor:

Gara, Hunyady László.

8. l. 23. sor:

Mária (jó.)

kéz. hiányzik.

19. l. 5. sor:

Gara (maga)

kéz. hiányzik.

24. l. 5. sor:

Mária (jó)

kéz. hiányzik.

24. l. 25. sor :
Mária szavai végén : *(el)*
kéz. hiányzik.
26. l. 4. sor :
Gyuri *(jő)*
kéz. hiányzik.
26. l. 13. sor :
István *(előjő)*
kéz. hiányzik.
31. l. 18. sor :
Iván szavai után : *(elmennek)*
kéz. hiányzik.
33. l. 11. sor :
(Ágnes vissza húzza kezét)
kéz. hiányzik.
33. l. 18. sor :
Ágnes *(kitörve)*
kéz. hiányzik.
34. l. 11. sor :
Király szavai után : *(A király és Ágnes el)*
kéz. hiányzik.
34. l. 17. sor :
Czilley szavai után : *(csenget)*
34. l. 18. sor :
Szolga *(jő)*
34. l. 25. sor :
Elég ! *(Szolga el)*
kéz. hiányzik.
- kéz. :
Czilley tábornoka és Henrik.
36. l. 3. sor :
Zierer és Henrik *(jönnek)*
37. l. 12-16. sor :
Nagy terem.
A kéziratban csak ennyi van : *Lakoma.* A többi
rész hiányzik.
38. l. 7. sor :
Czilley *(félre)*
38. l. 8. sor :
Czilley *(a királyhoz)*
kéz. hiányzik.

38. l. 9. sor :
Czilley (egy szolgálához)
kéz. hiányzik.

kéz. :
Czillei szavai között : s mondjon egy dalt a la-
koma fáradalmainak enyhítésére (mintegy iga-
zítva magát)

38. l. 10. sor hiányzik.

kéz. :
Henrik álruhában

38. l. 13. sor :
Henrik (álöltözetben, ki ekkor jelen van, most
előbbre jő, énekel)

kéz. :
(A király Ágnes után indul)

40. l. 23. sor :
Király (a föleszmélt Ágnessel távozván)

43. l. 13. sor :
Czillei (ki e közben levelet kapott, s azt elolvas-
ta, Eyzingerhez)

kéz. hiányzik.
44. l. 3. sor :
Lamberger (leteszi a poharat)

kéz. hiányzik.
kéz. :
(Czilley befordúl a királyhoz)

44. l. 15-16. sor :
Czillei (poharat üt Giskrával, azután bemegy a
királyhoz)

44. l. 20. sor :
Eyzinger (felkel)
kéz. hiányzik.

kéz. :
(A vendégek némán távoznak)
45. l. 14. sor :
(A vendégek távoznak, Eyzinger, Ujlaky és Gisk-
rán kívül)

kéz. :
Czilley és titoknoka.
47. l. 9. sor :
Czillei és Zierer.

50. l. 27. sor:

Henrik (*félre*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Henrik szavai közt: (*elolvassa a levelet*)

52. l. 14. sor:

Henrik szavai közt: (*olvas*)

Színjelzés: kéz.:

Szabad tér

53. l. 2. sor:

Fehérvár. Szabad tér.

Jelenetjelzés: kéz.:

(... két fia *utána*, *azután* a

Hunyady ház barátai *Szilágyin kívül*)

56. l. 8-9. sor:

(... két fia *mellette*, *utánok* a Hunyadi ház barátai)

kéz.:

Szilágyi.

57. l. 10. sor:

H. László neve szerepel.

57. l. 14. sor:

H. László szavai közt: (*a néphez*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Capisztrán sietve jő

57. l. 26. sor:

Kapisztrán (sietve jön)

kéz.:

(... *felkél*)

58. l. 2. sor:

Kapisztrán (... felkel)

kéz.:

Hunyadiné szavai után: (*el*)

64. l. 13. sor:

U. ott: (elmennek)

kéz.:

Két sírásó.

64. l. 21. sor:

Két sírásó. *Tiborc, Tamás.*

kéz.:

Bodó s egy nő cseléd:

72. l. 3. sor :

Bodó, nő cseléd, *utóbb Hunyadiné.*

kéz. :

Bodó előbbre s ismét vissza lép.

73. l. 1. sor hiányzik.

74. l. 3. sor végén :

Hunyadiné szavai közt : *meglátva Bodót.*

kéz. hiányzik.

kéz. :

Hunyadiné szavai közt : (közelebb)

74. l. 7. sor :

U. ott. (közelebb *jő*)

kéz. :

Bodó

Sőt igen (*felkél*)

175. l. 24. sor :

U. ott. (*fölkél*)

Színjelzés : kéz. :

Futak.

Előterem.

*Különböző csoportok alakulnak pártok szerint,
majd hevesb, majd csendesebb társalgással.
Urak mennek a teremén s kiki majd egyik
csoportot, majd a másikat üdvözli. Némellyek
fel s alá járnak.*

77. l. 21—22. sor :

Futak. Királyi szállás.

Király. Ágnes.

82. l. 6. sor :

Czillei (magában)

kéz. hiányzik.

83. l. 21. sor :

Ágnes (félre)

kéz. hiányzik.

kéz. :

magában

84. l. 8. sor :

Ágnes (félre)

kéz. :

Ágnes (magában)

84. l. 19. sor :

Ágnes (félre)

kéz.:

Király szavai után: (el)

84. l. 28. sor:

U. ott. (Király és Czillei el)

kéz.:

Agnes magában.

85. l. 1. sor hiányzik.

85. l. 10. sor:

Agnes szavai után (el)

kéz. hiányzik.

85. l. 11—17. sor a kéziratban hiányzik.

kéz.:

Czilley titkon Giskrához

85. l. 18. sor hiányzik.

86. l. 22—23. sor:

Czilley szavai közt.

kéz. hiányzik.

kéz.:

H. L. és Bodó járnak fel s alá.

87. l. 22—23. sor:

Voltak. Bodó jó, kit Hunyadi László karon fog
s vele fel s alá járva beszélget.

88. l. 1. sor:

H. László. (Bodóhoz)

kéz. hiányzik.

kéz.:

H. László szavai után: kikerülik s folyvást járnak

88. l. 18. sor:

H. László szavai után: (Kikerülik s folyvást tovább
járnak)

89. l. 13—14. sor:

Giskra (hevesebb beszéd közben elejti kalpagát)

kéz. hiányzik.

kéz.:

H. Mátyás. Giskra kalpagját fölveszi

89. l. 16. sor:

H. Mátyás (felveszi s általadja)

kéz.:

Giskra tetszéssel.

89. l. 17. sor hiányzik.

90. l. 1. sor :

H. Mátyás (*kivonja*)

90. l. 4. sor :

Mátyás szavai közt (*a kardot két kézzel emelgeti*)

90. l. 5. sor :

U. ott. (*visszaadja, tovább megy Madarászszal
fel s alá jár*)

92. l. 12. sor :

Bánfi (*sietve*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Bodó.

(*Zierlichhez, kifolyvást kémlelődvé körül tekintget*)

95. l. 6-7. sor :

Bodó.

(*Zierernek, ki kémkedve körül járt, s helyenként
meg meg állapotodott, vállára teszi kezét*)

95. l. 17. sor :

(*Szilágyi jó*)

kéz. hiányzik.

96. l. 29. sor :

Szilágy szavai végén : (*el*)

kéz. hiányzik.

99. l. 29. sor :

Király szavai közt : (*sokan : éljen*)

kéz. hiányzik.

100. l. 16. sor :

Czillei (*félre*)

kéz. hiányzik.

kéz. :

Kiáltás.

102. l. 9. sor :

kéz. hiányzik.

kéz. :

(*H. László felkél. Közfelkiáltás halljuk Hunyadit.*)

102. l. 14-16. sor :

H. László

(*fölkél. — Közfelkiáltás*) „Halljuk Hunyadit !”

kéz. :

(*Kiáltás halljuk Hunyadit*)

102. l. 19-20. sor:

Kiáltozás

Halljuk Hunyadi.

kéz.:

Czilley titkon.

102. l. 21. sor:

Czillei (titkon a királyhoz)

kéz.:

H. László szavai után: (új felkiáltás: *Igaz! Igaz!*)

105. l. 28. sor hiányzik.

kéz.:

Gara szavai végén: (helyeslés)

103. l. 11. sor hiányzik.

108. l. 12. sor:

Czillei (*félre*)

kéz. hiányzik.

112. l. 11. sor:

H. László (*félre*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Király szavai után: (A király s a nép nagyobb része el)

113. l. 5. sor:

U. ott: (Éljenezs. Mindnyájan el)

kéz.:

Czilley ablakot nyit.

113. l. 7. sor:

Czillei ablakot nyit. *Király.*

117. l. 22. sor:

Czillei (*magában*)

kéz. hiányzik.

117. l. 25. sor:

Czillei szavai után: (*elmennek*)

kéz. hiányzik.

Szín- és jelenetjelzés:

kéz.:

118. l. 1-2. sor:

Nyílt csarnok

Országné, Mária, Hunyadi László

kéz. hiányzik.

120. l. 5. sor :

H. László szavai közt : *Országné, Mária el)*
kéz. hiányzik.

kéz. :

H. László szavai végén : (*Húnyady lóra akar ülni,
Henrik megfogja a lovát*)

122. l. 9. sor :

U. ott : (*Egy szolga lovat hoz Hunyadi László-
nak. Henrik jő*).

122. l. 23. sor :

Henrik szavai végén : (*el*)
kéz. hiányzik.

123. l. 11. sor :

H. László szavai végén : (*Bodó jő*)
kéz. hiányzik.

125. l. 9. sor :

Czillei szavai végén : (*el*)
kéz. hiányzik.

kéz. :

H. László szavai után : (*Ágnes férfiruhában*)

125. l. 12. sor :

U. ott : (*Ágnes férfiruhában jő*)

126. l. 21. sor :

Ágnes (*félre*)
kéz. hiányzik.

128. l. 12. sor :

Ágnes (*Hunyadi keze után nyúl*)
kéz. hiányzik.

128. l. 26. sor :

H. László szavai után : (*Mind elmennek*)
kéz. hiányzik.

IV. felvonás.

134. l. 10. sor :

Henrik szavai végén : (*el*)
kéz. hiányzik.

kéz. :

Czillei szavai közben : (*szolga*)

134. l. 14. sor :

U. ott : (*Szolga el*)

Szín- és jelenetváltozás:

kéz.:
Nándor.
135. l. 1-2. sor:
Nándor. *László laka.*
Szilágyi, H. László.

Jelenetváltozás:

138. l. 6. sor:
Szilágyi szavai végén: *(el)*
kéz. hiányzik.
138. l. 7. sor:
Ágnes egyedül, később Mátyás.
kéz. hiányzik.
139. l. 5. sor:
H. Mátyás szavai közt: *(becsapja könyvét)*
kéz. hiányzik.
kéz.:
Ágnes *(nevetve)*
140. l. 21. sor hiányzik.
kéz.:
Ágnes *(letérdel)*
141. l. 16. sor:
U. ott. *(letérdel)*
141. l. 26. sor:
Ágnes *(félre)*
kéz. hiányzik.
142. l. 7. sor:
H. Mátyás szavai közt: *(Leülnek)*
kéz. hiányzik.
159. l. 12. sor:
H. László szavai végén: *(Elmennek)*
kéz. hiányzik.
kéz.:
(... s benn a kapunál megjelenik László)
160. l. 6. sor:
(... benn a kapunál megjelenik H. László)
kéz.:
A király ... s még *néhány kísérő* jönnek.
160. l. 16-17. sor:
Király ... s még *néhányan* jönnek.

kéz.:

Király szavai közt: (Húnyadyhoz)

163. l. 3. sor:

U. ott: (Lászlóhoz)

168. l. 3. sor:

Czillei szavai közt: (Körül néz)

168. l. 24. sor:

Zierer (jó)

kéz. hiányzik.

171. l. 26. sor:

Czillei szavai közt: (körül néz)

kéz. hiányzik.

V. felvonás.

kéz.:

Mátyás és Ágnes.

173. l. 2. sor:

H. Mátyás, Ágnes.

kéz.:

Vitéz. (lassan Mátyás (l) közelít s kézen fogja)

176. l. 11. sor:

Vitéz. (lassan H. Mátyáshoz közelít s kezén fogja)

kéz.:

Vitéz szavai végén: (el Mátyással)

176. l. 26. sor:

U. ott: (el H. Mátyással)

Színjelzés: kéz.:

H. László laka.

Kanizsai, Bodó, Madarász. Utóbb H. László.

Szilágyi, Ország.

177. l. 10-11. sor:

Hunyadi László laka.

Kanizsai, Bodó, Madarász.

Jelenetjelzés: kéz.:

Ország szavai után: (átadja egyebeknek)

180. l. 6. sor:

U. ott: (átadja Vitéznek)

kéz.:

H. László szavai közt: (Szilágyi el)

187. l. 16. sor:

U. ott: (Szilágyi)

187. l. 25. sor :

H. László szavai közt: (*Ablakhoz megy*)
kéz. hiányzik.

kéz.:

Király, ki ülve aludott, fölébred.

188. l. 4. sor :

Király, ki ülve aludott fölébred. Ágnes.

kéz.:

Király szavai közt: (*fölkel*)

188. l. 10. sor :

U. ott. (*fölkél*)

kéz.:

Czillei szavai végén: (*Asztalt terítenek s bort, ét-
ket raknak fel*)

197. l. 13. sor :

U. ott. (*Terített asztalt hoznak. Czillei leül*)

Sorrendváltozás: kéz:

Czillei szavai végén: (Lamberger el. Ágnes jő.
Czilley felkél.)

199. l. 23. sor :

U. ott: (Lamberger el. Ágnes jő. Czilley felkél.)

Jelenetjelzés: kéz:

Czillei szavai közt: (*Ágnest meglátva*)

200. l. 7—8. sor :

U. ott: (*Ágnest meglátva, gúnynyal*)

kéz.:

Ágnes mag.

201. l. 1. sor :

Ágnes (*magában*)

kéz.:

Hunyady lakása.

Czilley jő.

204. l. 8—9. sor :

Hunyady lakása

Czilley, később H. László.

kéz.:

H. László (*jön*)

204. l. 16. sor :

U. ott. (*jő*)

208. l. 17. sor :

H. László szavai közt (*Felkél*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Czilley (*felkél*)

208. l. 22. sor:

Czillei (*felugrik*)

kéz.:

... de László a kard alá rohan...

212. l. 21. sor:

... de *H.* László a kard alá rohan...

kéz.:

Ágnes *jő.* utóbb Henrik.

215. l. 1. sor:

Ágnes, utóbb Henrik.

kéz.:

Ágnes (*magában*)

218. l. 9. sor:

Ágnes (*félre*)

kéz.:

Ágnes szavai után: (el. Gara *jő* s Czilley testéhez megy).

218. l. 12. sor:

Ágnes szavai után: (*Mindketten* el. Gara *jő* s Czillei *holt* testéhez megy.)

220. l. 8. sor:

Mária szavai végén: (el).

kéz. hiányzik.

kéz.:

A király. *Hunyady* László...

220. l. 15. sor:

A király, *H.* László...

222. l. 20. sor:

Szilágyi szavai után:

(*A mind inkább gyülekező nép zajogni kezd*)

kéz. hiányzik.

kéz.:

Király szavai után: *A többiek utána*

223. l. 11. sor:

Király szavai után: (el)

HUNYADY LÁSZLÓ.

Az eddig ismeretlen kézirat a következő részekből áll:

1. *Előlegések* címmel két nagy negyed-ív-lap adja a darab prózában írt tartalmát ill. tervezetét.

2. Magának a darabnak többször megkisérelt feldolgozása maradt fenn, mindegyik csonka.

a) *Hunyady László* címmel két nagy és tizennégy kisebb negyedív-lap. Öt felvonás, az ötödik befejezetlen. Ez az egész kézirat prózában van írva. Ugy látszik, ez volt a darab első tervezete.

b) Egy kis negyed-ív-lapon egy újabb tervezetből a II. és III. felv. vázlata.

c) Tizenkét kis- és nyolc — benne két kis — nagy negyed-ív-lapon felvonásrészletek egy újabb tervezetből minden jelzés nélkül. A töredék versben van írva.

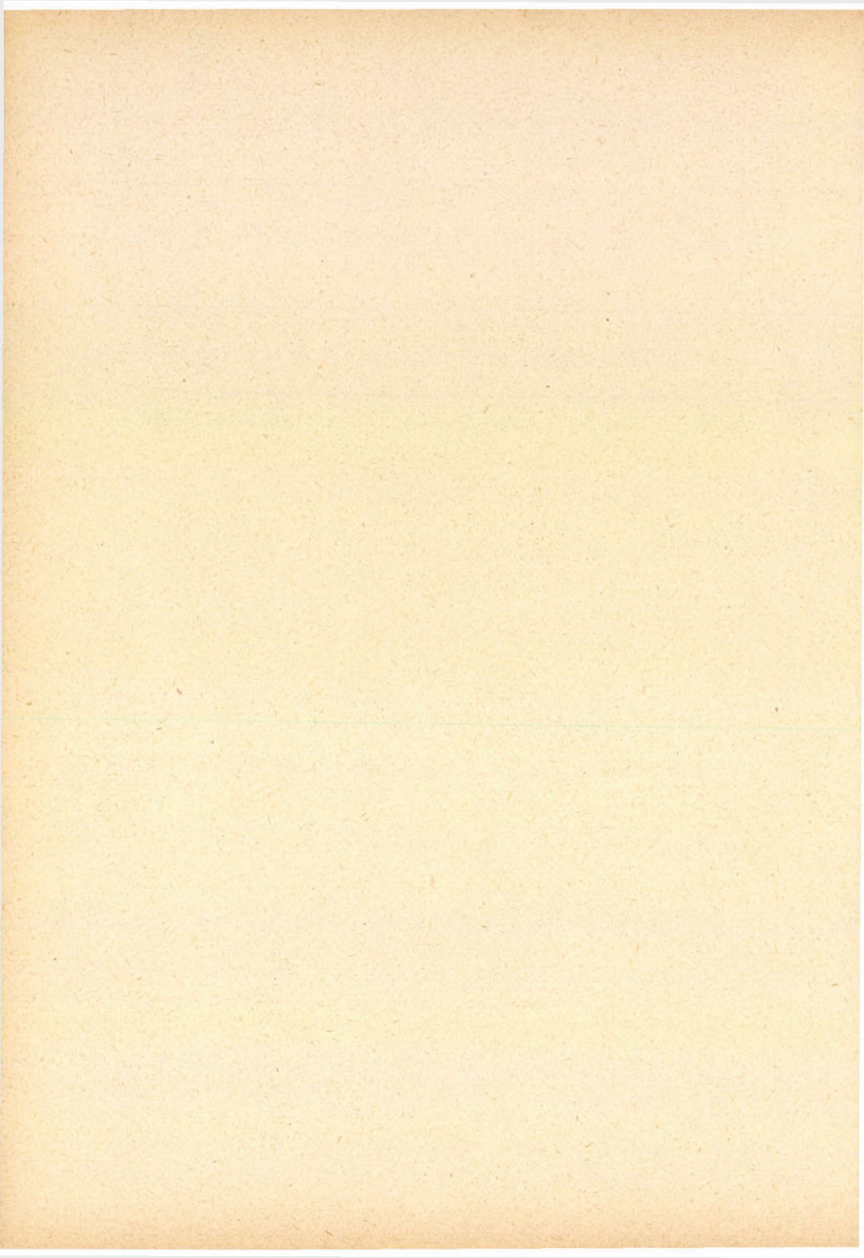
d) Tizenkét nagy ív-lapon egy más tervezetből az I. felvonás egészen, a II. felvonás csonkán. E töredék formája is vers és próza.

FORDÍTÁSOK.

Julius Caesar. (I. felv. II. jel. és II. felv. I. jelenet. Töredék.)

Lear király. (Teljes, mint Gyulai kiadásában.)

Romeo és Julia. (Gyulai kiad. terjedelmében. Töredék)

III.
LIRAI KÖLTEMÉNYEK.

VOLT TANITVÁNYAIMHOZ.

Tíz negyedív-alakú oldalból álló kézirat. Cím: *Per-
czel Móricz, és Miklós volt tanítványaimhoz. (Az erkölcs
diadalma.)* A vers végén aláírás: Vörösmarty Mihál. Alatta
még a censored jelzés: 609/823. T. Gy. p. 10. ny;

Admittitur Budae 5. apr. 823.
per. Frider Drescher.

Eltérés: kéz. és I.¹ kiad.:

Jég s hó halmok alatt . . .

II.² kiad.:

Jég, hóhalmok alatt . . .

kéz. és I. kiad.:

. . . szabadon kell visszarepülni.

II. kiad.:

. . . szabadon kell visszaröpülni.

kéz. és I. kiad.:

Biztos erőben leg elől a lelki Derékség.³

II. kiad.:

Biztos erőben jött leg elől a lelki Derékség.

kéz. és I. kiad.:

Arczczal lenge alá . . .

II. kiad.:

Arczczal szálla alá . . .

¹ Koszorú 1823. III.

² M. M. 1845.

³ L. a Koszorú szerk. 1823. 49. I. és Gyulai jegyzé-
tét e sorhoz. VIII. k. 389. I.

kéz. és I. kiad.:

A csendes kis öröm s szívtárho égi vidámság,

II. kiad.:

A csendes kis öröm s szívtartó égi vidámság,

kéz. és I. kiad.:

Jó vala ellenben a bűnök serege tömötten.¹

II. kiad.:

Jó vala ellenben a bűnök *serge* tömötten.

kéz. és I. kiad.:

Foglalatosság is. Ez mint...

II. kiad.:

Foglalatosság is, s ő mint...

kéz. és I. kiad.:

És elhuzva egyébtől is, *kordulta* ruhában.

II. kiad.:

És elhuzva egyébtől is, *színhagya* ruhában.

kéz.:

Árnyékként *eltűnt*...

I.—II. kiad.:

Árnyékként *eloszott*...

kéz.:

Meg fölkel; de nagyobb kinnal. Zavargva *letodult*

II. kiad.:

Meg fölkel; de nagyobb kinnal. Zavargva *betoldúlt*

kéz. és I. kiad.:

Lenne is a villám...

II. kiad.:

Volna is a villám...

kéz. és I. kiad.:

Míg ezek így *lönnek*...

II. kiad.:

Míg ezek így *lőnek*...

kéz.:

Úgy ne *légyen*...

I.—II. kiad.:

Úgy ne *legyen*...

kéz. és I. kiad.:

A mi muló rövid életemben *kisérthet* ezentúl.

¹ L. a Koszorú 1823. 51. l. és Gyulai jegyzetét e sorhoz. VIII. k. 389. l.

II. kiad. :
 A mi muló rövid éltében *kisérhet* ezentúl.
 kéz. és I. kiad. :
 Eskei : *ő* azokat ...
 II. kiad. :
 Eskei és azokat ...
 kéz. és I. kiad. :
 Sőt úgy *töltsetek* meg ...
 II. kiad. :
 Sőt úgy *töltsétek* meg ...

AZ IMÁDKOZÓHOZ.

Két oldalas, negyedív-nagyságú kézirat. Cím : *Egy imádkozóhoz.*

Eltérés : kéz. :
 S még is hová jár szép szemed ?
 I.¹ kiad. :
 Még is hová jár szép szemed ?
 kéz. :
 De megcsalt *ön* hitem
 I. kiad. :
 De megcsalt *en* hitem
 kéz. :
 Mert én *már* nem tudok.
 I. kiad. :
 Ah mert én nem tudok ;
 kéz. :
 Oh mindent, a mi bánt.
 I. kiad. :
 Ah mindent, a mi bánt:
 kéz. :
 Azt a — szép *szőke* lányt.
 Sorváltozat :
 Azt a *rosz* — szép leányt.

¹ Ö. M. VIII. 1885.

A TÜNÖDŐ.

Négy nyolcadív-alakú oldalból álló kézirat. A vers az első s a negyedik oldalra van írva. A másodikikon Faludi J. Felelő éneke van lemásolva. A harmadik üres. Cím nincs.

A kiadás második versszaka a *kézirat végén*, mint későbbi pótlás van írva.

kéz. :

Olly csalólag ragyoga.

I.²—II.³ kiad. :

Olly szelíden ragyoga.

A kéziratban a kiadás negyedik versszaka után megfelelő helyen ismétlődik a harmadik :

*Ah nincs nekem már vezérem —
változattal.*

Eltérés : kéz. :

Jól derült volt más üdőkön

I. kiad. :

Víg, derült volt más üdőkön

II. kiad. :

Víg, derült volt akkoron még.

kéz. :

Szép derült volt az nekem.

I.—II. kiad. :

Víg, derült volt az nekem.

Hiányzik a kéziratban :

Kelj, s az örvényes habokba c. versszak.

Hiányzik a kiadásban :

az előbbi versszak helyén :

Vagy hová is menjek innen

Csüggedezvén karjaim

Merre térjek, hol pihenjek

Háborogván gondjaim ?

Eltérés : kéz. :

Ah hisz én nyugtot kívánok.

I.—II. kiad. :

Hasztalan ! még csendes a hab.

² Aurora 1825.

³ V. M. M. 1833. I.

KÉRELEM.

Negyedív-alakú, két oldalas kézirat. Cím nincs.

Eltérés : kéz. :

Mást sugár nagy termet *indít*,

I.¹—II.² kiad. :

Mást sugár nagy termet *hódít*,

A MAGYAR KÖLTŐ.

A kézirat csonka, talán első kísérlet lehet. Mindössze két és fél versszak van meg. A kézirat alakja negyedív; első oldalán, cím nélkül van a jelzett vers, másik oldalának első felén hat sor az Eger II. énekéből; az oldal többi részét számadások töltik ki.

Eltérés : kéz. :

Jár számkivetetten az árva fiú

I.³—II.⁴ kiad. :

Jár számkiűzötten az árva fiú,

kéz. :

És dalt, s rebegő dala olly szomorú

I. kiad. :

S dalt zengedez és dala olly szomorú,

II. kiad. :

Dalt zengedez és dala olly szomorú.

kéz. :

Ah ollyan epedve foly ajkairól,

I.—II. kiad. :

Olly édes-epedve foly ajkairól,

kéz. :

Hős tetteket, a haza jobb idejét,

I.—II. kiad. :

Zeng tetteket, a haza szebb idejét,

kéz. :

Hagyd a csata hősit, az ősi vezért

Nincs, a ki becsülje vitézed.

¹ Aurora 1827.

² V. M. M. 1833. I.

³ Aurora 1828.

⁴ V. M. M. 1833. I.

I.—II. kiad.:

*Ah ifju nem érez, a lányka nem ért,
És nincs koszorúja szerelmeidért:
Némuljon utána keserved.*

kéz.:

Bár zengj, . . .

I.—II. kiad.:

Vagy zengj, . . .

kéz.:

S a harcz dali bért

I.—II. kiad.:

S a bús dali bért

ZRÍNYI.

Két kézírata van. Mindegyik négy-négy negyed-ív-alakú oldalból áll. Az első erősen javított, a második tisztázott, itt-ott javításokkal. Az első hiányos, a második teljes.

Eltérés: 1-2. kéz.:

A könnyörű eget . . .

I.¹—II.² kiad.

A gyönyörű eget . . .

1. kéz.:

Minket béke ölel, kürtök riadása nem ébreszt.

2. kéz.:

Minket béke ölel, kürtszó nem ijeszt fel öléből!

I.—II. kiad., mint a 2. kéz.

Sorrendeltérés: 1. kéz.:

*S hüvösek a ligeten patakok mentében az árnyak
Völgy, és hegy, s a frígyes egek gyönyörinkre
mosolygók.*

2. kéz.:

*Völgy, és hegy, s a frígyes egek gyönyörinkre
mosolygók,*

*S még hüvök (?) ligeten folyamok mentében az
árnyak.*

I.—II. kiad. mint a 2. kéz., kivéve:

*S kedvesek a ligeten folyamok mentében az
árnyak;*

¹ Aurora 1829.

² V. M. M. 1833. I.

1. kéz. :

És ha kedünk, ha ez a lélek nem volna *letörve*,

2. kéz. :

És ha kedünk, ha ez a lélek nem volna *lesújtva*,

1.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :

Melly bal sorsa fölött diadalmasan álla, s *magánynyá*

2. kéz. :

Melly bal sorsa fölött diadalmasan álla, s *vadonná*

1.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :

De te midőn egyedül várad közepébe *merülél*,

2. kéz. :

De te, midőn egyedül várad közepébe *vonúlál*,

1.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1.-2. kéz. és I. kiad. :

Bántatlan *mulatozhatnánk sokféle* örömmel.

II. kiad.

Bántatlan *vigadozhatnánk százféle* örömmel.

2. kéz. :

Hajdani hős vérhez vérünk ha buzogna hasonló

Ez a sor hiányzik az 1. kéziratból és az 1.—II. kiadásból.

1. kéz. :

Nem vala *illy bájjal viharos* környéked igéző

2. kéz. :

Nem vala *illy nyugalom* (üres hely) környéked igéző

1.—II. kiad.

Akkor nem vala *olly bájjal* környéked igéző.

1. kéz. :

Vagy mint eldühödött zivatarból *vissza maradt hang*,

2. kéz. :

Vagy mint eldühödött zivatar *morájában utó hang*,

1.—II. kiad. mint a II. kéz.

1.-2. kéz. :

S istenedő szemmel daliákat s harczy *mezőben*

1.—II. kiad. :

S istenedő szemmel daliákat s harczy *vidéken*

1. kéz. :

S ősedet, elmaradó Vidot, a mint kémli *pogány*
közt

2. kéz. :

S ősedet, elmaradó Vidot, a mint kémli *vasával*,
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1.-2. kéz. :

És deli Vid, deli Vid! törököt *kergetve* kiáltja.

I.—II. kiad.

És deli Vid, deli Vid! törököt *rettentve* kiáltja.

1. kéz. :

Durva török pedig . . .

2. kéz. :

Csalfa török pedig . . .

I.—II. kiad. :

Durva török pedig . . .

1. kéz. :

Vércsepegő vassal ezerek láttára keresvén

Ez a sor hiányzik a II. kéziratban és az I.—II.
kiadásból.

1.-2. kéz. :

Mindezeket mikor *elképzed* . . .

I.—II. kiad.

Mindezeket mikor *andalgasz* . . .

Hiányzik a kiadásban :

a 36. sor után :

1.-2. kéz. :

És Delimánt, a mint a természetre csatázván,
Elhúnyt szépe fölött mindent pusztítani készül,
Tép gyökeres csemetét, s fákat rángat ki tövestül,
S gyöngye Kumilla, ez eltört ág, minderre nem
újul.

1. kéz. :

Vagy pedig intézed deli Vid szép hölgye *hogyan* jár

2. kéz. :

Vagy pedig intézed deli Vid szép hölgye *miként* jár

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :

Férje után *törökök* seregében . . .

2. kéz. :

Férje után *Szolimán* seregében . . .

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :
S őket . . .
2. kéz. :
Őket . . .
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :
Hogy viszi vissza üző . . .
2. kéz. :
Hogy viszi *rajta* ütő . . .
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :
Ontja örök hévvel lobogó magyar éneke rendét
2. kéz. :
Onntja dalait, az örök hévvel lobogókat; azonban
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz. :
S néma, borúlt, . . .
2. kéz. :
Néma, s borúlt . . .
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

2. kéz. :
Akkor sincs biztos nyugalmaid az ősi falak között;
Az 1. kéz. hiányzik.
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.
Akkor sincs biztos nyugalmaid az őri falak között,

1. kéz. :
Im tolvaj török . . .
2. kéz. :
Mert tolvaj török . . .
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1.-2. kéz. :
Éjedet álfénynyel s rettentő szikra *bokorral*.
I.—II. kiad. :
Éjedet ál fénynyel s rettentő szikra *lökéssel*;

1. kéz. :
És egyszerre lakod mind a négy sarka *világít*,
2. kéz. :
És egyszerre lakod mind a négy sarka *megindúl*,
I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

E sorral végződik az I. kézirat.

2. kéz. :

S képeket, *égjen bár*, többé nem látja meg elméd.

I.—II. kiad. :

S képeket *olly tisztán* többé nem látja meg elméd.

2. kéz. :

Mint zivatar közepett . . .

I.—II. kiad. :

Mint viharok közepett . . .

2. kéz. :

Őrzi nehéz méltóságát *gond hagyta* művednek.

I.—II. kiad. :

Őrzi nehéz méltóságát *zajszülte* művednek.

2. kéz. :

Vassal is, a mi csatát zengél, tusakodva *megállod,*
kívívod,

I.—II. kiad. :

Vassal is, a mi csatát zengél, tusakodva *megállván*

2. kéz. :

S rajtad ütő törökök már félnek lenni *körödben,*

I.—II. kiad. :

S rajtad ütő törökök már félnek lenni *előtted,*

2. kéz. :

Ott is reszketvén a küzdő Zrínyi nevétől.

I.—II. kiad.

Reszketvén ott is a hadatűző Zrinyi nevétől ;

2. kéz. :

Mink pedig áldva *teszünk* szent emlékedre bo-
rostyánt,

I.—II. kiad. :

Mi pedig áldva *füzünk* szent emlékedre borostyánt

2. kéz. :

S fájdó kétségink az idő kerekébe *akadván*

I.—II. kiad. :

És az idő röptét *terhes bánattal elállván*

SZILÁGYI ÉS HAJMÁSI.

Kétféle alakú kézirata van : egy négy oldalból álló teljes ívű s egy hat oldalból álló negyedívű. Ez utóbbiból csak három oldal van tele írva. Címe nincs. A kézirat végén ez a megjegyzés áll : Pest, Jul. 19-ik 1828.

Eltérés: kéz.:

Szultán leánya ezt hallja fenn

I¹—II.² kiad.:

Császár leánya ezt hallja fenn

kéz.:

Még is leköltözött.

I.—II. kiad.:

Most abba költözött.

kéz.:

Oh hősfi . . .

I.—II. kiad.:

Hős ifju . . .

kéz. és I. kiad.:

Lehullna lánczod általam

II. kiad.:

Megoldanám e lánczodat.

kéz.:

Veled mennék . . .

II. kiad.:

Mennék veled . . .

kéz. és I. kiad.:

Öllek most Szilágyi szől:

II. kiad.:

Öllek hős Szilágyi szől:

kéz. és I. kiad.:

Szép hon felé vár nyugalom

Sorváltozat:

Gyönyörrel vár ott nyugalom.

II. kiad.:

Szép hon felé visz hős karom.

kéz. és I. kiad.:

Fölkelnek vámosok;

II. kiad.:

Zendülnek vámosok;

Sorváltozat: kéz.:

Mint párdúz a két ifjú küzd.

Szilágyi öl, Hajmási víg

¹ Aurora 1829.

² V. M. M. 1833. I.

*Vajdákkal a két úrfi mint
mint párdúz küzdenek.*

kéz. és I. kiad.

*Es gyönggyé a köny, a keserv
Örömmé változik.*

II. kiad.:

*Es gyöngyre a köny, a keserv
Örömré változik.*

kéz.:

*Mint gyenge repkény kerti fán,
Szilágyi karján függ a lány.*

I.—II. kiad.:

*Mint ifjú repkény kerti fán,
Szilágyi karján csügg a lány.*

kéz.:

Alattok . . .

I.—II. kiad.:

S alattok . . .

kéz.:

Hajmási felcsörrenve szól:

I.—II. kiad.:

Setéten most Hajmási szól:

kéz. és I. kiad.:

*Török, tatár nem űzhet itt,
Itt nincs hatalma már.*

II. kiad.:

*Bajtárs, megállj! nem érhet itt
Török hatalma már.*

Sorváltozat: kéz.:

De Hajmási nem szól, bőszen eszén

De Hajmási nem szól, vad dühén

Sorváltozat: kéz.:

Török virág, magyar kebel

Ez hő, az rajta hervad el.

S török virág, magyar kebel

Ez nem nyög, az bűn nem hal el.

Forró ez, az nem hervad el

Szelid virág, szabad kebel.

Ez hő, az rajta hervad el.

TOLDI.

Azonos címmel ellátott, nyolc nyolcadív alakból álló kézirat. Az utolsó oldal üres.

kéz. :

Három nap az úton, a harmadikon

I.¹—II.² kiad. :

Három nap utaznak, a harmadikon

Hiányzik a kiadásban :

a 6. sor után :

Délestre hajolva a puszta vadon.

kéz. és I. kiad. :

Illy szózatot önt el haragja szivén,

II. kiad. :

Illy gondokat önt el haragja szivén,

Hiányzik a kiadásban :

az 56. sor után :

Elhagyja kezét a cseh s vaslaka reng.

sorváltozat : U. olt. Az 57. sor után.

S ör szemnek az éj komorabbra. (tenyész)

Sorváltozat : kéz. :

S így zeng szava . . .

S zeng szózata . . .

kéz. és I. kiad. :

Szép csendben az agg duna ontja vizét,

I.—II. kiad. :

Szép csendben az agg Duna ontja vizét,

Sorváltozat : kéz. :

Parton kiköt a cseh, de a ladikot

Víz mélyibe rugja ki Toldi legott.

kéz. :

Hab nem zajol a duna sík mezején.

I.—II. kiad. :

Hab nem zajol a Duna sík tükörén.

Hiányzik a kiadásban :

a 112. sor után :

kéz. :

„Ezt mennykű, vagy a fene Toldi üté“

Igy szól, ha ki jó a baj hangja felé.

¹ Aurora 1830.

² V. M. M. 1833. I.

*Mint a várkapun a betörő idegen,
Zeng Toldi ütése a barna csehen.*

Hiányzik a kiadásban :

ll. k. 176. l. 6. sor után :

*Ők ketten az emberölők magoktúl
szilajúl,*

Nem nyugszanak, őreszők harczra vadúl.

VÁGY.

Negyedív-alakú, egy oldalból álló kézirat. Másik oldalán: *Kisfaludy sírjára. A gyászkiséret. Csák c. versek* kézírata. Cím nincs. A költemény két alakban van meg. A kettő közötti eltérés:

I versszak :

I. kéziratban ez a két sorváltozat van :

Ah nyomtalan a sebes óra halad,

S elmultat örök sora vissza nem ad.

S elmultat a sor vissza nem ad.

A II. kéziratban ez hiányzik.

Egyébként a két kézirat egyezik.

Eltérés : kéz. :

Ah hagyd megölelnem . . .

I.¹—II.² kiad. :

Ah hagyd megízlelnem . . .

ÚJ ÉVI KÖSZÖNTŐ.

Negyedív alakú kézirat. A vers a kézirat elülső részére van írva, cím nélkül. Hátsó részén: *Öröm és bú c. vers s egy levél-fogalmazás töredék.*

Eltérés : kéz. :

Hogy ez édes a kesertől

kiad.³

Hogy ez édes a keservtől

¹ Aurora 1832. A címe itt: *A kedveshez — Csaba álnévvel.*

² V. M. M. 1833. I.

³ M. N. 1885. VIII.

kéz.:

S marad kicsin szolgáloja

kiad.

S marad kicsiny szolgáloja

EGY KÖLTŐRE.

A vers a Csongor és Tünde első kéziratának egyik féloldalára van írva. Címe: Kovácsoczy (I) (L. Gyulai P. megjegyzését a költeményre, VIII. 390. l.) A kézirat és a kiadások egyeznek, kivéve az utolsó sort:

sorváltozat: kéz.:

Örülj nekik, jó költő! *tartsd meg* őket.

s edd meg őket.

kösd fel őket.

költsd el őket.

I¹ kiad.:

Örülj nekik, jó költő! *költsd el* őket

II.² kiad.:

Örülj nekik, jó költő! *tartsd meg* őket.

SZÉP ASSZONY.

Négy negyedív-alakú kézirat. Címe nincs. A kézirat a verset két megoldásban adja. Az első, mely csonka, a következő:

Jön a tatár!

Sajónál a magyar had megbukott

Meghalva bátrai, a nép elfutott:

Minden felé vért látni, és halált

S a rémült ország rémesen kiált:

Jön a tatár!

Mint tenger-ár

Csapatban és egyenkint kóborol,

Nem ment előtte sem ház, sem akol.

Emberrel barmot öl, hajt egyszerint

Csak szép hölgyekre kedvesen tekint

A vad tatár!

¹ Koszorú 1829. Pata álnévvel.

² V. M. M., 1833.

Hegyoldalon

Ki az, ki ott oly kényesen tanyáz,
 Kié a kert, kié az úri ház?
 A bátor ember, oh az elveszett
 Midőn minden füst, ő nem vált helyet.¹

A második kidolgozás a kézirat többi részét tölti ki.

Sorváltozat:

Bár férjével váltig hadakozott.
 Bár férjével mindig hadakozott.
 kéz.:
 Ném vesztél volna úgy o Hunnia
 I.²—II.³ kiad.:
 Ném vesztél volna úgy oh Hunnia!
 kéz.:
 S kikit (kiket) ...
 I.—II. kiad.:
 S kiket ...

Hiányzik a kiadásban:

a 20. sor után:
 kéz.:
 A szükség most rokonra kergetett.

Eltérés:

kéz.:
 Egy rőt tatárka, ...
 I.—II. kiad.:
 Egy rőt tatárfi, ...
 kéz.:
 Itt téged e ház kincsre s nagyra vár.
 I.—II. kiad.:
 Itt téged e ház kincsre, nagyra vár.
 kéz.:
 Így a lator vér, a tatárka; s jó
 I.—II. kiad.:
 Így a lator vér, a tatárfi s jó;
 kéz.:
 És mit teszen? Hajléka pusztla már
 I.—II. kiad.:
 És mit tesz? Hajléka pusztla már;

¹ Gyulai P. is leközli. Ö. M. I. 392. I.

² Koszorú 1830. Csaba álnévvel.

³ V. M. M. 1833. I.

V. FERDINÁND KIRÁLYHOZ.

Hat nyolcad-ív alakú oldal. Címe nincsen. A cím helyén: *Elkészült vasárnap. 6. November.* A kéziratn kívül két másolata is van a kéziratnak, talán Zádortól. Az eredeti s a másolatok közt eltérések vannak. A kiadások — kivéve a jelzett eseteket — a másolatot követik.

kéz.:

Kis műveit . . .

más.:

Bábműveit . . .

kéz.:

Melly isten által *mondta* meg a haza

más.:

Melly isten által *súgta* meg a haza

kéz.:

Legfőbb hiányát, hogy te lennél

Gyámola és emelő segéde?

más.:

Szüksége titkát, hogy Te abban

Gyámola és emelője lennél?

kéz.:

Melly boldogabb kor éve következik.

más.:

Milly boldogabb kor éve következik?

kéz.:

Tetted is a kegyelem gyümölcse?

más.:

Tettedet is a kegyadás jelenti.

kéz.:

Te a tüzetlen fényű, kopár aranyt

más.:

Te a magában puszta kopár aranyt

kéz.:

Inség kezébe tápot adtál,

Hála könnyűt ragyogó szemébe

más.:

Inség kiált föl díszneveddel,

S hálakönnyűt mutogat szemében.

I.¹ kiad. :

S hálakönyűt *ragyogat* szemében.

II.² kiad. :

S hálakönyű *ragyogó* szemében.

kéz. :

S minden vad állat, melyet a föld nevel
Fajához illő szózatokat jelent,

más. :

S hová jutunk már, milly alacson fokig ?

Még a vad is hű ős faja hanghoz :

kéz. :—más. :

A hét magyarnak hős beszéde.

I.—II. kiad. :

A hét magyarnak hős beszédét :

kéz. :

Bűnösök elfeledők emelni

más. :

Számkivetett vala ajkainkról;

kéz. :

S laktuk bitang nép a gyönyörű hazát

más. :

S éltünk bitang nép a magas ég alatt

kéz. :—más. :

Te fölsegítéd a kiáltó

I. kiad. :

Te fölsegítéd a lesújtott

II. kiad. :

Te fölsegítéd a kiáltó

kéz. :

S tanú lehessen nemzeti lét felől,

más. :

S tanú lehessen nemzeti fény felől,

kéz. :

Kincshalmot adtál s bátorodást neki

más. :

Te kincset adtál s bátorodást neki:

kéz. :

Hogy háládatlan lelke bezárkozik,

¹ Toldy: A magyar költészet kézikönyve. 1855. IV.

² M. M. 1864.

más. :

Hogy háládatlan szíve bezárkozik :

A kéziratban még e csonka sorok vannak :

Legszebb dicséret tetted, azt csak

Mondani kell s örök a dicsőség

Örüljetelek

Ti kiknek inség húzta vállát

Csüggedezők.

A HONTALAN.

Négy negyed-ív alakú oldalból álló kézirat ; három teleírt, egy üres. Cím nincs.

Eltérés : kéz. :

Mért bolygsz illy ridegen ?

Sorváltozás :

Hogy bolygsz ^{illeg} ridegen
a bérczeken ?

I.¹—II.² kiad. :

Hogy bolygsz vad bérczeken ?

kéz. :

Hagyj járnom e vad bérczeken.

I.—II. kiad. :

Hagyj bolyganom vad bérczeken,

kéz. :

Fájdalmim olly nagyok

I.—II. kiad. :

Én bujdosó vagyok;

kéz. és I. kiad. :

Kietlenb e szív itt balúl,

II. kiad. :

Kietlenb itt e pusztá szív,

kéz. és I. kiad. :

Ártóbb a vész, melly benne dúl ;

II. kiad. :

Zajosb a vész, melly benne vív :

¹ Aurora, 1836.

² V. M. M. 1840. I.

kéz.:

En bujdosó vagyok

I.—II. kiad.:

Fájdalmim olly nagyok.

kéz.:

Elvette volt bal végzedet,

I.—II. kiad.:

Elvette ádáz végzedet,

kéz.:

S inségem olly szívszaggató;

I.—II. kiad.:

S inségem most olly szívható;

kéz.:

De meg nem tántorít.

I.—II. kiad.:

De ez nem tántorít.

kéz.:

A hű barát, a hű leány

I.—II. kiad.:

A hű barát és hű leány,

kéz.:

És ők megcsaltanak

I.—II. kiad.:

És ők elhagytanak?

kéz.:

Meghaltak ők? s tán gyermeked

I.—II. kiad.:

Kihaltak ők? tán gyermeked,

kéz. és I. kiad.:

S mellyért vértettél, ön hazád

II. kiad.:

S mellyért vértettél, ten hazád

kéz.:

Kitilt határibúl

I.—II. kiad.:

Sujt kérlelhetlenül?

kéz.:

Bár szenved ő. . .

I.—II. kiad.:

S bár szenved ő. . .

kéz.:

A nemzet él s *u* ru

I.—II. kiad.:

A nemzet él s *der*ül.

kéz.:

Engem millióknak veszte nyom,

Egy nép halálát hordozom

Keblemben ostorúl.

A nemzet mellyhez tartozám,

Kit vérrel óltam, szent hazám,

Nincs, eltörölve van.

Nincs többé: írtva van.

I.—II. kiad.:

A nemzet, melyhez tartozám,

Kiírtva, s vérbe fúlt hazám

Többé fel nem írúl:

Engem millióknak veszte nyom,

Egy nép halálát hordozom

Keblemben ostorúl.

A RABLÓ.

Tizenhat negyediv oldalból álló kézirat. Az utolsó oldal üres. Cim nincs.

Eltérés: kéz.:

S a rabló szótalan

¹—¹¹,² kiad.:

A rabló szótalan

kéz.:

Fogoly *nő*höz hajolt.

I.—II. kiad.:

Fogoly *felé* hajolt.

kéz.:

Kérelmes s csapodár.

Kivána lenni ott

I.—II. kiad.:

Szelíd és csapodár

Ohajta lenni ott;

¹ Aurora 1836.

² M. M. 1840. I.

kéz.:

Borzadván kebele,

l—ll. kiad.:

Borzadva kebele,

kéz.:

Halvány főveny felett

l—ll. kiad.:

A halvány homokon

kéz.:

Jól látni fiait,

l—ll. kiad.:

Igy lelmi fiait,

kéz.:

Hoztál-e kardot énnekem

l—ll. kiad.:

Hoztál kardot nekem

kéz.:

S a fürge szép fiúk

l—ll. kiad.:

S a fürge két fiú

kéz.:

Atyám! anyánk beteg

l—ll. kiad.:

Apám! a hölgy beteg;

kéz.:

S kiellen . . .

l—ll. kiad.:

Kietlen . . .

kéz.:

Megtérhetetlenül.

l—ll. kiad.:

Téríthetetlenül.

kéz.:

A bőszült s vizen át

l—ll. kiad.:

A zordon, s vizen át

Sorváltozat: kéz.:

Előtte a vizek

Végtelen árkai

*

Előtte végtelen

Tengernek árkai

*

Előtte tengernek
Végetlen árai

kéz.:
Ah dúlva és messze van
I.—II. kiad.:
Hajh dúlva s messze van

kéz.:
Halottként áll a part
I—II. kiad.:
Halottan áll a part;

Sorváltozat: kéz.:
Szellője lengeteg
Ha szellők lengenek.

Eltérés: kéz.:
Anyjára szegezi,
I—II. kiad.:
A nőre szegezi,

Eltérés—Sorrend: kéz.:
Ki ád nekünk, ha még
Jó szót és kenyeret
Ne hagyj el, oh anya,
Vagy vígy el hát veled.
I—II. kiad.:
Ne menj el, oh anya,
Vagy vígy el engemet,
Ki ád nekem, ha még,
Jó szót és kenyeret?

Eltérés: kéz.:
S a megszánt két fiút
I—II. kiad.:
A megszánt két fiút
kéz.:
A bús nő felszedi,
I—II. kiad.:
A bús hölgy felszedi,
kéz.:
A síkon útai.
I—II. kiad.:
Távolban útai.

kéz. :

Ha feldúlt árjain

l—ll. kiad. :

Ha feldúlt síkjain

kéz. :

Az éh hullámban az

l—ll. kiad. :

Az éh tengerben az

kéz. :

A háborús özöntl.

l—ll. kiad. :

A gyilkoló özöntl.

Eltérés—Hiány : kéz. :

A tenger adta jót

A tenger elvevé

Nép, kincs, s a gyors hajó

Mind a mély tengeré

l—ll. kiad. :

A tenger elvevé

A tenger adta jót :

Hullámsír temeti

A kincset és hajót.

Eltérés : kéz. :

Hozzájok vágy, rohan

l—ll. kiad. :

Hozzájok fut, rohan

Hiányzik a kiadásban :

az 52. versszak után :

Majd hangra szabadúl

S kétségb' esett harag

Ömlik ki ajakán;

S irtózatosszavak

Sorváltozat : kéz. :

Vadúl átnézdeli

A messzi levegőt

Átkokkal terheli

A néma levegőt.

kéz. :

Sem föld nem hallja őt.

l—ll. kiad. :

Sem föld nem szánja őt.

Szövegváltozat :

Egy volna enyhe még,
 Mellyet szív béke ad,
 Őt bűnök terhelik
 És gyilkos öntudat.
 Egy volna enyhadó
 A jámbor öntudat — Szív erénye ad,
 Ő tudta bűneit — Őt bűn is üldözi
 S hogy mélló áldozat! — És gyilkos öntudat.

TÚLVILÁGI KÉP.

Tizenkét nagy negyedív alakú oldalból áll. Az utolsó oldal üres. Cím nincs.

kéz. :
 Csókján, leheletén,
 I.¹—II.² kiad. :
 Csókján, lélekzetén.

kéz. :
 Enyém a nézhetetlen arcz
 I.—II. kiad. :
 Enyém a bájhatalmas arcz

kéz. és II. kiad. :
 Az ifjú hókebel
 I. kiad. :
 Az ifjú hókebel.

kéz. :
 S karomban temetőt.
 I.—II. kiad. :
 Karomban temetőt.

kéz. :
 S üvöltve száll át a vihar
 I.—II. kiad. :
 Süvöltve száll át a vihar.

A nyolcadik versszak után, az oldal bal részén, zárójelben, ez a prózai jelzés áll:

(nem mint más szeretőt elpazarolt szerelem fogatékával kínáltam meg; első szerelmem

¹ Aurora 1836.

² V. M. Ű. M. 1840. I.

volt; s ő még rászédett. (Olvashatatlan szó)
még senkinek sem vesztegettem e szót, hogy
szeretek.)

Szóváltozat: kéz.:

Néznek felhők alól, — megöl

kéz.:

A gyász koporsó ingadoz

l.—ll. kiad.:

A gyász koporsó rezzenik

kéz.:

Midőn az ifjú rejtekét

l.—ll. kiad.:

Midőn az ifjú, belsejét.

Hiányzik a kiadásban:

a 16. versszak után:

Nem hallik ott már a vihar

Nem a felvilági zaj,

A föld ölében szünetet

Ér minden földi baj.

Eltérés: kéz.:

S a vér vadúl kering,

l.—ll. kiad.:

Vagy vér vadúl kereng,

Sorváltozás: kéz.:

Kisértetes zaj hallatik

Rémséges döngés hallatik

Eltérés: kéz.:

S a földnek keble reng.

l.—ll. kiad.:

A földnek keble reng.

Sorváltozat: kéz.:

A puszta temetőt.

A néma temetőt.

kéz.:

Hév ajka ajkamon.

l.—ll. kiad.:

Hév ajki ajkimon.

Hiányzik a kiadásban:

A 22. versszak után:

De száz ha volna élete,

Százszor kiontanám.

Szerelmem hozzá hű vala.

S ő szégyent sujta rám.

Az oldal alsó részén elkülönítve e versek állanak:

Mellette ifjú hölgye ül
Szebb mint álma (mutott ?)
És olly ártatlan is.
És ő reményt vesz a szolid
Hölgy Angyal gondjain
S régen (?) érzett kéj rezege
A lelke húrain.

Oh hölgy az isten gyönyörül
Teremte tégedet,
S jószágod üdvösséget is
Ad a gyönyör felett.

Eltérés : kéz. :
S ő a föld leghűtlenbiké
Eldúlta hitemet.
l.—ll. kiad. :
S ő lengeséggel bűnösen
Eljátszta hitemet.
kéz. :
A csalfa szemsugár.
l.—ll. kiad. :
Az elhúnyt szemsugár;
kéz. :
A hulló szög hajak.
l.—ll. kiad. :
Az omló szög hajak.
kéz. :
Az éj s bűn után
l.—ll. kiad. :
Sok fáradás után.
kéz. :
S derült vidékeket
l.—ll. kiad. :
Körül új életet
kéz. :
Dicsőbb eget ...
l.—ll. kiad. :
S dicsőbb eget ...
kéz. :
S a szellő ...
l.—ll. kiad. :
A szellő ...

kéz. :
 Öszhangba olvadó a szív
 I.—II. kiad. :
 Öszhangba olvadók.

kéz. :
 S itt a koporsó megnyílék
 S ifjúság bájiban
 Föllenge a szelíd leány
 Könnyűden, nyájasan
 I.—II. kiad. :
 S itt a koporsó megnyílék.
 S a mint teremlve van,
 Föllenge a szelíd leány,
 Ifjúság bájiban.

Sorváltozat : kéz. :

Tégy semmivé örökre, ég !
 Tégy ég ! örökre semmivé.

kéz. :
 Olly tiszta, mint a tiszta lég
 I.—II. kiad. :
 Olly tiszta, mint az ősi lég

kéz. :
 S régen nem érzett kéjre vált
 I.—II. kiad. :
 S régen nem ízlett kéjre vált

EGY KÉPSZOBORRA.

Kézirat a Szózat első fogalmazásával hátsó lapján.

Eltérés ; kéz. :

Nem faragott, o lány, . . .
 I.¹—II.² kiad. :
 Nem faragott, óh lány, . . .

kéz. és I. kiad. :
 Kőre magad váltál . . .
 II. kiad. :
 Élve levél kővé . . .

¹ Aurora 1837. Címe: Kőszoborra.

² V. M. M. 1840. I.

Sorváltozat : kéz. :

Innen az elhangzott panaszok *fájdalmai, innen*
fájdalmi vegyül

Szende mosolygásod . . .
Égi mosolygással . . .

A SZEGÉNY ANYA.

Kézirata a Szózat első fogalmazásának hátsó oldala.

Eltérés : kéz. :

Kinnal szült fiaikat *késérő inségre* neveltél

l.¹—ll.² kiad. :

Kinnal szült fiaikat szomorúságodra neveltél ;

kéz. :

Nem lehetett örömed korra jutásaikon.

l.—ll. kiad. :

Inségben nőttek nagyra könnyűid alatt.

kéz. :

A szükség őket távol ragadozta, öledből

l.—ll. kiad. :

A szükség őket szanaszét ragadozta : *hanyatló*

kéz. :

Nem vígaszthatnák aggkori napjaidat

l.—ll. kiad. :

Napjaidat nem volt, aki derítse, közel ;

kéz. :

És sírodra leszállottál idegen kezek által.

l.—ll. kiad. :

És idegen kezek ápolva sírodba letettek.

SZÓZAT.

Két kézirata van. Az első csonka. A Szózat első tervezetének két versszaka van rajta. A kézirat negyed-iv alakú, két oldalból áll. E kézirat *elülső* oldalán vannak : Két törölt verssor a *Túlvilági kép*-ből. Cím nélkül a Szózat két verszaka ; lenn két soros humoros jegyzet. — *Há-*

¹ Aurora 1887.

² V. M. Ú M. 1840. I.

tulsó oldalán : A szegény anyá ; Egy képszoborra (epigrammák, cím nélkül) s egy *Elszánt* c. kiadatlan vers.

Első kézirat :

Hazádhoz, mint szemedhez
Tarts híven óh magyar !
Bölcsőd és sírod az neked
Melly ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen a sors,
Itt élned hálnod kell.¹

Második kézirat.

Négy negyed.ív alakú oldalból áll. A vers három oldalt foglal el. Cím nincs.

Hazádnak rendületlenül
Légy hive,² óh magyar ;
Bölcsőd az s egykor sírod is³
Melly ápol s eltakar.

⁴A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely :
Áldjon vagy verjen a sors⁵
Itt élned, hálnod kell.

Ez a föld, mellyen annyiszor⁶
Apáid vére folyt,
Ez melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.⁷

¹ Közli Gyulai P. is. I. 412. l.

Áthúzva : ² *Hazádhoz mint szemedhez*

Tarts híven

³ (Az) bölcsőd az s *majdan* sírod is
sírod egykor

⁴ *Ezen kül*

⁵ *Áldjon vagy verjen sors keze*

⁶ Ez a föld mellyen *annyi* sors
hajdan

⁷ *Egy év*

A

Itt küzdtenek honért az ősz
Ügeknek századi;¹
 Itt törtek össze rabigát
Hős Zrinyi Hungady.

Szabadság!² itten hordozák
 Véres zászlóidal,
 S elhulltanak, *kivesztenek*
 A hosszú harc alatt.

És³ annyi balszerencse közt,
 Oly sok vízály után,
 Megfogyva⁴ bár, de törve nem
 Él nemzet e hazán.⁵

S népek hazája, nagy világ!⁶
Hozzátok felkiált:
 „Egy ezred évi szenvedés
 Kér éltet vagy halált!”⁷

⁸Az nem lehet, hogy annyi⁹ szív
 Hiába¹⁰ onta vért,
 S keservben¹¹ annyi hű kebel
 Szakadt meg a honért.¹²

Áthúzva: ¹ *Ügek* (olvashatatlan szótaggal) családai

² S

³ A

⁴ *Elnyomva. Megfogyva.*

⁵ (Olvashatatlan betűk után)

A nemzet élt hazán

⁶ S természet isten (ezután két egymásra
 írt olvashatatlan betű.)

⁷ Nem érdemel halált. (A nem szó alatt
 olvashatatlan betűk.)

⁸ Még jó, eljöhet, még jőni kell (új vers-
 szak-kezdet)

Egy jobb időnek is

⁹ Alatta olvashatatlan szótag.

¹⁰ Ontson hiába

¹¹ Hogy annyi áldozó (?)

(Előbb egy olvashatatlan szó s egy szó-
 tag, azután) S hiába

¹² Szakadjon a

Az nem lehet, hogy ész, erő,
 És olly szent akarat¹
 Hiába sorvadának el²
 lángolának el
 Egy átok súly alatt

Még jöni kell, még jöni fog
 Egy jobb kor, melly³ után
 Buzgó⁴ imádság epedez
 Száz ezrek ajakán.

Vagy jöni fog, ha jöni kell⁵
 A⁶ nagyszerű halál,
 Melly a temetkezés fölött
 Egy ország vérben áll.⁷

S a sírt, hol nemzet süllyed el,⁸
 Népek veszik körül,
 S az ember millióinak
 Szemében⁹ vérköny ül.

Hazádnak¹⁰ rendületlenül
 Légy¹¹ híve, óh magyar:

- Áthúzva: ¹ Hiába olly
 Hogy annyi elme
 Hiába fáradt ész, erő
 És olly szent akarat.
² Hiába vesztek volna el
 Hiába sorvadoztak el.
³ Egy jobb kor, száza
⁴ Zeng
⁵ Vagy jöni kell, és jöni fog
 vagy
⁶ Egy
 semmi
⁷ Melly a szent egyház lapjain
 Jegyzőre nem talál.
 Mellyet magoknak nemzetek
 Irnak fel
⁸ S a sírt, mellyet
⁹ M
¹⁰ Hazádhoz
¹¹ Tarts

Ez¹ éltetőd s ha *megbukál*
Hantjával ez takar.²

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely :
Áldjon³ vagy verjen a sors,
Itt élned, halnod kell.

A SZOMJU.

Egy nyolcadív-alakú oldalból álló kézirat. A vers, illetőleg a prózai vázlat az oldal felső részét foglalja el. A kézirat itt csonka, lépett. Az oldal alsó részén : *Haragszom ráú*, hátsó részén *Mese a rózsabimbóról* csonka szövege van.

A meglevő vázlat.

(Szomjas vagyok)

Szomjam szörnnyű nagy.

*Nem szomjazom vizet, nem bort, de lángot, sze-
meidét. Szomjas vagyok lelkedre. Szomjas
vagyok piros két ajkaidra. Meghaljak-e szom-
jan, lelkedre halok meg.*

L.-ÁNAK.

Nagy negyedív-alakú kézirat második oldal-felére van írva. A kézirat — a jelzett eltérések kivételével — azonos a *Névnepre* kézirati s kiadott szövegével. E kézirat korábbinak látszik, mint amaz.

Sorfaj-eltérés : kéz. :

Úgy áldjon meg isten

Neved napján

Hogy beérhesd vele

Minden órán.

I—II. kiad. :

Úgy áldjon Isten meg neved napján,

Hogy beérhesd vele minden órán.

Áthúзва : ¹ *Melly*
² *Eltakar*
³ *Éljen*

Szó- és soreltérés :

1. kéz. :

S mi sok szívnek . . .

2. kéz. :

S *melly* sok szívnek . . .

l.—ll.¹ kiad. :

Melly sok szívnek . . .

1. kéz. :

Ha lesz, legyen igaz, hű szeretőd.

2. kéz. :

Igaz legyen mindig s hű szeretőd.

l.—ll. kiad. :

Igaz legyen s mindig hű, szeretőd.

1. kéz. :

Aki jobban szeret, . . .

2. kéz. és l.—ll. kiad. :

Ki jobban szeressen . . .

1. kéz. :

S *utána* . . .

2. kéz. és l.—ll. kiad. :

Utána . . .

NÉVNAPRA.

A kézirat egy nyolcadív alak. Címe : *Névnapi köszöntő*. Alatta : (*Lórikának*). A vers végén aláírás : *Vörösmarty*.

Eltérés : kéz. :

Úgy áldjon Isten meg neved napján,

l—ll.² kiad. :

Ugy áldjon meg Isten neved napján,

kéz. :

S *bárhova* . . .

l—ll. kiad. :

S *bárhová* . . .

kéz. :

S ott se feledd távol barátidat

S azt ki nyujtsa neked e sorokat.

¹ Honderű 1847. I. — M. M. 1864. (pótl.)

² Honderű 1847. I. — M. M. 1864.

l. kiad.:

S rokonérzet tartson köztünk hidat:

Te se felejtsd távol barátidat.

FELEDÉS.

Nagy negyedív alakú kézirat, melyen több — ez a költemény is — van. A kézirat és a kiadás egyeznek.

kéz.:

És mulatnék késő

Estvelig.

l¹—ll.² kiad.:

És mulatnék késő

Élfélig:

A MAGYAR HÖLGYEKHEZ.

Négy nyolcadív alakú oldalból álló kézirat. Cím nincs.

Eltérés: kéz.:

És ha tetszik, óh ha tetszik.

l.³—ll.⁴ kiad.:

És ha tetszik, és ha kedves,

kéz.:

Könny s mosolyból szöve lészen

l.—ll. kiad.:

Könny s mosolyból összeszöve.

kéz. és l. kiad.:

És a bútor lesz kicsinded

ll. kiad.:

És a szőnyeg lesz kicsinded

kéz.:

Női hűség, női szépség

l.—ll. kiad.:

Nőerény és női szépség

¹ Athenaeum 1842. II. Kalóz álnévvel.

² M. M. 1845. I.

³ Honderű. 1843.

⁴ M. M. 1845.

kéz.:

A szép napvilág.

l.—ll. kiad.:

Nyájas napvilág:

kéz.:

És ha néha fájdalomból

l.—ll. kiad.:

És ha néha rossz hevünkben

Hiányzik a kéziratban:

a 44. sor után:

Mert talán az idegenben

Leltetek gyönyört,

Míg bennünket elhagyottság

Szégyenláza tört;

Eltérés: kéz.:

A rövid te'et.

l.—ll. kiad.:

Könnyen a telet.

HARAGSZOM RÁD.

Két nyolcadív alakú oldalból álló kézirat. Másfél oldala részlet a *Mese a rózsabimbó-ból* s *A szomjú-ból*. A második oldal alsó részén van a *Haragszom rád* cím nélkül.

Eltérés: kéz.:

Mert senki másnak nincs illy termete,

Haragszom rád némán bölcs ajkidért.

l.¹—ll.² kiad.:

Melly rám olly bűvő s láncot vete;

Haragszom rád kegyellen ajkidért.

MESE A RÓZSABIMBÓRÓL.

Két kézírata van. Az első egy oldalas, nyolcadív alakú, felül s oldalt szakadt kézirat. Másik oldalán: *A szomjú* (csonka). *Haragszom rád*. Valószínű az első alakítással van dolgunk. Csonka. Cím nincs.

¹ Honderű. 1843. I.

² M. M. 1845.

A meglévő rész :
 (Nyílj ki, nyílj ki, rózsabimbó).
Elfutott már a tél el
Nyílj ki szép virág

Szíjak csókot ajkaidról,
 Részegüljek illatodtól:
Habár halálba vág.

Csak élj te, csapodár;
 Ismerlek rossz madár.
 Nem vagy te pinta, *nem tengelicz,*
Nem czinke és nem tarka csíz
 Te mézes mázos lepke vagy,
 És hitszegésid híre nagy
 Aranyyal *hímzett* szárnyaid,
Alatta nincs egy morzsányi hit
 Virágról elreppensz virágra,
 S maradnak tőled árvaságra.
 Megnyílnom nem szabad neked
 Vidd el tovább család szerelmedet.

A második kézirat.

Tizenkét nyolcad-ívet alaku oldalból álló kézirat.

Címe: A rózsabimbó. (Mese.)

Eltérés: kéz.:

Elhagyott már a tél és a hó

I¹—II². kiad.:

Nincs már tél elment a hó

Hiányzik a kiadásban:

A 18. sor után:

Nem vagy pacsirta, s gyenge csíz

S bár tarka, mégsem tengelicz

Eltérés; kéz.:

És hitszegésed híre nagy.

I—II. kiad.:

És hitszegésed híre szörnyű nagy.

kéz.:

Alatta nincs egy szikrányi hit.

I—II. kiad.:

De alattok nincs egy szikra hit.

¹ Honderű 1843. I. 7. sz.

² M. M. 1845.

kéz. :
 Egy kis patak csörgő hulláminál.
 I.—II. kiad. :
 Egy kis patak zengő hulláminál.

kéz. :
 Zengett a kisdéd méh dala.
 I.—II. kiad. :
 Döngött a kisdéd méh dala.

kéz. :
 S minden határt
 I.—II. kiad. :
 Minden határt

kéz. :
 S leszállt a méh
 I.—II. kiad. :
 Leszállt a méh

kéz. :
 Egy kisdéd ág fölé
 I.—II. kiad. :
 Egy ág fölé

kéz. :
 S így szólt merészen szabadon :
 I.—II. kiad. :
 S így szólt kísértő hangokon :

kéz. :
 S szeretetlenül.
 I.—II. kiad. :
 Szeretetlenül !

Sorrendváltás : kéz. :
 Hogy szinte lelked elhagy
 És még szerelmes is.
 I.—II. kiad. :
 És még szerelmes is,
 Hogy szinte lelked elhagy.

Eltérés : kéz. :
 Volnál hamis !
 I.—II. kiad. :
 Te kis hamis.
 kéz. :
 S úgy szeretni !
 I.—II. kiad. :
 Ugy szeretni.

kéz.:

Az ég adá, a nap *fel* nem szívá

I.—II. kiad.:

Az ég adá, a nap *nem vette el*,

kéz.:

Neked hagyók, hogy szomjad *oltaná*.

I.—II. kiad.:

Neked hagyok, hogy szomjad *oltsa el*

Sorfajváltozat—Eltérés:

kéz.:

De mézet méhikém

Nem adhatok

Hogy keblet én neked

Nem nyithatok.

I.—II. kiad.:

De mézet méhikém nem adhatok:

Sem keblet én neked nem nyithatok:

Eltérés: kéz.:

Feldulnád *gyöng*e keblemet

I.—II. kiad.:

Feldulnád *mézért* keblemet,

kéz.:

S a *harmattól* megrészegült

I.—II. kiad.:

S megrészegült

A *harmat* kellemétől.

Hiányzik a kéziratban:

A *harmat* kellemétől.

Eltérés: kéz.:

Féltés, harag, *felgyújtják* szellemét

I.—II. kiad.:

Féltés, harag *gyújtják fel* szellemét.

kéz.:

Várj, meglakolsz még *kényes gögödért*

I.—II. kiad.:

Várj, meglakolsz még *csalfa döllyödért*.

kéz.:

Ily játékhöz bátor *szivem* nem ért.

I.—II. kiad.:

Bátor *szivünk* ily játékhöz nem ért.

Betoldás a kéziratba:

E rész a Cs. M. kisasszonynak c. vershez tartozik.

Mintha lelkem szála volnál

Jobbik lelkem

Szőke vagy-e, barna vagy-e

Nem tudom.

De tudom, hogy szép vagy, jó vagy

Angyalom.

Eltérés : kéz. :

Piros vagy most te kis fennhéjázó

I.—II. kiad. :

Piros vagy most, te kis kaczerkodó :

kéz. :

S szelíd nyomán lassú zsivaj

I.—II. kiad. :

Szelíd nyomán tündéri zaj

kéz. :

Mit kötve tartott . . .

I.—II. kiad. :

Mit kötve tartnak . . .

kéz. :

Mit évek száma . . .

I.—II. kiad. :

Mit évek árnya . . .

kéz. :

A szenvedélyharc . . .

I.—II. kiad. :

Vak szenvedélyharc . . .

kéz. :

És e vihar megengesztelve volt

I.—II. kiad. :

De a vihar megengesztelve lőn

kéz. :

Könytől s imától, mellyet anya szólt

I.—II. kiad. :

Könytől s imától, mellyet anya tőn,

kéz. :

Mint egy sóhajba rejtett sùgalom,

Szelíden a rózsának udvarolt.

I.—II. kiad. :

Mint egy sóhajba fojtott sùgalom,

A rózsaszál körül hōn összefolyt.

kéz. :

S elaltatá tündéri hangokon :

I.—II. kiad. :

S elaltatá *varázsos* hangokon.

kéz. :

A *kisded rózsabimbó elhajolt*

I.—II. kiad. :

A *rózsa mély szenderbe köllözött*

kéz. :

És *boldogabb, mint a szerelmi éj.*

I.—II. kiad.

Édesb a *menynél, tisztább, mint a kéz*

kéz. :

Csak *szenderegj még gyenge* kis virág

I.—II. kiad.

Csak *szenderedjél gyöngé* kis virág.

kéz. :

Elüzi végkép a *gyilkos* telet.

I.—II. kiad. :

Elüzi végkép a *bántó* telet.

kéz. :

S édes dalától *felzeng* a magány.

I.—II. kiad. :

S édes dalától *fölzeng* a magány.

CS. M. KISASSZONYNAK.

Négy nyolcadív-alakú oldalból álló kézirat. A cím helyén Széll Kálmánné Vörösmarty Ilonának ceruzával és tintával írott e jegyzete áll: *Csapó Mariehoz, ki Laura titkait közölte Vörösmartyval és viszont.*

A kéziratban a sorok rendje, a kiadástól eltérően a következő:

Mintha lelkem . . .	Jobb . . .
Tiszta . . .	A legédesebb . . .
Melly még . . .	Vagy . . .
És a legdicsőbb . . .	Mint edény . . .
Égi . . .	S édes . . .
Mintha szívem . . .	Kebele . . .
Melly ha . . .	Nékem is . . .
Az örömtől . . .	Zálogul . . .
Melyben eddig . . .	Vagy ha . . .
Visszazeng . . .	Elég az . . .
Azt beszél . . .	Pártomul
És deli . . .	Tiszta részvét . . .

És szemednek . . .	A mit . . .
Mint az égnek . . .	S a mit adtál . . .
Kéjteli . . .	Lelked . . .
Szőke vagy-e . . .	Dús . . .
Mit tudom . . .	S dús . . .
De ha . . .	Fölvevél . . .
Hogy szeretlek . . .	Az lesz . . .
Mondhatom . . .	Annak élte . . .
Ugy tűnöl . . .	Te levél . . .
Rokona . . .	Mondj imát . . .
Mintha volnál . . .	Hő imád . . .
Mintha volnál . . .	

A többi egyezik

Az I.¹—II.² kiad. sorrendje :

Mintha szívem . . .	Hát még . . .
Melly ha . . .	Fölvevél . . .
Az örömtől . . .	Az lesz . . .
Mellylen . . .	Annak élte . . .
Visszazeng . . .	Te . . .
Mintha lelkem . . .	A legédesebb . . .
Tiszta . . .	Vagy fele . . .
Melly még . . .	Mint edény . . .
És a . . .	S édes . . .
Égi . . .	Kebele . . .
Ugy tűnöl . . .	Nekem is . . .
Rokona . . .	Zálogúl . . .
Mintha volnál . . .	Hogyha . . .
Mintha volnál . . .	Él az . . .
Jobb . . .	Pártomúl . . .
Azt . . .	Mondj . . .
És deli . . .	Hő . . .
És szemednek . . .	Mint sugár . . .
Mint az . . .	Eredete . . .
Kéjteli . . .	Üdvöt . . .
Szőke . . .	És ez . . .
Mit . . .	Földi . . .
De ha . . .	Isten adja . . .
Hogy szeretlek . . .	Nem lesz . . .
Mondhatom . . .	Rontható . . .
Tiszta . . .	És míg . . .
A mit . . .	Napja . . .

¹ Honderű 1843. I. 11.

² V. M. M. M. 1845.

S adományod . . .	Bizton . . .
Lelked . . .	Nem rettegven . . .
Dús . . .	Több . . .

Eltérés : kéz. :

Melyben eddig *éj* tanyáza

I.—II. kiad. :

Mellyben eddig *gond* tanyáza,

kéz. :

Mintha lelkem *szála* volnál

I.—II. kiad. :

Mintha lelkem *ága* volnál

kéz. :

Melly még ment minden *salaktól*

I.—II. kiad. :

Melly még ment minden *hibától*

kéz. :

Azt beszélík *szőke* volnál

I.—II. kiad. :

Azt beszélík, *szőke, szép vagy*

kéz. :

S a mit adál bármi drága

I.—II. kiad. :

S adományod bármi drága,

kéz. :

S dús szivedbe *kit egészen*

I.—II. kiad. :

Hát még a kit dús szivedbe

kéz. :

Illy üdv nem lesz semmi sorssal

I.—II. kiad. :

Nem lesz ily üdv semmi sorssal

KI A HAMIS ?

Négy negyedív-alakú oldalból álló kézirat, melynek első két oldalára cím nélkül van írva a vers. A másik két oldalon a *Sok baj* s más töredékes vers van.

Eltérés : kéz. :

Az én szerelmesem

I.¹—II.² kiad. :

Im e kis barna hölgy

¹ Honderű 1843. I. 14.

² V. M. M. M. 1845. II.

kéz.:
 S ha *egyszer* rám tekint
 I.—II. kiad.:
 S ha *néha* rám tekint

SOK BAJ.

Negyedív-alakú, négyoldalas kézirat. Több vers van rajta: *Feledés — Ki a hamis?* Cím nincs. Az I. kiadásban címe: *Népdal*.

Eltérés: kéz.:
Női szívként változandó.
 I.¹—II.² kiad.:
Mint az asszony változandó.

AZ IFJÚ KÖLTŐ.

A kézirat negyedív alakú, kétoldalas. Csonka. A vers eleje hiányzik. A kiadás³ és kézirat azonosak.

Eltérés: A kézirat: *Most látom rongyait* kezdetű verszaka az *Athenaeum* kiadásában ki van hagyva; a többi kiadásokban benne van.

NÉVNAPI KÖSZÖNTÉS.

Két kézírata van. Az első nagy negyedív-alakú, két oldalas kézirat. A vers másfél oldalra van írva. A többi részre a *L.-nak* c. vers. Cím nincs. Ez a kézirat az első alakítás. — A második kézirat négy nyolcadív-alakú oldalból áll, melynek csak két első oldala írott. Cím nincs. A végén aláírás: *Vörösmarty*. Ez a kézirat későbbi keletűnek vagy tisztázatnak látszik.

Eltérés a két kéz. között:
 I. kéz.:
 Vagy ha már meg *kelle* lenni,

¹ Honderű 1843. I. 22.

² V. M. M. M. 1845. II.

³ Athenaeum. 1843. I. 37.
 V. M. M. M. 1845. II.

2. kéz.:

Vagy ha már meg kellett lenni,

1. kéz.:

Szépvidámnak kell emesnek

Csak ne Máriának

2. kéz.:

Szépnek, jónak, kellemesnek

Csak ne Lórikának

Hiányzik a 2. kéziratban az 1. kéz. 3. szakasza:

Mondták volna: légy gyönyörre

Mindenek szemében

És örömmel kútfejévé

Férfiak szívében.

Eltérés: 1. kéz.:

Szenvedés napjának,

2. kéz.:

Fájdalom napjának,

1. kéz.:

Már keresztvizedtől fogva

2. kéz.:

Már keresztiségednél fogva

Sorrendváltás: 1. kéz.:

Nincs az a kincs, nincs dicsőség stb.

Hátha még jobb szíved volna,

Hátha még szeretnél:

Nem keresnék mennyet, üdvöt,

Mert te üdvöm lennél.

2. kéz.:

Hátha még jobb szíved volna,

Hátha még szeretnél,

Lelke lennél életemnek,

Drágább en lelkemnél.

Nincs az a kincs, nincs dicsőség stb.

Eltérések a kéziratok és a kiadások között:

I.¹—II.² kiad.:

Vagy ha már meg kelle lenni

Szép-hamisnak, kellemesnek

Csak ne Laurának.

Már keresztiségedtől fogva.

A többiekben minden azonos a 2. kézirattal.

¹ Athenaeum 1843. I. 37.

² V. M. M. M. 1845. II.

LAURÁHOZ.

Nagy negyedív-alakú kézirat. A vers az első oldalon van. Hátsó oldalán a *Névnapi köszöntés* áthúzott alakítása. Cím nincs.

Eltérés: kéz.:
 Még bájaid *hatalma*
 S *daczoddal* meg nem ölsz.
 I.¹ kiad.:
 Még bájaid *veszélyes*
 Daczával meg nem ölsz.

Hiányzik a kiadásban:
 A III. versszak után:
 Az volna még *gyűlölség*
 Az ám a *szerelem!*
 Világot alkotandó
 És bontó két elem.

Eltérés: kéz.:
 Köszívüségedet.
 I.—II.² kiad.:
 Kegyetlenségedet.

II. kiad. mint az I. kiad. Itt a cím: . . .hoz.

LAURÁHOZ.

Nyolc nyolcadív-alakú oldalból álló kézirat. Az első kettő írott, a többi üres. Cím nincs.

Eltérés: kéz.:
 Nagy szálla vagy
 Szememben, kis leány,
 Nem láthatom
 Az életóra hány.

 Nem láthatom
 Miattad a napot,
 Hajh az nekem
 Már rég lenyűgodott.

¹ Athenaeum 1842. I. 6. — Aláírva: Kalóz.

² V. M. M. M. 1845. II.

Nem láthatom
 Miattad a tavaszt.
 Elégeté
 Hő szenvedélyem azt.

Nem láthatom
 A földet és eget.
 Csak tégedet
 Csak bűvös képedet.

És kérdezem
 A nap rajzolt-e le,
 Hogy a világ
 Képeddel olly tele ?

Ez jár velem
 Ez kísér mindenütt,
 Mint ellenség
 Mindenhol rajtam üt.

Nem látok mást.
 Mint *barna szép fejed*,
 Hamis szemed,
 Csábos tekinteted.

Szeretlek-e ?
 Vagy tán őrült vagyok ?
 Tudná az ég !
 Nem szabadulhatok.

Hozzád vagyon
 Lánczolva szellemem
 S a bűvös láncz
 Legfájóbb szerelem.

Hozzád van az
 Kötözve mint az ág
 Letörve már,
 És még sem holt virág.

Még él soká
Hogy kint adjon nekem.
Mi vége lesz
Nem is sejdíthetem.

Eltépjem-e
 Az égő lánczokat ?

Megélhet-e
 Az ág, ha leszakadt ?
Míg rajtad áll
Hogy éljen szellemem.
Ha az kihalt
Mit használ életem ?

A központosítást a kiadás után végeztük.

I.¹ kiad.:

Hozzá.

Nagy szálla vagy szememben. kis leány!
 Nem látok, bár szememben nincs hiány;
 Nem láthatom miattad a napot,
 Hajh az nekem már rég lenyűgödött.

Nem láthatom miattad a tavaszt,
 Elégeté hő szenvedélyem azt;
 Nem láthatok sem földet, sem eget,
 Csak tégedet, csak bűvös képedet.

És kérdezem, a nap rajzolt-e le,
 Hogy a világ képeddel olly tele?
 Ez jár velem, ez kísér mindenütt,
 Mint üldöző, mindenhol rajtam üt.

Nem látok mást, mint holló hajadat,
 Hamis szemed és kedves arcodat.
 Szerellek-e, vagy tán örült vagyok?
 Tudná az ég, nem szabadúlhatok.

Hozzád vagyon lánczolva szellemem,
 S e szellemláncz legfájóbb szerelem;
 Hozzád van az teremtvé mint az ág
 Letörve már és mégsem holt virág.

Eltépjem-e e kínos lánczokat?
 Megélhet-e az ág, ha leszakadt?
 Sorsom te vagy, egy szód, lehelleted,
 S élek, halok, a mint te végezed.

Kalóz.

II.² kiad. mint az I. kiad.

¹ Athenaeum 1843. II. 8.

² V. M. M. M. 1845. II.

SZABAD FÖLD.

Négy nyolcadív-alakú oldalból álló kézirat. Címe nincsen.

Eltérés : kéz. :

Fáradt *tagokkal ágyamat vetem,*

l.¹—ll.² kiad. :

Fáradt *fejem békén pihentetem.*

kéz. :

E föld, mit *gonddal* szántok és vetek

l.—ll. kiad. :

E *honi* föld, mit szántok és vetek,

kéz. :

S *végte*re hű keblébe fogad.

l.—ll. kiad. :

S keblébe *végre* híven befogad.

Hiányzik a kiadásban :

ll. kiad. 293. l. 1. sor után :

Nehéz adómat *szükség idején*

Kétszeresen, de *híven* fizelém.
vérrel

TÓT DEÁK DALA.

Két kézírata van. Az első kézirat nyolc nyolcadív alakú oldalból áll. Papirosa kétféle színű : fehér és zöld. 3 oldal üres. Cím : *Tót deák dala.* A versszakok sorrendje :

Ha kedvem ...

Mi szépek ...

Ha utnak ...

S akárhová ...

Ha féktelen ...

S nem ingyen ...

S ha ott-ott ...

S ha mindazt ...

S ha már ...

Hiányzik, a kiadásban ;

a ll. versszak után :

¹ Mezei Naptár 1844. (Nem lehetett hozzájutni.)

² M. M. 1845. II.

Ha utnak indulok
 Hová ne menjek, nem tudom
 Olly sok vidéktől vonzatom
 S mindenütt otthon vagyok
 Minden bokor tanyám
 Minden föld jó anyám
 Oh jó világ!
 Kedves világ!

Eltérés; kéz.:

S akárhová megyek
 Keresztül gazdag falvakon.

l.¹—ll.² kiad.:

Akárhová megyek

— S miért ne mennék? nem tudom —

kéz.:

A föld nekem marad

l.—ll. kiad.:

A föld még megmarad.

kéz.:

A hold az én napom,

A holdnál dujdosom,

l.—ll. kiad.:

A hold leszen napom.

kéz.:

S ha már . . .

l.—ll. kiad.:

S ha majd . . .

kéz.:

Ispány, alispány, százados

l.—ll. kiad.:

Ispán, alispán, potrohos

kéz.:

S mind rám tekintenek

l.—ll. kiad.:

S mind rajtam függenek;

A második kézirat hat nyolcadív-alakú oldalt tesz ki.
 Címe: *Tót deák dala*. Ez a kézirat teljesebb, mint az első.
 A versszakok sorrendje:

¹ Életkép. 1844. I. 42.

² V. M. M. M. 1845. II.

Ha kedvem ...
 Mi szépek ...
 Akárhová ...
 S nem ingyen ...
 S ha itt-ott ...
 S ha ezt is ...
 S ha utnak ...
 S ha ezt is ...
 S majd nagy ...
 Ha abló áll ...

Eltérés: kéz.:
Keresztül gazdag falvakon
 l.—ll. kiad.:
 — S miért ne mennék? nem tudom —
 kéz.:
 A hold az én napom
 És annál bujdosom
 Oh szép világ
 Ezüst világ.
 l.—ll. kiad.:
 A hold leszen napom
 Világát bámulom.
 Arany világ.
 Ezüst világ.
 kéz.:
 Hány más van a ki jól lakott
 S míg szomjuzom tán hány ivott
 S ha ezt ...
 l.—ll. kiad.:
 Mi baj? Van a ki jól lakott,
 És hány van a ki jól ivott!
 Ha ezt ...

Töredék: S ha ezt is megunom
 Végtére jó magyar leszek
 Különb még mint a régiek
 Mihelyt csak akarom.
 S ki mit szól ellenem
 Ha ...
 Később másképp ismét sorra kerül a versszak.

Hiányzik a kéziratban:
 A VII. versszak után:
 S ha utnak indulok
 mint fent, az 1. kéz.

Eltérés: kéz.:

S ha ezt is megunom
Végtére jó magyar leszek
Valódibb, mint a régiek
Mihelyt csak akarom.
Hazámat szeretem.
Ki szólhat ellenem.

Oh szép v.
Magyar világ.

l.—ll. kiad.:

S ha mindezt megunom
Csak tőlem függ, mivé legyek.
A legdicsőbb magyar leszek,
Mihelyt csak akarom:
Hazám nagygyá teszem,
Ki szólhat ellenem?

Dicső világ,
Magyar világ!

kéz.:

Ispány, alispán, százados
Magam s cselédem aranyos
Hinnétek emberek
Hogy (én vagyok?)
Ki annyit koplalok

Oh szép v.

l.—ll. kiad.:

Ispán, alispán, potrohos,
Magam. cselédem aranyos,
S mind rajtam függenek:

Ki hinné: én vagyok,
Ki most itt koplalok?

Oh szép világ,

Dicső világ!

kéz.:

Ha rabló áll utat
Vagy zápor, jég tűz, vízőzön
Mint a rossz vendég beköszön
S minden bomlik, szakad.
Gondok nem gyötrennek
Én mit sem veszthetek.

Oh szép világ

Tündér vilá(g).

(A kézirat szakadt.)

I.—II.kiad. :
*S ha féktelen vizár,
 Jég, tűz, vihar pusztítanak,
 S ház, mező megromlanak :
 Mi gondom ? semmi kár !
 Az ég be nem szakad,
 A föld megmarad.
 Erős világ,
 Szilárd világ !*

A HAZAFI.

Nagy negyedív alakú, egy oldalas kézirat. Címe : *A hazafi.* Hátsó oldalán *Az elveszett ország* szövege van.

Eltérés : kéz. :

Látogató, ha keres, mondjátok nem vagyok itt honn
 I.¹—II.² kiad. :

Látogató, ha keres, mondjátok nem vagyok itt benn

kéz. :

Országos folyamom gondba merülve lebeg.

I.—II. kiad. :

Országos folyamom tengerek árjaig ér.

kéz. :

S aggodalom s érzelmektől azt kérdi magában:

I.—II. kiad. :

S aggodalom s szent érzelmek közt kérdi magától:

kéz. :

De jön idő, mellyben siker éri a fáradozó főt

I.—II. kiad. :

De jön idő, mellyben süker éri a fáradozó főt:

kéz. :

S jobbom jó kezeket hűvvel öelve szorít.

I.—II. kiad. :

S jobbom jó kezeket híven öelve szorít.

¹ Honderű 1843. II. 24.

² V. M. M. 1845. II.

AZ ELVESZETT ORSZÁG.

Negyedív-alakú, egy oldalas kézirat. Címe nincsen. Érdekes, hogy a kézirat hátulsó oldalára *A hazafi szövege* van írva.

Eltérés: kéz.:

Ne kérdjétek : miért

Orczám olly halovány.

l.¹—ll.² kiad.:

Arczom, ne kérdjétek.

Miért olly halovány:

kéz.:

Leghősebb fiaim

l.—ll. kiad.:

Legbátrabb fiaim

kéz.;

S a legnemesbeket

l.—ll. kiad.:

A fenmaradtakat

kéz.:

És látnom nincs veszély

Megtérni napomat,

S bosszút ki állana,

l.—ll. kiad.:

És látni nincs remény

Többé jó napomat:

Bosszút ki állana,

AZ ANYÁTLAN LEÁNYKA.

Két kézirata van. Az első: Négy nyolcadív-alakú oldalból álló kézirat. Címe nincs. Érdekes, hogy a vers eredetileg e sorokkal kezdődött:

Hová merült el szép szemed világa

A második: szövege jórészt azonos az elsőével, de címe van: *Erdély Nellikének*. *S a végén aláírás: Vörösmarty.*

¹ Életképek, 1844. I. 186.

² V. M. M. II.

Eltérés a kéziratok között:

1. kéz.:
Hadd nézzelek, te kis
2. kéz.:
Hadd lássalak, te kis
1. kéz.:
S az ég és a virág
2. kéz.:
Vagy ég és a virány
1. kéz.:
Hogy szűz világ gyanánt
2. kéz.:
Hogy bájvilág gyanánt

Versszak-sorváltozat:

- A Nagy ég kezdetű versszak az 1. kéziratban a harmadik, a 2.-ben a második helyen következik.
A Mosolygj kezdetű versszak az 1. kéziratban az utolsó előtti, a 2. kéziratban az utolsó helyen áll.
A kiadások az 1. kéz rendjét követik.

Eltérés:

- kéz.:
S az ég és a virág
Úgy egyesültenek,
Hogy szűz világ gyanánt
Szemedben égjenek.
l.¹—ll.² kiad.:
Vagy ég és a virány
Úgy egyesültenek,
Hogy bájvilág gyanánt
Szemedben égjenek?
kéz.:
Mosolygj csak kis leány,
l. kiad.:
Nézz vigan kis leány,
ll. kiad.:
Mosolygj csak kis leány.
kéz.:
Szent fény, mi benn ragyog.
l.—ll. kiad.:
Szent fény, mi benne ég.

¹ Honderű 1844. I. 21.² V. M. M. 1864. ll.

A MERENGŐHÖZ.

Két kézírata van. Az első, mely az első fogalmazvány is, négy nyolcadívalakú oldalból áll. A másik tiszta, két nyolcadívalakú oldalon van írva. A végén aláírás: *Vörösmarty*. Cím egyiken sincs.

A kéziratok s a kiadások közti eltérés:

1. kéz.:

Mi az, mit *olly nagy* távolban keres?

2. kéz.:

Mi az, mit *kétes* távolban keres?

I.¹—II.² kiad.:

Mi az, mit *kétes* távolban keres?

1. kéz.:

Mert egyszer azt csalúton *kergetéd*?

2. kéz.:

Mert egyszer azt csalúton *kergetéd*?

I.—II. kiad.:

Mert egyszer azt csalúton *kereséd*?

1. kéz.:

Mi az, mi *téged* boldoggá tehetne?

2. kéz.:

Mi az, mi *embert* boldoggá tehetne?

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:

Kincs? Kéj? Vadászták azt már ezren.

2. kéz.:

Kincs? hír? gyönyör! Legyen bár mint özőn.

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:

S nem fogja tudni, hogy van földi *menny*.

2. kéz.:

S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

Az I. kéziratban a II. kézirat 17—20. sora később:
a 28. sor után következik.

¹ Honderű 1844. I.

² V. M. M. M. 1847.

1. kéz.:

Csak aki szívben, lélekben nemes volt,

2. kéz.:

Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt.

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:

Kit gőg, hiú fény babbá (!) nem varázsolt,

2. kéz.:

Kit gőg, hiú vágy s fény el nem varázsolt,

I.—II. kiad.:

Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt,

1. kéz.:

Honát földön csak az lelheté.

2. kéz.:

Földön honát csak olyan lelheté.

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:

Ne nézz, ne nézz hát titkok távolába:

2. kéz.:

Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:

S zajától...

2. kéz.:

Zajától...

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:

Ha van kihez bizhassál a jelenben

2. kéz.:

Ha van mihez bizhatnod a jelenben

I.—II. kiad. mint a 2. kéz.

Az I. kéziratból a II. kézirat 37—40. sora hiányzik.

1. kéz.:

Hozd oh hozd vissza szép szemed sugárát

2. kéz.:

Hozd oh hozd vissza szép szemed világát;

I.—II. kiad.:

Hozd, oh hozd vissza szép szemed világát;

Az I. kéziratból a II. kézirat 42—45. sora hiányzik.

1. kéz.:

Barátod arcán éj van nélküle.

2. kéz. :

Barátod arczán ne fakassz könnyűt.

I.—II. kiad. :

Barátod arczán hozd fel a derűt.

1. kéz. :

Ha napja lettél, add meg lét világát

2. kéz. :

Ha napja lettél, szép delét ne vedd el

I.—II. kiad. :

Ha napja lettél, szép delét ne vedd el

1. kéz. :

Ne játszadozzál tündérként vele.

2. kéz. :

Csak tőled vár ő életet, derűt.

I.—II. kiad. :

Ne adj helyette bánatot, könnyűt.

A KATONA.

Két nyolcadívalakú oldalból álló kézirat. Cím s. részletjelzések hiányzanak.

Eltérés : kéz. :

Nem lesz önkény, nem lesz itt kivétel:

I.¹—II.² kiad. :

Nem lesz önkény és nem lesz kivétel.

kéz. :

S nem utósó dicsőség, hogy szolgál.

II. kiad. :

Sóra, fára többé semmi gondja.

kéz. :

Szolgál, szenved, vérzik mindnyájunkért

Apja, anyja s a hon közjáváért.

II. kiad. :

És ha szenved, szenved országunkért,

Apja, anyja s mindnyájunk javáért.

Hiányzik a kiadásban :

II. k. 301. l. 14. sor után :

¹ Mezei naptár 1845. (Nem volt hozzáférhető).

² V. M. M. 1845. II.

*Nem a csárdán terem a vitézség
Bort lenyelni még nem nagy merészség.*

E sorok a kiadásban később — II. k. 301. l. 20. s.
után — következnek, változtatással.

*Eltérés: kéz.:
Puska roppan s az ágyu mennydörög,
II. kiad.:
Puska roppan, az ágyu mennydörög,
kéz.:
S vész, ...
II. kiad.:
Vész, ...
kéz.:
Az az ember talpán, ...
II. kiad.:
Az a legény talpán, ...
kéz.:
Itt vagy máshol isten áldjon pajtás!
I.—II. kiad.:
Itt vagy máshol. Isten hozzád, pajtás.*

II.

*kéz.:
Mint kinek borában légy találta vesztét
Vagy kinek a tyúkok ették meg kenyerét.
II. kiad.:
Mint kinek a tyúkok ették meg kenyerét,
Vagy kinek borában légy találta vesztét.
kéz.:
Másszor a légy előtt igyál inkább magad,
II. kiad.:
Máskor ha legyet látsz, igyál előbb magad,
kéz.:
Vagy tán szeretőd volt? vagy szőke vagy barna?
II. kiad.:
Vagy tán szeretőd volt? majd szőke majd barna,
kéz.:
Ferde! Ferke! ...¹
II. kiad.:
Endre, Endre! ...*

¹ Később is így.

Eltérés : kéz. :

A gyertya előtte búsan *pislákolván*
Gyászt látszott viselni *hosszú konyú* hamván.

II. kiad.:

A gyertya előtte búsan *pislokálván*
Gyászt látszott viselni *elkonyúló* hamván.

Hiányzik a kiadásban :

II. kiad. 303. l. 25. sor után :

Hiába a palaczk a keskeny asztalon
Bús Ferke nem igen kapott a híg boron

III.

Eltérés : kéz. :

Azt is izeni még édes anyám *kednek*

II. kiad.

Azt is izeni még édes anyám *kendnek*,

kéz. :

S megbecsülöm . . .

II. kiad. :

Megbecsülöm . . .

kéz. :

Legifjabb lánykáját, mert nagyon szerette,

II. kiad. :

Legifjabb lánykáját, mert igen szerette,

kéz. :

Meghalhatok addig . . .

II. kiad. :

Addig meghalhatok . . .

Hiányzik a kiadásban :

II. k. 306. l. 6. sor után :

Most pedig köszönöm a jóakaratot
Adjon Isten érte sok szerencsés napot.

IV.

Eltérés : kéz. :

Ha szomjazott

Ingyen áldásától

Sokat ivott

II. kiad. :

Lelt enyhet ott.

S keskeny árnyékában

Kinyúgodott.

kéz. :
 A szomorú ágas
 II. kiad. :
 A puszta ágas
 kéz. :
 Kopott fájának a
 II. kiad. :
 Rideg fájának a
 kéz. :
 Gyönyörködni látszik
 II. kiad. :
 S vigasztalást keres

V.

kéz. :
 Hová veszett.
 I.—II. kiad. :
 S hová veszett.

Hiányzanak a kéziratban :
Mit ér az oly legény
Pedig habár ruhám c. verszakok.

VI.

Eltérés : kéz. :
 Mindenik magában *kissé* töprenkedett
 II. kiad. :
 Mindenik magában *sokat* töprenkedett
 kéz. :
 S hogy a szó *megeredt*, ...
 II. kiad. :
 S hogy *megindult* a szó. ...
 kéz. :
 S hogy végre kiült a világnak *végire*,
 II. kiad. :
 S hogy végre kiült a világnak *szélire*,
 kéz. :
 Mint *lógatá* lábát ...
 II. kiad.
 S úgy *lógatta* lábát ...
 kéz. :
 Ideje *kitelvén*

II. kiad.

Hogy ideje lejárt,

kéz.:

Ki tudja engem tán rég el is felejtett.

II. kiad.:

Azóta talán már férhez is mehetett.

VII.

Itt már Endre szerepel a kéziratban is.

kéz.:

Hogy tán elfelejtem.

II. kiad.:

Hogy tán elfeledtem.

kéz.:

Nem feledkezik meg rólam

II. kiad.:

Felesége lesznek kendnek,

kéz.:

Csak vizet . . .

II. kiad.:

Még vizet . . .

Sorrendváltozás—Eltérés: *kéz.:*

Szóra szóra végül kezét is nyujtottak,

Egymásnak hűséget most újra fogadtak.

S Endre a bakancsot könnyen emelgette,

Hogy a szép Katiczát meg-meg ölelgette.

II. kiad.:

S Endre a bakancsot könnyebben emelé,

Hogy a szép Katiczát meg-meg ölelgeté,

Szóról szóra végül kezét is nyujtottak.

Egymásnak újlag hűséget fogadtak.

Hiányzik a kéziratban:

II. k. 313. l. 16. sor után:

A fogadás közben összeforra szájok

Hogy a versíróknak — nincs illy Katiczájok !

Hiányzik a kéziratban:

U. ott 23. sor után:

Ösvénye is benőtt s a fűben elveszett.

Eltérés: *kéz.:*

A kútágas pedig nyujtózott hasztalan

II. kiad.:

A kútágas pedig még szomorúbb fa lett,

Az üres egekbe nyujtózik hasztalan.

kéz.:

Ha csak *Endre öcsénk* . . .

II. kiad.:

Ha csak a *boldog pár* . . .

kéz.:

Fordítsa az isten jóra *háza* dolgát.

II. kiad.

Fordítsa az isten jóra *házok* dolgát.

A kézirat végén még ez a pár sor áll:

De azért ha ruhám

Illyen kopott

Szívem azért még el

Nem fonnyadt.

ROSSZ BOR.

Nyolcadív-alakú, három írott, egy üres oldalból álló kézirat. Cím nincs.

Eltérés: kéz.:

Ne pislogj, *adj jobb bort elő.*

I.¹ kiad.:

Ne pislogj, *adj jobb bort elő.*

II.² kiad.:

Ne pislogj, *jobb bort adj elő.*

kéz.:

Kivéve a bölcset, . . .

I. kiad.:

Kivévén a bölcset . . .

II. kiad.:

Kivévén a bölcset, . . .

kéz.:

Ne pislogj, *adj jobb bort elő.*

I. kiad.:

Ne pislogj, *adj jobb bort elő,*

II. kiad.:

Ne pislogj, *jobb bort adj elő.*

kéz.:

Mondják, *Egerben drága bor terem.*

¹ Honderű 1844. II. 1.

² V. M. M. M. 1845. II.

I. kiad. :

Mondják, *Egerben drága bor terem.*

II. kiad.

Mondják, *Egernél híres bor terem.*

kéz. :

Elénekeltem . . .

I.—II. kiad.

Megénekeltem . . .

Sorrendváltozás : kéz. :

A kiadás IV. versszaka a kéziratban utolsó szak.

Sorváltozat : kéz. :

Somló, Tokaj halljátok a panaszt.

Neszmély, Somló, Tokaj halld a panaszt.

Eltérés ; kéz. :

Tokaj borából hozz elő.

I. kiad. :

Ménes borából hozz elő.

II. kiad. :

Legjobb borodból adj elő

Sorrendváltozás kiadásban :

Az utolsó versszak első két sora a kéziratban a harmadik és negyedik, az első és második a kéziratban a harmadik és negyedik.

Sorváltozat ; a kéziratban az utolsó sorhoz :

Izled meg érte a pokolt. — még e sor van adva:

Menj s lakd meg érte a pokolt.

A kéziratból az I. kiadásban a *Kolna* szóhoz fűzött magyarázó jegyzet hiányzik.

MIT CSINÁLUNK ?

A kézirat négy teleírt negyedív alakú oldalból áll.
Címe nincs.

Eltérés ; kéz. :

Részeg — gyáván

I.¹—II.² kiad. :

Korhely — gyáván

¹ Ismeretlen.

² V. M. M. M. 1847.

HÁNYSZOR HALLÓK.

Azon a kéziraton, amelyre Hubenayné c. vers van írva, ez a vers van beékelve a szöveg közé. Címe nincs.

Eltérés; kéz.:

S ősink néha

I. kiad.:¹

Ősink néha

kéz.:

Dúsan *e* nehéz bért

I. kiad.:

Dúsan *a* nehéz bért

kéz.:

Fenn maradt *a* szenvedő hon.

I. kiad.:

Fenn maradt *e* szenvedő hon.

GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN.

Nyolc negyedívalakú oldalból álló kézirat. Hat oldal tele van írva, kettő üres. Címe nincsen.

Eltérés; kéz.:

Hol állasz most . . .

I.²—II.³ kiad.:

Hová lépsz most . . .

kéz.:

Az emberiségnek *undok* rongyain

II. kiad.:

Az emberiségnek *elhányt* rongyain

kéz.:

Legeljünk rajta s *renyhe* tudománytól

II. kiad.:

Legeljünk rajta s *léha* tudománytól

kéz.:

Érény van írva *e* lapon; *de az*

II. kiad.:

Érény van írva *e* lapon; *de egykor*

¹ V. M. M. M. 1864. II.

² Pesti Divatlap. 1845. I. *Nem volt hozzáférhető.*

³ V. M. M. M. 1847.

kéz. :

Zsivány viselle tagjain. S amott?

ll. kiad. :

Zsivány ruhája volt. S amott?

kéz. :

Könyv lett a gyávák s rabnép kön'öséből

ll. kiad. :

Könyv lett a rabnép s gyávák köntöséből

kéz. :

S hűség, barátság, aljas árulók

ll. kiad. :

Hűség, barátság, aljas hitszegők

kéz. :

Kezdett imádni a fukar világ,

ll. kiad. :

Kezdett imádni a galád világ,

kéz. :

Ők mind együtt a jók a rossz miatt

ll. kiad. :

Ők mindegyütt — a jók a rossz miatt. —

kéz. :

Egy máglya lángján elhamvadjanak?

ll. kiad. :

Egy máglya üszkén elhamvadjanak?

kéz. :

A sülyedéstől meg nem mentheték.

ll. kiad. :

A sülyedéstől megmentheték!

kéz. :

Hol a teremtés ősi jogait

E tiszta névnek adják örökül

ll. kiad. :

Hol a teremtés ősi jogai

E névhez „ember“! advák örökül

kéz. :

Kivéve a ki barnán született

ll. kiad. :

Kivéve a ki feketén született

kéz. :

S az isten képét szíjjal ostromozza.

Sorváltozat :

S az isten képét ostor szegdeli.
 S az isten képét ostorral pofozzák.

kéz. :

A nyers fajokba tisztább érzetet

ll. kiad. :

A nyers fajokba tisztább érzeményt

kéz. :

Mondhassa bátran :

ll. kiad. :

Mondhassa bizton :

kéz. :

Kihallgatók az angyalok zenéjét,

ll. kiad. :

Kihallhatók az angyalok zenéjét.

kéz. :

Szétmenjünk . . .

ll. kiad. :

Menjünk szét . . .

kéz. :

És újra kezdünk tűrni és tanulni.

Sorváltozat :

És újra kezdünk tűrni és vesződni.

És kezdjünk újra tűrni és tanulni.

Hiányzik a kéziratban :

. . . És tápot adni sortól

Mi dolgunk a világon ? . . . sorral befejezőleg.

Eltérés : kéz. :

Ha azt kivíttuk süllyedés porából,

ll. kiad. :

Ha azt kivíttuk a mély süllyedésből

kéz. :

S a szellemharczok tiszta napsugárán

ll. kiad. :

S a szellemharczok tiszta sűgaránál.

HYMNUS.

Két nyolcadivalakú oldalból álló kézirat. Címe nincs.
Csonka. Három versszak van meg.

Eltérés: *kéz.*:

Hogy a ki fényben *százvezrek fölött* van
l.¹—ll.² kiad.:

Hogy a ki fényben *milliók felett* van,
kéz.:

Hogy a mihez fog *millió* keze
ll. kiad.:

Hogy a mihez fog *óriás* keze,

kéz.:

Hogy a mit emberész és kéz *megvíhat*,
ll. kiad.:

Add, hogy mit emberész és kéz *kivíhat*.

kéz.:

Virítva *nyúlják* bérczen, síkon át,
ll. kiad.:

Dúsan *virítson* bérczen síkon át,

MADÁRHANGOK.

Nyolc nyolcadivalakú kézirat. Az utolsó két oldal
üres. Cím: *Madárhang*.

Eltérés: *kéz.*:

Paraszt madár vagyok.

l.³—ll.⁴ kiad.:

Paraszt-betyár vagyok.

Sorváltozat:

kéz.:

Még is *kitelelek*

Még is *megélhetek*

¹ A Kisfaludy-T. külön kiadásában 1845. *Nem volt hozzáférhető.*

² A Kisfaludy-T. Évlapjai 1846. VI. 231. l.

³ Honderű 1845. I. 8. *Nem volt hozzáférhető.*

⁴ V. M. M. M. 1847.

Eltérés : kéz :

Csatlogva felzeneg :

l.—ll. kiad. :

Harsogva fölzeneg.

kéz :

Mind boldogok, mind vígadoznak

l.—ll. kiad. :

Mind boldogok s vígadnak

HÁROM REGE.

Huszonnyolc nagy negyedívalakú oldalból álló kéz-irat. Három oldal üres. Közös cím nincs. Egyes címek : *A fa és a madár.* — *A rét és a virág.* — *A forrás és a patak.*

A fa és a madár :

Eltérés : kéz :

Gyökerétől légi sudaráig

l.¹—ll.² kiad. :

Gyökerétől legfőbb sudaráig

kéz :

Gyökerétől légi sudaráig.

ll. kiad. :

Gyökerétől legfőbb sudaráig.

kéz :

Gyökerétől légi sudaráig.

ll. kiad. :

Gyökerétől legfőbb sudaráig.

kéz :

Vajha volnék lelkes nép tanyája,

ll. kiad. :

Vajha volnék lelkes nép hazája

A rét és a virág :

kéz :

Égető hevétől megfonnyadának.

ll. kiad. :

Égető hevétől fonnyadának.

¹ Három rege (külön) Pest 1851. Nem volt hozzá-
férhető.

² V. M. M. M. 1864. II.

kéz.:

És ha szirmai *gyenge levelednek*

ll. kiad.:

És ha szirmai *fonnyadó kelyhednek*

A forrás és a patak:

kéz.:

Mereszti *fel* falát.

ll. kiad.:

Mereszti *föl*.

kéz.:

S *kisértő* zene szól

ll. kiad.:

Kisértő zene szól.

kéz.:

Ifjú *erében* mint a *gyors patak*,

Vidám *érzelmek felhullámzanak*,

ll. kiad.:

És *tiszta*, mint a *szirtből* *eredő patak*,

Mellyben *átlátszó gyöngyök habzanak*.

kéz.:

De ő *haraggal* *hozzá* *igy beszélt*:

ll. kiad.:

De ő *haraggal* *hozzá* *igy beszél*:

kéz.:

A *kis lány* *oltárhoz közeledett*

ll. kiad.:

A *kis tündér* *oltárhoz lebegett*

kéz.:

És a *folyamnál fényes város állt*,

ll. kiad.:

És a *folyamnál dús várost talált*.

JÓ BOR.

Két kézírata van: egy nagyobb és egy kisebb, mind-egyik 4—4 negyedív. A kisebb csonka (csak a két utolsó versszakot tartalmazza), tele javításokkal, cím nélkül. A nagyobb, mely a kiadás alapjául szolgált, *tiszta, teljes és címmel* van ellátva. Mindegyik Vörösmarty kezeírása.

Eltérés: kéz.:

Azt kérdezhetnéd, hogy még *mie* nincs?

l.¹—ll.² kiad.:

Azt kérdezhetnéd, hogy még *mije* nincs?

kéz. és ll. kiad.:

Hogy e bor végkép *meg* nem feketül?

l. kiad.:

Hogy e bor végkép *el* nem feketül?

Csak a csonka kéz.-ban van *meg*:

... *annyi baj* után

A jó, vitéz, szent László birtokán.

kéz. (a csonka):

Ki elforgatni kész a férfi szót.

kéz. (teljes):

Melly elforgatni kész a férfi szót.

l.—ll. kiad.:

Ki elforgatni kész a férfi szót.

Hiányzik a kiadásban:

ll. k. 212. l. 7. sor után:

1.-2. kéz. (mindkettő):

A drágagyöngyös bakator.

Eltérés: kéz. (csonka):

Baráti kézzel áldozunk:

kéz. (teljes):

Baráti szívvel áldozunk;

l.—ll. kiad.:

Baráti kézzel áldozunk:

A csonka kézirat végén három sor áll, mely a teljes kézirat második versszakának 8—10. soraként áll.

Eltérés: kéz. (csonka):

Egy ifju város elő képe áll

kéz. (teljes):

Egy ifju város tündérképe áll.

l.—ll. kiad.:

Egy ifju város tündérképe áll.

A teljes kézirat végén ez a jegyzet áll:

(Leírta a Szerző, Pápán, Szept. 15d. 1845.)

¹ Honderű 1845. ll. (A tartalomjegyzék hibás, nem 14. sz. 275., hanem 261. l.)

² V. M. M. M. 1864. ll.

KIS LEÁNY SIRJÁRA.

Negyedív-alakú, két oldalból álló kézirat. Címe :
Sírversek. A kéziratban a versek sorrendje fordított, mint
 a kiadásban. A végén aláírás : Vörösmarty.

Eltérés ; kéz :

Földbe vágyakozván.

I.¹—II.² kiad. ;

Sírba vágyakozván.

kéz. :

Sírban a halottat.

I.—II. kiad. ;

Földben a halottat:

kéz. :

Ég felé van útag.

I.—II. kiad. ;

Menny felé van útag.

Gyulai jegyzete nem áll. Itt nincs.

A SORS ÉS A MAGYAR EMBER.

Tíz negyedív-alaku, cím nélkül írott kézirat.

Eltérés ; kéz. :

Rozsdás kard oldalán,

I.³—II.⁴ kiad. ;

Rezes kard oldalán,

kéz. :

S teremjen . . .

I.—II. kiad. ;

Teremjen . . .

kéz. :

S juhának . . .

I.—II. kiad. ;

Juhának . . .

¹ Életképek. 1846. I. 12. (Gyulainál : Honderű 1846.

I 12. téves.)

² V. M. M. M. 1847.

³ Életképek. 1846 I. 297.

⁴ V. M. M. M. 1847.

kéz.:
Mert hejh *gebéje nem megy*

I.—II. kiad.:

Mert hejh *Ráró nem indit,*

kéz.:

No már ez csak boszuság

I.—III. kiad.:

Ez aztán már boszuság!

kéz.:

Rút posvány és *morolva,*

I.—II. kiad.:

Rút posvány és *morotvák,*

kéz.:

Az ország *rongy sziget*

I.—II. kiad.:

A föld *rongyolt sziget.*

kéz.:

És még sem így *akartam.*

I.—II. kiad.:

És mégsem így *gondoltam.*

kéz.:

(*Tán tetszett a legény*)

I.—II. kiad.: (*Tetszett az új legény*)

Hiányzik a kéziratban:

A kiadás *Kiolvasom szeméből c.* versszak.

A kéziratból a III. kiadásban a *szomszéd* szóhoz fűzött magyarázat hiányzik.

DEÁK FERENC.

A kéziratnak nincs címe. Két negyedív-alaku oldalból áll. A kézirat két tervet jelez. Egy csonkát és egy teljeset. A csonka a következő:

Alkudtál s mondtad: nem kell a mit ti szerettek,
Vagy nem kell úgy, mint élni szeretni szokás.
Munkabíró lelket kívánok, félni tudatlant
S óva merőt, a mint a haza szent ügye szól.
Küzdeni áleszmék megromlott indulatokkal
És emberszerető szívet e munka között.
S ami ezekkel jár eltűnni a párt dühe lángját
S néha baráttól egy kinteli néma döfést.

Eltérések a teljes kézirati és kiadott szöveg között :

kéz. :

Néha baráttól is túrni a néma döfést.

I. kiad. :¹

Néha baráttól is túrni a néma döfést.

Sorváltozat a kéz. :

S a mit megkezdék. . .

I. kiad.

S a mit kezdettem. . .

kéz. :

Annak imájával zárni be napjaimat.

I.—II.² kiad. :

Arról hálaimát mondani vég napomon.

A kiadásból hiányzik a kézirat befejező két sora :

S e tövises pályát nem mintha czivódni szeretnék

Szent kötelességből járni meg a honügyért.

A ZALAMEGYEIEKNEK.

Két negyedív-alaku oldalból álló kézirat. Cím helyett a következő felírás áll a kézirat első oldalán : *Zalabéri Horváth Nep. János cs. k. kamarás ur megbízásából, a zalai Legénység és atyafiság össze olvasztása végett 1845. A kézirat végén ; Vörösmarty aláírása.*

A kézirat és kiadás³ pontosan egyeznek.

LAURÁNAK.

A kézirat egyetlen nyolcadív-alaku oldal. Cím nincs. Kézirat és kiadás⁴ közt nincs eltérés.

CSIK FERKE.

Két kézirata van. Az egyik erősen javított. Tizenhat negyedív oldalból áll, mely közül tizenöt írott, egy üres ; a másik ennek a javított tisztázata, tizenkét negyedív oldal.

¹ I. k. Honderű. 1845. II. 7.

² M. M. 1847.

³ M. M. 1864. II.

⁴ M. M. 1864. II.

még pedig tíz írott, kettő üres. Az első Vörösmarty kéz-
irata, az utóbbi nem, de itt-ott Vörösmarty javításának
kezenyoma található benne.

Eltérés: 1. kéz:

És ha lassan végigmegy az utcán

2. kéz:

Csík Feri ha végigmegy az utcán,

1.¹—ll.² kiad.:

Csík Feri ha végigmegy az utcán,

1. kéz:

Csík Andört . . .

2. kéz:

Csík Ferit. . .

1.—ll. kiad.:

Csík Ferit. . .

1. kéz:

Legelőszőr néz az ablakrésen

2. kéz:

Legelőbb benéz az ablakrésen:

1.—ll. kiad.:

Legelőbb benéz az ablakrésen:

kéz:

Most leül a lóczán a karámban

1.—ll. kiad.:

Most leül a lóczán a tornácban

kéz:

Áthuzódik . . .

1.—ll. kiad.:

Áthuzódék . . .

1. kéz:

Itt találja egy almos szugolyban.

2. kéz:

Itt találja egy almos zugolyban.

1.—ll. kiad.:

Itt találja egy almos zugolyban.

1. kéz:

Mintha volna értte áldomása

2. kéz:

Ámbár csak sohaj volt áldomása.

¹ Életképek 1846. I. 14.

² M. M. 1847.

1.—ll. kiad. :
Ámbár csak sohaj volt áldomása.

1. kéz. :
Kikerülík új szomszédjok házát.

2. kéz. :
Elkerülík rossz szomszédjok házát.

1.—ll. kiad. :
Elkerülík rossz szomszédjok házát.

kéz. :
De a gazda reggel ha felébred

1.—ll. kiad. :
De a gazda reggel hogy felébred,

1. kéz. :
Telke, háza ...

2. kéz. :
Háza, telke ...

1.—ll. kiad. :
Háza, telke ...

1. kéz. :
Mintha vendég volna önmagánál.

2. kéz. :
Mint afféle vendég önmagánál.

1. kiad. :
Mint afféle vendég önmagánál.

ll. kiad. :
Mintha vendég volna önmagánál.

1. kéz. :
Megy a gazda és szép Sáríkája.

2. kéz. :
Megy a gazda és a gazda lánya.

1.—ll. kiad. :
Megy a gazda és a gazda lánya.

1. kéz. :
Szóla Ferke ...

2. kéz. :
Monda Ferke ...

1.—ll. kiad. :
Monda Ferke ...

1. kéz. :
Hogy a závár darabokra hull el.

2. kéz. :
Hogy a vas zár darabokra hull el.

1.—ll. kiad. :

Hogy a vas zár darabokra hull el.

1.-2. kéz. :

A leányt, hogy látta épségében.

1.—ll. kiad. :

A leányt, hogy látta szépségében,

1. kéz. :

Sári, szörnyű sorsán epedve.

2. kéz. :

Sári Ferke sorsán epekedve.

1.—ll. kiad. :

Sári Ferke sorsán epekedve,

1. kéz. :

Kutba szánván, majdha reggelt ére.

2. kéz. :

Mélyebben még, majd ha reggelt ére.

1.—ll. kiad. :

Mélyebben még, majd ha reggelt ére.

1. kéz. :

És a kertet és udvart bejárván

2. kéz. :

És az udvart és kertet bejárván.

1.—ll. kiad. :

És az udvart és kertet bejárván,

1. kéz. :

Megtapintá . . .

2. kéz. :

Visszahökkent . . .

1.—ll. kiad. :

Visszahökkent . . .

1. kéz. :

Kisértet vagy ördög ! s menni kezdett

Elhagyá a házat udvart kertet

2. kéz. :

Nem lőn maradása ; menni kezdett,

Elhagyá a házat, udvart, kertet.

Bujdokolva ment a faluvégig,

Késő bánat és iszony kísérik.

Elmenjen hát, soha meg ne álljon,

Hátha a mit láta, csak vad álom ?

1.—ll. kiad. mint a 2. kéz.

1. kéz.:
De fehérén . . .

2. kéz.:
Ím fehérén . . .

l.—ll. kiad.:
S ím fehérén . . .

1. kéz.:
Fürge lábbal . . .

2. kéz.:
S íme fürgén . . .

l.—ll. kiad.:
S íme fürgén . . .

1. kéz.:
Néha felszól s láng fut el orczáin

2. kéz.:
Néha suttog s láng fut el orczáin.

l.—ll. kiad.:
Néha suttog s láng fut el orczáin.

ORSZÁGHÁZA.

Négy negyedív oldalból álló kézirat. Az utolsó oldal üres. Címe: *Országház*. A kézirat végén aláírás: Vörösmarty.

Eltérés: kéz.:
A meleg szűt . . .
l.¹ kiad.:
A meleg vért . . .

A költeménynek még egy másolata van, mely teljesen egyezik az eredetivel. A tintával írt másolat végén ceruzával ez áll: *Leírtam a szerző szájából Pápán, Aug. 30d. 1846. Stettner.*

AZ EMBEREK.

Első kézirat:

Négy negyedívnagyságú oldal. Cím hiányzik. Mindvégig Vörösmarty írása.

¹ V. M. M. M. 1847. V. M.

Eltérés : kéz. :

Nincsen remény, nincsen remény,

l.¹—ll.² kiad. :

Nincsen remény !

Eltérés—Hiány : kéz. :

S a mint ők sorban vélkezének

A népek hulltanak.

Atyákat nyert a nép : örültek

A népben élt a hit

De lón ki megsokalta őket

Nyeldeste fiait

A megmaradt nép felsüvölt

Törvényt! s a törvény újra ölt.

Évezredek ér-nyelve (!) szól

A törvény vérmunkáiról

A jó dől, győz a gaz merény

Nincsen remény.

l. kiad. :

Hallottátok a mesét : a népnek

Atyái voltak,

S a mint atyáik vélkezének

Ők úgy hullottanak !

A megvadult nép felsüvölt :

Törvényt! s a törvény újra ölt

Bukott a jó, tombolt a gáz merény :

Nincsen remény !

Hiányzik a kiadásban :

l.—ll. kiad. IV. versszak 6. sora után :

kéz. :

S évezredek vas nyelve szól

A föld vándor lakóiról.

Hiányzik a kéziratban :

az l.—ll. kiad. V. versszaka.

kéz. :

És mégis szerte dúl az inség

S rút szolgaság nyomaszt.

l. kiad. :

És mégis szerte dúl az éhség

A bú titkon fogyaszt.

ll. kiad. : Mint a kézirat.

¹ Honderű 1846. I. 18.

² V. M. M. M. 1847.

Eltérés: kéz.:

Ész és rosszakarat?

A butaság dühét *zendítéd*

Hogy *támaszszon* hadat.

l.—ll. kiad.:

Ész és rossz akarat!

A butaság dühét *növesztéd*

Hogy *lázítson* hadat.

kéz.:

Félisten a név, hitvány sár a lény.

l.—ll. kiad.:

Ez örült sár, ez istenarczu lény.

Hiányzik a kéziratban:

az l.—ll. kiad. VII. versszaka

Eltérés: l. kiad.:

És a világ? Sárkányfog-vetemény

Nincsen remény!

ll. kiad.:

Az emberfaj. Sárkányfog-vélemény

Nincsen remény! *Nincsen remény!*

A kézirat végén e verstöredék:

Ha gondolok reád én

Nemzetem,

Hogy egykor sírba szállnom

Magamtól kétségbesve

Kérdezem, mit tettél.

Második kézirat:

Négy negyedív-nagyságú oldalból áll. Címe nincs.

A kiadásoknak, melyekkel egyezik, ez a szöveg szolgált alapul.

A SZENT EMBER.

A kézirat tizennégy negyedív-alakú oldalból áll. A vers tizenhárom oldalt foglal el, egy üres. Cím nincs. A kézirat végig Vörösmarty írása.

Eltérés: kéz.:

És *annak* már nem teremnek

l.¹—ll.² kiad.:

És *neki* már nem teremnek

¹ Életképek 1848. I. 1. — ² V. M. M. M. 1864.

kéz. :
Zeng imája . . .
 l.—ll. kiad. :
Zengi folyton . . .

A SZEGÉNY ASSZONY KÖNYVE.

Két kézirat van. Az első tizenkét negyedívalakú oldalból áll; teljes. Címe : *A szegény asszony könyve.* — A második tisztázat hiányos, címmel és évszámmal: 1847. A kiadás az utóbbi alapján készült.

Eltérések :

1. kéz. :
Dolga nincs, mi dolga volna :
Kis ebéd és kurta konyha.
 2. kéz.—l.¹-ll.² kiad. :
Dolga nincs, hogy volna dolga ?
Kis ebédhez nem kell szolgál.

Hiányzik a kiadásban :

(S maga gyakran szükségét lát) után :
El sem hagyja, míg meg nem hal
Olly édes jót tenni mással.

Eltérés : 1. kéz. :

Ím kopognak és begázol
Örse asszony a nagy sárból.
 2. kéz.—l.-ll. kiad. :
S ím kopognak és köhentve

Az öreg jó Sára lép be.

1. kéz. :

A bokán is túlmegy a sár.

2. kéz.—l.-ll. kiad. :

Majd elvesztem, olly nagy a sár.

1. kéz. :

Hát mi jót hoz Örse néni ?

2. kéz.—l.-ll. kiad. :

Hát mi jót hoz Sára néni ?

1. kéz. :

Ha nagyasszony, meg nem szólna.

¹ Honderű 1847. I. 17.

² V. M. M. M. 1847.

2. kéz.—1.-ll. kiad.:

Ha *miatta* meg nem szólna.

1. kéz.:

Tán jobb volna, ha nem *élnének*

2. kéz.—1.-ll. kiad.:

Tán jobb volna, ha nem *élnek*.

1. kéz.:

Gondolám, ha már az ember

Napjában jól lakni sem mer

Hogyha szűken él kenyérrel

Éljen isten igéjével!

Imádságos könyvet kérnék

Hidje most, most olly jól esnék

Különben is árva lelkünk

Az imádság tartja bennünk.

2. kéz.—1.-ll. kiad.:

Imádságos könyvet kérnék,

Higgye meg, most olly jól esnék

Mert hiszen ha már az ember

Szépszerint jól lakni sem mer.

Már ha szűken él kenyérrel,

Éljen Isten igéjével.

Igy legalább árva lelkünk

Az imádság tartja bennünk.

1. kéz.:

És ettől függ *megnyugvása*

2. kéz.—1.-ll. kiad.:

És ettől függ *boldogsága*.

Hiányzik a kiadásban ez a

tervezett, de elhagyott rész:

És megosztozának ketten

A szegény vén Rózsakerten

Most a jámbor két . . .

Eltérés: kéz.:

Hogy mi jót is ne mulasztson.

1.-ll. kiad.:

Hogy semmi jót ne mulasztson.

MI BAJ ?

A kézirat négy negyedívalakú oldal. Címe nincs.

Eltérés: kéz.:

Honod felett, . . .

l.¹—ll.² kiad.:

Fejed felett, . . .

Sorváltozat: kéz.:

Csomót

Hurkot vetett . . .

l.—ll. kiad.:

Hurkot vetett . . .

JÓSLAT.

Valószínű, hogy két külön álló kézirattal van dolgunk, melyek mindegyike más kidolgozással, de — a kiadáshoz viszonyítva csonkán tartalmazza a verset.

I. kézirat. Öt versszakból áll. A versszakok, kezdő szavaitak idézve, így következnek. I. Ki mondja meg . . . II. Hát félre bú . . . III. A verseny szól . . . IV. Mit tilt . . . V. Itt még . . .

Eltérés: kéz.:

Jut ember, ész kéz, munka, vér:

l.³—ll.⁴ kiad.:

Jut ember, és kéz, munka, vér:

II. kézirat. Három és egy csonka versszakból áll. Sorrendjük: I. Ki mondja . . . II. Fel szegre! III. A verseny nyílt . . . IV. Ébredj hát . . . Minden jel arra mutat, hogy a kézirathoz még tartozott lap, de az elveszett.

Eltérés: kéz.:

Ki mondja meg, mi kéne még,

ll. kiad.:

Ki mondja meg, mit ád az ég ?

¹ Ellenőr 1847.

² V. M. M. M. 1864. II.

³ Ellenőr 1847. *Nem volt hozzáférhető.*

⁴ V. M. M. M. 1864. II.

kéz.:
Búsúltunk . . .

ll. kiad.:
Bánkódtunk . . .

kéz.:
Sikert azért
Ügyünk nem ért.

ll. kiad.:
Ügyünk azért
Sikert nem ért.

kéz.:
Fel szegre! bú és gyűlölet
ll. kiad.:
Hát félre bú és gyűlölet

kéz.:
Vagy hát gyűlöljünk szellemet.

ll. kiad.:
Vagy bár gyűlöljünk szellemet.

kéz.:
Jut ember bár mi tettre kell
Észszel, kezével, vérivel,

ll. kiad.:
Jut ember és kéz, munka vér:

kéz.:
A tettre főbb . . .

ll. kiad.:
Ki tettre főbb . . .

Hiányzik a kiadásban:

az V. versszak után:

Ébredj hát alvó nemzedék

S ha mit tevénk, az nem elég

Álljon ki más, száz egy helyett.

EMLÉKKÖNYVBE.

A kézirat másfél negyedívalakú oldal. A vers az első oldalon van. Két sora tisztázva, a többi ceruzával van írva. Címe nincs.*

* Még egy kéziratról tudunk. L. Gyulai, VIII. 458-59. l.

Eltérés :

Imádkozzál — *tán* meghallgattatol —
 Az még segíthet ily vert emberen.
 I.¹—II.²—III.³ kiad. :
 Imádkozzál — *te* meghallgattatol —
 Az *tán* segíthet ily vert emberen.

ELŐSZÓ.

Két kézírata van. Az első nagyobb negyedív-alakú, két oldalból áll; első alakítás csonka, cím nélkül. A második kisebb, negyedív-alakú, három írott, egy üres oldal; tisztázott, kész kézirat, címmel. A kiadás a második kézirat után készült.

Az első kézirat szövege :

Midőn ezt irtam, tiszta volt az ég
 Zöld ág virított a föld ormain
 Az elme lángolt, a kéz működött
 Tetőzetet nyert a nagy épület
 S a béke izzadt homlokát törölvén
 Meghozni készült a legszebb menyasszonyt
 Az emberüdvöt, mellyért fáradott.
 Üdvözlétére reszketett a lég
 Mint megszülendő a nagy szózatot,
 Melly megjelentsen egy újabb teremtest.
 Hallottuk a szót. Mélység és magasság
 Visszhangozák azt.
 Most tél van és hideg hó és halál.
 A föld megőszült.
 Nem hajszálanként, mint a boldog ember
 Egyszerre őszült meg mint az isten,
 Ki megteremtven a világot embert,
 E félig angyal, félig állatot,
 Megborzadt a zordon mű felett
 És bánatában ősz lett és öreg.
 Majd megjön a hajfodrász, a tavasz,
 S a megrémült föld vendéghaját veszen.
 Fagyos szemén a jég fölengedend

¹ Remény 1857.

² Thalia 1862.

³ V. M. M. M. 1864. II.

Virágok bársonyába öltözik.
 S illattal elkendőzött arczain
 Jó kedvet és ifjúságot hazud.
 Kérdjétek akkor ezt a vén kaczért,
 Hová tévé elhullott fiait.

A 2. kéz.:
 A szellemek világa *kialutt*
 I. kiad.¹
 A szellemek világa *kialudt*.

kéz.:
 E félig istent . . .
 I. kiad.:
 A félig istent . . .

A kéziratban központosítás alig van.

AZ EMBER ÉLETE.

Első kézirat.

Négy nyolcadív-alakú oldalból áll. Egy része *eredetileg* ceruzával írott, később tintával van utána írva.

Eltérés: A kiadások II. versszaka nincs a kéziratban.

I. kiad.:²
 A *rokonok* szívéén.
 II. kiad.:³
 A *nép ítéletén*.

kéz.:
 Mint *feldúlt* lant után
 I.—II. kiad.:
 Mint *dult* lant után

kéz.:
 Mig más kincset *sohajt*,
 I.—II. kiad.:
 Mig más kincset *sovárg*,

¹ V. M. M. M. 1864. II.

² Honderű 1846. (Korábban tehát, mint Gyulai I. 459—60. l. jelzi). — A Magyar Népkönyv, amelyben második kiadása volt, számomra hozzáférhetetlen volt.

³ V. M. M. M. 1864. II.

kéz.:

Áldozta mindenét

I.—II. kiad.:

Adhatta életét

Sorrendváltozás:

A kézirat: Őnzetlen áldozat kezdetű versszak,
a kiadásban a *Mig más kincset sovárog* kez-
detű versszak után következik.

kéz.:

Melly (?) társai —

S magára fényt vete.

I.—II. kiad.:

Az embereknek üdv

Magának dús köre.

kéz.:

És mégis, még is oh

Végzetlen mű után

El kelle mennie

A többiek során.

I. kiad.:

És még is, még is hajh

Végzetlen mű után

El kell mennie

A többiek során.

II. kiad.:

Hiába mennie

Kellett idő előtt,

Kérlelhetetlenül

A sír lehuzta őt.

kéz.:

De a ki így ennyit élt

I.—II. kiad.:

De a ki annyit élt

kéz.:

S midőn magasra nő

I.—II. kiad.:

S midőn magasra nőtt,

Sorrendváltozás—Hiány:

A kéziratban lévő következő versszak az I. ki-
adásban benne van az *És még is . . .* kez-
detű versszak után, de hiányzik a II. kiadásban.

A fájdalom soha
 Miért nem élt tovább
 Miért hanyatlik el
 Pályája délkorán
 I. kiad. :
 A fájdalom nyögé stb.

kéz. :
 Idő és a világ
 I.—II. kiad. :
 S idő és a világ.
 kéz. :
 Mit élet és a sors
 Véghez nem engedett.
 I.—II. kiad. :
 Mit véghez jutni sors
 S élet nem engedett.

Második kézirat.

A Vén cigány kéziratlapjának harmadik és negyedik oldalára van írva.

A kiadások II. verszaka itt megvan, de :

Eltérés: kéz. :

A rokonok szívé
 I.—II. kiad. :
 A nép ítéletén

kéz. :
 Aldozta mindenét
 I.—II. kiad. :
 Adhatta életét.

kéz. :
 Magának fény köre
 I.—II. kiad. :
 Magának dús köre

kéz. :
 Olly kedves lőn e hang
 I.—II. kiad. :
 Oly kedves volt e hang

Hiányzik a kéziratban :

a *Hiába!* kezdetű versszak.

Hiányzik e helyett a kiadásban e kézirati rész.

És még is mégis hajh
 Végzetlen mű után

El kelle mennie
A többiek során.

A fájdalom nyöge
Miért nem élt tovább
Miért hanyatlak el
Pályája délkorán.

Eltérés: kéz.:
Idő...
I.-II. kiad.:
S idő...

A VÉN CZIGÁNY.

Hat negyedívalakú oldalból álló kézirat. A vén cigány ebből négy oldalt foglal el; a másik kettőre *Az ember élete* van írva. Címe nincs.

A vén cigány első tervezett versszaka, melyet Vörösmarty áthúzott, eredetileg ez volt:

Húzd rá cigány, megittad az árát,
ne kiméld az ujjad,
Hogy reszkessen a velő agyadban.
Lázadjon fel (véred) húrod, mint a szélvész,
Véred forrjon zápor égő¹ zuhatagban.
Húzd, ki tudja, meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonóból bot,
Szív és pohár tele búval és borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

Eltérés: kéz.-ban hiányzik I.¹—II.² kiad. e két sora:
Mindíg így volt e világi élet,
Egyszer fázott, másszor lánggal égett.
kéz.:
Forrjon véred...
I.—II. kiad.:
Véred forrjon...

¹ Pesti Napló 1855.

² V. M. M. M. 1864. II.

kéz.:

Légy olly kemény, mint a jég verése.

l.—ll. kiad.:

És keményen, mint a jég verése,

kéz.:

Oda van az emberek vetése.

l.—ll. kiad.:

Oda lett az emberek vetése —

kéz.:

Húzd rá, a mit kebled lángja forral

l.—ll. kiad.:

Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal

kéz.:

A megváltó megfordúlt sírjában

l.—ll. kiad.:

Isten sírja reszket a szent honban.

kéz.:

Húzd, ki tudja stb. (Csak ennyi!)

Szív és pohár tele búval borral

Húzd rá s igyál ne gondolj a gonddal.

l.—ll. kiad.:

Húzd rá cigány . . .

kéz.:

Mi zuhog, mint malom a pokolban

l.—ll. kiad.:

Mi zokog, mint malom a pokolban

kéz.:

Húzd stb.

Mint fenn, de az utolsó sor:

Hadd enyészszék mind a zivatarban.

l.—ll. kiad.:

Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.

kéz.:

Az első ember fúlt nyögéseit,

l.—ll. kiad.:

A lázadt ember vad keserveit

kéz.:

A vad gyilkos botja zuhanását,

l.—ll. kiad.:

Gyilkos testvér botja zuhanását.

kéz.:

S az első árvák szívgyötrelmeit,

l.—ll. kiad.:

S az első árvák sírbeszédeit.

kéz.:

Prometheusznak halhatatlan kínját,

A keselyűk szárnya suhogását.

l.—ll. kiad.:

A keselynek szárnya csattogását.

Prometheusz halhatatlan kínját.

kéz.:

Húzd stb.

Mint fenn, de az utolsó sor:

Húzd, ne gondolj a dúló viharral.

l.—ll. kiad.:

Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

kéz.:

E vak csillag, ez a megrémült föld

l.—ll. kiad.:

A vak csillag, ez a nyomorú föld

kéz.:

S annyi szenny, bűn és ábránd dühétől

l.—ll. kiad.:

S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől

kéz.:

És hadd jöjjön meg Noé bárkája,

l.—ll. kiad.:

És hadd jöjjön el Noé bárkája

kéz.:

Húzd, ki tudja stb.

Szív és pohár

kéz.:

Lesz talán még ünnep a világon.

l.—ll. kiad.:

Lesz még egyszer ünnep a világon,

kéz.:

Majd ha elfáradt a vész haragja.

l. kiad.:

Majd ha elfáradt a vész haragja,

ll. kiad.:

Majd ha elfárad a vész haragja,

kéz. :

Isteneknek teljék *rajta* kedve.

I. kiad. :

Isteneknek teljék *rajta* kedve.

II. kiad. :

Isteneknek teljék *benne* kedve.

kéz. :

És derüljön *fel* zordon homlokod.

I.—II. kiad. :

És derüljön zordon homlokod.

kéz. :

Szűd *teljes* lesz az öröm borával,

I.—II. kiad. :

Szűd *teljék* meg az öröm borával.

FOGYTÁN VAN A NAPOD.

Negyedivalakú, kétoldalas kézirat. A vers csak az első oldalon. Címe nincs.

kéz. :

Szegény magyar költő, mire vírradsz te még

I. kiad. :¹

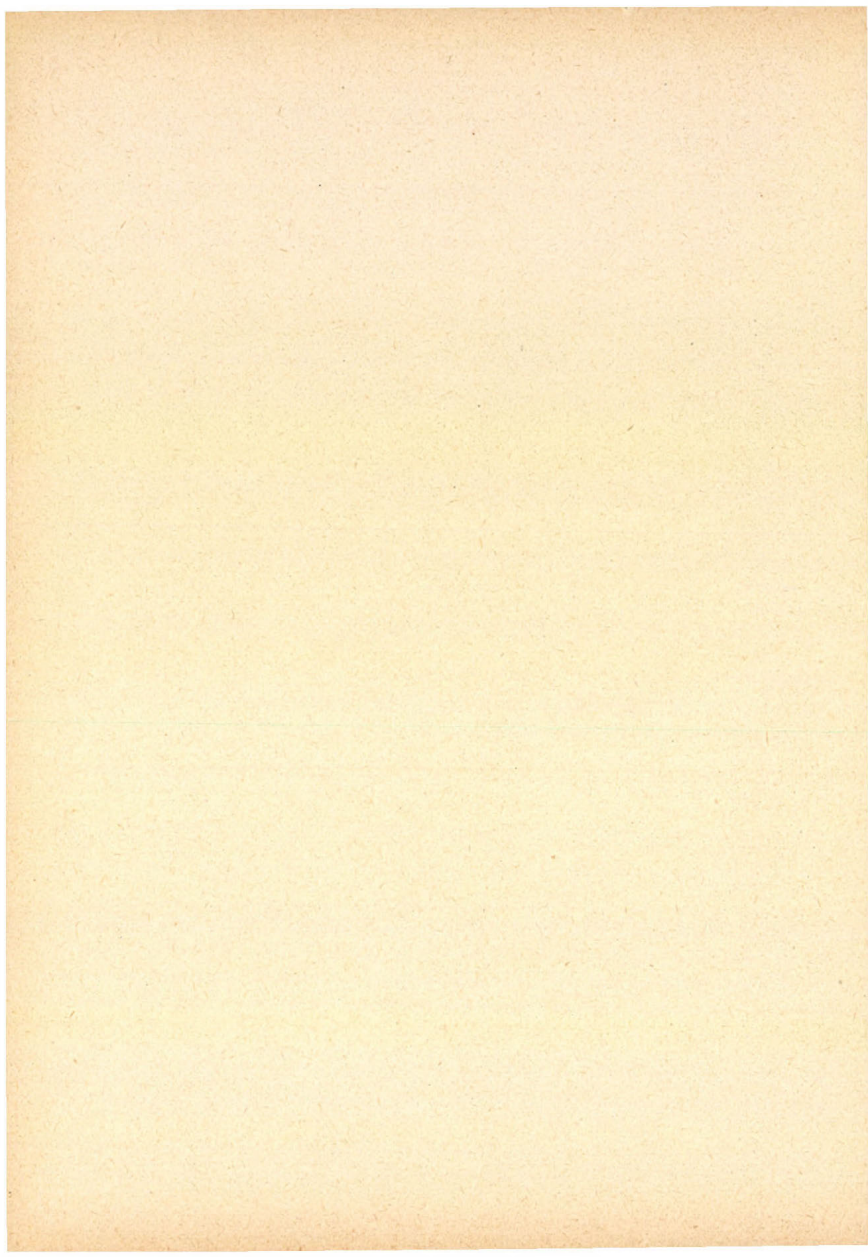
Mire vírradsz te még

Szegény magyar költő.

A kézirat közt található még: Egy érthetetlen régi dal c. feljegyzés Vörösmartytól. Két Vörösmartynak tulajdonított vers. — Faludi Ferenc: Kintő éneke. Klorinda. Nincsen neve c. verseinek Vörösmartytól eszközölt másolata.

¹ V. M. M. M. 1864. II.

IV.
EPIGRAMMÁK.

CALIBÁN.

Negyedív-alakú, két oldalas kézirat. Sem fő, sem alcímei nincsenek. A vers-kézirat eredetileg levélnek készült, nyolcadívre behajtott oldalán ez a levélkézirat van: Pest, 10. Febr. 1829. Kedves Barátom! Olly régen láttam betűidet, hogy már szinte rájok sem ösmerek, A kézirat csonkának látszik.

Eltérés:

kiadás: *Első felhúzás c. sorozatból a kéziratban semmi sincs.*

kiadás: *Második felhúzásból: az I. a kéziratban három kidolgozásban van meg.*

1. Teljes és azonos a kiadással.
 2. Csak két sor. Az első azonos az első sorával, a második változata:
Mozdúlj; menni fogunk, én lovag és te lovam.
 3. Csak egy sor; ez azonos az 1—2 első sorával.
- A kéziratban ez az epigramma 1-sel van jelölve.

Második felhúzás.

kiadás II.

A kéziratban 2-sel van jelölve.

A kiadott szöveg a kéziratban más helyen van meg.

E helyett:

Lelkedet add ide? nincs! párádat! az itt van.

Elég rossz,

Régi lopott jószág, nézd számaramnak adom.

*Hegyre számárló kell, és az vagy, el is hiszem
akként,*

Én lovag és te lovam hogy Heliconra jutunk.

kiadás : III.

A kézirat két részre bontja 3—4 jelzéssel. A szöveg azonos.

kiadás : IV.

kéziratban : 5. A szöveg azonos.

kiadás : V.

kéz. : szám nélkül. A szöveg azonos.

kiadás : VI.

kéz. : 7. A szöveg azonos.

kiadás : VII.

kéz. : szám nélkül.

Eltérés ; kéz. :

„Mért gyilkolsz gazdám, *fejedelmem* lásd, hogy iramlom !“

A szava szent, s te *dulád kincseit*, öllek azért.

kiad. :

„Mért gyilkolsz, gazdám, *fejedelmem*, lá' hogy iramlom.“

A szava szent s te *dőféd híveid*, öllek azért.

kiadás : VIII.

kéz. : szám nélkül:

Eltérés : kéz. :

„Jaj nekem ! elhaltam !“ fogsz-e javulni ? „*nem én.*“

„Jaj nekem, elholtam“ Fogsz-e javulni“ „*Halok*“

kiadás : *Harmadik felhúzás.*

kiadás : I.

kéz. : szám nélkül. A szöveg azonos.

kiadás : II.

kéz. : 2.

Eltérés : kéz. :

Még sem hallgathatsz ? Mit látsz közelíteni, mi lázít ?

Csendes az éj — lódulj ostoba ! holdat ugatsz.

kiadás :

Még sem csillapodol ? Mit látsz közeledni, mi zendít ?

Fénylő, csendes az éj ; ostoba holdat ugatsz.

kiadás : III.

kéz. : szám nélkül. A szöveg azonos.

kiadás: *Negyedik felhúzás.*

A kéziratban hiányzik.

kiadás: *Ötödik felhúzás.*

A kéziratban csak a III. epigrammból van meg az első két vers.

Eltérés: kéz.:

Harczoltam veled, és hátadra *fö*lirtam ez alkut:

kiadás:

Harczoltam veled, és hátadra *fel*irtam az alkut:

A kéziratban a harmadik sortól e csonka részlet van:
Megszegted szavadat.

A kiadásban közölt harmadik és negyedik sor hiányzik.

ÖRÖM ÉS BÚ.

Negyedív-alakú kéziraTRA felső részére van írva. A kézirat alsó része levél-fogalmazás egy cikkírónak. Címe nincs. Hátsó részén az *Újévi köszöntő* kézirata.

A kéziratban a kiadás¹ két utolsó sorának változata is van:

*Kettő közt, aki él, embernek italt kever a sors
S az a legjobb, mellyben nem fölő a keserű.*

KISFALUDY KÁROLY SÍRJÁRA.

Ez és a következő epigrammák egy negyedív-alakú kéziratlaPON. Címe egyiknek sincs. — Kiadás és kézirat azonosak.

Sorváltozat: kéz.:

S a holtak közepett . . .

S a rövid élet után . . .

l.²—ll.³ kiad.:

*Fönn van időt múló
halhatlan*

¹ M. M. 1885. VIII.

² V. M. M. M. 1833. I.

³ V. M. M. M. 1845. II.

A GYÁSZKISÉRET.

I. kiad.: Aurora 1832. — II. kiad.: M. M. 1833. I.
Kézirat és kiadás egyeznek.

Sorváltozat: kéz.:

Ah van okod, ki reád fényt s dísz hozza, *nyug-*
szik ez ürben

Ah van okod, ki reád fényt s dísz hozza, *sírba*
hanyatlott.

Lengjen örök létű csillagod *álma fölött*

Lengjen örök létű csillagod *éje fölött*

Kiadások u. a.

CSÁK.

Sorváltozat: kéz.:

Fölkele Csák s *iszonyú* szavait...

Fölkele Csák *nagy lelke* szavait...

Csák komor és hallgat *kedvese* hamvainál

Csák komor és hallgat *lantosa* hamvainál

Csák komor és hallgat s *másodhalálra* megyen.

I. k. Aurora 1832.

II. k. M. M. 1833. I.

EMLEKSOROK.

Nagy negyedív-alakú kétoldalas kézirat. Az epigrammák minden rend és cím nélkül vannak rajta. Megvannak: *Adorján Boldizsárnak. — Másnak. — Álom és való. — Bú és öröm.* Kiadás¹ és szöveg egyeznek. * *Sírversek* című kézirat lapon: *Kis gyermek* c. sorozat. Kiadás² és szöveg egyeznek.

Nagy negyedív-alakú kézirat mindkét oldalára cím nélkül, a kiadás rendjétől eltérően vannak írva: *Emléksorok. — Sírversek. — Tóth Lőrinc emlékkönyvébe. — Ősök.* — Ath. 1842. II.

¹ Athenaeum. 1841. I. 21. — M. M. 1845. I.

² Ath. 1844. II. 55. — M. M. 1845. I.

Sírversek.¹ Kéziratban nincs meg: *Nő s anya*.
Egyébként szövegegyezés a kiadással² teljes.

Ősök. — Szövegegyezés a kiadással³ teljes.

Tóth Lőrinc *emlékkönyvébe*. A kiadásban⁴ a két utolsó sornak nincs kézirati megfelelője.

EGY POLITIKUS KÖLTŐHÖZ.

Nyolc negyedív-alakú oldalból álló kézirat; cím sehol sincsen. A sorrend nem egyezik a kiadásával.

Eltérések:

Az egy és sok:

kéz.:

Gyarlósága nagyobb, *ritka* erénye dicsőbb.

l.⁵—ll.⁶ kiad.:

Gyarlósága nagyobb, *s ha van* erénye dicsőbb.

Egy politikus költőhöz:

kéz.:

Van hiba, van *baj elég* . . .

l.—ll. kiad.:

Van hiba, van *bennünk* . . .

kéz.:

Am te gyűlölséget nyújtasz *s belföldi* hasonlást;

l.—ll. kiad.:

Am te gyűlölséget nyújtasz, *polgári* hasonlást;

Rövid törvénykezés:

kéz.:

A rövidebb törvény *tenekek* (d) lámpára akasztás
K (csonka sor)

l.—ll. kiad.:

Gyors törvénykezést nevezél „lámpára kötésnek”

Szólj magad: *Őszintén volt-e kimondva e szó?*

¹ M. Athenaeum 1842. II. 50. 70.

² M. M. 1845. II.

³ Ath. 1842. II. 73. — M. M. 1845. II.

⁴ M. M. 1845. II. — M. M. 1864. II.

⁵ Athenaeum 1841. I. 54—55.

⁶ M. M. 1845. II.

VONTATÓ.

Sorváltozat: kéz.:

Illy szabadelműség szép, *de felette gyanús.*
 Illy szabadelműség *nem gyarapíthatja ügyét.*
 Illy szabadelműség *nem gyarapíthat ügyén.*

ÖNKORMÁNY.

kéz.:

Hogy *bizton menjünk által* a vész idején.

l.—ll. kiad. mint előbb:

Hogy *bizton tudjunk menni* a vész idején.

kéz.:

A koronás főért illy nép vért s éltet *ajánla,*

l.—ll. kiad.:

A koronás főért illy nép vért s éltet *ajánlott:*

kéz.:

A *hallgatni* tanúlt...

l.—ll. kiad.:

A *csak nyögni* tanúlt...

kéz.:

S mégis ezen *kormányt*...

l.—ll. kiad.:

S mégis *ez intézvényt*...

Hiányzik a kéziratban:

Világ. — Búcsú.

HAHNEMANN.

Negyediv-alakú oldalra írt kézirat. Sorrend, szöveg azonos a kiadással.

l. kiad.: A Pesti Hirlap Gyulai jelezte adata (l. 447. l.) téves. P. H. 1844. 374. sz. 525. l. De itt csak az I. rész van meg.

ll. kiad.: M. M. 1845. I.

MEGYERI — KÖLCSEY.

Negyedív-alakú, két oldalas kézirat. A Megyeri-epigrammák sorrendje nem követi a kiadásét, közbe van iktatva a Kölcsey-é. Ugyancsak itt vannak azon Megyeri-ről és Kölcsey-ről írt epigrammok kéziratai, melyekről Gyulai Pál VIII. k. 447—48. l. szól.

¹—¹¹.² kiad. Teljes szövegegyezés Kivéve:

Megyeri.

kéz.:

Most a színész sírján . . .

¹—¹¹. kiad.:

Most szomorú emlék . . .

HUBENAYNÉ.

Négy nagy negyedív-oldalból álló kézirat. Címe: Hubenayné.

Eltérések: kéz.:

Éltem kettős bár, nem enyém, de az a mi keserves.

¹³—¹¹.⁴ kiad.:

Éltem kettős bár, nem enyém: de az a mi nyomasztó.

kéz.:

Éj van, néma, örök, rémteli fénytelen éj.

¹—¹¹. kiad.:

Fekszik az éj rémes táborá zajtalanúl;

Hiányzik, ill. áthúzva a kéziratban a kiadás e két sora:

És a díszítmény négy puszta fal, melynek ölében

A ki bezárkózott, nem szabadul ki soha.

Eltérés: kéz.:

Vagy talán lelke az . . .

¹—¹¹. kiad.:

Vagy talán szellemem . . .

¹ Honderű 1884. II. 14.

² M. M. 1845. II.

³ Pesti Divatlap. 1844. 18.

⁴ M. M. 1847.

B. K... D. SIRKÖVÉRE.

Két oldalas, csonka kézirat. Címe nincs. A kiadás¹ harmadik versszaka a kéziratból hiányzik. A szövegegyezés teljes.

ISTVÁN NÁDORNAK.

A kézirat kétféle papirosból áll. Az első negyedív alakú, egyik oldalán teleirt, a kiadással² azonos rendben s szöveggel, a második félív alakú; az első kézirat második és harmadik verse, s a harmadik még egyszer ceruzával írva van rajta, azonos szöveggel.

SIRVERSEK.

A kézirat kétféle papirosból áll. Egyik zöldes, négy negyedív-alakú, az első és utolsó oldalára van írva, a közbeeső oldalakon számadások vannak. A másik negyedív-alakú két oldalas. Címe nincs. A kézirati szöveg a kiadással egyezik.

Eltérés: kéz.:

Melly *kedvesb* s gyönyörűbb volna, nem adhat
az ég.

l. kiad.:³

Mely *kedvesebb* s gyönyörűbb volna, nem ad-
hata ég.

MINT A FÖLDMIVELŐ.

Négy negyedív-alakú oldalból álló kézirat. A vers az első oldalon van. A második és harmadik oldal üres. A negyediken angol-magyar szavak. A szövegegyezés teljes⁴

EMLÉKSOROK EGY SIRKÖRE.

A száműzött. Nagy negyedív-alakú, egy oldalas kézirat. Három (1. 2. 3.) jelzett epigram van rajta cím

¹ Pesti Divatlap. 1847. II. 27. — M. M. 1864. II.

² Életképek 1847. II. 10. — M. M. 1864. II.

³ M. M. 1864. II.

⁴ M. M. 1864. II.

nélkül. Az 1. A számüzött. A 2. Emléksorok egy sírkőre. I. része. Kézirat és kiadás megegyeznek. A 3. Ugyanennek a III. része. — Az Emléksorok egy sírkőre II. része e kéziratban nincs.

Van azonban a fenti című epigrammáknak egy másik kézírata, mely magában foglalja az egész Emléksorokat s a Számüzöttet. A sorrend itt is kevert, cím nincs, s az Emléksorok I. és III. része kétszer is megvannak, a következő eltéréssel:

A számüzött.

1. kéz.:

Mit mond a sírkő s az egek mély gyásza fölötte?
Mint idegen s mondják...

2. kéz.:

Mit mond itt e sír, e nemes föld és e dicsőség?
Némán így szólnak:

Kiadás:¹

Mint a II. kéz.

1. kéz.:

Mit ha megenged a sors...

2. kéz.:

Honn ha maradhata még...

Kiadás:

Mint a II. kéz.

Emléksorok egy sírkőre.

1. kéz.:

A sírból ne nagyot, ha szerénységére lesz emlék
Oh szent s önzetlen hazafi csontja van itt.

2. kéz.:

Egyszerű s önzetlen hazafi hamva van itt.

Kiad.:²

Mint a II. kéz.

1. kéz.:

Templomot építünk jellemi képe körül.

2. kéz.:

Templomot építünk jelleme képe körül.

Kiadás:

Mint II. kéz.

¹ M. M. 1864. II.

² I. és III. a Remény 1857. — M. M. 1864. II.

A jelzett eltérések tulajdonképen sorváltozatok, mert
u. e. I. kézirati versek a II. kézirati versekkel teljesen azo-
nos szöveggel benne vannak a kéziratban.

1. kéz.:

Én uraságomat osztám a népezeivel meg.

A jog, föld, mit adék . . .

2. kéz.:

Én uraságomat a nép közt osztám meg egyenlőn.

Amit adék, örök és . . .

Kiad.:

Mint a II. kéz.

M. M. 1864. II.

*

A kéziratok közt van még néhány kiadatlan, cím-
nélkül való epigramma.

V.
LEVELEK.

LEVELEK.

A) LEVELEK VÖRÖSMARTYHOZ.

- Adorján — G. Kisfalud 841. júl. 3. (kiadatlan).
 Almássy Kálmán — Béts Mártius 17^{ik} 848. (kiadatlan).
 Cím: Vörösmarthi Mihály Urnak különös tisztelettel az ellenzéki körben Pesten.
 Bajza József — Oroszi, October 5^d 1828. (kiadatlan).
 Cím: Vörösmartynak.
 Balásházy János — Ujhely 1^a Juli. (kiadva).¹
 — — S. a. Ujhely 20^a febr. (kiadva).
 Cím: Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Veresmarty Mihály Urnak, a Magyar Tudós Társaság Rendes Tagjának sat. sat. megkülönböztetett tisztelettel Pesten. *Lakik a Nemzeti Muzeummal általellenben.*
 — — keltezés nincs (kiadva).
 Czuczor Gergely — Győr. 5. Deczemb. 1826. (kiadva).
 — — Kos H. 12. 1827. eszt. (kiadva).
 — — Révkomárom. 19. Jan. 1831. (kiadva).
 Császár Ferencz - Zágrában Deczemb. 23^{án} 1829. (kiadatlan).
 Csathó Pál — Grécz. Februar 10^{én} 1828. (kiadatlan).
 — — Grécz. Deczemb. 18^{án} 828.
 Cím: T. T. Vörösmarty Mihály Ügyvéd Urnak, a Tud. Gyűjtemény Redactorának Pesten.
 — — Bécs. Márt. 31^{ik} 829. (kiadatlan).
 — — Budán. Kedden Jul. 20^{án} 1830. (kiadva).
 — — Nagyvárad, sept. 29^d. 1834.
 Cím: Tekintetes Tudós Vörösmarty Mihály kir. Táblai Hites Ügyvéd, több Ns. Vármegyei Táblabíró Urnak, a Magyar Tudományos Akadémia rendes Tagjának Pesten. *Kereszt-utcza. Fáy-ház mellett.*

¹ A levelek: Vörösmarty Emlékkönyve. Szerkesztette: Czapáry László Székesfejérvárott 1900. 91—352. l. vannak kiadva.

- Deák Ferencz — Kehidán. November 15^{én} 1825. eszt. (kiadva)
- — Kehidán, Xber 29^{én} 1825. eszt. (kiadva).
- — " Martius 13^{án} 1826. "
- — " Julius 6^{án} 1826. "
- — " Julius 29^{én} 1826. "
- — " 9^{ber} 16^{án} 1826. "
- — " Martius 12^{én} 1827. "
- — " 8^{ber} 16^{án} 1827. "
- — " Febr. 29^{én} 1828. "
- — " Mart. 16^{án} 1828. "
- — Zegerszegen. Aprilis 17^{én} 1828. "
- — Kehidán. Május 4^{én} 1828. "
- Cím: Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Vörösmarty Mihály Úgyész Urnak, a Tud. Gyűjtemény szerkesztőjének tisztelettel Pesten.
- — Kehidán, Szent Mihály napján. 1828^{ik} eszt. (kiadva.)
- — " November 9^{én} 1828. (kiadva.)
- — " Május 3^{án} 1829. "
- Cím: U. az.
- — Kehidán. 8^{ber} 17^{én} 1829.
- Cím: U. az, csak még ez van benne: *fel esküdtt Úgyésznek.*
- — Kehidán. Martz. 25^{én} 1830. (kiadva.)
- Cím: Tekintetes nemzetes Vörösmarty Mihály Urnak a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjének tiszt. Pesten.
- — Kehidán. Május 16^{án} 1831. "
- — " Október 31^{én} 1831. "
- — " Julius 12^{én} 1832. "
- — " Februárius 22^{én} 1833. "
- — " Junius 9^{én} 1844. "
- — " Aug. 12^{én} 1846. "
- Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak tiszt. Pesten. Uri-utczá Horváth-ház.
- — Kehidán. Aug. 29^{én} 1846. (kiadva.)
- Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak tiszt. Pápán.
- — Kehidán. Szept. 8^{án} 1847. (kiadva.)
- — " Nov. 19^{én} 1850.
- Cím: T. Vörösmarty Mihály Urnak tiszt. p. Martonvásár. Baracska.
- — Vörösmarty Mihálynéhoz. Kehida, febr. 15^{én} 1852. (kiadva.)

Cím (borítéklapon): Madame Madame Eleonorou de
Vörösmarty née de Csajághy a Martonvásár.

Döbrentei Gábor — Buda, deczemb. 10^d 1843. (kiadva.)

Egyed Antal — Paks. 22. April. 1822.

— — — 6. October. 1822.

Édes Gergely — Kup. 23^a Apr. 1830.

Fábián Gábor — Világosvárott, 9^{ik} April. 1825.

— — Ó Aradon, 28^{ik} April. 1825.

— — Világosvárott, 61^{ik} Máj. 1825.

— — Ó Arad, 4^{ik} Junius 1825.

— — Világosvárott, Junius 12^{kén} 1825.

— — — 3^{ik} Julius. 1825.

— — Világoson, Junius 17^{kén} 1826.

— — Aradon, 21^{ik} Julius. 1826.

— — Arad, 6^{ik} Deczember. 1826.

— — — 4^{ik} Február. 1827.

— — Világos, 17^{ik} Aug. 1827.

— — — 1^{ső} Szeptemb. 1827.

— — — 28^k Octóber. 1827.

— — — 31^{ik} Xber. 1827.

— — Arad, 19^k Január. 1828.

— — Világos, 28^k Február. 1828.

— — Arad, 19^k Apr. 1828.

— — — 11^{ik} Máj. 1828.

— — Világos, 26^{ik} Május. 1828.

— — — 25^k 9ber 1828.

— — Világosvárott, 14^k Xber 1828.

— — Világosvár, 24^k Aug. 1829.

— — Világos, Szept. 28^{án} 1829.

— — Világosvár, Január 23^{án} 1830.

— — Arad, Február 13^{án} 1830.

— — Világosvár, Mart. 26ⁿ 1830.

— — — Xber 25ⁿ 1830.

— — — Február 2ⁿ 1831.

— — — Aug. 5ⁿ 1831.

— — Arad, Mart. 27^{kén} 1832.

— — — Apr. 11^{kén} 1832.

Cím (borítékon): Tekintetes Tudós Vörösmarty Mi-
hály Úrnak, a M. Tudós Társaság Rendes Tagjának,
tisztelettel Pesten. Kereszt-utsza. Mazarek-ház.

— — Galsa, Octóber 19^{kén} 1832. (kiadva.)

— — Világosvár, Január 1^{ső} napján 1833.

— — Arad, 8^k Jun. (?) 1838. (kiadatlan).

— — a levele eleje kivéve.

- Fáy András — Pozsonyban, 10. Dec. 1835. (kiadva).
- Garay János — Pesten, Oct. 20^{kán} 1844.
Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Ur, hites Ügyvéd,
ns Csongrád, Bihar és Heves vármegyék Táblabírája
a Kisfaludy-társaság Tagjának Pesten.
- — Pesten. Karácsonynapján. 1844. (kiadva.)
Cím: Tekintetes Tudós Vörösmarty Mihály Urnak,
a Magy. Tud. társ. rendes tagjának különös tiszte-
lettel Helyben.
- — Vörösmartyhoz. (Költemény Vörösmarty fia halálára).
Pesten, máj. 1. 1848.
- Guzmics Izidor — Pannonián, Okt. 22d. 1826. (kiadva.)
- — Panhalm, August. 25. 1830. (kiadva.)
- Juranics László — Érteny, 1823. 11^a Aprilis. (kiadva.)
Cím: Perillustri ac Generoso Domino Michaeli Veres-
marti, Domino Mihi singulariter colendissimo a
Görbő.
- — Érteny 1824. 9ⁿ febr. (kiadva).
- Kelemen János — Kolosvárt. Jan. 27. 1830. "
Cím: Ügyvéd és Tudományos Gyűjtemény Szerkez-
tetője Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak alázatos
tisztelettel Pesten.
- — Kolosvárt, 19^a Decembris 830.
- Kerekes Ferencz — Debreczen. 30. Máj. 1829. (kiadva)
- Kerkápoli István - Kővágó Örsön. Julius 28^{án} 845. (kiadva).
- Kis János — Soprony Oct. 11^{kén} 1831. "
- Kiss Ádám — Dat. Februárius 9^{dikén} 1828. "
- Kossuth Lajos — Keltezés nélkül. "
Cím: Vörösmarty Mihály urnak.
- Kölcsey Ferencz — Cseke. Január 24d. 1837. "
- — Károlyv. Május 23. 1837. "
Cím: Vörösmartynak Pest.
- — Cseke, September 26. 1837. "
Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály urnak Pest.
- Klivényi Jakab — 16. Julius. 821. (kiadva).
Cím: Pécsről. Nemes és Tudós Vörösmarty Mihály
urnak, Tettes Perczell Sándor Urnál. per Bonyhád.
Börzsönyben.
- — Pécsett, 10. Jan. 1822. (kiadva).
- — " 18^{ik} April. 1822. "
Cím: Pécsről. Nemes és Tudós Vörösmarty Mihály
urnak, p. Bonyhád. Börzsönyben.
- — 17. Junius. 822. Pécs. (kiadva).

- — Pécsett, 17. Feb. 1823. „
- — Pécs, Május 27. 823. „
- — Nádasd, Dec. 9. 824. „
- Cím: Nemes Vörösmarty Mihály Urnak, a T. T. királyi Tábla felesküdt Jegyzőjének az *Aranykéz-útszában, Neumayer házának első emeletén a 13^{dik} szám alatt, Pesten.*
- — 21. Julius. 825. Nádasd. (kiadva).
Cím: Nádasd. Nemes Tudós Vörösmarty Mihály Urnak az Aranykéz-útszában Neumayer házának első emeletén a 13^{dik} szám alatt. Pesten. Idegen irással: Goldene Handgasse. No. 13.
- — Nádasd, 19. Octóber. 1826. (kiadva).
Cím: Nádasd. Nemes és Tudós Vörösmarty Mihály Urnak, hites ügyvédnek. *A vízi várasban, Horváth-útszában.* No. 329. Budán.
- Liszt Ferencz — Kryzawitz, 17. März. 1843. (kiadva).
- Lukács Lőrincz — Keltezés nincs.
Cím: Tekintetes Nemes Vörösmarty Mihály Urnak tisztelettel ajánlva.
- Majer József — Fehérvár. 12^{ik} Január 828. (kiadva).
- Mészáros Károly — Pest, 1840. October. „
- Országgyűlési ifjúság. — Pozsony Augusztus 17. 1827. (kiadatlan).
- Perczell Sándor — Börsön 31. jan. 824.
2 csonka levél minden keltezés nélkül.
A levelek a Perczel-fiúkhoz: Sándor, Móricz, Miklóshoz vannak intézve.
Ezenkívül 1 csonka levél Vörösmartyhoz (kiadatlanok)
Ugyanezen levelek között van egy *kiadatlan* levél Perczel Móricztól Sallayhoz.
- Sárossy Gyula — Eperjesen Marl. 10-kén 839.
Arad Sept. 20^{kán} 844. *költemény.*
- Sebestyén Gábor — Pápán Februárius 22^{kén} 1830. (kiadatlan)
- Somssich Pál — Sárd 8^a novbr. 1829. (kiadva).
cím: franco.
A Monsieur Monsieur Michel de Vörösmarty (tit. tit.) avec respect *Pesth.*
Áltadatik T. és Ns. Petróczai Trattner Urk. kir. priv. typographiájában.
- Stettner György — Világosvárott Április 26. d. 1825. (kiadva).
Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak, Magyar Országgi Hites ügyvédnek. Pest. In der alten Postgasse im Neymayerischen Hause im ersten Stab No 13.

- — Ó Aradon, Április 29d. 1825. Cím, mint fenn. A szám után még: rechts.
- — Simonyi, (Vas V-ben). Június 10 d. 1825. (kiadva).
- — Temesvároft, Julius 29d. 1825. (kiadva).
- — Blumenthal, Aug. 30d. 1825. (kiadva).
- — " September 13d. 1825. (kiadva).
- — " September 28d. 1825. (kiadva).
- — Világos, Octóber 31d. 1825. (kiadva).
- — " November 18d. 1825. (kiadva).
- — " December 1^{én} 1825. (kiadva)
- — " December 4d. 1825. (kiadva).
- — " December 18d. 1825. (kiadva).
- — " Január 13d. 1826. (kiadva).
- — Buda, Január 19d. 1827. (kiadva).
- — Buda, Ápril. 26d. 1827. (kiadva).
- — Csep., Aug. 28d. 1827. (kiadva).
- — Pest, November 28d. 1827. (kiadva).
- — Pest, Ápril. 24d. 1830. (kiadva).
- Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak Székes fejevároft.
- — Pest, Május 1^{én} 1830. (kiadva).
- Cím: mint fent. Hozzáadva: A Magyar Theátrum épületében.
- — Pest, Május 3d. 1830.
- Cím: mint fent. Csonka.
- — Pest, Nov. 22d. 1830.
- Cím, mint fent, csak: Fejevároft. Ráírva még: *Thaly Károly* urhoz. E levelet mihelyt veszed, tüstént küldjed, kérlek Vörösmarty után; ha Fejeváron nem volna, expressus által is.
- — Pápa, Nov. 4d. 1832. (kiadva).
- — " Mart. 4d. 1834. (kiadva).
- — " Augusztus 25^{dikén} 1834. (kiadva).
- — " October 1^{én} 1834. (kiadva).
- Szemérmes József — Karłowicz Decz. 26^{kán} 1829. (kiadva)
- Szentmiklóssy Alajos — Erdő Tartsán Decz. 9^{kén} 1829. (kiadva)
- Széchenyi István — Bécs Június 29. 829. (kiadva).
- Szombathelyi — Harsan Szerve 4^{ik} Jún. 828.
- Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak, hites Ügyvédnek, a Tudományos Gyűjtemény szerkeztőjének baráti tisztelettel Pesten. franco. A levél áltadathatik T. Trattner Ur typographiájában.

- Teleki László — Pozsony Február 12^{ikén} 848. (kiadva).
 Teleki László — Pozsonyban Martius 14^{ikén} (kiadva).
 Teleki Sándor — Korzinyanowitz 17 Márti 1843. (kiadva).
 Teslér László — Pinczehely 8^{ber} 15^{kén} 1821. (kiadva).
 — — Csonka levél. keltezés hiányzik; ceruzával idegen
 írással ráírva: 1823. (?) jan. vagy febr. (?) (kiadva).
 — — Kéménd Március elsőjén 1823. (kiadva).
 — — Ceruzával idegen írással ráírva: 1823. márc. 20.
 (kiadva).
 — — Szederkény Augusztus 11^{kén} 1823. (kiadva).
 — — Szekcsőn Jan. 13d. 1826. (kiadva).
 — — „ Január 28d. 1826. (kiadva).
 — — „ Febr. 28d. 1826. (kiadva).
 Cím. A Monsieur Monsieur Michel de Vörösmarty
 In der alten Postgasse a Pest. in Neumayerischen
 Hause am 1^{en} Stock No 13.
 — — Szekcsőn 13d. Aug. 1826. (kiadva).
 — — Bükösd September 28d. 1826. (kiadva).
 Cím: Tekéntetes Nemes és Nemzetes Vörösmarty
 Mihály Urnak Tabuláris Prókátornak s a Tud. Gyűj-
 temény Erdemes Redactorának tisztelettel. Leopold
 utsza Thuróczy-ház No 226. franco Pesten.
 Toldy Ferencz — Pozsony, Szept. 22. 826. (kiadva).
 — — Berlin, November 12. 829. (kiadva).
 — — Göttinga, Februarius 16. 1830. éjjél után. (kiadva).
 — — Párizs, Május 5. 830. (kiadva).
 Török Gábor — Arad, Decz. 7^{én} 830. (kiadva).
 Cím: Aradról. Tekéntetes és Tudós Vörösmarty
 Mihály Urnak, a Tudományos Gyűjtemény Redac-
 torának tisztelettel Pesten. Tratner és Károlyi Urak
 könyv nyomtató műhelyében.
 — — Tápió Sáp, Jan. 14^{én} 1836. (kiadva).
 Ujfalussy Sándor — Kolozsvár, Novbr. 9^{én} 1850. (kiadva).
 Wesselényi Miklós — Zsibó Jul. 29. 1845. (kiadva).
 Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak Pesten.
 — — Zsibó Május 18^{án} 846. (kiadva).
 Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak Pesten.
 — — Zsibó Julius 26^a 1846. (kiadva).
 Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak Pesten.
 — — Zsibó Deczember 28. 1846. (kiadva).
 Cím: Tekintetes Vörösmarty Mihály Urnak Pesten.
 Zarka János — Poson Január 5^{kén} 835. (kiadva)
 Olvashatatlan aláírással — Sept. 5. 1831.

B) VÖRÖSMARTY LEVELEI.

Bajzához — Másolat. Pozsony, 15. Jul. 1839. (kiadatlan)
 Feleségéhez — Hétfőn reggel. (kiadva).

Cím : Lórinak.

— — Minden keltezés nélkül (kiadatlan).

— — Bicske. Sept. 25^{én} 1844. (kiadatlan).

Cím : T. Vörösmarty Mihályné született Csajághy Laura asszonyságnak Uri utca. Horváth-ház Pesten.

— — Vata. 1845. Május 1. (kiadatlan).

Cím : ugyanaz.

— — Zsibó. 1845. Máj. 8^{án} (kiadatlan).

Cím : ugyanaz.

— — Zsibó. 1845. Máj. 14^{én} (kiadatlan).

Cím : ugyanaz.

— — Siklós. Máj. 12^{én} 1847. (kiadatlan).

Cím : ugyanaz.

— — Pest. Jún. 2^{án} 1848. (kiadatlan).

Címen e változás : Új Szőny Csep.

— — Pest. Jún. 23^{án} 1848. (kiadatlan).

Címen e változás : Új Szőny. Csep.

— — Sept. 19^{én} 1849. (kiadatlan).

Aláírás : Vadász Miklós.

— — Keltezés nincs. (kiadatlan).

Aláírás : Vadász Miklós.

— — Szentés. Jul. 16^{án} 1849. (kiadatlan).

Cím : Vörösmarty Mihályné asszonynak Uri utca Horváthház Pest.

— — Júl. 27^{én} 1849. (kiadatlan).

Cím : Lórinak.

— — Nov. 19^{én} 1849. (kiadatlan).

Cím : Csajághy Laurának.

— — Szentiván. Márt. 22. 1852. (kiadatlan).

Cím : Vörösmarty Mihályné szül. Csajághy Eleonora asszonynak Komárom. Új Szőny. Ács. Csep.

— — Kehida. Márt. 1853. (kiadatlan).

Cím : Vörösmarty Mihályné asszonynak Martonvásár Baracska.

— — Kehida. Márt. 27^{én} 1853. (kiadatlan).

Cím : ugyanaz.

Hutskó Simonnak. 16. Decemb. 1820. (kiadatlan).

Cím : Börzsönyből. Hutskó Simonnak Vörösmarty Mihály üdvöletet. Pesten.

Stettner Györgynek — Börzsöny. 29. September. 1824.
(kiadva).

Cím : Börzsönyből. Nemes, Nemzetes és Vitézlő *Stettner György Úrnak*

Szekszárd,

Pest

Győr

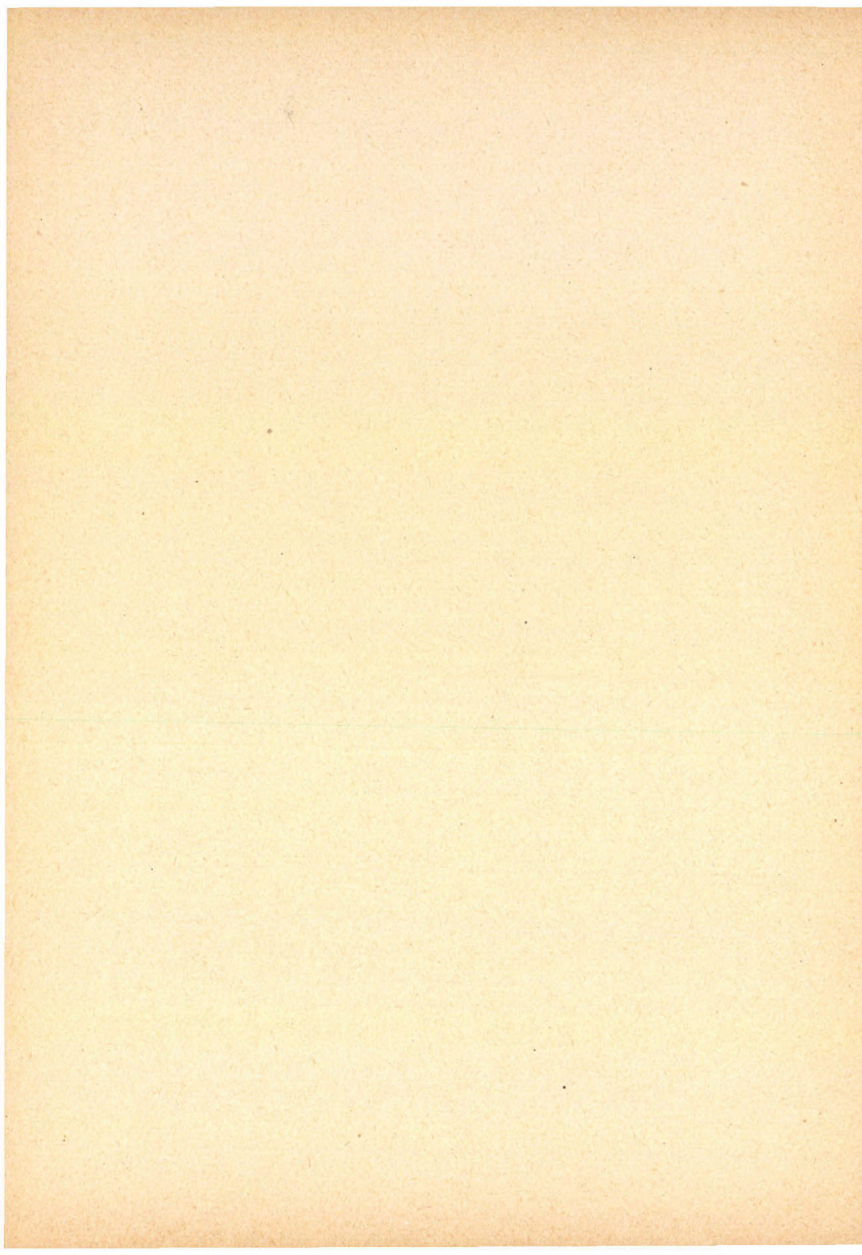
Pápa

Kis Mária Czelen által Dukában.

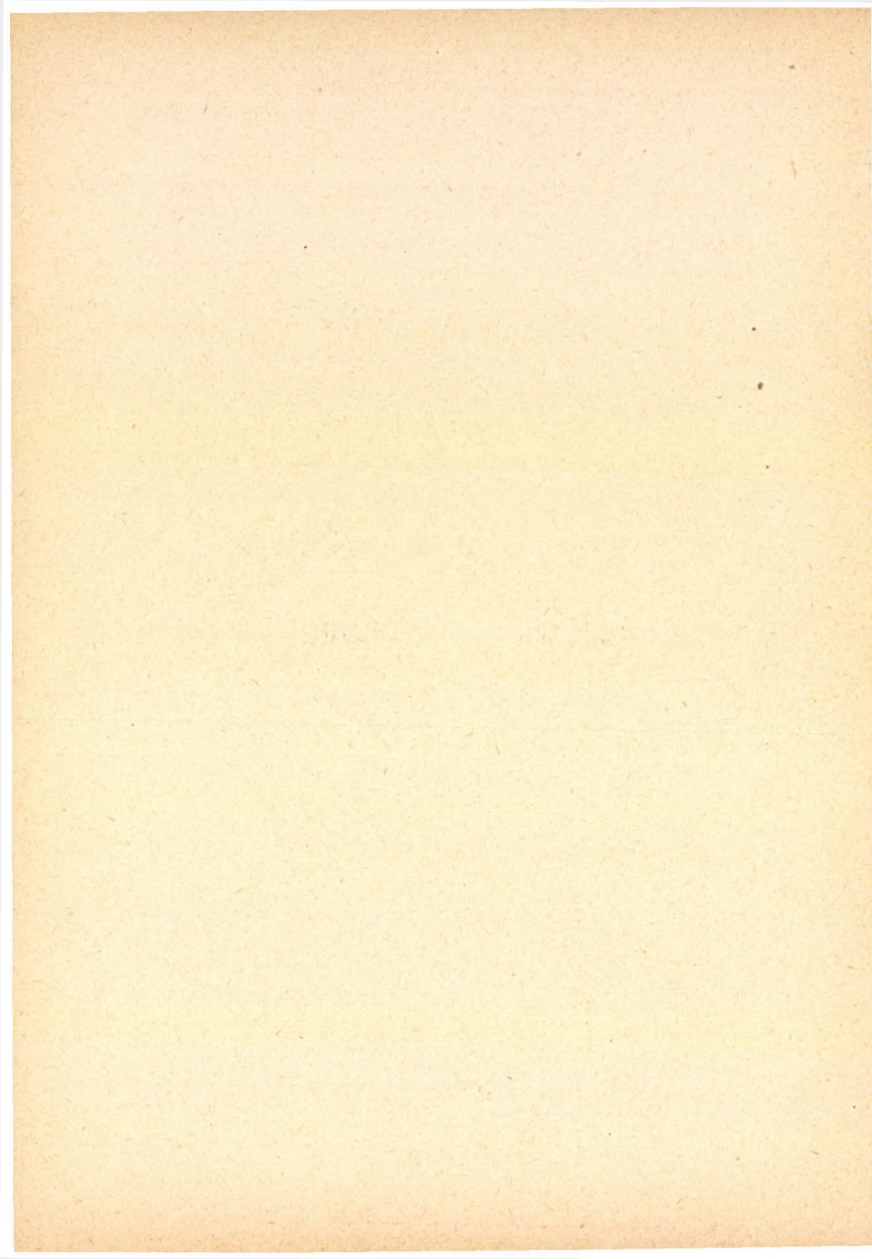
- — Pest. 9^a Maii. 1825. (kiadva).
- — „ 2 Augustus 1825. (kiadva).
- — „ 14. Aug. 1825. (kiadva).
- — „ 27. Aug. 1825. (kiadva).
- — Börzsöny 28. Szept. 1825. (kiadva).
- — Pest. 6. Nov. 1825. (kiadva).
- — „ „nem tudom hányadik.“ 1825. (kiadva).
- — „ 26. Nov. 1826. (kiadva).
- — „ 2. Jan. 1826. (kiadva).
- — „ 6. Jan. 1826. (kiadva).
- — Kiskeszi, 25. Ápril. 1827. (kiadva).
- — „ 30. Ápril. 1827. (kiadva).
- — Cím : Tekintetes Stettner György ügyvéd úrnak Pesten Rózsáné házában.
- — Hely nélkül, 23. Auguszt. 1827. (kiadva).
- — Hely nélkül, Nov. 19. 1827. (kiadva).
- — Cím : Tekintetes Stettner György úrnak Pesten
- — Fehérvár, 27. Febr. 1830. (kiadva).
- — Hely nélkül, Ápr. 26 d. 1830. (kiadva).
- — Cím : Tekintetes *Stettner György* hites ügyvéd úrnak Pesten. Mészáros utca No 692.
- — Pest. 12. Ápr. 1833. (kiadva).
- — Cím : Tekintetes, Nemes Stettner György Táblabíró és Professzor úrnak a m. t. Társaság neves tagjának Pápán.
- — Pest. 12. Mart. 1833. (kiadva).
- — Cím : Pest Tekintetes, Nemes *Stettner György* úrnak N. Tolna vármegye Táblabírájának a Törvények rendes oktatójának sat. Pápa.
- — Pest. 18. Jun. 1833. (kiadva).
- — Cím: Pest Tekintetes, Nemes *Stettner György* Táblabíró s Hites ügyvéd úrnak, a Törvények Professorának s a m t. Társaság rendes tagjának Pápán.
- — Pest. 12. Jul. 1833. (kiadva).

- Cím : Tekintetes, Nemes Stettner György Táblabíró és Professor úrnak a m. T. Társaság rendes tagjának Győrnek. Pápán.
- — Pest. 1. Oct. 1833. (kiadva).
- Cím : Pestről. Tekintetes, Nemes Stettner György Táblabíró és Professor úrnak Pápán.
- — Pest. 26. Febr. 1834. (kiadva).
- Cím, mint előbb.
- — Pest. 14. Apr. 1834. (kiadva).
- Cím ugyanaz.
- — Pest. 28. Apr. 1834. (kiadva).
- Cím ugyanaz.
- — Pest. 27. Sept. 1834.
- Cím ugyanaz.
- — Pest. 16. Oct. 1834. (kiadva).
- Cím : Tekintetes Nemes Stettner György Táblabíró és Professor úrnak a m. t. társaság Rendes tagjának Pápán.
- — Pest. 13. Novem. 1834. (kiadva).
- Cím, mint előbb.
- — Pest. Dec. 8^{án} 1836. (kiadva).
- Cím : Tekintetes Stettner György Táblabíró úrnak, a honi törvény s politikai tudományok Professorának, magyar akadémiai rendes tagnak Pápán.
- — Pozsony. 13. Jul. 1839. (kiadva).
- Cím : Tekintetes nemes *Stettner György* úrnak, több vármegyék táblabírájának, a magyar törvény nyilvános oktatójának Pápán.
- — Pozsony. 24. Jul. 1839. (kiadva).
- Cím : Tekintetes nemes *Stettner György* táblabíró úrnak, m. akadémia rendes tanárának, Pápán.
- — Pest. Márc. 29. 1845. (kiadva).
- Cím : Tekintetes *Stettner György* professor úrnak Pápán.
- — Pest. Apr. 15. 1845. (kiadva).
- — Hely nélkül. Apr. 19^{én} 1845. ”
- — Csep. Sept. 1^{én} 1845. ”
- Cím : mint fent.
- — Pest. Mart. 23^{án} 1846. ”
- Cím : mint fent.
- — Pest. Aug. 4^{én} 1846. ”
- Cím : mint fent.
- — Pest. 24. Aug. 1846. ”
- Cím : mint fent.

- — Pest. Jan. 27^{én} 1847. (kiadva)
Cím : mint fent.
- — Pest. Máj. 5^{én} 1847. "
Cím : Tekintetes Stettner György úrnak Pápán.
- — Pest. Sept. 5^{én} 1847. (kiadva.)
Cím : Tekintetes Stettner György professzor úrnak Pápán.
- — Pest. Oct. 29^{én} 1847. (kiadva).
Cím : Tekintetes Stettner György professzor úrnak Pápán.
- — Pest. Minden adat nélkül.
- — Pest. 4. Nov. 1849. (kiadva).
Cím : Tekintetes ns. *Stettner György* táblabíró úrnak, a magyar törvény professzorának Pápán.
- — Minden adat nélkül. (kiadva).
- — Minden adat nélkül. "
Cím : Pest. Tekintetes Nemes Stettner György Táblabíró és Professzor úrnak Pápa.
- — Minden adat nélkül. (kiadva.)
Cím : Tekintetes Nemes Stettner György Táblabíró és Professzor úrnak Pápa. Még ráírva : (orvosság van belé zárva.)
- Tóth Lőrincznek - Nyék, Aug. 4^{én} 1854. *Másolat.* (kiadatlan).
- Zádor Györgynek — Minden adat nélkül. "
- — Debreczen. Febr. 4^{én} 1849. "
Cím : *Zádor György* Úrnak váltó feltörvényszéki bírónak Pest, Hajó-utczában, a fekete báránynál.
- Zádor Gyulának — Szentiván. Mart. 12^{én} 1845. (kiadva).
Cím : Zádor Gyulának Pest.
- — Minden adat nélkül. (kiadatlan).

VI.
PRÓZAI MUNKÁK.

KRITIKÁK.

Kunst-blatt No. 77. A samkori szobor. — U. o. No. 72. Új fölfedezések Persepolisban. — Literarische Unterhaltung No. 231. Coffin. Pillantat a Sandwich szigetekre. — Igazítások [Töredék]. — Az egészséges emberi test bonctudományának alapvonatjai. — Gyógyszerek árszabása. — Hygiastica. — Aulus Persius satirái magyarul. — Értekezés az ember testi neveléséről.

Nincsenek benn a Gyulai-kiadásban :

Chinai literatura. Literaturblatt 1827. No. 48. — Blätter für Literatur. 1827. dec. 7. Société Asiatique de Paris 1827. dec. 5. — Napoleon önéletírása. — Philosophia Literaturblatt No. 74. Schlegel Fridrik három leckéi. — A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások. — Több töredékes kisebb cikk, minden cím nélkül.

CIKKEK, TANULMÁNYOK.

Széchenyi : Kelet Népéről. — Bátorság. — Zsidóügy. — Az átalakulás napjai. — Magyarország viszonya Ausztriához. — Néhány szó a legújabb időben fölmerült három eszme felől. (A kézirat teljesebb mint a kiadás, mely az Egyenlőségénél nagyon meg van rövidítve.) — A színházi dráma-jutalomról. — Némely nyelvünkbeli különözségről. — Gondolatok a magyar nyelv eredetéről.

Nincsenek benn a Gyulai-kiadásban :

Cikk — cím nélkül — a Hirnök ellen — Cikk — cím nélkül — a pogány magyarokról és kereszténységről. — Börtönrendszer, 1845-iki pályáíratok. — A magyar nyelvről. — A név eseteiről. — Micsoda szabályok vannak némely, egyes különösen kötszókra nézve? — Mily rendet követnek a pedig, ugvan, meg kötőszók? — Ki, melly visszamutató névmások kihagyásának szabályai. —

Melly esetekben elválhatatlan az igekötő az igétől? — Micsoda hatással vannak a másodrendű nyomósítók az igekötőkre? — Mit kell a helyragokról előzőleg megjegyezni? — Több vonzat. — (Ez utóbbi nyelvészeti cikkek a Czuczor—Vörösmarty: Elemi magyar nyelvtan kézíratai.)

Itt kell fölemlitenünk több kisebb töredékben maradt nyelvészeti jegyzetet.

Ide kell sorolnunk azoknak a kisebb ifjúkori kísérleteknek a gyűjteményét, melyek Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei címmel jelentek meg Budapest, 1927. Pallas kiadása. E költemények részint kis papiros lapokra, részint füzetekbe gyűjtve, részint nagy ív-lapokon zsufolt össze-visszaságban maradtak fenn.

ÉLETRAJZI ADATOK.

Vörösmarty János nemesi oklevele III. Ferdinándtól. 1638.

Vörösmarty János kis nyolcadív-alakú imádságos könyvlapja, belejegyezve Mihály születése.

Vörösmarty Mihály öccsének, Jánosnak két levele: Vörösmarty Mihálynéhoz és Gyulai Pálhoz. Ezt a két levelet használta fel Gyulai Pál Vörösmarty-életrajzában Vörösmarty Mihály ifjúkora megrajzolásához.

Vörösmarty Mihály iskolai bizonyítványa 1819-20-ból.

Vörösmarty Mihály jogi vizsgálatainak okiratai: 1821., 1822. és 1823-ból.

Cséfalvay Ferenc bizonyítványa Vörösmarty szolgálatáról 1822. nov.—1823. szept. 18.

Vörösmarty Ferenc bizonyítványa Vörösmarty Mihálynak Szentirályi László mellett eltöltött szolgálatáról: 1823. nov. 18.—1824. nov. 30.

Vörösmarty Mihály ügyvédi oklevele Pest, 1825. dec. 20.

Vörösmarty Mihály akadémiai tagsági oklevele. 1831. febr. 21.

Vörösmarty Mihály szerződése Károlyi Istvánnal 1832. aug. 21.

Vörösmarty Mihály almási kerületi követté választásának jegyzőkönyve 1848. jul. 10.

Vörösmarty Mihály kinevezési okirata a kegyelmi szék bírójává. Pest. 1849. jun. 15.

Vörösmarty Mihály önéletrajzi jegyzetei.

JEGYZETEK, TERVEK, TÖREDÉKEK.

Vörösmarty Mihály ifjúkorából:

Vallástani jegyzetek. Minden valószínűség szerint diktálás után írta. Két-két negyedív-alakú jegyzet, az egyiknek hiányzik a fedő lapja. A másikon ez áll: Michaelis Vörösmarty Annum 2-dum Humanitatis Scholae auditoris 1816.

Nagy negyedívalaku jegyzet, tartalma vallási és hangtani anyag. Mint minden jegyzete, ez is tele van írva latin és magyar versikékkel. A versszövegeken kívül a jegyzet nem Vörösmarty írása. A címlapon olvasható: Pauli Tiringier II. Annum Grammatici.

Diktált földrajzi jegyzet. Nagy negyedívalakú oldalakból áll. Az írás nem biztosan Vörösmartyé. A címlapon igen halvány betűkkel: Michaelis Vörösmarty 4°/o-to Grammatices alumni. Pest.

Historia animalium pro altero semestri in altera humanitatis classe. Fuit exposita die Ovo aprilis P... Bencsik a. 1782.

Exercitia extemporalia labore Michaelis Vörös sunt conscripta 2-dum annum Tullianae eloquentiae auditoris pro secundo semestro Strigonii die Ima aprilis anno 1783.

Vörösmarty nyolcadívalakú *füzetes szótára* s *füzetes imádságok könyve.*

Árpád ébredésének töredékes vázlata, prózában.

Marót bán-ból töredék. Az adatok után ítélve a Marót bán más kidolgozásával lehet itt dolgunk.

Egy vígjáték-töredék a halálról.

Töredék az örök zsidóról

Nagy negyedívalaku, bekötött füzet 1839. jan. 29.-ről. Benne másfél oldal van írva Napoleonról.

Vörösmarty kézírásával irt kiadás-avagy kézirat-rendezés tervezet: (I. kötet. Értekezések, bírálatok. II. k. Beszédék és Regék. III. k. Salamon. Bujdosók. IV. k. Csongor, Tünde. V. Fátyol titkai. Várnász. IV. k. Marót bán. Aldozat. VII. Julius Caesar. Kincskeresők. VIII. Zalán futása. IX. Apróbb költemények. X. Lyrai versek.)

EGYÉB KOR- ÉS IRODALOMTÖRTÉNETI ADATOK.

Petőfi Sándor: Kis fiú halálára c. költeményének kézírata.

Egressy Gábor: Emlékezés Vörösmartyra.

A Salamon c. szomorújáték soproni előadásának színlapja.

„Lovassy Lászlónak Ns. Bihar Megyéhez intézett s bé adni szándékolt nyilatkozása” — Kiadatlan.

Itt kell megemlítenünk, hogy a kéziratok között nagy számban találjuk Vörösmarty Mihály megjelent verseinek másolatát idegen kézírással. Ezeken kívül találjuk még a következő verseket:

Hangzatkák Vörösmartyhoz. — Vörösmartlihoz (Egri tisztelői.)

Szent Simoni: Az öreg Isten.

Gróf Dessewffy József válasza a 60 esztendőös Kazinczy Ferenczhez, midőn azt írná, hogy halni készül 1820.

Füzetes gyűjtemény különböző magyar írók verseiből, német költőkből és francia írókból, nem Vörösmarty írásával.

TARTALOMJEGYZÉK :

	Oldal
Előszó — — — — —	1
ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNYEK :	
A hűség diadalma — — — — —	7
Zalán futása — — — — —	8
Cserhalom — — — — —	11
Tündérvölgy — — — — —	18
Eger — — — — —	22
Széplak — — — — —	41
Két szomszédvár — — — — —	44
Csákról szóló német nyelvű költemény — —	78
DRÁMAI MŰVEK :	
Salamon — — — — —	81
A horvát zendülők — — — — —	82
Hábador — — — — —	83
A bujdosók — — — — —	100
Csongor és Tünde — — — — —	100
Kincskeresők — — — — —	164
Az áldozat — — — — —	224
Czillei és Hunyadiak — — — — —	225
Hunyadi László — — — — —	265
FORDÍTÁSOK :	
Julius Caesar — — — — —	265
Lear király — — — — —	265
Romeo és Julia — — — — —	265
LIRAI KÖLTEMÉNYEK :	
1822. — Volt tanítványaimhoz — — — — —	269
Egy imádkozóhoz — — — — —	271

1824.	— A tünődő	—	—	—	—	—	—	272
1826.	— Kérelem	—	—	—	—	—	—	273
1827.	— A magyar költő	—	—	—	—	—	—	273
1828.	— Zrinyi	—	—	—	—	—	—	274
	Szilágyi és Hajmási	—	—	—	—	—	—	278
1829.	— Toldi	—	—	—	—	—	—	281
	Vágy	—	—	—	—	—	—	282
1830.	— Új évi köszöntő	—	—	—	—	—	—	282
	Egy költőre	—	—	—	—	—	—	283
	Szép asszony	—	—	—	—	—	—	283
1831.	— V. Ferdinánd királyhoz	—	—	—	—	—	—	285
1835.	— A hontalan	—	—	—	—	—	—	287
	A rabló	—	—	—	—	—	—	289
1836.	— A túlvilági kép	—	—	—	—	—	—	293
	Egy képszeborra	—	—	—	—	—	—	296
	A szegény anyja	—	—	—	—	—	—	297
	Szózat	—	—	—	—	—	—	297
1842.	— A szomjú	—	—	—	—	—	—	301
	L.-ának	—	—	—	—	—	—	301
	Névnapra	—	—	—	—	—	—	302
	Feledés	—	—	—	—	—	—	303
	A magyar hölgyekhez	—	—	—	—	—	—	303
	Haragszom rád	—	—	—	—	—	—	304
	Mese a rózsabimbóról	—	—	—	—	—	—	304
	Cs. M. kisasszonynak	—	—	—	—	—	—	309
	Ki a hamis?	—	—	—	—	—	—	311
	Sok baj	—	—	—	—	—	—	312
	Az ifjú költő	—	—	—	—	—	—	312
1843.	— Névnap köszöntés	—	—	—	—	—	—	312
	Laurához	—	—	—	—	—	—	314
	"	—	—	—	—	—	—	314
	Szabad föld	—	—	—	—	—	—	317
	Tót deák dala	—	—	—	—	—	—	317
	A hazafi	—	—	—	—	—	—	321
	Az elveszett ország	—	—	—	—	—	—	322
	Az anyátlan leányka	—	—	—	—	—	—	322
	A merengőhöz	—	—	—	—	—	—	324
1844.	— A katona	—	—	—	—	—	—	326
	Rossz bor	—	—	—	—	—	—	331
	Mit csinálunk?	—	—	—	—	—	—	332
	Hányszor hallók	—	—	—	—	—	—	333
	Gondolatok a könyvtárban	—	—	—	—	—	—	333

	Hymnus — — — — —	336
1845.	— Madárhangok — — — — —	336
	Három rege — — — — —	337
	Jó bor — — — — —	338
	Kis leány sírjára — — — — —	340
	A sors és a magyar ember — — — — —	340
	Deák Ferencz — — — — —	341
	Zalamegyeieknek — — — — —	342
	Laurának — — — — —	342
1846.	— Csik Ferke — — — — —	342
	Országháza — — — — —	346
	Az emberek — — — — —	346
	A szent ember — — — — —	348
1847.	— A szegény asszony könyve — — — — —	349
	Mi baj? — — — — —	351
	Jóslat — — — — —	351
1849.	— Emlékkönyvbe — — — — —	352
1850.	— Előszó — — — — —	353
1854	— Az ember élete — — — — —	354
	A vén cigány — — — — —	357
1855.	— Fogytán van napod — — — — —	360

EPIGRAMMÁK :

Calibán — — — — —	363
Öröm és bú — — — — —	365
Kisfaludy Károly sírjára — — — — —	365
A gyászkiséret — — — — —	366
Csák — — — — —	366
Emléksorok — — — — —	366
Egy politikus költőhöz — — — — —	367
Vontató — — — — —	368
Önkormány — — — — —	368
Hahnemann — — — — —	368
Megyeri — Kölcsey — — — — —	369
Hubenayné — — — — —	369
B. K. P. sirkövére — — — — —	370
István nádornak — — — — —	370
Sirversek — — — — —	370
Mint a földmivelő — — — — —	370
Emléksorok egy sírkőre — — — — —	370

LEVELEK:

Vörösmarty levelei	—	←	—	—	—	—	375
Vörösmartyhoz írt levelek	—	—	—	—	—	—	382

Vörösmartyhoz írt levelek	—	—	—	—	382
---------------------------	---	---	---	---	-----

PRÓZAI MUNKÁK:

Kritikák — — — — — 389

Cikkek, tanulmányok — — — — — 389

Életrajzi adatok	—	—	—	—	—	—	—	390
------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----

Jegyzetek, tervek, vázlatok	— — — —	391
-----------------------------	---------	-----

Egyéb kor- és irodalomtörténeti adatok	—	392
--	---	-----

Hibaigazítások :

11. l. M. M. helyett: Ö. M.

82. l. 1882. „ : 1885.

83. l. 1882. „ : 1885.

102. l. 1. jegyzetében így: I. kiadás 1831. Székes-
fehérvár.

179. l. 1. jegyzetében 1882. helyett: 1885.

282. l. 3. „ M. N. „ : Ö. M.

287. l. 2. „ így: V. M. U. M.

289. l. 2. „ „ U. M.

296. l. 2. „ „ V. M. U. M.

303. l. 4. „ „ M. M. 1845. II.

304. l. 2. }

305. l. 2. } „ „ 1845. II.

310. l. 2. }

322. l. 2. „ „ V. M. M. M. 1845. II.

346. l. 1. „ „ V. M. M. M. 1847.

Több helyen: kézirat helyett: kézirat.

„ „ : cím „ : cím.

„ „ : iv alaku „ : ív-alakú.

Ahol elmaradt, a kiadások elé értendő: V. M.

KERTÉSZ JÓZSEF
KÖNYVNYOMDÁJA
KARCAG. TELEF.: 26.

